

עולמו של אבא

סיפורי זכרונות על גדולי תורה והקהלות הקדושות
שהתקיימו באוסטריא — הונגאריה ובמחוז טראנסילבניה
ורומניה

מתקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה ועד לאחר
תקופת השואה

ופרקים ממסכת חייו של האבא גברא רבא, הרב הגאון
האדיר, כש"ת

מוה"ר אשר אנשיל יהודה מילר ז"ל

אבדק"ק פעטרושען (טראנסילבניה)

בעמח"ס "שמן אשר", "לחם אשר", "פרורי לחם" ו"קרבת
אשר"

ונלוה אליו

- א. מחרוזת של פניני חידושי תורה מספרי המחבר.
ב. קי"ד הגהות והערות על ספרי החתם סופר.

הוצאת וערך: בנו

הרב פינחס מילר

רב העיר

נצרת עלית

יוצא לאור על ידי

הוצאת "הוד"

ירושלים

תשד"מ

כל הזכויות שמורות הן על תוכן הסיפורים והן על התמונות והציורים ורישומי אילני היוחסין

אוצרות התורה
אוצרות השו"ת

כתובת המחבר
הרב פנחס מילר
נטופה 22
נצרת עילית

תוכן הענינים :

הקדמה

ר' ישראל מילר

הרב הגאון מהר"ם שיק

סבי הרב ר' יהושע ברוך רייניץ

הצדיק מטשענגער

בישיבתו של הרב שלזינגר בטפלטשויץ

הישיבות באוסטריא — הונגריא

ישיבת פרעשבורג

מוסדות תורניים וגמ"ח בפ"ב

בחיפוש עקבות החתם סופר

הפילוג

התלכדות המחנה האורתודוקסי

קהלת סערענטש

הסבא מנאג' — אידה

קהלת מאדע

קהלת טוקאי

קהלת טערצאל

קהלת ליסקא

קהלת טולטשווע

קהלת אויהעלי

קהלת קריסטיר

קהלת אויפאלו

קהלת בודאפעשט

הקהלה החרדית בבודאפעשט

הקהלות בחבל ניר מישקולץ

קהלות מעזו-טשאט-פוטנאק

קהלת ניר-מאדע

קהלת ערלוי

קהלת ראצפערט

הקהלות באובערלאנד-קאשו

קהלת פרעשוב

קהלת ברעזוביץ

קהלת נייטרא

קהלת אונסדורף

קהלת גאלאנטע

קהלת דונאסערדוהעלי

עמוד

א

ז

יד

יח

כז

לה

לט

מד

סג

סו

פא

צד

קא

קיט

קכה

קלא

קלה

קלו

קמב

קמה

קנב

קנו

קנט

קסד

קעו

קעח

קעט

קפא

קפו

קפח

קצד

קצז

קצט

רב

רד

רז

אוצרות התורה
אוצרות השנה

ריג	קהלת שוראן
ריד	הקהלות בחבל קארפאטורוס
ריז	קהלת מונקאטש
רכט	קהלת אונגוואר
רלח	קהלת בוקארעשט
רסב	חיסול הקהלות האורטודוקסיות
רסו	קהלות מחוז טרנסילבניה — קרלסבורג
רעח	קהלת גרוסווארדיין
רפו	קהלת מעז'טעלעגד
רפט	קהלת אראד
רצז	קהלת קרולע
שב	קהלת סאטמער
שיג	קהלת שאמקוט
שטו	קהלת ערדאד
שטז	קהלת מארוש'וואשארהעלי
שכ	קהלת סאסרעגען
שכה	קהלת לודוש
שכט	קהלת קלונבורג
שמז	הרב הצדיק מנאסוד
שנא	קהלת באנפ'הוניהאד
שנה	הצדיק רבי הלל מקלומייע
שסא	קהלת נאג'באניע
שסו	הקהלות במחוז בוקובינה
שסט	קהלת סדיגורא
שעב	קהלת וויזניץ-סערעט
שעד	קהלת שאץ
שפ	יהודי חבל מארמארוש
שצד	אורח חיים של יהודי מארמארוש
תג	חסידי בארשע
תיד	חסידי וויזניץ
טיט	הרב הצדיק ר' חיים מאיר
תכו	הרה"ג רבי אליעזר האגער
תלא	הצדיק רבי מרדכי מנאדווערנע
תלט	שושלת בית ספינקא
תמז	שושלת אדמו"רי סיגעט
תסג	קהלת טעמעשוואר
תפד	קהלת דעווא
תצא	קהלת פעטראשען

אוצרות התורה
אוצרות השנים

הקדמה

אאמו"ר זצ"ל הי' קרוב לגבורות כשזכה לקבל דרכון המאפשר את עלייתו לארץ הקודש, וזאת לאחר ציפיה של שמונה שנים. באותו זמן כבר הי' חולה ורצוץ בגופו משום ששלושה מבניו ניספו בשואה, אך הוא נשאר איתן ברוחו ובנפשו. לא כהתה עינו ולא נס לחו מבחינה רוחנית וזכרונו פעל באופן יוצא מן הכלל. במובן מסוים הי' "אנציקלופדיא חיה" וזכר מאורעות שהתרחשו מאז ימי ילדותו בעולם היהודי בכלל ובחיי הקהלות באוסטריא – הונגריא בפרט. הוא הכיר מספר גדול של רבנים ועסקנים צבוריים לפי שמותיהם ושושלת משפחותיהם וידע לצטט את חידושי התורה או את המילתא דבדיחותא ששמע מפייהם.

אבי ז"ל הי' כל ימי חייו סגור בחדרו, בתוך ד' אמות של הלכה וקיים את "והגית בו יומם ולילה" במלוא מובן המלה. הוא עשה זאת לא מתוך מצוה בלבד אלא מתוך התמכרות והנאה נפשית. הוא הי' כמעין המתגבר וחידש חידושי תורה ביום ובלילה, בבית הכנסת ובבית, בעת ארוחותיו בבקר בערב ובצהרים, כששכב וכשקם ובלכתו בדרך.

כשביקר **לפעמים** בביתו של בן-תורה והעיף מבט חטוף על הספריה וראה ספרי ש"ס ופוסקים במצב טוב, בכריכה נהדרת מקושטת באותיות זהב, מיד קבע כי בעל הבית הוא עם הארץ או שאינו פותח ספר. בבית שלנו, כל ספרי הש"ס, השלחן ערוך והפוסקים היו קרועים ובלוים...

אבי זצ"ל אהב את הספריה שלו אהבת נפש. הוא לא ראה בספרי קודש – ספרים. הוא ראה בהם: תנאים, אמוראים גאונים פוסקים ואדרי תורה שהתארחו בביתו... לפעמים כשעזב את הבית ונסע לעיר אחרת לכמה ימים, לאחר שנטל ברכת הפרידה מבני המשפחה, נשק את כל הספרים שלו, תוך בכיות שפרצו מן הלב. זכורני, פעם יצאנו לדרך עם כל המזוודות ובקרבת תחנת הרכבת נזכר אאמו"ר ז"ל, כי עדיין לא נפרד מספריו, והיינו נאלצים לחזור הביתה...

אבי ז"ל הי' טיפוס של רב אשכנזי מובהק; הדרת פניו, זקנו המסודר, מעילו הארוך והשחור ותמיד נקי למופת, חולצתו הלבנה כשלג, ה"כובע דרבנן" הרחב ומקלו עם ידיה הכסף העידו עליו, שהוא בוגר ישיבת פרשבורג. חותם ישיבה רמה זו הי' טבוע באופי מחשבותיו, בסגנון הליכותיו ובהשקפת עולמו. הוא העריץ את מרן החתם סופר זצ"ל בהערצה קנאית. ספר "תורת משה" הי' מונח על שלחנו כל ימי חייו והוא עיין בו יומם ולילה.

*

אאמו"ר זצ"ל הי' ענוותן גדול ובורח מן הכבוד. כשנכנס לביתו בר-בי-רב או "נכד" של צדיק גדול, נתן לו אבי ז"ל לשבת בראש השלחן והוא התיישב מן

הצד, לִיבד אותו בכל מיני כיבודים וליווה אותו עד שער הבית, זאת בנוסף לטובה שעשה לו... לעומת זאת נהג את הרבנות ברמה, התאזר בגבורה, שאג כארי ולא וויתר אפילו כחוט השערה, כשהי' מדובר בהלכה בשלחן ערוך ואפילו במנהג ישראל.

לעת זקנתו, ראיתי פעם, שהכניס ספר תהלים לכיס המעיל שלו, לפני שיצא לבית הכנסת. על שאלתי, השיב לי אאמו"ר זצ"ל וכך אמר: "כשהייתי צעיר ובריא ויכולתי לעסוק בתורה יומם ולילה, אמרתי בלבי, אם המתפללים חולקים לי כבוד וקמים לפני כשאני נכנס לבית הכנסת, הם חולקים כבוד לתורה ולא לי. אבל כעת כשאני זקן וחולה ולא לומד הרבה תורה, לא מגיע לי הכבוד הגדול הזה, כי בין המתפללים ישנם הרבה קשישים וחכמים שעומדים על רגליהם בזמן שאני נכנס ויוצא. לכן אמרתי בלבי, שיתנו כבוד לספר תהלים ולדוד מלך ישראל..."

*

למרות שאאמו"ר ז"ל התחנך על ברכי מתנגדים, הי' לבו נוטה לחסידות, מכיון שראה בתנועה זו את ישועת השם בפני הסכנות האורבות לקיומו של עם ישראל ורפואה יעילה בפני מכת האמנציפציה. בכל זאת לא היו לרוחו הפעולות השליליות של קבוצות חסידים שזלזלו בכבוד רבנים גדולי תורה, הציתו מחלוקות עד לב השמים ורמו לחילול השם, טשטשו את התקנות המקובלות ופגעו בניהול הטוב של הקהלות האורתודוקסיות. בתקופת מלחמת העולם השני', כשבני ובנותיו היו מפוזרים בשלוש מדינות תחת כיבוש הנאצים ימ"ש ולא שמע על גורלם זמן ממושך, קיבל על עצמו בקונם, שאם ה' יעזור לו ויזכה לראות פעם את כל צאצאיו מסביב לשלחנו, אז יחזור בתשובה... ויחבוש שטריימל... אך, חבל שלא זכה לכך. במתן שוויון זכויות ליהודים, ראה סכנה לקיומו של העם היהודי. תמיד הי' מספר, כי כאשר הקיסר יוסף השני העניק אמנציפציה ליהודים, היו מגדולי ישראל שקרעו "קריעה" וישבו שבעה ימי אבלות... לכן מצא אאמו"ר זצ"ל ב"פילוג" בין חרדים לחילוניים שחוללו גדולי תורה בהונגריה, מעין מפעל ענקי של משמעות היסטורית להצלה לאומית ותורנית, בדומה למפעלו של רבן יוחנן בן זכאי להצלת יבנה וחכמיה...

*

הוא אהב אהבת נפש את ארץ ישראל והפליג בשבחה. שפך נחלי דמעות ביום הקדוש בתפלת מוסף בשעת ה"עבודה" ובתשעה באב בעת אמירת הקינות. הוא לא בירך רק על אתרוג מארץ הקודש והי' נשיא הכבוד של "קופסאות ר' מאיר בעל הנס" לאחזקת הכוללים בעיה"ק ירושלים ע"ש "אהבת ציון", אך לא התייחס באהדה לתנועה הציונית. הוא לא השכיל להבין, איך אפשר לבנות את מדינת ישראל בניגוד לרוח התורה והמסורה ולא יכול הי' ללמד זכות על הרבנים ששתפו פעולה עם ציונים חופשיים. לכן סמך את ידו, פחות או יותר, על הקו האנטי-ציוני של האדמו"ר מסאטמער, וזאת לפי עמדת הרוב המכריע של רבני טרנסילבניה האורתודוקסים בימים ההם.

הוא תאר לעצמו מדינה יהודית שרובם של חברי בית-המחוקקים הם אנשי העדה החרדית וחסידי בעלזא, והמיעוט הם חברי "אגודת ישראל"... הוא הי' אומר, גם איש חילוני יכול להיות חבר בקהלה אורתודוקסית, אבל המנגנון, כלומר ראשי ופרנסי הקהלה וה"כלי קודש" צריכים להיות יהודים שומרי תורה ומצוות ולהתנהג לפי השלחן ערוך. כך היתה דעתו גם בענייני ארץ-ישראל: מותר לכל חילוני להשתתף בבניית הארץ, אבל המנהיגות צריכה להיות בידי יהודים חרדים ויראי שמים.

במכתבו האחרון לרב הראשי מרומניה, פונה אליו אאמו"ר ז"ל בבקשה לא לעכב במשרד הפנים בבוקרשט את קבלת דרכונו. "אין מטרה אחרת בנסייעתי לארץ ישראל" — הוא כותב — "אלא להעלות את עצמותי לארץ הקודש, כדי שאזכה ללכת בה ד' אמות להחזיר את נשמותי לבוראי ושיקוים בי וכפר אדמתו עמו".

*

הוא אהב את התלמיד חכם על כל מגרעותיו ושנא את הבור וההדיוט אפילו אם הי' מוכתר במעלות טובות. הוא הי' יכול להעריך בכל זאת כל אדם שהיו בידו מעשים טובים, או שהי' ירא שמים מרבים ועבד את ה' באמת ובתום לב. כן העריך כל איש בעל השכלה כללית, כי הי' בקי בהויות עולם ושלט על חמש שפות וקיבל כל אדם מתורבת בספר פנים יפות.

*תזכרות התורה
תזכרות השנה*

ברומניה היתה קיימת בכל עיר ועיר תנועה עממית ל"מאבק למען השלום". תנועה זאת שהיתה נתמכת מטעם השלטון, היתה מארגנת מעת לעת אספות-עם פומביות, בהן יצאו הנואמים במלים קשות וחריפות נגד הקאפיטאליסטים והאימפריאליסטים הבינלאומיים מחרחרי ריב ויוזמי מלחמות בין העמים. ראשי הקהלה שהיו גם-כן חברים במפלגה השלטת, לחצו על אאמו"ר שגם הוא יופיע פעם באספה כזאת ושידבר בפני העם בתור אב שכול, ששלושה מבניו נהרגו בשואה. בסופו של דבר לא יכול הי' אבי ז"ל להחזיק מעמד ונתן את הסכמתו. האספה ההמונית התקיימה במגרש הכדורגל והשתתפו בה כמה רבבות פועלי מכרות מכל הסביבה. — "אמנם שיכלתי שלושה ילדים במלחמה" — התחיל אבי ז"ל את דבריו בשפת נכר, כשהוא עומד לפני המיקרופון על הבמה הראשית המקושטת בדגלים אדומים — "והייתי מגיע לידי יאוש אם לא האמונה החזקה שלי בה' בורא עולם, דיין אמת שכל משפטיו צדק ואמת. ואשר למאבק למען השלום, אומר המהרש"א במסכת שבת, כי טעות בידי אנשים שחושבים, כי הם מסוגלים לעשות שלום ביניהם כי השלום הוא בידי הקב"ה ולכן אנו מתפללים שלוש פעמים ביום "עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו", אאמו"ר ז"ל סיים את דבריו לפני כארבעים אלף פועלים ופקידים גוים במלים אלו: "רבבותי, אין לנו ברירה אחרת אלא להאמין בה' ולהתפלל אליו בלב שלם שהוא יברך אותנו בשלום"... ראשי הקהלה חזרו מאספה זאת מאוכזבים מאד ולא הזמינו עוד את אבי ז"ל לדבר בפומבי לפני העם. ואאמו"ר ז"ל לא הצטער על כך בכלל...

*

מספר שבועות לפני הנסיעה לארץ הקודש, כשעמד לעזוב את העיר פעטרושן, בה כיהן כרב המקום במשך חמישים שנה, נעתר אבי ז"ל לבקשתי וסיפר לי על תולדות חייו ועל דברי ימי הרבנים, האדמו"רים והקהלות באוסטריא-הונגריא בכלל ובמחוז טרנסילבניה בפרט. הכל כתבתי מלה במלה ורשמתי במחברת שנשארה אצלי.

כשיצא לדרך בנסיעתו לישראל וליווייתי אותו עד תחנת הגבול, היתה לי הרגשה, שזו הפעם האחרונה בחיי, שאני רואה בחיים את אבי מורי ורבי. לכן, לפני הפרדה האחרונה שאלתי: — "אבא, אם היית כותב צואה, מה היית מצוה לבניך?" — "הצואה שלי לבני ולצאצאי", השיב אבא בפשטות, "קצרה ביותר, והיינו: שיקיימו את השלחן ערוך..."

אחי ומורי הרב הגאון ר' לוי יצחק מילר שליט"א מקרית-אתא, קיבל את אבינו בכבוד מלכים וקיים מצוות כיבוד אב ואם בנאמנות ובמסירות. אדמו"ר ז"ל זכה לחיות עוד שנתיים בארץ ישראל ולסדר לדפוס את ספרו החמישי שהי' מוקדש לזכר בניו שנהרגו על קדוש השם ושיצא לאור בשם "קרבן אשר" (לאחר שהופיעו בטרנסילבניה הספרים "שמן אשר" על שמעתא והלכות, "לחם אשר" ו"פרורי לחם" על התורה וספר "גבעת פינחס" בתור בעל הגהות ומו"ל לחמיו הגה"ק זצ"ל).

אדמו"ר ז"ל נפטר ביום י"ג לחודש תשרי תש"כ והובא למנוחת עולמים למרגלות הרי הגליל בקרית-אתא.

כאמור, נכתבו במחברת זו הדברים כפי שאבי ז"ל סיפר אותם. למרות כי לפעמים דבריו על אישים, על קהלות ותנועות קשים כגידין ואינם מתקבלים היום על הדעת, בכל זאת לא דילגתי עליהם ולא עשיתי בהם שינויים, מכיון שרציתי לתת תיאור מושלם על אישיותו ועל השקפת עולמו של אבי זצ"ל; כך הוא הי' וכך הוא ראה את העולם שלו, העולם שנעלם בתקופת השואה.

ברצוני לציין כי מספר סיפורים, משלים וחידודים מצאתי בכל מיני ספרים שהופיעו בתקופה האחרונה, כי לקוחים הם מאוצר הפולקלור היהודי, עם זאת לא פסחתי עליהם, לפגוע במקוריות הדברים.

זאת ועוד. האדמו"ר מקוצק זצ"ל אמר פעם "לא כל מה שחושבים צריך להגיד ולא כל מה שאומרים צריך לכתוב ולא כל מה שכותבים צריך להדפיס". לצערנו הרב, נהגו החסידים מאז ומתמיד להדפיס כל מה שהרבי שלהם חשב ואמר. משום כך "אמרות" הצדיקים המבריקות שהובאו לדפוס "בטלות בשישים" של פסולת וקשה למצוא אותן.

אבי מורי ז"ל, שהי' מלקט מומחה, הבין לברור "פניני-תורות ומרגליות-שיחות-חולין" של תלמידי חכמים וצדיקים ולאגור אותן למקום אחד.

יתכן שנפלו גם כמה טעויות בשמות הרבנים והאדמו"רים. אך חוברת זו אינה ספר של הלכה שבו מוכרחים להגיד דבר בשם אומרו, וגם אינו ספר מדעי. בסך הכל מדובר כאן בסיפורים ובזכרונות.

לאחר עליית אאמו"ר ז"ל לארץ ישראל, המשכתי לכהן כרב המחוז בעיר דעווא (טראנסילבניא – רומניא). בלילה אחד נשמעה נקישה בדלת ביתי. שליח מיוחד מעיר פטרושען בא לגלות לי, כי אנשי הבולשת עומדים לעצור אותי בשל פעילותי למען העלי' לארץ ישראל. איש זה קנה את עולמו, כי מיד התחלתי בבדיקה וב"ביעור חמץ". את המכתבים הבלתי חשובים מחו"ל שרפתי בתנור לחימום מים במקוה, שהי' בחצר ביתנו ואת החוברת על תולדות חייו של אבי ז"ל הסתרתי בעליית בית הכנסת.

ויהי מקץ שנתיים, לאחר שיחרורי מבית-הסוהר, כשעליתי ארצה, פחדתי לקחת את המחברת הנ"ל מכיון שכתבי-יד טעונים אישור השלטונות. ברם, לאחר עשרים שנה ביקר ברומניא תלמיד אחד של אאמו"ר זצ"ל, בתור תייר מארצות הברית. הוא סר ללינת לילה גם לעיר דעווא, עלה לעליית הגג של בית-הכנסת והביא לי את המחברת הנ"ל.

אולם, שיני הזמן, הקור, החום, הרטיבות, השלג והפיח השחירו את דפי המחברת וגם כרסמו אותה בכמה מקומות. אי לכך, לא יתכן שלא נפלו שיבושים ואי דיוקים בהעתקת הכתב, ועם הקורא הסליחה.

נצרת עלית, תשמ"א.

הרב פינחס מילר

בן המחבר

הגאון הרב אשר אנשיל יהודה מילר
מחבר הספר

ר' ישראל מילר

אבי מורי ר' חיים מילר ז"ל עסק בפרקמטיא כל ימי חייו, תוך עליות וירידות במצבו הכלכלי. הוא התחנך וגדל בבית סבי – ר' ישראל מילר ז"ל, שהי' בעל אחוזה, איש אמיד שניהל משק גדול בכפר ברזוביץ שבמחוז שארוש (היום צ'כיה). בביתו השתלבו תורה וגדולה במקום אחד. הוא הי' מפורסם בכל הסביבה בשל יראת השמים שלו ובשל נדבת לבו והיהודים שבסביבה קראו לו בשם ה"רוטשילד משארוש"...

פעם בקרתי בכפר זה ואשה זקנה שהכירה אותי פרצה בבכי ואמרה: "רבונו של עולם, לאן הגענו, שהנכד של ר' ישראל מילר צריך שיהי' רב – קבצן"... ר' ישראל מילר הי' מוקיר רבנן אמיתי שבחר "בהם" ולא רק במשנתם. הוא קנה את היוחסין ועשה הכל בכדי שילדיו יתחתנו עם בני או בנות רבנים. ר' ישראל הי' יהודי אשכנזי מובהק עם חתימת זקן, לבוש בשבתות ב"פראק" בסגנון "פרנץ יוזף" וב"חצי צילינדר", כמו שהי' מקובל בימים ההם אצל תלמידי החכמים. המענין הוא, כי מצד אחד לקח לבנותיו שני חתנים רבנים, נכדים של מן ה"חתם סופר" ומצד שני נסע לפעמים אל הרב הצדיק מצאנז, בעל "דברי חיים", כדי לקבל את ברכתו...

כשהגיע ר' ישראל מילר ז"ל קרוב לגבורות, אמר לאשתו, סבתי: בואי ונעלה לארץ ישראל, כדי שנוכה לחיי העולם הבא!

– "כלום יצאתי מדעתי", ענתה הסבתא, "האם לעת זקנתי אעזוב את בני, את בנותי ואת נכדי?"

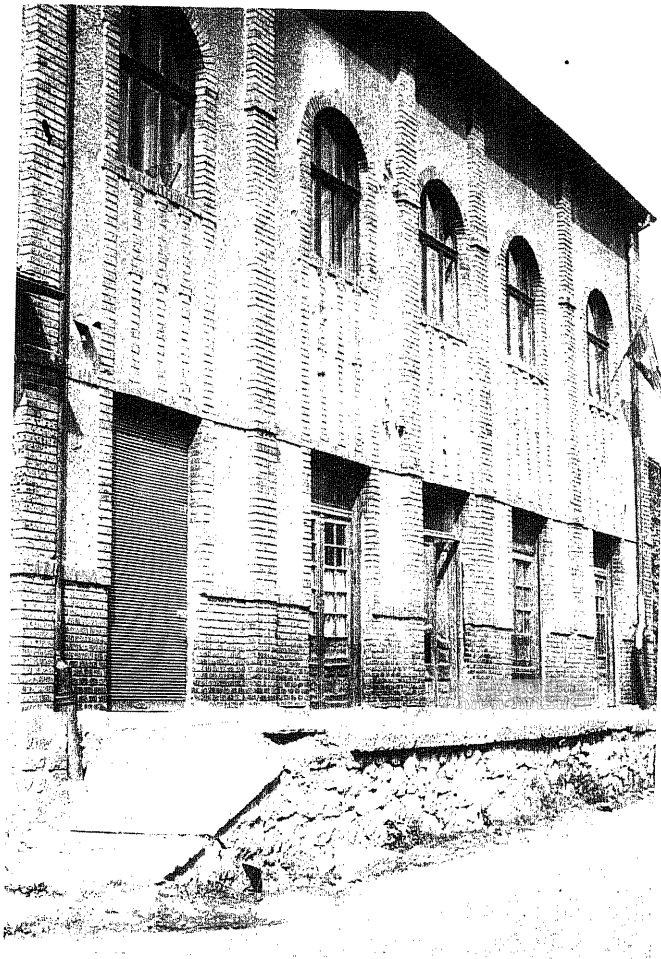
חזרות התורה
אוצרות השנה

ר' ישראל מילר עזב אותה, עלה לבד לארץ ישראל, זכה לחיות עוד כשנתיים בעיה"ק ירושלים ומנוחתו כבוד עד היום בהר הזיתים. הבה ונספר על אביו ועל משפחתו, בפרטיות.

איש יהודי התגורר בכפר ברזוביץ הנ"ל ושמו – ר' חיים מילר. אדם זה הי' תלמיד חכם מופלג, ירא שמים מרבים וגם מקובל מפורסם. סיפר לי הסופר סת"ם ר' נתן אלטמן מכפר קריוויאן (הסמוך לברזוביץ), ששמע בצעירותו מפיו של הגאון הקדוש בעל "דברי חיים" זצ"ל, כי ר' חיים הנ"ל בקי הוא בנסתרות ובכתבי האר"י הקדוש עד שכמעט לא נמצא כמותו בין גדולי דורנו.

ר' חיים מילר ז"ל, בנוסף לגדולתו בתורה וביראה, הי' עשיר ומכובד בעיני הבריות, שבחרו בו להיות "ראש הקהל" לעדתו. באותו ישוב הי' נהוג, שאם יהודי אחד עבר על עברה שבתורה או על תקנה של הקהלה, הענישו אותו על ידי כך שקשרוהו לכמה שעות בשרשרת של ברזל לכותל הפרוזדור בכניסה לבית-הכנסת, ודכרנא כד הוינא טליא, ראיתי עוד את השרשרת הזאת, שהיתה קבועה בקיר בית הכנסת של הכפר ברזוביץ.

הוא היה מפרש ע"ד הרמז את הפסוק "וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש" דהכי קאמר רק אז ישכון ישראל בטח ואין צריך לסבול צער הגלות בזמן ש"בדד" נוטריקון ביכל דירכיך ד'עהו, דהיינו שכונתו לשם שמים, גם כשעין יעקב אל ארץ דגן ותירוש. ודפח"ח.

בית המדרש והבית בפעטרושען
בו עסק המחבר בתורה 50 שנה

עולמו של אבא

ר' חיים מילר ז"ל לא זכה לאריכות ימים ר"ל. הוא נפטר בדמי ימיו והניח אחריו אלמנה וחמשה יתומים: ארבעה בנים ובת אחת. הבן הבכור, ישראל מילר הפך למפרנס ולאפוטרופוס המשפחה, דאג לאחיו וגידל אותם על ברכי התורה והיראה. את אחותו ששמה רבקה, השיא לבחור למדן בשם משה סופר והחזיק את הזוג בביתו במשך מספר שנים. האיש משה ישב על התורה והעבודה ותפס ישיבה, שלמדו בה כשישים בחורים (נזכר בספר שו"ת מהר"ם שיק, חיו"ד סימן צ"ז בזה"ל: "לכבוד ר' משה סופר נ"י, תופס ישיבה בבית גיסו ר' ישראל נ"י). כעבור זמן, הודות להשתדלות ר' ישראל, נתקבל ר' משה סופר לשבת על כסא הרבנות בקהלת סענדרע. לאחר ימים, עלה בקודש ונבחר כרב המקום בקהלת טיסה-פירעד שבהונגריא. רבי משה סופר הוציא לאור את הספר "מר"ם סופר". הוא חי חתנם של הרב ר' שמואל רייניץ דפעטערוואשאַר, ושל הרב הגאון ר' יהודה גולדשטיין, רבה של העיר סעבען-סאבינוב (אביו של חתני הרה"ג ר' יעקב שלום הי"ד, שמילא את מקום אביו ז"ל), ושל הרב הגאון ר' שמעון סופר שהי' הרב דעיר פאָקש. אחיו של ר' ישראל הנ"ל – ר' זכרי' מילר הי' סוחר ותלמיד חכם מפורסם. חתנו הי' ר' לייביש קראוס, שהי' נגיד וחסיד גדול וראש קהלת הספרדים בכפר אויהעלי. חתנו השני הי' ר' אברהם פולאק, שהתגורר ג"כ באויהעלי והי' למדן מפורסם, בנו של ר' דוד פולאק מלאַפּוש, שהי' חותנו של הרה"ג ר' יוסף לייב סופר מפאקש וזקנו של הרה"ג ר' אשר פולאק, רבה של בעלעניעש. בנו של ר' אברהם הנ"ל היו רבנים בווערפעלעט ובכפר לאלעס. שני אחיו של ר' ישראל מילר הנ"ל, ר' שמואל ור' נחמן, הגרו לארצות הברית לפני כחמישים שנה.

לר' ישראל מילר היו שלוש בנות ובן אחד. בתו רבקה התחתנה עם הרב הגאון ר' שמעון עהרנפעלד ז"ל, ששימש כרב אב"ד דקהלת מיהאָלוביץ, שהיתה עיר ואם בישראל. בתו השנייה, חנה, היתה נשואה לר' עקיבא יוסף לעהמאן, רבה של חברה "מחזיקי תורה" בפרעשבורג, שני חתניו של ר' ישראל היו בני בתו של מרן ה"חתם סופר" זצ"ל. בתו השלישית, בילא, באה בברית נישואין עם ר' צדוק קראוס, שהי' סוחר ותלמיד חכם אדיר, בנו של הרבני הצדיק ר' דוד פייגעלס מקליינווארדיין. בנו היחיד של ר' ישראל מילר, כלומר, אבי מורי ר' חיים ז"ל, למד בישיבתו של בעל ה"חתן סופר" במאטערסדורף ובישיבתו של המהר"ם שיק זצ"ל.

*

זקני ר' ישראל מילר הנ"ל הלך בעקבות אביו בתורה וביראת השם והי' ראש הקהל ומנהיג לעדתו בעיירה ברזוביץ, בעת שהמרא דאתרא שלה הי' הרב הגאון ר' שלמה גאָנצפריד ז"ל, מישוב זה עבר ר' שלמה להיות דיין-ומורה צדק בקהלת אונגוואַר, שהיתה עיר מלאה חכמים וסופרים ואנשי מעשה. כאן הוציא לאור את ספרו המפורסם בכל העולם היהודי "קצור שלחן ערוך".

ר' ישראל מילר ז"ל הצטיין גם כבעל צדקה ורודף חסד ואגדות רווחו בסביבת עיירתו על טוב לבו. סיפר לי ידידי הרב הגאון ר' צבי קינסטליכער אבדק"ק הערמאָנשטאָט (טרנסילבניא), שהי' חתנו של עשיר אחד מכפר ביירוביץ (סמוך לברזוביץ הנ"ל), כי בכפר מישענע (ג"כ באזור הנ"ל) התגורר בימים ההם רבי מטופל בילדים ודרכו היתה לחזור על הפתחים ונסע מישוב לישוב בעגלתו הרתומה לסוס

עיוור וצולע. התברר רב זה על סוסו: "מן הדין הוא שיהי' סומא, מכיון שעל פי הדין חוגר פטור מראיה..." כשהגיע הרבי הזה לברזוביץ היה לו כבר סוס אביר ויקר ערך, כי ר' ישראל מילר החליף לו כל שנה את סוסו.

כפי שספרנו לעיל, היו לר' ישראל שלוש בנות מושלמות בכל המעלות והשיאן לשלושה אברכים תלמידי חכמים עניים. את החתנים האלו החזיק ר' ישראל מילר שנים רבות בביתו והעניק להם "מטה כסא שלחן מנורה", כדי שישבו על התורה, ללא דאגות פרנסה.

פעם כשנסע ר' ישראל לשבות בצאנו, לקח עמו גם את שלושת חתניו. לאברכים אלו לא היה מושג מעולם החסידות והם לא הכירו אף אדמו"ר, לכן השתעממו בבית המדרש בצאנו בעת ה"הכנות" לתפלה ובתפלה עצמה. כן לא היה לרוחם האי סדר בארוחות וההתפרצות של החסידים בעת שחטפו "שיריים". הם התחילו להתרעם על חותנם שהביא אותם לצאנו, מפני שלא ראו ולא שמעו שום דבר מפי הרבי, שחותנם שיבחר אותו באזניהם, שהוא גאון בתורה. במקום ילדותם בעיר פרעשבורג, מי שהי' גדול בתורה, הי' משמיע בשבת "פשעטל", כלומר, חידושים בסוגיא בתלמוד והאדמו"ר מצאנו לא אמר כל חידוש בתורה.

אך עם צאת השבת, מיד אחרי הבדלה, אמר בעל "דברי חיים" לגבאים שלו: — "תנו בראשונה להכנס לר' ישראל מילר ההונגארי ולחתניו, שהם נכדי ה"חתם סופר" זצ"ל". כשנכנסו האברכים לחדרו, מצאו את הרב הגאון מצאנו נשען ברגל אחת על כסא (האדמו"ר מצאנו סבל כל ימיו מכאבי רגל) ושאל אותם בסבר פנים יפות: — "נו אברכים, מה אתם לומדים ובאיזה סוגיא בש"ס הנכם עוסקים עכשיו?". הם השיבו לו לענין והעלו לפני הרבי את הקושיות שהתעוררו להם בשעת הלימוד. הרב הקדוש מצאנו השיב להם על הכל וגלגל לפניהם חצי ש"ס. נתהוה כלפניו גדול שהתארך עד חצות לילה. האברכים זכו לתענוג רוחני מעין עולם הבא, ונוכחו לדעת, כי לא רק בפרעשבורג לומדים תורה אלא גם בצאנו וכי הם כקליפת השום מול גדולתו בתורה של הרבי. כשיצאו מחצר האדמו"ר, נשקו את ידי חותנם שהביאם לצאנו, לאות תודה והכרה.

הגאון הצדיק רבי חיים הלבפשטאם הי' בימים ההם כוכב מזהיר בשמי יהדות גליציה, מכיון שנתמזגו באישיותו גדלות בתורה עם מנהיגות בחסידות ומעשי צדקה. היו לו אלפי חסידים בערי הונגריא והוא ביקר אצלם מספר פעמים. בעל "דברי חיים" ישב על כסא הרבנות בצאנו ארבעים ושש שנה ולמרות שהי' איש חולה, זכה לאריכות ימים ונפטר בגיל שמונים וארבע. התחתן ארבע פעמים והקים שושלת מסועפת של צדיקים, אדמו"רים ותלמידים שנעשו רבנים מפורסמים ואדמו"רים בעולם החסידות באירופה המזרחית. הוא הי' נוהג לטבול כל יום במקוה טהרה, והי' שופך שיח לפני קונו בתפלותיו הקדושות שנאמרו תוך התלהבות עילאית וביגיעה עצומה ועסק יומם ולילה עד כלות כוחותיו בתלמוד תורה ובחלוקת צדקה לעניים, ליתומים ולאלמנות. לפעמים סירב לערוך את ה"שלחן" עד שחסידי העשירים יתרמו את הכספים הנחוצים להכנסת כלה או לפדיון שבויים. במשך חצי מאה נהרו לצאנו רבבות יהודים מגליציה ומאוסטרו-הונגריא.

פעם אמר האדמו"ר מצאנו לסבי ר' ישראל מילר ז"ל: "כשהייתי צעיר חשבתי שאצליח להחזיר למוטב את כל העולם. אבל אחרי מספר שנים ומספר אכזבות הגעתי לידי המסקנה. כי מוטב לעזוב את העולם ולטפל רק באנשי קהלתי בלבד. אולם, גם בזאת התאכזבתי וקבלתי עלי להחזיר למוטב את בני ביתי בלבד. בסופו של דבר החלטתי לעזוב הכל ולטפל בי בעצמי, אך גם בזאת לא הצלחתי..."

*

סוף מסכת הוריות איתא: "איבעיא להו, רבי זירא ורבה בר רב מתנה הי מנייהו עדיף וכולי (הבקי או החריף) — תיקו. "ושמעתי, כד הוינא טליא, לפרש משמי" דהגה"ק בעל "דברי חיים" זצ"ל, שבתיקו גופא נפשט האיבעיא, והיינו כי תיקו ראשי תיבות — תשבי יתרץ קושיות ואבעיות, אם כן מזה נשמע שסיני עדיף כי החריף אינו צריך להמתין על תשבי, מכיון שהוא בחריפותו יתרץ לעצמו הקושיות והאבעיות (ודפח"ח ושי").

סיפר לי הגאון הצדיק ר' אברהם יהושע פריינד זצ"ל מנאסוד, כי בעל דברי חיים היה נוהג לחלק צדקה פעמיים ביום: בבקר, כשהלך להתפלל ובערב כשחזר מבית המדרש. קבצני העיר צאנו והסביבה חיכו לו בכליון עינים ובדרכו התייצבו כחומה בשתי שורות והצדיק עבר באמצע ופיזר צדקה מהכיסים שלו בשתי ידיו, ימינה ושמאלה.

אמרתי לרב מנאסוד, כי עכשיו מובנים לי דברי דוד המלך ע"ה שאומר: "אשרי שומרי משפט עושה צדקה" (תהלים ק"ב), וכי אפשר לעשות צדקה בכל עת? (ועיין כתובות, נ'). וי"ל דאיתא בירושלמי דשקלים, דלילה לאו זמן צדקה הוא (מובא ג"כ בסידור היעב"ץ לתפלת ערבית עיי"ש). והסברתי לו, היות שלילה הוא זמן הדינים, לכן קיים חשש שיכעוס ה' כביכול אם נותנים צדקה לעני (והוא ע"ד שאיתא במס' בבא בתרא דף י', משל לאב שכעס על בנו וכו', כמו שאמר רבי עקיבא לטרנסורפוס עיי"ש) ורק לאור היום מותר לתת צדקה (ואפשר שמה"ט כתוב גבי אאע"ה "והוא יושב פתח האוהל כחום היום", לפי שמדתו היתה מדת הרחמים ששולטת ביום). יוצא מן הכלל הוא מי שפוסק משפט צדק, כי חז"ל אמרו "כשיש דין למטה אין דין למעלה", ואם שולט תמיד רחמים, אז מותר תמיד לעשות צדקה (כידוע היה ה"דברי חיים" עוסק בדיני תורה והיה כותב את תשובותיו בהלכה בלילה). וז"ש דוד המלך: "אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת" וז"ש הנביא: "איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה", כלומר, ע"י משפט היה אפשר לעשות צדקה גם בלילה.

נמצא כי האדמו"ר מצאנו זצ"ל, שעסק בתורה ובמשפט תמיד ובכל עת, היה מותר לו לעשות צדקה בין ביום ובין בלילה.

פעם, כשסיים הצדיק בעל דברי חיים זצ"ל את תפלתו בחג השבועות, לפני שהתיישב ע"י השלחן לעשות קידוש, פנה לחסידיו בזה"ל: רבותי, עד עכשיו קיימנו את ה"חציו לכם", שהרי אין לך תענוג רוחני יותר גדול בעולם הזה, מתפלת שחרית

וונה, אמירת הלל, אקדמות, קריאת התורה על מתן תורה, ותפלת מוסף עם כות הכוהנים. ועתה עלינו לקיים את ה"חציו לה", לכן, הבה ונעשה קידוש ונאכל נ סעודת החג בקדושה ובטהרה..."

בעל דברי חיים זצ"ל

הגאון רבי משה שיק

הרב הגאון הצדיק ר' משה שיק ז"ל הי' בימים ההם "רבן של ישראל" בהונגריא, שהתפרסם בתורתו ובצדקתו. הוא נולד בכפר ברעזוועו והי' תלמידו המובהק של מרן ה"חתם סופר" זצ"ל. עוד בחיי רבו הורם לרב בעיירה יערגין הסמוכה לפרשבורג. בשקידה יתירה התמסר להרבצת תורה בעל פה ובכתב. למעלה משתי עשרות שנים עשה בקהלה קטנה זו. ומכאן יצאו לו מוניטין כפוסק בעל שיעור קומה עד שנלקח אחר כבוד בשנת תרכ"א לרב ולאב בית דין בקהלה החסידית הגדולה — חוסט שבקרפאטורוס. כאן הרביץ תורה למאות תלמידים, מתוכם צמחו עשרות רבנים מפורסמים, שביהנו בקהלות גדולות במדינת אוסטריא — הונגריא. רבים מספריו יצאו לאור, כמו: שו"ת מהר"ם שיק על ד' חלקי שלחן ערוך, על תורה מצינו על התורה ועל פרקי אבות.

הגאון הרב משה שיק
רבה של קהלת חוסט
בעל שו"ת מהר"ם שיק

אבי ז"ל, ר' חיים לא זו בלבד שלמד בישיבתו של מהר"ם שיק, אלא גם התגורר בביתו וסעד על שלחנו. זאת, משום שהי' בן של עשיר ואביו שילם עבורו במיטב כספו, כדי שילמוד אצל הרב הגדול גם עבודת ה'. במשך שלוש שנים הי' אבי בביתו וראה את התנהגותו של האי גברא רבא. אבא ז"ל סיפר לי, כי רבו הלך לישון בכל ערב בשעה 10 בדיוק, אולם באשמורת הבקר בשעה 5 כבר ישב ולמד תורה, ומתוכנית זו לא סטה אפילו יום אחד בשנה. בליל סעודת פורים כשתלמידיו ורבים ממעריציו היו מסובים על שלחנו, כשהגיע השעה 10 בלילה, התנצל לפני האורחים ופטרם לשלום. למחרת, בשושן פורים בשעה 5 בבקר, כבר ישב ועסק בתורה. מכל פנות הונגאריא הריצו אליו שאלות. ואת התשובות כתבו כמה בחורים מתלמידיו, כפי שהכתיב להם. ולפעמים בשלושה נושאים שונים. שמעתי מאנשים נאמנים, כי לכן בהרבה מקומות בספר שו"ת מהר"ם שיק, הלשון קצת קשה, כי הבחורים כתבו את התשובות כל אחד לפי סגנונו.

*

שמעתי מרעי ר' אהרן דוד למברגר ז"ל, שמרן ה"חתם סופר" עבר פעם בנסיעתו דרך העיירה יערגין בה כיהן כרב המקום תלמידו רבי משה שיק והתאכסן בביתו. מאחר ורבה של פרעשבורג הי' עייף מהדרך, הלך לישון מיד בתחלת הלילה, המהר"ם שיק מסר לרבו את מיטתו והוא שכב על הארץ. כדי לא להפריע לאורח הנכבד, הלך גם הוא לישון. אבל מכיון שלא הי' רגיל לשכב לפני שעה 10 בלילה, — היו שפתותיו ממלמלות בלחש את תלמודו. הקשיבו התלמידים ושמעו שלמד בעל-פה את ה"פלותי" ב"סוגיא דנשר".

גם אבי מורי ז"ל סיפר לי שהי' דרכו של המהר"ם שיק לחזור על כל מסכת ק"א פעמים, לקיים מה שאחז"ל: "אינו דומה מי ששונה פרקו ק' פעמים למי ששונה פרקו ק"א פעמים" (חגיגה, ט'), והי' נוהג לכתוב על דפי הגמרא, כמה פעמים חזר כבר על תלמודו.

לפני שבא לתפוס את כסא הרבנות בעיר חוסט, אחרי בחירתו, התנה עם ראשי הקהלה שיתנו לו שנה אחת בכדי שיהי' לו זמן ללמוד ולהתעמק בדיני "חושן משפט". הוא עשה זאת מפני שידע, כי בחוסט שהי' עיר קרובה למחוז מארמרש, שכיחים סכסוכי מנהל ודיני-תורה. רבי משה שיק זצ"ל שימש ברבנות בעיר זו כשלושים שנה.

*

מספרים על המהר"ם שיק שפעם ביקר אצל רבו מרן ה"חתם סופר" בפרשבורג והביא לו בתור מתנה קופסה לטבק עשוי' מכסף טהור. ה"חתם סופר" סירב לקבל את המתנה, אמר רבה של חוסט: "יודע אני שלא חסרה לרבנו קופסה מעין זו, אבל אני הבאתי את מתנתי, כדי שתהי' לרבי לזכרון". על כך השיב לו מרן ה"חתם סופר": "אם זאת היא המטרה, אז אפילו אם לא אקבל את הקופסה יהי' הדבר לזכרון ולא ישכח לעולם, כי חז"ל אמרו "תרי תמיהי מידכר דכירי אינשי" (חולין, ע"ה) וכאן הוי תרי תמיהי — א) שרב נתן מתנה..., ב) שרב סירב לקבל מתנה...". (ודפח"ח).

*

תלמיד אחד התלונן לפניו כי יש לו הרבה מתנגדים בקהלתו שיורדים לחייו. הרגיע אותו המהר"ם שיק ואמר לו: "כלל יהי בידך, כי רק על עצי פרי מתרבים התולעים, על עצי סרק אין תולעים. רב שממלא תפקידו כראוי והוא פעיל בקהלתו למען הרמת קרן התורה, יש לו מתנגדים שעושים לו צרות. רב שאינו עושה כלום בשטח הדת והופך את הרבנות לקרדום לחפור בו ושומר על פרנסתו בלבד, לרב כזה אין לו מתנגדים רק ידידים ואוהבים".

*

בהזדמנות אחרת כאשר אחד מתלמידיו, רב צעיר שטח לפניו צערו בהיות שכמה מאנשי קהלתו מתנכלים לו, פוגעים בכבודו ובאים עליו בעלילות שקר. אמר לו המהר"ם שיק: "האמן לי, כי גם לי יש שונאים במספר לא מבוטל בעיר חוסט, אבל יש עצה כנגד זה: נגד כל שונא אני לומד מסכת בתלמוד, הלימוד וההתעמקות בלימוד משכיחה את השונאים". על כך השיב לו הרב הצעיר: — "מורי ורבי שליט"א, לי יש שונא אחד שהוא מחוצף כל כך גדול, שכל מסכתות הש"ס אינן מספיקות לו...".

*

פעם הטיפ מוסר לתלמידו שהי' סוחר גדול, היות ושמע עליו שבערב, כשמתקיים שיעור תורה ברבים, בין תפלת מנחה וערבית הוא נעדר מבית המדרש, בטענה שהוא טרוד בעסקיו, אמר לו המהר"ם שיק זצ"ל: "במסכת קידושין (דף מ') מקשים התוספות מאי טעמא כאן קתני שתחילת דינו של אדם הוא על משא ומתן באמונה, ובמסכת שבת (דף ל"א) קתני כי תחלת דינו על דברי תורה? אלא — הסיק הרב — מכאן כי מי שנושא ונתן באמונה ואינו ממחר להתעשר, יש לו פנאי גם ללמוד תורה".

*

לעת זקנתו, כשהגאון רבי משה שיק נפל למשכב, ביקר אצלו הגה"ק רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים זצ"ל, אבדק"ק סיגעט, בעל "יטב לב". כששאל בשלומו, השיב המהר"ם שיק וכך אמר: — "הן אמת שאמרו חז"ל "אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו וכו'... פשפש ולא מצא, יתלה בבטול תורה" (ברכות, ה'). אולם, אני יודע בעצמי שלא בטלתי מן התורה, אם כן, למה באו עלי היסורים הגדולים?". כאשר יצא מביתו ה"יטב לב" אמר לחסידיו שליווהו — "האם הבנתם את דבריו העמוקים? הרב מחוסט כבר עומד בבטול תורה, את יפשפש במעשיו כבר קיים...".

*

בעת שנפטר המהר"ם שיק, התאספו לחוסט תלמידיו, ידידיו ואוהדיו הרבנים מכל מדינת אוסטריא — הונגריא לגמול חסד עמו ולספוד לו. סיפר לי מו"ח הרה"ג פנחס ביליצר זצ"ל שהשתתף בלוויה, כי את ההספד הראשון נשא הרה"ג ר' נטע וואלף ז"ל ראב"ד בקהלת פרשבורג, שהיה אז זקן הדור, הוא פתח דבריו במשל: למלך אחד עשו ניתוח עינים והרופאים היו זקוקים לעינים של אדם בריא. למרבה הצער, לא נמצא אף תושב אחד במדינה שהי' מוכן לתרום את עיניו למלך. באין ברירה, פנו אל אסיר בבית הסוהר שהי' נדון לעשרים שנות מאסר והציעו לו חנינה,

אם יתרום את עיניו למלך. אמר האסיר: "מה הרווחתי בחירותי אם אני אשאר כל ימי בחושך..." כמו כן — אמר הראב"ד דק"ק פרעשעבורג — מה הרווחנו אם מיתת צדיקים מכפר על הדור, אם נשארו ללא מאור עינינו..."

*

ספדנים אחרים ציינו את גדולתו של הנפטר בתורה ואמרו "ממשה [החתם סופר] עד משה [המהר"ם שיק] לא קם כמשה".
כאשר כבדו את האדמו"ר מסיגעט בדברי הספד, פתח ה"יטב לב" זצ"ל בקול בכי: "מורי ורבותי, הדין הוא בשלחן ערוך, יורה דעה, אם ניטל הלב — הוא טרף, מכיון שהבעל חי אינו יכול לחיות אפילו רגע אחד ללא לב. כמו כן, גם מאתנו ניטל היום הלב, מכיון שהרב הגאון הצדיק רבנו משה שיק, הי' לבם של כל ישראל..." זיעזעו.

סבי הרב יהושע ברוך רייניץ

בניגוד למנהג העשירים בימים ההם, שהיו מעונינים לשדך את בניהם עם בנות אמידות, שיש להן נדוניא גדולה, סבי ר' ישראל מילר לא השגיח בממון אלא ביחוס אבות. כשבנו, ה"ה אבי מורי ז"ל הגיע לגיל תשע עשרה, אירש את אמי מורתי מרת טאבא ע"ה, בתו של הרב הגאון ר' יהושע ברוך רייניץ, שהי' הרב המקומי של קהלת צ'צ'וביץ.

שנות הלימודים בישיבת ה"חתן סופר" וה"מהר"ם שיק" השפיעו על אבי מורי ז"ל והשרישו בלבו אהבת ה' ואהבת תורה והי' שונה הלכות בכל יום וקבע עתים לתורה אפילו כשהי' מוטרד לפעמים בהמצאת פרנסתו. זכור אזכור מה שחידש במסכת גיטין (דף נ"ו) שר' צדוק הי' מתענה מ' שנים כדי שלא תיחרב ירושלים, ע"ז אמר, כעת מובן לי מ"ש בתורה בפרשת בחקתי: "ואכלתם לחמכם לשובע וישבתם לבטח בארצכם" ר"ל אם בחקתי תלכו ותהיו עמלים בתורה ואת מצותי תשמרו, אז "ואכלתם לחמכם לשובע" ולא תצטרכו לישב בתענית כרבי צדוק שלא תחרב הארץ, אלא "וישבתם לבטח בארצכם" עכ"ד וש"י.

רבה של צ'צ'וביץ הנ"ל, אב אמי, לא "הצטיין" בעשירות כלל וכלל, אלא בתורה, במעשים טובים וביחוס. הוא הי' בנו של האי גאון וצדיק רבי נתן פייטל ז"ל, שהי' רבה של קהלת ה' — מאדע, וחתן לגאון וקדוש רבי אשר אנשיל הלוי יונגרייז זצ"ל מטשענגער, בעמח"ס "מנוחת אשר" על סוגיות הש"ס.

בנוסף לאמי, היו לזקני ר' יהושע ברוך עוד חמש בנות שהיו נשואות: לרב שלום קראוס, רבה של לעגענעמיהא (אביו של הרב אשר אנשיל קראוס, רבה של סאניסלאו, ישוב סמוך לקרולע), לר' ברוך פאשקעס (בנו נמצא בניוירוק), לר' משה גרינוואלד (בן בתו של הרה"ג ר' מנחם א"ש), לר' יוסף זעלטענרייך (נכד לר' יוסעלע חריף, שהי' חמיו של הכתב סופר) ולרב הגאון ר' מנחם גרשון מושקוביץ, שמילא מקומו ברבנות בגליל צ'צ'וביץ (בניו מתגוררים בעיה"ק ירושלים). כן הי' לו בן אחד ר' מאיר, שהשתקע בכפר באנישע.

לאב סבי, הרב הגאון ר' נתן פייטל הנ"ל, הרב דמאדע, היו חמשה בנים ובת אחת. הבכור שבהם הי' זקני הרה"ג ר' יהושע ברוך רייניץ, הרב דקהלת צ'צ'וביץ. השני הי' הרה"ג ר' יוסף שלמה רייניץ, רבה דקהלת הספרדים בעיר מישקולץ, הבן השלישי הי' הרה"ג ר' אברהם יעקב רייניץ, הרב דבאלקאן. הבן הרביעי הי' ר' קלמן רייניץ, והבן החמישי הי' הרבני החסיד ר' משה רייניץ שהתגורר בעיה"ק ירושלים. בתו של הרה"ג ר' נתן פייטל — דבורה, היתה נשואה להרה"ג ר' נתנאל קראוס, שהי' מו"צ בקהלת ראצפערט. (חתנו של הרב יוסף שלמה הנ"ל, רבה של מישקולץ, הי' הרה"ג ר' מאיר שיק הרב דאונוד, וחתנו השני הי' הרה"ג ר' שמואל גוטליב שהי' רבה של פאפא. בנו של הרב מאנווד הוא גיסי, ר' שלום שיק מבודאפשט).

*

הנה מספר פניני תורה מפי זקני הרה"ג ר' נתן פייטל זצ"ל:

בפרשת שמות: "כלו מעשיכם" במסורה: **כלו תפלות דוד** בן ישי. וי"ל דהנה ידוע מספה"ק דהגלות הנוכחית היא כדי להשלים את גלות מצרים. ועוד איתא במדרשים דדוד מלך ישראל עומד ומתפלל על הגאולה שתהי' במהרה. וז"ש פרעה "כלו מעשיכם", כלומר, תשלימו את הגלות כאן וע"ז תרוויחו ש"כלו תפלות דוד בן ישי" ולא תלכו עוד לגולה אחרת ולא יצטרך דוד המלך להתפלל עוד על הגאולה.

*

"עד הגל הזה ועדה המצבה". — את הפסוק הזה ציטט פעם בהקמת מצבה של רב גדול שכיהן בקהלה קדושה ומפורסמת — "למה צריך להקים מצבה לאדם גדול כזה, הלא "עדה המצבה", כלומר, העדה הקדושה שלו שעשה בה פעולות להרמת קרן התורה, היא המצבה שלו המעידה על צדקתו ועל מעשיו הטובים".

*

"ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל", ואיתא במדרש ברכו בסוכה, וי"ל כי בתיבת "בכל" נרמז ענין סוכה והיינו: ב'סוכות תשבו שבעת ימים, כ'ל האזרח בישראל ישבו בסוכות, ל'מען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל".

*

"וטוהר לבנו לעבדך באמת כי אתה אלקים אמת ודברך אמת וקים לעד" ויש להסביר את הענין של "הקב"ה גוזר וצדיק מבטלו" כי יש אדם שעובד את ה' רק כלפי חוץ ולבו בל עמו, א"כ ה' היודע מחשבות לבו אינו מקבל את תפלתו וגוזר עליו גזרה רעה ר"ל, אבל הצדיק רואה רק מעשיו הטובים מבחוץ ומה שבלבו הוא לא רואה, כי האדם יראה רק לעינים, לפיכך הוא מבטל את גזרת הקב"ה כביכול. עכת"ד. ואני נכדו הזועיר המשכתי לפרש את הפסוק הנ"ל דהנה הקדושת לוי ז"ל אומר דאמת יקרא רק דבר המתקיים לעד. לכן אנחנו מבקשים: וטוהר "לבנו" לעבדך באמת, כלומר, שגם בלבנו נעבוד את ה' ולא רק משפה ולחוץ ואז לא נהי' זקוקים שהצדיק יבטל את גזרת ה' אלא: כי אתה אלקים אמת ודברך אמת "קים לעד".

*

בפרשת חקת, בפרש"י: "לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה, לפיכך כתב בה חקה, גזרה היא מלפני, אין לך רשות להרהר אחרי" וי"ל דידוע הסיפור שמובא בגמרא (ע"ז כ"ג) על דמא בן נתינה שקיים מצוות כיבוד אב ונולדה לו פרה אדומה בעדרו. אז נתהוה קטרוג סוער בשמים, כי השטן הי' מקטרג, שגוי טמא יכבד את אביו, מה שלא עושה כן ישראל שנצטווה על מצוות כיבוד אב ואם. משום כך סיבב הקב"ה לטובת ישראל שנולדה לו פרה אדומה בעדרו, וישראל נתנו עבודה הון רב, יותר ממה שהפסיד הוא ע"י כיבוד אב ועי"כ נסתם פה השטן, כי דמא בן נתינה התייחס בכבוד לאביו וקיים מצוה הגיונית ושכלית, לעומת זאת ישראל פיזרו הון תועפות גם עבור פרה אדומה, שהיא רק מצוה חוקית, ללא כל הסבר והגיון. משום כך רוצים השטן ואומות העולם לדעת דוקא את הטעם של מצוות פרה אדומה, כי אם יהי' הסבר לפרה אדומה, אז שוב יהי' פתחון פה לשטן ויתעלו או"ה יותר מישראל".

*

זקני, ר' יהושע ברוך ז"ל מצ'צ'וביץ סיפר לי, כי פעם אחת כשלמד תורה עם אביו הרה"ג ר' נתן פייטל והי' בערך חצות לילה, עלה ערל אחד, שכנו של הרב, לעלי' שמתחת לגג הבית לגנוב חטים, זאת, מכיון שהערל ראה פעם שיהודי חקלאי אחד מהסביבה, הביא כמה שקי חטים לרב. כאשר הגבי' הערל את שק החטים והניחו על שכמו, נשברה התקרה שהיתה מקרשים דקים והערל עם שק החטים על שכמו נפל על השלחן, אשר הרב הצדיק ר' נתן פייטל עם בנו למדו עליו תורה. הערל לא נבהל, עמד על רגליו ואמר במצב רוח מרומם בשפה ההונגרית: "לילה טוב, כבוד הרב"... הרב ברכו בשלום, עזר לערל לרדת מהשלחן ושלחו לדרכו עם השק על שכמו ויחסים הטובים בין הרב לשכנו נשארו על כנם, כאילו לא קרה כלום. סיפור זה מעיד על צדקתו של ר' נתן פייטל, שנמנע מלפגוע בכבודו של אדם, אפילו אם הי' גנב. כמו כן יכולים אנו לתאר באיזה בית התגורר פעם הרב המקומי של קהלת מאדע...

*

חזרות התורה
חזרות השו"ת

כמקובל בימים ההם הי' שומר הכפר מסובב מזמן לזמן בחוצות הכפר ומכריז מה היא השעה. מאחר שבכל הכפר לא היה ניעור בלילה רק הרב שעסק בתורה. היה שומר הכפר, גוי פשוט שלא ידע קרוא ולא הכיר את השעון, בא כל לילה אל הרב, דופק על חלונו, והרב אמר לו את השעה המדויקת. הרב והשומר התיידדו ומתוך כך נהג הרב למכור לו בערבי פסחים את חמצם של בני הקהלה, תמורת מקדמה ששילם הנכרי, לאחר הפסח כמקובל הוחזר לו הכסף, על אחת שתיים, לשם שכר טירחא. במרוצת הזמן קנתה מועצת הכפר שעון קיר גדול לשומר ונאמר לו, כי עליו להכריז על השעות רק לפי השעון הזה. אך הגוי הזה התבלבל לפעמים בין המחוג הקטן והגדול ולא מצא עצה לנפשו עד שלקח את השעון עם המטוטלת השרשרת והמשקלות על גבו והלך אל הרב לשאול מהי השעה המדויקת שאותה יכריז. פעם עזב הרב את ביתו ונסע לחתונה והשומר כדרכו התבלבל בשעון,

ובמקום שעה שש, שעת החליבה, הקים על הרגלים את אנשי הכפר בשעה שלוש וחצי אחרי חצות. קמה שערורי' גדולה ורצו לפטר את השומר. בא הגוי אל הרב, התחנן לפניו ואמר: "כבוד הרבי, אבקשך בכל לשון של בקשה, שלא תעזוב אף פעם את הישוב ואני מוכן לתת לך עבור שטר מכירת חמץ, מחיר מקדמה פי שלש..."

*

הנודע ביהודה

זקיני מצ'צ'וביץ הי' מעריצו של הרב הגאון ר' יחזקאל לנדא ז"ל, בעל ה"נודע ביהודה" ותמיד הי' מפליג בשבחיו ומספר על גדלותו בתורה. את הסיפורים האלו שמע מפי חמיו, הצדיק מטשענגער בעל "מנוחת אשר", ששמעם מחמיו הרה"ג ר' מאיר אלמאשד, שהי' תלמידו המובהק של רבי יוסף פאָזנער ז"ל, חתן ה"נודע ביהודה", והוא שמע ממנו. כלומר, הדברים נאמרו איש מפי איש ונאמנים המה. ברשותו של זקיני מצ'צ'וביץ הנה שני חפצים של ה"נודע ביהודה", שנשארו לו בירושה מחמיו: מגש של כסף ומעיל לשבת. כשביקר אורח מכוּבד בביתו של איזהו בעל בית בצ'צ'וביץ, שלח זקיני לכבוד האורח, כמה תפוזים או תפוחים על מגש זה. לפעמים הייתי אני השליח והדבר הי' כדאי, כי גם זקיני וגם האורח או המארחים שלמו לי את השליחות, אבל פעם אחת בא אורח חשוב לראש הקהלה וסרבתי ללכת. בכיתי לפני סבי ואמרתי: — "העשיר הזה, יחד עם מחותנו האורח, הם עמי הארץ גדולים, מה הם יודעים מי הי' ה"נודע ביהודה"?!" — "אין דבר, אמר סבי, לך על אחריותי", והכניס בידי עוד חמש פרוטות, "תגיד להם שאת הפירות שלח הרב והמגש הי' פעם מגשו של הרב הראשי מפראג!" מחיתי את דמעותי והלכתי עם המגש שהיו עליו מספר לימונים. להפתעתי, אכן ידעו האורחים מי הי' ה"נודע ביהודה" והדבר הי' חשוב ביותר בעיניהם ושילמו לי כפליים. אז ראיתי שעם ישישים חכמה ועם זקנים בינה ולא אתי. הייתי אז ילד בגיל אחד עשרה שנה. דכירנא, כי פעם בליל ש"ק התארחנו אצל זקיני כשמונה מנכדיו, וכשחזר סבא מבית הכנסת פשט את בגדי שבת שלו החדשים והיפים ולבש את המעיל השחור והקרוע של ה"נודע ביהודה" ובמעיל עתיק ודהוי זה עשה קידוש. כן חבש על ראשו את ה"ספודיק" של חמיו בעל "מנוחת אשר" וצ"ל ושאל אותנו: "איך אני נראה בעיניכם?" השבנו כאחד: "כמלאך השם צבאות", אבל בינינו לבין עצמנו הסתרנו חיוכים ואמרנו בלחש: "הסבא שלנו נראה כמו "שנורר" אוסף נדבות בפינת הרחוב..." הוא שמע את גלוגנו ואמר: "ילדים אל תצחקו ממני, כי הבגדים האלו קדושים כבגדי הכהן הגדול..."

*

סיפר לי הסבא כי בעת שקבלו את ה"נודע ביהודה" זצ"ל לרב בעיר פראג, שלח לפניו את חתנו הגאון ר' יוסף פאָזנער (הנזכר בשו"ת נוב"י, או"ח סי' קל"ה), שיתתה על קנקנם של הבעלי בתים, האם המה עמי הארץ או תלמידי חכמים. ר' יוסף לא גילה את זהותו, נכנס לבית מרוח יהודי, התיישב על יד שלחן ועיין בספר. נכנס חייט יהודי לשנתות כוסית יי"ש כנהוג ובתוך הדברים אמר לבעל בית המרוח, כי פליאה גדולה בעיניו מה שכתב הרמב"ם בפ"א מהלכות גניבה וגזילה, הלא הוא נגד גמרא מפורשת. עי"ז נתהווה פלפול גדול ביניהם. התערבו בויוכח עוד חמשה יהודים שישבו מפוזרים על יד שלחנות, שלושה סנדלרים ושני נגרים, כשנכנסו בעלי מלאכה נוספים לבית המרוח לשנתות כוס יין גם הם הצטרפו לפלפול זה. ר' יוסף עמד מן הצד, שתק ולא אמר מאומה. היוכוח התארך עד שנעשה סמוך לשעה עשר בערב. קם אחד מהם ואמר: "רבותי, אני רואה שאנחנו לא יכולים להתפשר בינינו ואיננו יודעים עם מי הצדק, מיד יעבור כאן ר' יעקב השומר לילה והוא יכריע בינינו". וכן הי', נכנס ר' יעקב השומר, בירר את הסוגיא כאחד הגדולים בתורה, סידר את השיטות ואת הפוסקים, האיר את עיני המתווכחים בהלכה והשתיק את כולם. למחרת היום קם ר' יוסף בבקר, שב לחותנו וסיפר לו מה שראה ומה ששמע בפראג. לקח ה"נודע ביהודה" את כתב הרבנות, החזירו לקהלת פראג וכתב שהוא אינו ראוי להיות רב בקהלה מפוארת, שהיא מלאה חכמים וסופרים גדולים ואדירי תורה. במכתב תשובה הרגיעו ראשי הקהלה את ה"נודע ביהודה" ובקשוהו שבכל זאת יבוא ולא יפחד, כי "ריש גרגיתא מן שמיא מנו לי" ובודאי יהי' לו סייעתא דשמיא.

כאשר בא הרב הגאון ר' יחזקאל הלוי לנדא לפראג התקיימה טקס ההכתרה שבמהלכו אמר חילוק גדול בסוגיא בש"ס. בסיום אמרו כל חברי הקהלה "מזל טוב", קם ראש הקהלה ואמר, כי רק אז יגיע לרב החדש ^{המזל טוב} ^{המזל טוב} האמיתי, אם ישמעו את החילוק בסוגיא גם הסבלים, שלא יכלו להשתתף בטקס, כי היו עסוקים בפרנסתם.

כוחו של ה"נודע ביהודה" הי' גדול ביותר בהיתר עגונות (וכנראה ג"כ בנוב"י בפנים).

*

מספרים, כי פעם אחת, לאחר בדיקה ודרישה, גביית עדים ובירור הלכה, התיר לאשה עגונה להתחתן. כעבור זמן, באו אל הרב אנשים ואמרו: "רבינו, בעלה של העגונה הזאת, שנעלם לפני מספר שנים, חזר הביתה והוא נמצא כאן בעירנו". — "זה לא יתכן!", השיב ה"נודע ביהודה". אמרו האנשים: — "רבנו, אבל אנחנו ראינו אותו ברחוב והוא נמצא בדרכו אל כבוד הרב". — "לא יתכן דבר כזה בשום אופן", השיב ה"נודע ביהודה". פתחו את דלת בית המדרש והציבו את האיש לפני רבה של פראג... אימה ופחד נפל על כל הנוכחים. פנה אליו ה"נודע ביהודה" ואמר לו: — "מה אתה עושה כאן בעולם הזה בין אנשים החיים?! הלא אני בררתי עפ"י ההלכה שלא יתכן שתחי', ומקומך בין המתים!". באותה דקה צנח האיש נפל ומת במקום...

בהיותי ילד עקר אבי מורי ר' חיים ז"ל את דירתו ועבר לגור בגלל קשיי פרנסה לכפר סלאווקיץ (סמוך לברזוביץ הנ"ל). מכיון שלא הי' בישוב זה מלמד תינוקות כראוי, לקחו אותי לבית סבי בצ'צ'וביץ כדי שאלמד שם. למדתי איפוא ב"תלמוד תורה" של הקהלה, אבל נתגדלתי על ברכי זקני הגאון הצדיק וראיתי את עבודת ה' שלו ואת התנהגותו הקדושה, אשר מעולם לא נשכח מלבי ומזכרוני.

בנוסף לעובדה שנהג רבנותו ברמה ועמד בראש ישיבה, עסק בתורה בדבקות ועבד את ה' בקדושה ובטהרה, היו לו כל מיני מנהגים משלו. למשל, כל יום חמישי בערב, ערך בחינה לתלמידיו בחומש ורש"י בפרשת השבוע. לכבוד המאורע, לבש בגדי חג וכובע של שבת על ראשו כשפניו מאירים כמו בליל שבת קודש. לרבנו שלמה יצחקי הי' קורא תמיד "רש"י הקדוש" וכל מלה ברש"י הי' מוציא מפיו בדחילו ורחימו.

כן ה' נוהג לחגוג את כל יום ראש חודש, כאחד מחגי ישראל. הוא עבר בעצמו לפני התיבה בשחרית וקרא את ההלל בשירה גדולה, בלוויית מקהלת בני הישיבה. לאחר התפלה ערך סעודת ראש חודש ברוב פאר. בסעודה זו השתתפו לא רק תלמידיו וחלק מבני קהלתו, אלא גם אורחים וכפריים רבים, שבאו במיוחד מכל הסביבה של צ'צ'וביץ, כדי לשמוע אל הרינה ואל התפילה של רבם. ה' ברשותו קונטרס של חידושי תורה בכתב ידו של הרב הצדיק אברהם יהושע העשל מאפטא זצ"ל. אחד מאברכי הישיבה ה' קורא מהקונטרס הזה בתוך הסעודה בקול רם וכל המסובים היו מקשיבים באימה ויראה, כי חידושי תורה אלו היו מלאים יראת השם ודברי מוסר היוצאים מן הלב. בסיום הסעודה עברו כל המסובין לפני זקני ז"ל כבני מרון וקבלו ממנו את ברכת "חודש טוב", תוך נשיקת ידיו.

כן הי' זקנינו נוהג לעשות טקס גדול במעמד קידוש לבנה. לבש את בגדי השבת והי' מברך בהתלהבות ובהתרגשות עצומה ובסוף הי' יוצא בשירה ובזמרה, תוך ריקוד במעגל עם כל המתפללים. בתום התפלה הי' מחלק בין המתפללים עוגיות, צימוקים, שקדים אגוזים וכוסיות יי"ש להגיד "לחיים וחודש טוב". פעם אמרתי לסבי: "אני יודע למה אתה עושה פולחן שלם מראש חודש ומקידוש הלבנה, מכיון ששמך "יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּנָה" הרישע לפני לבנה..." בזכות אימרה זו קבלתי "דמי ראש חודש" – שני כתרין...

בחופש ש"בין הזמנים" נסעתי, כרגיל, הביתה לכפר שלאווקיץ, לבקר אצל ההורים ולקיים מצוות כיבוד אב ואם, אבל בפרוס החג חזרתי שוב לצ'צ'וביץ כי העדפתי לבלות את ה"ימים הטובים" בבית סבי, מכיון שנהנתי מעבודת ה' שלו. מפיו למדתי את נוסח התפלה ההונגרי ל"ימים הנוראים". הייתי מסב על שולחנו של סבי בליל הסדר של פסח ואני זוכר את דברי התורה ואת השיחות שלו שהשמיע לפני כשישים וחמש שנה. מעשיות אלו היו חביבות עלי, למרות שסבי חזר עליהן בכל שנה...

*

והנה כמה פנינים ששמעתי מפיו:

פעם הי' סוחר שהי' לו בן יחיד בשם ישראלִיק. הילד הזה שנא מאד את ה"חדר" ואת המלמד ולא רצה ללמוד תורה. המלמד התלונן מספר פעמים אצל

אביו, כי ישראליק מסרב להתרכז ולשים לב ללימודים והמכות לא עוזרות. כאב מאד לאביו העובדה שבנו היחיד וה"קדיש" שלו ישאר בור ועם הארץ. ביום אחד באמצע החורף הוא פנה אל בנו וכך אמר לו: — "ישראליק, אני לא ארביץ לך, כי המכות לא עוזרות, אבל דע לך, שאם לא תתקדם בלימודים בתלמוד תורה, אני אעניש אותך בעונש חמור ביותר; בדרך כלל, קונים הורים לבניהם לקראת חג הפסח נעליים, כפה ובגדים חדשים והילדים מתפארים בכך. אני לא אקנה לך שום דבר ובהתקדש החג כשתלך לבית הכנסת עם הבגדים הישנים, המלוכלכים והקרועים שלך, תתבייש בפני כל חבריך!". אולם, גם אזהרה זאת לא עזרה ואביו של ישראליק שמר על מוצא שפתיו.

כשישראליק חזר הביתה מבית הכנסת בליל פסח, אמר לאביו: "אם אתה חושב שפגעת בי ע"י העונש שלך, אינך אלא טועה. שמעתי שהסוחרים בבית הכנסת אמרו אחד לשני — מה קרה לאביו של הילד המסכן הזה, כנראה שהוא ירד מנכסיו, אם לא הי' ביכולתו לקנות חליפה חדשה לכבוד חג הפסח לבנו היחיד! מהיום והלאה נפסיק להעניק לו הלוואות ונפסיק להיות לו "ערבים" בבנק. איש זה עומד, כנראה, לפני פשיטת רגל... ובכן, אבא, אני אמנם נכלמתי בפני חברי, אבל אתה נפגעת באופן החמור ביותר..."

כמו כן אנו אומרים לאבינו שבשמים, אמנם "ומפני חטאינו גלינו מארצנו", אבל כל האומות יודעות שאנו בניך ואתה אבינו ובחרת בנו מכל העמים, ואם ה' לא תגאלנו מהגלות, דבר זה יפגע בכבודך עוד יותר. לכן אנו מבקשים בתפלותינו הקדושות ואומרים: "למענך אלקינו עשה ולא לנו".

*

היתה תקופה באוסטריא שהרבנים חייבו את האופים מצות לפסח לשותף עמם מספר גוים, כדי שלא להוציא "עלילת דם" על האפי'. ומסיבה זו הי' נוהג הגה"צ ר' שמעלקא מניקלוסבורג להזמין שכן נוצרי מכובד לסעודת הסדר שלו בליל פסח, והי' מתרגם לו את ה"הגדה" מלה במלה. גוי זה השתתף ב"סדר" שלו כמה שנים. פעם, כשהגיע הצדיק מניקלוסבורג לסיום ואמר בכוונה גדולה ובבכיות "לשנה הבאה בירושלים", נשא ידיו לשמים ואמר בלשון הקודש, ללא תרגום: "רבונו של עולם, אבקשך בכל לשון של בקשה, שתגאל אותנו מהגלות הזאת, כי מתבייש אני כבר מפני הגוי הזה..."

*

"שרים רדפוני חנם ומדברך פחד לבי" (תהלים, קי"ט) וי"ל כי לפעמים האדם חוזר בתשובה ושב אל ה' מחמת שהרשעים יורדים לחייו ורודפים אותו, לכן אמר דוד המלך ע"ה: "שרים רדפוני חנם" כי בלא"ה "מדברך פחד לבי". ובשם הגאון ר' ברוך פרענקל ז"ל אמר זקני מצ'צ'וביץ לפרש גם את הפסוק השני: "שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב", דהנה רבינו בחי כותב, כי כל מקום שכתוב בתורה — "דבר אל בני ישראל" הכוונה על תורה שבכתב, והיכי דכתיב "אמור" אל בני ישראל הכוונה על תורה שבעל פה. ולכן כתוב תמיד "וידבר ה' אל משה לאמר" דהיינו דיבור ואמירה, שבכל מצוה ישנו תשכב"כ ותשב"פ, כלומר, צריך לקיים כל מצוה עפ"י תשב"כ ועל פי תשב"ע"פ מה שחז"ל הוסיפו ותיקנו. והנה דוד הי' פסול למלכות עפ"י תשב"כ, כי בא מרות המואבי' וכתוב "עמוני ומואבי לא

יבוא בקהל ה'", רק עפ"י תשבע"פ הי' כשר, לפי שחז"ל דרשו: "עמוני" ולא עמונית, "מואבי" ולא מואבית (יבמות, יז). וז"ש דוד המלך ע"ה: "שרים" הן המה שונאיו דואג ואחיתופל "רדפוני חנם" במה שאמרו שפסול אני לבוא בקהל, ולכן "ומדברך" מתורה שבכתב "פחד לבי", אולם — "שש אנכי על אמרתך" הוא תורה שבעל-פה כמוצא שלל רב, כי עפ"י תשבע"פ כשר אני לבוא בקהל הי'.

*

"ועתה כתבו לכם את השירה הזאת וגו'" (פרשת וילך), לכאורה קשה להבין את המושג "תשובה", דבר שלא קיים אם האדם חוטא לפני מלך בשר ודם. וי"ל דלכן מהני תשובה לישראל לפי שבספר תורה קיי"ל דאם כתב מתחילה שלא לשמה, מעביר עלי' הסופר בקולמוסו ומקדשה בסוף. ה"נ אם חטא האדם כל ימיו ובסוף עולה על דעתו **היהודי התשובה** ומקדשה בסוף. ה"נ אם חטא האדם כל ימיו זכויות. וזאת מכיון דס"ר נפשות ישראל מכוונים נגד ס"ר אותיות שבתורה וכמו לאותיות התורה מהני העברת הקולמוס, ה"נ מהני גם לנפש הישראלי תשובה לבסוף. וז"ש "ועתה כתבו לכם וגו'" ר"ל התשובה שנקראת "עתה" כמשחז"ל אין ועתה אלא תשובה, היא דומה ל"כתבו לכם את השירה הזאת", שמהני העברת הקולמוס לבסוף לקדשה.

*

במסיבת האירוסין שלי בסערענטש, סיפר באזני המוזמנים זקני רבי יהושע ברוך רייניץ זצ"ל מצ'צ'וביץ את האפיזודה הבאה: בחתונה שלו שהיתה בחודש טבת בקור ובשלג, כשעמדו ללכת לחופה, לא מצאו את אביו, ה"ה הרה"ג רבי נתן פייטל ז"ל והיו מחפשים אותו בכל הישוב, עד שמצאו אותו... במקוה, כי כך הי' נוהג לטהר עצמו במקוה פעמיים או שלוש פעמים ביום. כשהחזירו אותו למסיבת החתן וזקנו הי' מלא קרח, עמד על רגליו מחותנו הרב הצדיק ר' אשר אנשיל מטשענגער זצ"ל והטיח כלפיו דברי מוסר. הוכיח אותו בדברים קשים ואמר: "האם כך מתנהג יהודי שומר תורה ומצוות, אשר מסכן את בריאותו על ידי טבילה במים קרים?! כך הוא מקיים מ"ש בתורה 'ונשמרתם מאד לנפשותיכם'?! על זה ענה לו מחותנו הצדיק ר' נתן פייטל: "האם יהודי שכמותך שיושב בתענית משבת לשבת, כן הוא מקיים את המצוה 'ונשמרתם מאד לנפשותיכם'?!". וסבי מצ'צ'וביץ הוסיף בדרך בדיחה: "הנה, במעמד זה נודע לי שישנן עוד שתי עבירות בעולם והיינו — ללכת למקוה ולהתענות, לכן מאז, אני נזהר לא לעבור על העבירות הללו..."

סבי מצ'צ'וביץ אהב אותי אהבת נפש, אבל סבתי החורגת, האשה חנה ע"ה, ירדה לחיי. כשאמרתי דברי תורה לאחר הארוחה, היא אמרה לי: — "צביעות, רמאי אתה, רואה אני בעיניך שלא תלמד אחר פטירתך אפילו פרק משניות אחד...". שנאתה כלפי החלה מאז שנולדתי, משום שהורי סרבו לקרוא לי בשם אבי'. היחסים בינינו הדרדרו מיום ליום. אמנם, אני הייתי ילד שובב וגם היא לא רוותה הרבה נחת ממני. תמיד מצאתי את העוגות שאפתה לכבוד האורחים ושהטמינה ממני, והפרשתי מהן "תרומות ומעשרות" בעין יפה... פעם "סידרה" אותי הסבתא ועשתה עוגות מאפר וחול. אמנם שברתי שתי שניים, אבל לא נשארתי "בעל חוב": זרקתי לראשה את כל העוגות וגם שברתי מספר חלונות עם העוגות... כתוצאה משערורי' זו הייתי נאלץ לעזוב את בית זקני בצ'צ'וביץ ולצאת לדרך ולחפש מקום אחר ללמוד תורה.

*

הרב הגאון הקדוש מופת הדור וכו' כקש"ת
 מוה"ר אשור אגשי"ל יונהרייץ זצוק"ל
 בעהמ"ס, מנוחת אשור, אבדק' טענתה

הצדיק מטשענגער

הרב רבי אשר אנשיל הלוי יונגרייז ז"ל, חמיו של סבי מצ'צ'וביץ הי' רב גאון בתורה, צדיק תמים מפורסם בדורו ורופא פלא, שרבים נהרו אליו מכל קצוי ארץ. למד בישיבת הגאון מהר"ם א"ש ואח"כ בישיבת הרב הגאון יעב"ץ בווערבא. לאחר שנתקבל לרב של הכפר טשענגער (ע"י העיר סאטמער), החלה רוח ה' לפעמו והצטיין בחכמת הרפואה, בסגולות ובפלאי-הטבע. הצליח לרפא חולים, שהרופאים אמרו להם נואש. בתורתו, בחכמתו ובצדקתו הצליח והפליא לעשות ועמד לישועה לימין ישראל במשך שלושים ושתים שנה. הוציא לאור ספר על סוגיות הש"ס ושו"ת בשם "מנוחת אשר" (שם הרבנית היתה — מנוחה).

הצדיק מטשענגער הי' בנו של הרה"ג ר' שמואל יונגרייז ז"ל אבדק"ק טשעטשע וחתנו של הגאון ר' מאיר אַלמסדר ז"ל, רבה של מאַטערסדורף. רבי שמואל הי' חתנו של ר' אשר אנשיל ווערטהיימער (וויצענער) שהי' אבדק"ק מישקולץ וחתן לגאון ר' יוסף פעסלבורגר, שהי' בנו של ר' שמשון וויצענער, שהי' אחד מחכמי אוסטרייך. לזקיני הצדיק מטשענגער היו ארבעה בנים ושלוש בנות. הבכור הרה"ג ר' אברהם ז"ל, מילא מקום אביו בטשענגער. השני, הרה"ג ר' משה נתן הרב דטיסא — פירער, בעמח"ס "מנוחת משה". השלישי, הרה"ג ר' זאב, אבדק"ק באָיום. והרביעי, ר' יהונתן בנימין, סוחר, שהתגורר בכפר אפץ, סמוך לעיר ערלאָ. חתניו של זקיני היו: סבי הרה"ג ר' יהושע ברוך רייניץ ז"ל, הרב דצ'צ'וביץ. הרה"ג ר' שמואל דוד יונגרייז (בן אחיו), הרב דפעהערדיאַרמאַט. הרה"ג הצדיק ר' יעקב שיק ז"ל הרב דנאָדוואָר (אביו של הרה"ג ר' מנחם מנדל שיק, הרב דסיקס ואביו של הרה"ג ר' מאיר שיק, הרב דאָנאָד), בן להרה"ג ר' דוד שיק ז"ל, רב דטוקאָי, ש"ב של מהר"ם שיק זצ"ל.

גם בני אחיו של הצדיק מטשענגער היו רבנים מפורסמים, ה"ה הרה"ג ר' משה יונגרייז ז"ל, הרב דקה"י בקאַשאָ, הרה"ג ר' שמואל דוד יונגרייז, הרב דפעהערדיאַרמאַט הנ"ל, הרה"ג ר' פאַלעק יונגרייז ז"ל, הרב דסאַנטעף (אביו של ר' אשר אנשיל יונגרייז ז"ל, הרב דקיוועשד).

הרה"ג ר' משה יונגרייז מקאַשאָ הוא אביו של הרב ר' יצחק צבי יונגרייז, ממלא מקומו, שהי' חתנו של הרה"ג ר' דוד זאלצער, דומ"ץ במונקאטש וחתנו של הרה"ג ר' יהודה ראזנער הי"ד, הרב דסעקעלהיד. הרה"ג ר' שמואל דוד רבה של פעהערדיאַרמאַט הנ"ל הי' אביו של הרה"ג ר' שמואל בנימין יונגרייז ז"ל, ממלא מקומו, ושל הרה"ג ר' אשר אנשיל יונגרייז, רבה של פאַביאַנהאָאָ.

"עולת שבת בשבתו על עולת התמיד ונסכה" (פרשת פינחס) — ואמר זקיני הרה"ג ר' שמואל פאפע יונגרייז זצ"ל מטשעטשע לפרש ע"ד הרמ"ז — דהנה האדם צריך להשתדל שיעלה מעלה בכל יום. בתורה וביראה, אבל עלייתו ביום שבת צריכה להיות גדולה עוד יותר, כי השבת הוא יום קדוש שמשפיע עליו (ועי' חת"ס מ"ש ג"כ עד"ז מקרא קודש, שהשבת ויו"ט קוראים להקדושה). וא"כ ז"ש

"עולת שבת בשבתו" דהיינו העלי' של שבת צריכה להיות גדולה יותר על עולת התמיד, היא העלי' התמידית של כל ימות החול. עכת"ד ודפח"ח.

*

"אמר חזקי' ליתי ישעי' לגבאי ישעי' אמר ליתי חזקי' לגבאי, מה עשה ה' שיועד פשר דבר, חלה חזקי' והלך ישעי' לבקרו" (מסכת ברכות, י'). — ואמר זקיני הנ"ל, הרה"ג ר' מאיר אלמשרד ממאטערסדורף ז"ל לפרש — דלכאורה קשה, האיך שני צדיקים יקפידו על כבוד המדומה. וי"ל דהנה איתא במדרש: "כנסת ישראל אומרת השיבנו ה' אליך תחלה ואח"כ ונשובה, וה' אומר שובו אלי תחילה ואח"כ ואשובה אליכם", א"כ י"ל שהנהו ב' צדיקים נחלקו ג"כ בזה: חזקי' שהי' מלך שהוא שליחם של ישראל אמר ליתי ישעי', שהוא שליחו של מקום לגבאי תחילה, בבחינת השיבנו ה' אליך קודם, וישעי' אמר ליתי חזקי' לגבאי, שהוא בבחינת שובו אלי תחילה. מה עשה הקב"ה "חלה חזקי'" ר"ל ישראל חלו במחלת הגלות והלך ישעי' לבקרו, כלומר, הקב"ה, כביכול יהי' נאלץ לפדותם מן הגלות.

*

"ואת החסידה והאנפה למינה" ופירש"י "ולמה נקרא שמה חסידה, שעושה חסידות עם חברותיה במזונות" — ואומר ר' מאיר אלמשרד לפרש — דלכאורה קשה, אם היא עושה חסד עם חברותי' מאי טעמא הוא עוף טמא? וי"ל דה"ק, הואיל ואינה עושה חסידות רק עם "חברותי' הטמאות" ולא עם עופות אחרים הטהורים והכשרים, לכן הוא עוף טמא. עכת"ד ודפח"ח.

*

רבני שושלת יונגרייז היו בעלי משפחות ברוכות ילדים והם התחתנו עם רבנים אחרים, כך שמשפחת יונגרייז נפוצה על פני כל מדינת הונגריא. זכורני, פעם, השתתפתי בכנס גדול של רבנים אורטודוקסים בעיר בודפשט. בסיום אחת הישיבות, עלה על הספסל יהודי אמיד אחד והכריז בקול גדול בזה"ל: — "אני מתכבד להזמין אלי הביתה לארוחת צהרים את כל בני המשפחה ואת כל הנכדים של הצדיק רבי אשר אנשיל יונגרייז זצ"ל מטשענגער". כמעט כל משתתפי כנס הרבנים הלכו לסעודה זו...

*

אודות רבי שמואל יונגרייז (אבי הצדיק מטשענגער), שמעתי סיפור פלא מפי זקני מצ'צ'וביץ. הוא הי' יליד מעהרין ותלמיד מובהק של הגאון רבי יחזקאל לנדא זצ"ל — הנודע ביהודה. קומתו התמירה יפי תוארו ומראהו האציל הרשימו מאד את כל רואיו. בשל סגולותיו החיצוניות נקלע לעסק ביש. הדבר קרה בתקופת לימודיו אצל הגאון מפראג. יום אחד מהלך שמואל בחור הישיבה באחד מרחובות הבירה, גמרתו בידו ופניו מועדים לכיוון בית המדרש כדי לשמוע שיעור מפי רבו, והנה מתקרבת לעברו הכרכרה המלכותית ההדורה ובתוכה המלכה מאריא טערעזא. מלכת אוסטריה — הונגריא נודעה כאנטישמית מובהקת שלבה רחש שנאה עזה ליהודים ושקדה למרר את חייהם ע"י שורת חוקים משפילים וגזירות שונות שהוציאה נגדם. אולם בהיותה אשת-תאווה חמדה בלבה את הבחור היהודי היפה בעל העינים הכחולות, שנשא חן בעיניה ממבט ראשון.

ובכן, ציוותה המלכה לעצור את הכרכרה, ותוך כדי כך הזמינה באמצעות שלישה את הבחור לביקור בארמונה בשעות הלילה בצירוף רשיון כניסה. לשמע הדברים חווירו פני שמואל. כשהוא אחוז תדהמה פנה לרבו הגדול לבקשו עצה ותושיה איך להנצל ממלכודת הרשע שפרשה המלכה לרגליו.

— עליך להמלט למדינה אחרת! קבע הרב בפסקנות.
תלמיד הישיבה שלא הי' ערוך לעצה מעין זו געה בבכיה מרה.
היאך אעזוב את מולדתי ובית הורי ורבי? ומה יעלה בגורלי בנכר?
הנודע ביהודה הרגיע את רוחו והבטיחו שה' יהי' בעזרו ובזכות זה שעמד בנסיון כשל יוסף הצדיק יזכה לבנים ולצאצאים גדולי תורה ויראי השם. ברכה שהתקיימה במלואה.

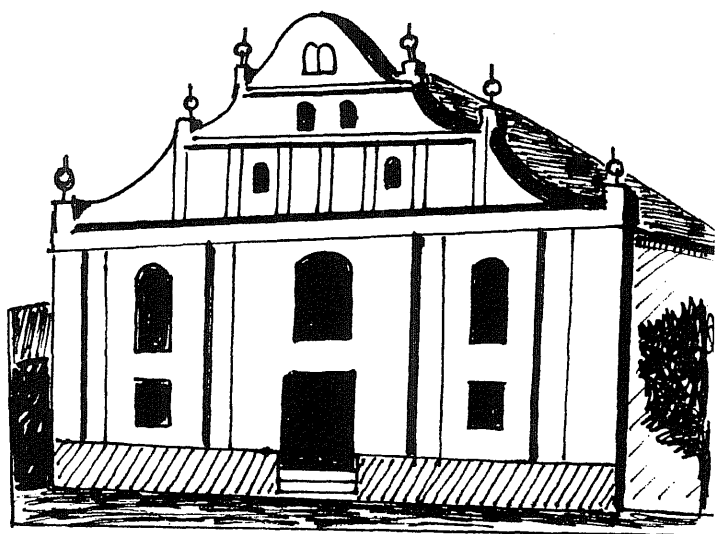
*

סיפר לי ש"ב הרה"ג ר' יצחק צבי יונגרייז ז"ל, שהי' רב דקה"י בקאשא, כי פעם אחת ביקר בהונגריא העלית והלך לכפר טשעטשע, שם כיהן כרב המקום רבי שמואל זצ"ל, כדי לחקור ולדרוש אחרי מעשיו של זקנינו ז"ל. מצא בכפר איש אחד בלבד שהי' זקן מופלג ועם הארץ. זה סיפר לו שהי' צעיר כשנפטר הרב יונגרייז, אבל הוא זוכר את הרבי, כי הוריו שלחוהו אליו בשאלות הלכתיות. וכך הוא סיפר: בביתו של הרב בפינה אחת של המטבח הי' מקוה של מעין. המקום הי' מכוסה במחיצה של בד לבן, ותמיד כשבאתי אל הרב, בקיץ או בחורף, הי' הרב טובל במקוה והייתי צריך להמתין עד שהרב יצא מהמקוה ויחזור לחדר הספרים שלו.

*

נחזור לבנו של רבי שמואל — הצדיק מטשענגער זצ"ל שהי' מפורסם בכל מדינת הונגריא כבעל מופת ונהרו אליו מכל אפסי ארץ, כדי לקבל ממנו ישועות ורפואות. אחרי שהקשיב לדברי החולה, לא בדק אותו, אלא כתב לו מרשם ושלחו לקנות את התרופות בבית מרקחת בכפר טשענגער.

פעם התארח אצלי בעיר פעטרושען איש עני ותלמיד חכם גדול, שבא לזכות את בני קהלתי במצוות הכנסת כלה ושמו ר' יצחק מכפר סאקס (הסמוך לסאטמער). הוא מסר לי שלמד בישיבתו של זקני בעל "מנוחת אשר" מספר שנים וראה עין בעין את גדלותו של רבו המובהק בתורה ובעבודת ה'. וכך סיפר לי: הרוקח בכפר טשענגער, לאחר שנעשה עשיר גדול מהחולים של הרבי, החליט לעבור לבודפשט ומכר את בית המרקחת שלו לרוקח אחר. שניהם היו ערלים נוצרים הונגרים. לאחר זמן, נפגשו שניהם בבירת הונגריא, והרוקח הראשון שאל בשלומו של הרוקח השני ובעיקר איך הוא מצליח לשתף פעולה עם הרבי והאם יש לו הרבה חולים שמביאים מרשמים. התלונן הרוקח השני שאין לו פרנסה והוא עומד כמעט לפני פשיטת רגל. — "היתכן", שאל הרוקח מבודפשט, "האם הרבי יונגרייז ישנו עוד בכפר, והאם מבקרים אצלו חולים?" — "כן, השיב השני, הכל ישנו כבימי קדם, אבל רובן ככולן של התרופות שהרבי כותב על המרשמים, אינן נמצאות בבית המרקחת שלי". — "טיפש שכמותך", השיב לו הרוקח מבודפשט, "גם בזמני קרה אותו דבר, אבל אני נתתי להם תרופה אחרת שהייתה לי... האם אתה חושב שהתרופות גרמו להחלמת החולים?... בודאי שלא, אלא הברכות של הרבי הקדוש..."

בית כנסת בטשענגער

*

סיפר לי ידידי הרב הגאון ר' יהודה רוזנער הי"ד, רבה של סעקעלהיד, שהי' ג"כ מנכדי הצדיק מטשענגער, איך נעשה זקנינו פועל ישועות ובורא רפואות. הוא ישב בצעירותו על התורה בכפר טשענגער, מתוך עוני, מחסור ודחקות ועבד את ה' במסירות נפש ממש. חורף אחד הי' הקור גדול ולא הי' לו כסף לקניית עצי הסקה. משום כך ישב במטתו עם בניו וכך לימדם תורה. ^{אוצרת התורה} ^{אבא} לא סיפר על כך לאנשי קהלתו ואף לא רצה שהבריות ידעו על כך, לכן נעל את דלת החדר. לפתע הופיע לפניו יהודי מזוקן. בעל הדרת פנים ואמר לו: "רבה של טשענגער! אתה רוצה לדעת איזו תרופה עוזרת נגד כאב ראש, ואיזו תרופה נגד כאבי בטן, ואיזה תרופה עוזרת למחלות לב וכיו"ב, הנה אני מוכן לגלות לך". הצדיק חשב שהוא יהודי פשוט שבא להפריע לו מלימודו, גער בו ואמר: "אבקשך, אל תביא אותנו לידי ביטול תורה". על זה השיב האורח: "אני מבקש סליחה, כבוד הרב ימשיך עם הבנים לעסוק בתורה ואני אכתוב את כל התרופות כאן על השלחן".

כאשר זקני הצדיק ז"ל סיים את לימודו והיהודי הזר נעלם, התחיל לחשוב: לכאורה, איך נכנס אורח זה לחדרי, והלא הדלת היתה נעולה... שלח את בניו לרדוף אחריו, אבל לא מצאוהו. בינתיים נכנסה הרבנית לחדר ונופה בבעלה ובבני שנתנו לאורח הזה ללכלך את השלחן בכל מיני שטויות... למרות כל מאמצי, לא הצליחה הרבנית לרחוץ את השלחן ולמחוק את האותיות, כי הכתב החזיק מעמד. אז ראה הצדיק מטשענגער, כי הדבר לא פשוט הוא והעתיק את כל הכתב בספר.

כעבור מספר ימים התחילו אנשים, נשים וטף, צעירים וזקנים לנהור אל ביתו של הצדיק, בבקשה לתת להם רפואות וסגולות. הם מסרו, כי אורח אחד הסתובב בכל הסביבה והלך מכפר לכפר ומבית לבית לפרסם ברבים, כי הרבי מטשענגער הוא רופא מומחה המסוגל לתת תרופה מתאימה לכל מיני מחלות. לפי התיאור שלהם הי' זה אותו אורח שביקר בביתו של הצדיק. מאז, נעשה רבה של טשענגער רופא ובעל מופת והי' מושיע לישראל ימים רבים. לפי חסידי טשענגער, הי' האורח הזה אליהו הנביא זכור לטוב, שנשלח משמים להושיע לצדיק במצוקתו.

*

בפרשה זו יש בידי סיפור נוסף אותו שמעתי מפי מו"ח הרה"ג רבי פנחס בליצער זצ"ל: בעת מסיבת האירוסין שלי, במהלך השמחה, פנה מו"ח מול מחותנו, סבי, הרה"ג רבי יהושע ברוך רייניץ ז"ל מצ'צ'וביץ, בקביעה שהוא, כלומר סבי, הנו בעל חובו. לפליאתו של סבי, הסביר מו"ח בזה"ל: "חמי המנוח הי' הרבני הנגיד ר' לוי יצחק אסטרייכר, שהתגורר בעיר מונקאטש. הוא הי' בנו של הרה"ג הצדיק ר' יונתן בנימין ז"ל, שהי' רבה של טשענגער. לאחר פטירתו, נבחר למלא את מקומו הרה"ג הצדיק ר' אשר אנשיל הלוי יונגרייז, חמיו של הרב מצ'צ'וביץ. לרב הנבחר החדש נודע, כי לאלמנת הרב הקודם ישנם למכירה ספרי קודש שנשארו מבעלה. האלמנה הרבנית נעוצה, כי יש לה שני יתומים שירשו את הספרים, אחד מבוגר ואחד ילד, שהוא מתחת לגיל הבר-מצוה. המבוגר בחר לעצמו ולאחיו הקטן מספר ספרים, שבעלי בתים זקוקים להם, ואת מרבית הספרים מסר לאמו שתמכור, מכיון שהיתה זקוקה לכסף. אולם, בין הספרים שלא עמדו למכירה גילה הרב הצדיק מטשענגער קונטרס, שהי' כתוב בכתב ידו של הרב המנוח על כל מיני רפואות ותרופות וסגולות מש"ס ומספרים הקדושים לכל מיני מחלות. האלמנה סירבה למכור את הקונטרס הזה באמרה, כי אין בזכותה למכור את חלקו של בנה הקטן. הרב הצדיק מטשענגער שילם לאלמנה ממייטב כספו והתחייב לשלם גם את חלקו של הבן הקטן, לכשיגדל, עבור הקונטרס של הרפואות. והרב מסערענטש המשיך ואמר: "הבן הקטן הוא חמי ר' לוי יצחק אסטרייכער, והצדיק מטשענגער, כפי שידוע לי, לא שילם לו אף פעם את חלקו בקונטרס ההוא. היתום הזה נעשה עשיר גדול במונקאטש ולא עלה על דעתו לתבוע את חובו מהצדיק מטשענגער. אולם, אני כחתנו — אמר הרב מסערענטש — ירשתי חלק זה ממנו. נמצא כי מחותני הרב מצ'צ'וביץ הוא בעל חוב שלי..."

השיב סבי מצ'צ'וביץ: — "באוהל שנמצא בבית-הקברות בכפר טשענגער ישנם שני קברים זה על יד זה, אחד של אבי חותנך ה"ה הרה"ג רבי יהונתן בנימין אסטרייכר ואחד של חמי ה"ה הצדיק ר' אשר אנשיל יונגרייז ז"ל. שני הרבנים הצדיקים הללו היו סתם שכנים באוהל במשך שנים רבות. היום בערב על ידי האירוסין של בנינו, הם נעשים מחותנים, ומחותנים מוותרים זה לזה על חובות ישנים..."

כנראה ששנים היו המקורות מהם שאב זקיני הצדיק מטשענגער ידיעותיו בחכמת הרפואה: — האורח הנסתר, (כפי שסיפר הרה"ג מסעקעלהיד) והקונטרס שקנה בכסף מלא מהרבנית, אלמנת קדמו, הרב הגאון ר' יונתן בנימין אסטרייכר זצ"ל.

כדאי לציין, כי הקונטרס של הרפואות נשאר ביד נכדו ר' שמואל יונגרייז, שהתגורר בכפר וואמושמיקולה (ליד העיר ערלוי), אך התרופות שמופיעות שם לא הועילו כלום ולא היה להן כל ערך. ובכן, לא התרופות ריפאו את המחלות אלא כוחו בתורה וברכתו של אותו צדיק, כמו שכתב הגאון ר' יוסף שאול נתנזון אבדק"ק לעמבערג בהסכמתו על ספר "מנוחת אשר", ששמע... "שכוחו גדול בתורה ובעבודה, לכן יתפלל עליו שה' ישלח רפואה שלמה ליוסף שאול בן חנה" (עיי"ש).

*

עוד זאת סיפר לי זקני מצ'צ'וביץ על חמיו הרב הצדיק מטשענגער זצ"ל: העיר סיגט שוכן לא הרחק מסביבות הכפר טשענגער. בימים ההם ישב על כס הרבנות בסיגט הגאון הצדיק רבי יקותיאל יודא טייטלבוים זצ"ל בעל "ייטב לב", בנו האברך הרה"ג רבי חנניא יו"ט ליפא חסה בצל אביו הגדול, שואב ממעין תורתו ונהנה מזיו השכינה. אולם דאגה אחת קיננה בקרבו, זה זמן ועידינים עבר מעת חתונתו עם בת זוגו ועדיין לא נולדו ילדים. בהיות ששמו של בעל המופת מטשענגער הלך לפניו, נסעה הרבנית מסיגעט לזקני מטשענגער בסוד גדול, ללא ידיעת בעלה, לבקש שתיוושע בבן זכר. הצדיק רבי אשר אנשיל בירך אותה בבן זכר, אבל בשני תנאים: א' שעלי' להכנס למטבח לרבנית ולאכול קצת כבד מטוגן מאוז מפותם (הצדיק מטשענגער סמך על הרמ"א שיש בדיקה לוושט מבחוץ, אם יודעים את מקום הקוץ מבפנים, אבל חסידי סיגעט הטילו איסור חמור על אווזים מפותמים), ב' התנאי השני שכעת חי', כשיהי' לה בן, צריך הרב מסיגעט לכבד אותו בסנדקאות... הרבנית עמדה בתנאי הראשון, אבל כשנפקדה ונולד לה בן, לא קיימה את התנאי. היא אמנם זכרה מה שהבטיחה וגילתה זאת לבעלה תוך כבי'. אבל ה"קדושת יום-טוב" גער בה ואמר: "איך הבטחת דבר כזה, האם יתכן לפגוע בכבוד אבי מורי (בעל ה"ייטב לב") ולא לכבד אותו בסנדקאות!?" הבכיות של הרבנית לא עזרו והברית מילה התקיים ברוב פאר, כשהסנדק הי' סבו של התינוק. אולם הקפדת הצדיק הזיקה לילד ולאחר שנתיים נפטר התינוק...

*

שאלו פעם את הצדיק מטשענגער, למה הוא מסיים את תפלתו בכל יום בשעות הצהריים, וכך היתה תשובתו: — רבי יוחנן אומר בפרק קמא דברכות "הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו" וקשה, הלא איתא במשנה "תפלת השחר עד ד' שעות", וכן קשה מ"ש "הלואי"? ויש להסביר, משל למה הדבר דומה, למלך שיש לו שעות קבועות לקבלת קהל, כלומר, לאורחים שפונים אליו בבקשות לצורך עצמם. אבל אם בא אורח בענין שלמלך יש בו אינטרס, יכול הוא להיכנס למלך בכל עת ובכל שעה. והנה הנמשל: אלו שמתפללים לצורך עצמם, לרפואה, לפרנסה ולכיו"ב, יש להם שעות קבועות עד ד' שעות ביום, אבל אלו שמתפללים בעד גלות השכינה, יכולים להתפלל כל היום. וז"ש רבי יוחנן: "הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו", כלומר, הלואי שיגיע האדם למדרגה זו שלא יתפלל לצורך עצמו אלא עבור גלות השכינה. ועל פי זה יש לפרש מ"ש בתהלים (ל"ד ב') אברכה את ה' בכל עת" ר"ל כל היום, ומדוע? — מכיון ותמיד "תהלתו" דייקא "בפי", ואינני מבקש לעצמי.

*

"אשרי איש ירא את ה' וגו' (תהלים, קי"ב) — ואומר הצדיק מטשענגער — כי האדם צריך שיתנהג בדרך הישרה עוד בימי נעוריו, אחרת, בניו רואים את מעשיו הרעים ולומדים ממנו. אף שלעת זקנתו הוא חוזר בתשובה, אולם אז כבר מאוחר, כי בניו עזבו את הבית ולא רואים את מעשיו הטובים. וז"ש דוד המלך: "אשרי איש ירא את ה' ר"ל שעדיין הוא "איש" צעיר לימים ועי"ז יזכה ש"גבור בארץ יהי" זרעו ודור ישרים יבורך" (עכת"ד ודפח"ח).

*

"ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם. וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וגו' ותחי רוח יעקב אביהם" (פרשת ויגש), וקשה, למה קודם לא האמין להם ואח"כ כן האמין להם. אלא — מפרש הרה"ג ר' אברהם יונגרייז ז"ל, בנו של הצדיק מטשענגער — כי יוסף דיבר לאחיו כמו צדיק ואמר להם "שמני אלקים אדון לכל מצרים", דהיינו אלוקים דייקא ולא כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, אולם, אחי יוסף באו ואמרו ליעקב "וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים" ולא ה' עשה זאת לכן "ויפג לבו ולא האמין להם", כי יעקב אבינו ידע כי בנו הוא צדיק ואינו מדבר בלשון כזה. אבל אחר כך כאשר "ידברו אליו את כל דברי יוסף", דהיינו ש"שמני אלוקים לאדון לכל מצרים", אז האמין להם — "ותחי רוח יעקב אביהם" (ודפח"ח וש"י).

*

"כן עשה הלל וכו' הי' כורך מצה ומרור ואוכל ביחד לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו" — ופירש דודי זקוני מטשענגער זצ"ל — דהנה מרור מרמז על רע וכן מצה שהיא לחם עוני. לעומת זאת פסח מרמז על טוב, שנאכל על השובע. הלל הי' צדיק גדול בעל מדות טובות שלא עשה הבדל בין אם מצבו הי' טוב או רע, אלא הי' כורכן ואוכלן בבת אחת, מכיון שקיבל באהבה גם את הדברים הרעים שבסופם יהיו טובים, משום שכל מאי דעביד רחמנא לטב עבד.

*

"דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו וגו'", ופירש"י שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדו וענו אותם קיים בהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם. — ושמעתי לפרש בשם הגאון ר' שמשון ווערטעהיימר ז"ל, שהי' אחד מחכמי עסטרייך, ושהי' סבו של זקוני מטשענגער — דה"ק: שלא יאמר אותו צדיק, כי הצרות העבדות והענויים מקיימים אותם באמונת ישראל, ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, כלומר, אם יש להם רכוש גדול, עשירות וחיים טובים, דברים הללו אינם מקיימים אותם אלא מזיק להם וכופרים בה' ובתורתו חלילה.

בתם ישר דברי אמת והעיד אדם חן ארכי
ה"ה אהובי תלמידיו וחבבי נפשי הרבני המובהק
בחינתו ובנימוקו ותעלה אל עמק אגודת הקלם
מן הדסים נח נחמד וגדול קדושתו
אורו אשר אצלנו יהודה מלומד מל - אשר שנינו
גדול ביום מדרגו, מלך שלם בעם חלוצות וכוח
שוים אצלם - כי בהתמדה נלאה בלבה
באורה העליון בסוגיות הש"ס עם מספרים מאדועם
ואחרים ואם בחסדו ידענו רבות בספרו
הכסופים - מרומם היה אל אור לבבו ובסיו לחמם
ואוד הוסף שלם אתנו בזה היות
באנקם שבה תחבוב ביושבה היפה
פרוצדורה ~~היא~~ ^{היא} הסיוה חלום
גדול בנאומים ויולד תלמיד חותם העם העצמני
בקרן באוראנל ומשמש בקדג בהוראה אלה
תחת שן השפחות ובעדותו ישמח נוסח ידיו
תבין אמו וערומי תמיכה אתה או רשות והוראת
יורה יורה ידיו ידיו כדור ובלתי ידיו תורה
יחדע ובקבא נמה ומסדה יהיה חס נחמתי יבורע
אמית חביתו ועידו בשמחים הוליוועם בהאפה
שאות

בא"ה כ"ה סבר תלמי אבן
כל המדות שייך אליהם
רב בק"ק גרייטשילדעזין ונתן

אוצרות התורה אוצרות השו"ת

בישיבתו של הרב שלזינגער מטפלטשויין

הייתי נער בגיל 15 כשהגעתי לעיר זו בכדי ללמוד תורה. הגעתי כמה שבועות באיחור ומצאתי את מורי ורבי הרב הגאון ר' כלב פייבל שלזינגר ז"ל בבית המדרש מעביר שיעור לאברכי הישיבה. הוא שאל לשלומי, נישקתי את ידו והבעתי את בקשתי. — "לא יתכן לקבל אותי", אמר בחור מבוגר אחד, שהי' הגבאי של ה"חברה מזונות", "כי ילד זה נראה קבצן גדול, כל ה"ימים" אצל הבעלי בתים הנכבדים תפוסים כבר, אלא אם כן יש לו כסף לשלם בבית התבשיל". הרב הזקן שהי' "סגי נהור" במקצת, שם את המשקפיים על מצחו, הסתכל בי ואמר לגבאי של הבחורים: "שמע בני, אומרים שהשנה ירדו הרבה גשמים ויש בארץ שפע של תפוחי אדמה וכרוב, הבה נקבל את הילד המסכן הזה שחשקה נפשו ללמוד תורה דוקא בטפלטשויין!".

בישיבה זו למדתי ארבע שנים בערך, מתוך עוני ודחק, כי הייתי ביישן גדול והתביישתי לאכול על שלחן אחרים "ימים", כלומר, בכל יום אצל בעל בית אחר, כמו שהי' מקובל בימים ההם. אכלתי בבית התבשיל, רק לעתים נדירות, מכיון שלא השיגה ידי לשלם גם את המחיר הסמלי, פרט ליום שבת כשהייתי אורחו הקבוע של סנדלר אחד, יהודי פשוט אבל חשוב ויקר, במשך ארבע שנים. אך דא עקא, כי בקושי יכולתי להתרגל למאכלים, שהיו בכל ליל שבת דגים חמים ברוטב רותח ומתובלים בפלפל שצרב את הפה כאש להבה.

כאמור, סבלתי חרפת רעב, למרות שבימים אלה בא הרב הגאון ר' ישעי' עהרנפלד ז"ל מכפר פוטוק לעיירת שוראץ ותפס ישיבה גדולה בעוד שקהלת שוראץ העניקה לבני הישיבה כמעט כל מחייתם. הרב הזה הי' מחותני, משום שהי' אח לדודי הרה"ג ר' שמעון עהרנפלד, רבה של העיר מיהאָלביץ. בכל זאת לא עזבתי את הישיבה בטפלטשויין מכיון שמצאתי כאן תכלית גדולה בלימודי ובפרט שהי' לי אכסניא שהיו בה כל ש"ס ופוסקים וארון גדול מלא ספרי ראשונים ואחרונים. רבי הנ"ל הרה"ג ר' כלב פייבל שלזינגר ז"ל בעמח"ס "תורת בר נש" הי' תלמידו של מרן ה"חתם סופר" ושל ה"כתב סופר" ז"ל וכן תלמידו של הגאון ר' מנחם טרעביטש ז"ל רב בניקלושבורג, בעמח"ס "שלום ירושלים". לפעמים ביומא דפגרא, סיפר לנו סיפורים רבים ומענינים מרבותיו ומחבריו, שלמד אתם ביחד בישיבה. הוא הי' יליד הכפר טרינטשין ובסוף ה"זמן" חזר לבית אבותיו מהישיבה. פעם בחודש אלול בדרכו הביתה ברגל, הגיע לכפר אחד ששכן על גדות הנהר וואָג. כשעבר על גשר הנהר, צעקה אליו בחורה שעמדה יחפה במים בתוך הנהר וכבסה לבנים: — "בחור מפרעשבורג! (כי בחורי פרעשבורג היו ניקרים במלבושיהם ובפרט בשל "חצי-הצילינדר" שלהם), המכיר אתה שם את הבחור אהרן ביסטריצר? הוא החתן שלי". כאמור, הנערה אשר עמדה יחפה בנהר וכיבסה לבנים היתה אחר כך הרבנית של הרב הגאון ר' אהרן ביסטריצר ז"ל, שהי' אבדק"ק מיהאָלביץ, בעמח"ס "דעת סופר".

אשר לכובע "חצי-צילינדר" זכורני שסיפר לי זקוני הגאון מצ'צ'וביץ שהי' תלמיד מובהק להגאון ר' מאיר א"ש, רבה של קהלת אונגוואר, שבישיבה שלו היתה הוראה מפורשת, כי האברכים מחויבים לחבוש "חצי-צילינדר". פעם חזר ר' מאיר א"ש מכפר אחד מאוחר בלילה ולא התפלל עדיין תפלת ערבית. בחורי הישיבה שליוו אותו ארגנו את המנין חיש מהר והי' חסר עוד אחד להשלים את העשרה. לפתע הופיע בחור אחד שלא הי' על ראשו "חצי-צילינדר" והי' ירא מפני רבו להכנס לבית-המדרש, והיו הבחורים האחרים מסתירים אותו בגופם, כדי שלא יראה אותו רבם, וכך הסכים להתפלל. עד כדי כך הקפיד הגאון ר' מאיר א"ש על זה.

אולם, הי' שם בישיבה באונגוואר אברך אחד בדחן גדול וכשהגיעו ימי הפורים והצבור מכל העיר בא לשמוע את קריאת המגילה, תלה בכניסה לבית-המדרש, מעל לפתח, "חצי-צילינדר" אחד, ולא נתנו למתפללים להיכנס להיכל עד שחבש כל אחד את הצילינדר. הדבר הי' לצחוק לכבוד פורים עד שגם רבם התחיל לחייך. אבל מנהג גדולים להיות ניכרים ומצוינים בלבושיהם, מפני שיש לכך השפעה ולומדי תורה צריכים להיות ניכרים ומצוינים בלבושיהם, מפני שיש לכך השפעה חיובית על ההתנהגות בדרך התורה והמסורה. בגדים אלו שומרים על האדם שלא יעבור עברות ושלא ילך למקומות של בידור והוללות בחברת חילונים וכופרים. לכן תיקנו גם הבעש"ט ותלמידיו שהחסידיים יחבשו שטריימל בשבתות ובחגים וכובעים שחורים עגולים בימות החול, כי יש בזה משום "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה' ועשיתם אותם". וכך כתבו גם הספה"ק על הפסוק: "ויבא יעקב שלם", שלם ראשי תיבות – שם, לשון, מלבוש, שאסור לשנות אותם. ומשום כך הי' המנהג בשבע הקהלות שתלמידי חכמים היו חובשים לכבוד שבת "חצי-צילינדר" ובהונגריא העלית (אוברלאנד) היו חובשים הבני תורה – "צילינדר-שלם".

בארבע השנים שלמדתי בישיבת טפלטשויך השתוממתי על הבעלי-בתים של הקהלה שהתחרו ביניהם איך לכבד את התורה ולומדי'. כמעט כל יהודי שהי' לו בית, לקח לעצמו שנים או שלושה בחורי ישיבה לאכסניא. פירוש הדבר, נתן חדר אחד מבית מגוריו וריהט את החדר עם מטה, כסא, שלחן, מנורה וגם נתן עצים בחורף להסקה וכן דאג לכביסת הלבנים של הבחורים שהתגוררו אצלו ובלבד שישמע קול תורה בביתו. כן עשה הנגיד הגדול ר' משה ברנפלד ז"ל, שהי' יושב ראש הקהלה וכן עשה הסוחר ר' ברוך פלזנבורג ז"ל ובעקבותיהם הלכו שאר בעלי הבתים, אשר אינני זוכר עוד את שמותיהם.

בנוסף לכך, הי' בחצר בית-הכנסת המרכזי מטבח ומסעדה כשרה למהדרין למען בחורי ישיבה ועניי העיר. בעד מחיר סמלי (חמש פרוטות) נתנו ארוחת צהרים מצוינת. נשותיהם של חברי הקהלה עבדו כאן בהתנדבות ושימשו את אברכי הישיבה. אני הייתי קבצן כל כך גדול שעל פי רוב לא היו לי גם את חמש הפרוטות האלו ואכלתי לארוחת צהרים רק לחמני, שעלתה רק פרוטה אחת וסבלתי חרפת רעב. כשבאו מים עד נפש והייתי זקוק לכסף כדי לשלם עבור תיקון נעליים וקניית בגדים, הייתי נאלץ ללכת פעם או פעמיים בחודש לעיר הקרובה נייטרא לקבץ נדבות. אז נודע לי, כי אמנם יהודי נייטרא קדושים הם ותומכים בבני-הישיבות.

אולם, אליה וקוץ בה. בעיר זו ישנם גם הרבה גנבים יהודים. חברי בישיבה הזהירו אותי על כך, שאשמור על הכסף שבכיס, בפרט כשאכנס שם לבית-הכנסת להתפלל. היתה שיחה בפי הבריות, כי בעיר נייטרא אין לשים את הידים על העיניים בעת אמירת "שמע ישראל", מכיון שאז עלולים לגנוב את סידור התפלה... ואמרו ג"כ בדרך צחות, כי פעם בא לנייטרא מגיד וכך התחיל את דרשתו: "מורי ורבותי, בקהלה אחרת אני נוהג להתחיל את דברי כשאני עומד על פסוק בפרשת השבוע. כאן בקהלה הקדושה הזאת אני נאלץ לעמוד על המזוודה שלי, כדי שלא תגנבו אותה בשעת הדרשה..."

כן סיפר לי מורי ורבי, כי קודם שבא לעיר טפלטשויין הי' שם דיין אחד והביאו לפניו שאלה חמורה בבכור בהמה ולא ידע לתת עצה בנפשו. לאחר שישב על המדוכה איך להיפטר משאלה זו, יעץ לבעל הבכור לקחת את העגל לעיר נייטרא להרב דשם, אולי הוא ידע לברר את ההלכה. לאחר מספר ימים נפגש הדיין באיש זה ושאלו מה עלה בגורלו של העגל הבכור. השיב האיש, כי הרב לא פסק כלל בדבר, מכיון שבזמן שנכנס אל ביתו של הרב להציג את השאלה. ועד שיצא הרב אתו החוצה, כדי לבדוק את המום שנפל בעגל, גנבו גנבי נייטרא את העגל... מורי ורבי מטפלטשויין ז"ל הפליג בשבחו של חברו בישיבת פרשבורג, ה"ה ר' מאיר קאטשוביץ, שהצליח בחיים, נעשה עשיר גדול וישב כל ימיו על התורה והעבודה בעיר וואג – אויהעלי. בשוב זה כיהן כרב דמתא הגאון ר' דוד דייטש ז"ל, בעמח"ס "אוהל דוד" עמ"ס יבמות ושבעות. ר' מאיר קאטשוביץ הנ"ל הי' אחד ממובחרי התלמידים של מרן ה"חתם סופר", וחיבר ספר חשוב בשם "עין מאיר" עמ"ס גיטין ועל הרמב"ם הלכות גירושין. בהקדמת ספרו הוא מביא, כי רבו כתב עליו שבטוח הוא שיפיץ מעינותיו חוצה. עושרו הגיע אליו בזכות התורה שלמד בישיבה הרמה בפרשבורג. בימים ההם לא הי' ליהודים שוין זכויות ולא היתה לנוער היהודי אפשרות אחרת מאשר עיסוק בתורה – בכפר אחד סמוך לפרשבורג התגורר מיליונר יהודי, אב לבת יחידה ופנה למרן ה"חתם סופר" שיציע לו בחור מוכשר, ממולח ותלמיד חכם לבתו. כך נעשה הבחור העילוי מאיר קאטשוביץ לעשיר גדול, כי הוא ירש את כל רכוש חותנו. למרות שנעשה בעל אחוזה ועסקים לא הזניח את לימוד תורתו אלא ישב ועסק בתורה יומם ולילה.

ודכירנא פעם כשמצבי הכספי הי' גרוע ביותר והייתי זקוק לסכום גדול לקנות לי חליפת בגדים, מעיל ונעליים לקראת החורף. הגעתי לעיירה וואג – אויהעלי שבו התגורר הנגיד ר' מאיר קאטשוביץ שהי' מפורסם בין כל בני הישיבה, דרכו היה לתת לכל בחור כתר (קרונא) אחד. וזה הי' מטבע גדול בימים ההם. סתם בעלי בתים וסוחרים לא נתנו רק כמה פרוטות ובכתר אחד היו מאה פרוטות. ומי שהי' יודע לומר איזה חידוש מספרו, נתן חמשה כתרים. כשיצאתי לדרך, לקחתי עמי דף אחד מספרו, ובכניסה לעיירה התיישבתי בקרבת הכביש על אבן אחת, בצל אילן, ולמדתי בדף זה בסוגיא ד"קבוע", לתרץ בג' אופנים קושיית ה"מרדכי" הידוע מסנהדרין. כאשר באתי לארמונו, מצאתי אותו בספרי' שהי' מתעמק בספר אחד. על שאלתו השבתי שאני לומד בישיבת טפלטשויין. – "איזה סוגיא אתם לומדים?" ועניתי שאנו עוסקים בסוגיא ד"קבוע". אחר כך שאל אותי, האם אני יודע קושיית

ה"מרדכי"? והשבתי לו שיודע אני וגם לרבות ידועים לי שלושה תירוצים על קשיא זו הכתובים בספר יקר בשם "עין מאיר"... ונתן לי חמשה כתרים. אחר כך כתב את שמי בפנקס שלו שהוציא ממגרת שלחננו, כי כן היתה דרכו, שכתב שמו של כל מקבל בפנקס זה. ושמעתי כי לפני מותו צוה שיתנו פנקס זה לקברו...

מורי ורבי הרב הגאון ר' כלב פייבל שלזינגר ז"ל הי' בימי נעוריו רב בכפר נידח בשם מור (סמוך לעיר קומורען) וכאשר נתקבל לרב בעיר טפלטשויין, לקח עמו משם שלושה נערים בני עניים ולמדם תורה וגידלם וחינכם ועשה עמהם שידוכים כמו אב עם בנו. האחד הוא הרב הגאון ר' יוסף טיגרמן ז"ל, אבדק"ק ניידייזל, השני הי' רבה של הישוב שיקסעליץ והשלישי הי' הרב הגאון ר' משה זאב ליכטענשטערן אבדק"ק אורמען (סמוך לעיירה שוראן). שהי' חתנו של הרה"ג ר' יעקב קאפל ריין אבדקה"י בודפשט. השלושה בני-תלמידים הללו באו כולם כאחד פעם אחת בשנה לבקר את רבם-אביהם, שהשתעשע עמהם בדברי תורה ממש כמו אב עם בניו האהובים והי' תענוג רוחני לראות את האהבה הזאת וכבוד התורה הזה שעשו להם כל בעלי הבתים של קהלת טפלטשויין.

מורי ורבי הי' בימי נעוריו "אשכנזי-טהור" ו"מתנגד" קנאי, אבל לעת זקנתו התחיל להתידר עם התנועה החסידית. מספר פעמים הי' מספר לנו ואומר: "גם אני חבשתי פעם צילינדר כשהייתי צעיר, אבל כעת כבר לא מתאים הצילינדר לאופי שלי..." והוסיף בחיך: וכעת נמצא הצילינדר בעליית ביתי והרבנית מחזיקה בו נוצות של אוזנים..."

למורי ורבי מטפלטשויין הי' בן רווק "עתיקי-ימין" בגיל ארבעים ועוד, שסבל מדכאון נפשי. פעם בקשני מורי ורבי לחפש שידוך הגון לבנו, אשה אלמנה או גרושה, אפילו ללא נדוניא. "בשעת הדחק", ולחש לי רבי באזני, "אני כבר מסכים גם לבתו של חסיד..."

מורי הי' נוהג לקנות בכסף מלא כל ספרי קודש שהופיעו בימים ההם, ואמר: "אם אני לא מוצא רק פנינת-תורה אחת בכל הספר, כדאי לי כל הספר, כי לפעמים חידוש תורה מוצלח שזה מיליונים..."

מורי ורבי הי' נכדו של הרה"ג ר' בנמין זאב לעוו, רבה של העיר ווערבו, בעמח"ס "שערי תורה", שהי' גאון עצום ומופלא ומרביץ תורה רבים. מספרים עליו שאמר פעם: "רבנו של עולם, תן לי רק חדר עם ספרי קודש וכוס קפה שחור ואני מוחל לך על גן-עדן..."

סיפר לי מורי, כי פעם נכנס עם הארץ למרן ה"חתם סופר" ואמר לו: — "ברכני רבנו!", השיב לו הח"ס ז"ל: "מי אנכי שאברך אותך?". על זה ענה לו העם הארץ: "הלא אמרו אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך". ענה לו הח"ס: "אתה צודק, ואם כן תברך אתה אותי..."

כן סיפר לי רבי, כי מרן ה"חתם סופר" רצה פעם לעזוב את קהלת פרשבורג וללכת לקהלת פיורדא להכשיר דרא. פנו אליו ראשי הקהלה והתחננו לפניו שלא יעזוב אותם. הם טענו, כי אם הח"ס יעזוב את פרשבורג, עלולה הקהלה להדרדר מדרך התורה. הם שאלו את מרן ה"חתם סופר" ז"ל: "מה יותר עדיף? לעשות מגוים — יהודים, או לעשות מיהודים — גוים?" מרן הח"ס קיבל את דבריהם ונשאר בפרעשבורג.

מורי ורבי הי' כמעט סגי נהור, עם זאת הי' מבורך בחוש הומור. הוא הי' מרכיב על האף שני זוגות משקפיים ובנוסף לכך החזיק בידו זכוכית מגדלת וככה כתב את ספרו "תורת בר – נש" באותיות ענקיות של "קידוש-לבנה". לפעמים הוא נתן גם לי גליון כדי לבדוק את הניקוד הנכון של המלים מכיון שהי' בעל-דקדוק מפורסם ורוב פירושיו הם עפ"י תורת הלשון. בדרך כלל תיקנתי, כי חסרו נקודות. על זה אמר פעם: "את הניקוד המציאו בטבריא, שחז"ל אמרו עלי': "ולמה נקרא שמה טבריא, שטובה ראייתה" (מגילה ו'), לכן ראו את הנקודות בטבריא, אבל בטפלטשויין קשה לראות את כל הנקודות..."

הישיבות באוסטריא – הונגריא

לאחר שלמדתי ארבע שנים רצופות בישיבתו של הרה"ג ר' כלב פייבל שליזינגר ז"ל בקהלת טפלטשויין, הרגשתי כמו שמרגיש נער שגדל, כי בגדיו צרים על גופו. משום כך החלטתי לעזוב את המקום, אך הישיבות במדינה היו כה רבות ושונות זו מזו, שלא ידעתי באיזה ישיבה לבחור. בימים ההם זכו רבני ישראל להרים קרן התורה בהונגריא ביתר שאת וביתר עוז. ישיבות גדולות וקטנות היו נפוצות על פני כל המדינה והאירו את חשכת הגולה בארץ הגר כמו הכוכבים ברקיע השמים. כל מחוז וכל ישוב והישיבה שלו. היתה התחרות בין הקהלות בבחירת רבנים גדולים "תופסי ישיבות", כדי שירביצו תורה לתפארת קהלותיהם. גם הרבנים שעמדו בראשי ישיבות זכו לפרסום, לשבח ולתהילה. בהתאם לדברי חז"ל "וכל מי שעוסק בתלמוד תורה הרי זה מתעלה", פירוש הדבר – לא כתוב "עוסק בתורה", אלא "עוסק בתלמוד תורה".

והנה מספר ישיבות שהיו ידועות לי אז. ישיבות אשכנזיות מובהקות בהונגריא התחתית היו: ישיבת אויהעלי של הרה"ג ר' אלעזר לעוו, ישיבת באלאשג'ורמאט של הרה"ג ר' יוסף ישראל דייטש ז"ל, ישיבת בוניהאד של הרה"ג ר' אלעזר חיים דייטש ז"ל, ישיבת ווייצען של הרה"ג ר' ישעי' זילבערשטיין ז"ל, ישיבת מאדע של הרה"ג ר' מרדכי ווינקלער, ישיבת סנמיהאזי של הרה"ג ר' שמעון גרינפלד, ישיבת פאקש של הרה"ג ר' אליעזר זוסמן סופר ז"ל, ישיבת פעהערדיארמאט של הרה"ג אברהם בנימין יונגרייז, ישיבת טולטשעווע של הרה"ג אברהם יצחק גליק ז"ל ועוד ישיבות קטנות.

הרב הגאון ר' ישעי' זילבערשטיין בקהלת ווייצען הי' מפורסם בכל המדינה כרב גדול בתורה וביראה. הוא השגיח בעינים פקוחות לא רק על בוגרי ישיבתו אלא גם על אנשי עדתו, שיתנהגו ברוח ישראל סבא. בקהלה שלו היתה תקנה, כי איש שמחלל שבת בפרהסיא או שאשתו אינה מקפידה בכסוי ראשה, לא יכול להיות חבר בקהלה האורטודוקסית (אלא בקהלה הסטאטוסיקו שהיתה שם). העובדה שהרב זילבערשטיין הצליח לעשות תקנות כאלו לחיזוק הדת, אין בכך כל חידוש, כי מעשה אבות ירשו בנים. הוא מילא את מקומו של אביו הגאון הצדיק ר' דוד זילבערשטיין זצ"ל, בעמח"ס "שבילי דוד", שהי' מפורסם בכל המדינה בשל צדקתו

ותמימותו. ושמעתי לספר מאנשים נאמנים, כי פעם התפלמס הרה"צ ר' דוד זילבערשטיין עם ראש קהלתו, שסירב למלא אחרי בקשתו בעניני דת. בסוף הוויכוח צעק בזעמו לראש הקהלה בזה הלשון: "דרך ארץ! האם אתה יודע עם מי אתה מדבר? אתה מדבר עם יהודי שאף פעם בחיים שלו לא כתב מלת א' בלועזית..." אני הגבר בקרתי פעם אצל הרה"ג ר' ישעי' זילבערשטיין ז"ל בענין מצות לפסח, כי מעיר ווייצען קנו הקהלות של היראים את המצות (מכונות) שנעשו שם בהכשר ויתרון, בהשגחתו הגדולה של המרא דאתרא. הגעתי לעיר ווייצען ברכבת באשמורת הבקר ומצאתי את הרב שהי' יושב ולומד והי' עסוק בכתובת ספרו המפורסם בשם "מעשי למלך" על הרמב"ם, הלכות בית הבחירה. נודע לי שזה הי' כבר לילה שני שלא שכב ולא ישן אלא עסק בתורה.

בהונגריא העלית היו: ישיבת פרשבורג, ישיבת שוראן, ישיבת גאלאנטע, ישיבת אונסדורף של הרה"ג ר' שמואל רוזנבערג ז"ל, ישיבת קאשוי של הרה"ג ר' משה הלוי יונגרייז ז"ל ועוד. כן היו ישיבות בבורגענלאנד: ישיבת אייזנשטאט, ישיבת צעהלים וישיבת מאטערסדורף של הרה"ג ר' שמחה בונם עהרנפעלד ז"ל (בנו של בעל ה"חתן סופר").

בישיבת אונסדורף למדו כשלוש מאות בחורים, וזאת למרות שהקהלה היתה קטנה. מספרים על ראש הישיבה הרב הגאון האדיר ר' שמואל רוזנבערג ז"ל, כי כל היום וכל הלילה היו עיניו פקוחות על תלמידיו שילמדו בהתמדה רבה ושיתנהגו ברוח התורה והמסורה. מאחר ולא הי' מקום לבוגרי הישיבה להתאכסן בביתם של יהודים, הם התגוררו גם בדירותיהם של הונגרים נוצרים, שהתרגלו לשמוע את קול לימוד הגמרא. לעומת זאת, הי' בית-תבשיל לישוּבָה עפ"י רוב למדו בישיבה זו בני עשירים מהונגריא-העילית, מעיר ווינא וממדינת גרמניא.

מספרים על גוי באונסדורף שלא שמע בלילה אחד את קול הגמרא של הבחורים שלו. הדבר הי' מוזר בעיניו ודפק על דלת חדרם. הם פתחו את הדלת והוא מצא אותם משחקים בקלפים. הי' זה ליל "ניטל"... אמר הערל בזעם: "אני מתנגד בתוקף להפוך את ביתי לקאזינו!"... כשהי' ה"ניטל" השני, ידעו כבר הבחורים כי צריך לשחק בקלפים בקול ובמנגינה של הגמרא...

ושמעתי לפרש בשם הרה"ג ר' שמואל רוזנברג ז"ל את דברי חז"ל בפרקי אבות "והעמידו תלמידים הרבה" עפ"ימ"ש (מס' ברכות, כ"ח) "שהי' רבן גמליאל מכריז ואמר כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבהמ"ד וכו' אתוספו ד' מאות ספסלים", כי מי שתוכו כברו לא איכפת לו על אינוחיות בשעת הלימודים ואינו צריך ספסל לשבת, רק מי שאינו תוכו כברו עיף הוא ללמוד בעמידה. לפיכך אמרו חז"ל "והעמידו" תלמידים הרבה, ר"ל שיהיו תלמידים שתוכם כברם.

בראש ישיבת שוראן עמד רבה של העיר, הרב הגאון ר' ישעי' עהרנפעלד ז"ל, שבא לשם מקהל פאטאק. הגם שפאטאק היתה יותר גדולה משוראן, הסיבה לכך כי בישוב זה הי' מפעל גדול לסוכר ובהשגחתו יצרו כאן סוכר של פסח לכל מדינת הונגריא. בזכות בית-חרושת זה הי' ביכולתה של קהלת שוראן לקבל רב מפורסם שיתפוס ישיבה גדולה.

בראש ישיבת גאלֶאנטע עמד במשך 26 שנים הרב הגאון הגדול והמפורסם ר' יוסף צבי דושינסקי זצ"ל, שנתקבל אחר כך לעיר חוסט ובסוף ימיו לעיה"ק ירושלים, ומילא את מקום כסא הרבנות של המנוח הרב הגאון הצדיק ר' יוסף חיים זוננפעלד זצ"ל. הרב דושינסקי נסמך להוראה על ידי רבו בעל "שבט סופר", ע"י הרה"ג ר' אליעזר זוסמן סופר ז"ל רבה של פאקש, ועל ידי הרה"ג ר' יהודה גרינוואלד ז"ל, רבה של סאטמער. הוא נשא לאשה את בתו של הרב הגאון ר' מרדכי לייב ווינקלער. בעמח"ס "לבושי מרדכי", שהי' אז עדיין רב בברעזעווע. אשתו הראשונה של הרב דושינסקי נפטרה ללא ילדים ומזיווגו השני נולד לו בן יחיד בשם ישראל משה. למרות זאת, הוא המשיך לבקר לעתים קרובות בבית חותנו לשעבר הגאון ר' מרדכי לייב ווינקלר, שאהב את הילד כאילו הוא נכדו ותמיד נשא את כפיו על ראשו וברך אותו.

כדאי לעיון כי בעיר גאלֶאנטע היו שתי קהלות אורטודוקסיות ושתי ישיבות. הדבר הי' יוצא מן הכלל, כי עפ"י חוקי המדינה לא יתכן כי בישוב אחד יהיו שתי קהלות מאותו זרם דתי. אבל כאן בעיר זו אישרה זאת הממשלה בלית ברירה, והמעשה שהי' כך הי': כאשר נפטר הרב דשם הרב ר' שלום דב שטערן רצה למלא את מקומו ברבנות חתנו הרה"ג ר' בנימין זיידל, שהי' גדול בחכמה ודרשן מפורסם. אולם היראים והחסידיים סרבו לקבלו בתור רב המקום בטענה כי בהתאם לתקנות הקהלה אסור לקבל כעובד בקהלה אדם שיש לו קרוב משפחה בתוך חברי הקהלה, ולר' בנימין הנ"ל הי' גיס שהתגורר במקום. הגם שר' בנימין והחוגים שתמכו בו טענו, כי התקנה מדברת על "משועבדים" ולא על רב שאינו משועבד אלא מנהיג רוחני עצמאי. למרות זאת, לא שקטו החסידיים ולא נחו והתנגדו בתוקף לקבלתו בתור רב. מהסכסוך התלקח ריב גדול ומחלוקת עד לב השמים ובכל מדינת הוגריא, בכל בתי־כנסת, בכל בתי־מדרש ובכל המקוואות התווכחו על כך היהודים החרדים, האם מגיע עפ"י ההלכה הרבנות לר' בנימין זיידל, או לא מגיע לו. הרבנים בכל אתר ואתר היו מעוניינים במיוחד והיו סקרנים לדעת עם מי הצדק, דהיינו, אם רב עיר נקרא "משועבד" לקהלה או לא.

מכיון שהמחנות בקהלת גאלֶאנטע לא יכלו להתפשר ביניהם, דן בנדון בית־דין רבני שהי' מורכב מהרב הגאון ר' שרגא טענבאום ז"ל, אבדק"ק טשאט, בעמח"ס "נטע שורק", הוא נבחר להיות האב בית־דין. שני הדיינים היו: הרה"ג ר' פייבל פלויט ז"ל הרב של הישוב שוראן ואמו"ר הרב הגאון ר' כלב פייבל שליזינגר ז"ל, רבה של טפלטשוין. הרב שליזינגר הי' בדעה, כי "רב" הוא המנהיג הרוחני של הקהלה, שבסמכותו לקבוע ולהכריע על דעת עצמו ובאופן עצמאי ואינו משועבד לאף אחד מאנשי הקהלה, ואסור בהחלט לפגוע בכבוד הרבנים ולהורידם לדרגת "משועבדים", וזאת למרות שהרב מקבל את משכורתו מקופת הקהלה, בדומה לעובדים אחרים. אולם שני חברי בית־הדין האחרים היו בדעה אחרת, ולפי הפסק־דין שיצא נאמר, כי אכן, הרב הוא גם כן בכלל "משועבד". נמצא, כי יש רשות ליראים להתנגד לקבלתו של ר' בנימין זיידל בתור רב דמתא ומותר להם לבחור רב אחר, לפי רצונם. בכל זאת, מי שרוצה בר' בנימין בתור רב, הרשות בידו. יצא מכאן, כי ניתן גושפנקא לקיום שתי קהלות אורטודוקסיות בעיר גאלֶאנטע. מאחר והבי"ד

ישובים יהודיים שהתקיימו
בין שתי מלחמות העולם

הנ"ל נשלח מטעם הלשכה המרכזית האורטודוקסית בבודפשט, בידיעתו ובהסכמתו של משרד הדתות, אישרה הממשלה באופן חוקי את שתי הקהלות האורטודוקסיות, זו על יד זו.

בראש הקהלה האחת נבחר סוף סוף ר' בנימין זיידל לכהן בתור רבה של גאלצאנטע. הוא הי' גדול בתורה וירא שמים מרבים ונאם בחדר עליון, אולם חתנו ר' יוסף פעלדמאן, שמילא את מקומו בכסא הרבנות לאחר פטירתו, נתחמץ כעבור מספר שנים, עזב את קהלת גאלצאנטע ונתקבל כרב בקהלה של הריפורמים בעיר פעשט הבירה. עכשיו התברר, כי סופו הוכיח על תחילתו, שהצדק הי' עם החסידים ואנשי מעשה שהתפרדו והקימו להם קהלה אחרת ובחרו להם רב הגון ומפורסם לירא ה', כראוי להם ולזרעם אחריהם ברב הגאון ר' יוסף צבי דושינסקי זצ"ל. לאחר שהרב דושינסקי עזב את קהלת גאלצאנטע, בחרו להם ג"כ רב "אשלא רברבא", ה"ה הרה"ג ר' יהושע בוקסבאום ז"ל, תלמיד מובהק להגאון מאונסדורף וחסידו הנלהב של הרה"ג הצדיק ממונקאטש. הוא נולד בעיר פאפא שבהונגריא לאביו ר' יוסף, שהי' שוחט הקהלה. ר' יהושע הצטיין לא רק כרב גדול בתורה אלא גם כתופס ישיבה מוצלח ביותר. הוא העניק אופי חסידי לישיבת גאלצאנטע והנהיג בישיבתו לימוד ספרי מוסר באופן קבוע ושיטתי. כן הנהיג שתלמידיו ישתתפו ב"שלחנות" שלו שערך בבית המדרש בליל שבת. בתקופת השואה הובל יחד עם אנשי קהלתו למחנה ההשמדה באושביץ, חבל על דאבדין, הי"ד.

בנוסף לישיבות שאמרנו לעיל התקיימו באיזורים ההרריים שגבלו עם גאליציא, במחוז קארפאטורוס ובמחוז מארמורש, ישיבות חסידיות מובהקות. בישיבות האלו קבלו האברכים חינוך ברוח החסידות והתנהגו לאור תורת הבעש"ט; הבחורים היו מחויבים לטבול כל יום לפני התפלה במקוה טהרה והיו מלובשים בבגדים חסידיים. הם לא גילחו את פאות ראשם וזקנם. ואם תפסו בחור שקרא עתון לועזי היו שולחים אותו הביתה. והנה כמה מישיבות אלו: ישיבת אונגוואר של הרה"ג ר' אליעזר לעוו, ישיבת חוסט של הרה"ג ר' משה גרינוואלד, בעמח"ס "ערוגת הבושם", ישיבת מונקאטש של הרה"ג ר' צבי שפירא, בעמח"ס "דרכי תשובה", ישיבת ווישעווע של הרה"ג ר' שמואל גינצלער, ישיבת סיגעט של הרה"ג הצדיק ר' חנני יום טוב ליפא טייטלבוים, בעמח"ס "קדושת יום טוב". יוצא מן הכלל הי' ישיבתו של הרה"ג ר' שלמה סופר, בנו של מרן ה"כתב סופר", שהיתה ישיבה אשכנזית. למרות ששכנה בעיר בערעגסאט באזור קארפאטורוס.

היו עוד ישיבות במחוז טרנסילבניה שעמדו תחת השפעת החסידות, ישיבת סאטמער של הרה"ג ר' יהודה גרינוואלד ז"ל. ישיבת קרולע של הרה"ג ר' יעקב משה שווארץ ז"ל, ישיבת מורוש – וואשארהעלי של הרה"ג ר' משה אהרן מנדלבוים ז"ל, ישיבת מארגארעטן של הרה"ג ר' שמואל זלמן וויינבערגער ז"ל וישיבת דעש של הרה"ג ר' משה פאנעטה.

מספרים, כי בחור בישיבת דעש החסידית התחיל להתלבש בבגדים מודרניים. הצטדק התלמיד לפני רבו באמרו: שפנימיותו לא נפגמה עקב לבושו המודרני, החזיר לו הרב פאנעטה: "אתה צודק שאין הבגדים קובעים, אבל כלל הוא בידי שום המחוגים של השעון משובשים ואינם מורים את השעה הנכונה, סימן שבתוך המנגנון משהו לא בסדר..."

כאמור, לא הי' מחסור בישיבות בימים ההם באוסטריא – הונגריא, והמוני בני נוער נהרו לישיבות ללמוד תורה לשמה לא כדי לעשות מתורתם קרדום לחפור בה ולא לשם השגת תואר, חרף התנאים הקשים ששררו בישיבות. בדרך כלל היתה התזונה לקויה ומצב קיומו של כל בחור הי' גרוע ביותר. ראש הישיבה הי' דומה למלאך ה' צבאות, רבי מצוין, כולו רוחניות, שהעניק לכל תלמיד את לבו ואת נפשו, אבל האיכסון, ההזנה והביגוד הי' ענינו הפרטי של האברך. המשימה להחזיק מעמד בישיבות הרמות בערים הגדולות, היתה עוד יותר קשה. בני עשירים חיו ללא דאגות (אבל אלו בדרך כלל לא הצטיינו בלימודיהם...), אבל בני עניים שמהם יצאה התורה, ניהלו מלחמת קיום, סבלו מחרפת רעב מקור ומחוס, הם הסתובבו בנעלים ובמכנסיים קרועות והתביישו להופיע בחברה טובה ועסקו בתורה. הם התנחמו כי "כך היא דרכה של תורה", כלומר, רק ה"דרך" היא כך, אבל סוף הכבוד לבוא והתחנה הסופית תהי' – "אשריך וטוב לך"...

ישיבת פרעשבורג

לאחר שיקולים רבים, החלטתי ללכת ללמוד לישיבת פרעשבורג. זאת לא רק כדי להגשים את חלומותי מילדות ולהיות בוגר של ישיבה מפורסמת זו, אלא גם בשל סיבות אחרות: א. בגיל תשע עשרה הרגשתי שהגעתי לפרשת דרכים, כשעלי לבחור בין דרך אבי ואבות אבותי, שהיו בעלי אחוזה וסוחרים עם עליות וירידות, ובין הורי אמי והורי הורי' שהיו רבנים, ללא כל עליות בסולם הכלכלי. הרגשתי באופן טבעי שאין לי מה לחפש בשטח המסחר, כי לא היתה לי זיקה מעולם לענייני ממונות ועלי לחזור ל"גזע" המקורי של זקני הרבנים והצדיקים שעסקו בתורה ועבדו את ה' ואפילו מתוך דחקות ועניות. ב. ברגע שהחלטתי להיות רב בישראל לא היתה לי ברירה אחרת אלא ללמוד בישיבת פרעשבורג. בוגרי ישיבות אחרות ובפרט בוגרי ישיבות חסידיות נעשו בדרך כלל דיינים, שוחטים, סופרי סת"ם מלמדי תינוקות וסתם תלמידי חכמים בעלי בתים. מישיבת פרעשבורג יצאו עפ"י רוב רבנים שהקהלות האורתודוקסיות חפשו אחריהם בנרות. זאת בשל האווירה המיוחדת של ישיבת פרעשבורג, שהתמזגו בה התורה והויות העולם יחד. האטמוספירה והסביבה הרוחנית הזאת השפיעו על השקפותי ועל הליכותי. ג. יראתי מפני הגיוס לצבא הכרוך בחילול שבת ואכילת טריפות. בני האמידים היו יכולים להשתחרר משרות בצבא באמצעות כסף בדרכים שונות. ישיבת פרעשבורג היתה הישיבה היחידה האורתודוקסית במדינת אוסטריא – הונגריא שהיתה מוכרת באופן רשמי מטעם הממשלה וכל תלמידי הישיבה (בדומה לסטודנטים נוצרים בבית ספר גבוה לטילוגיא) היו משוחררים משרות בצבא.

פרשפורט

אוצרות התורה
אוצרות השנה

המחבר כבוגר ישיבת
פרעשבורג

אוצרות התורה
אוצרות השו"ת

סימטה ברובע היהודי
בפרעשבורג

ר' לייב גרוס ובדיחותיו

האדם הראשון שעשיתי אתו הכרות בישיבת פרעשבורג הי' ר' לייב גרוס, הגבאי של "חברה מזונות", שהי' טיפוס מיוחד במינו, בחור רווק "עתיק-יומין", שלא התחתן מעולם. ישב בלשכתו, בין חבורה של בוגרים ותיקים ועסק בקבלת הבחורים הצעירים ה"טוראים". אמנם הי' בית-תבשיל לישיבה ששם אכלו הבחורים, אבל היו גם הוצאות אחרות, כמו: הדירה, האור, ההסקה, הביגוד, תיקון נעליים ועוד. משום כך העניק ר' לייב גרוס עזרה כספית מקופת "חברה מזונות" לבחורים עניים, שלא הי' ביכולתם להסתדר בכוחות עצמם. אך התמיכה הזאת היתה קטנה ביותר, בבחינת "לעג לרש" וכל בחור חיפש מקור נוסף להכנסה מן הצד, כגון שיעורי בית לילדים להכין אותם לבר-מצוה וכיו"ב. אני הייתי בטלן גם בשטח זה ואף פעם לא הרווחתי פרוטה בפרעשבורג, פרט לימים הנוראים, כשיצאתי לכפרים להיות בעל תפלה.

בכל שבת לפני צהרים משעה 11, הזמין ר' לייב גרוס אליו את הבחורים הקטנים לבחינה בסוגיא שהיתה על הפרק. בשבוע הראשון בחן בגמרא ובתוספות, בשבוע השני — בראשונים ובשבוע השלישי — באחרונים. במיוחד הקפיד על ידיעת המהר"ם שיף בסוגיא, ומי שידע טוב את המהר"ם שיף, קיבל ממנו "פתק זהב", כך קראו לפיסת נייר בצבע צהוב על סכום מסוים מקופת "חברה מזונות". הבחורים שהתבגרו קצת התביישו לבוא לבחינה עם הבחורים הקטנים, כי ראו בזה השפלה ובכל זאת הם דרשו תמיכה מהקופה, לכן לא היו יחסים טובים ביניהם לבין ר' לייב גרוס. הדברים הגיעו מספר פעמים גם לשערוריות גלויות. ר' לייב גרוס קרא להם "חצופים", אבל מכיון שהי' קצת ערל שפתיים הי' קורא להם "חטשופים". הבחורים האלו התנכלו לו ולפעמים עשו אותו ללעג ולקלס בפני הצבור. פעם פרסמו בעתון שהופיע בפרעשבורג שר' לייב גרוס התאבד ומצאו את גופו בנהר דנובה. פעם בפורים הדפיסו את הצוואה שלו כביכול, ובה הי' כתוב שהוא משאיר את הכובע שלו, שהי' תמיד מלוכלך ואת המעיל שלו שהי' קרוע, לאחר פטירתו ל"חברה מזונות".

ודכירנא, כי פעם בא אדמו"ר בעל ה"שבט סופר" ז"ל מביתו בשבת ושמע את הרעש שעשו הבחורים מסביב לר' לייב גרוס, אמר: — "עד מתי יעסוק בשטויות השלומיאל הזה". ואכן הרעש הי' מחריש אזניים עד כדי כך שהפריע לאדמו"ר בלימודיו, משום שהם עלו וירדו על המדרגות המוליכות לבית המדרש, על יד פתח ביתו של אדמו"ר ז"ל. למרות זאת, לא פגע רבה של פרעשבורג בר' לייב גרוס בפניו, אף לא במלה אחת. ואמרו יהודי העיר הזקנים, כי ר' לייב גרוס טיפל היפה עם אדמו"ר ז"ל כילד, פינק אותו והי' נושא אותו בידיו.

סיפרו על ר' לייב גרוס, כי בהיותו בחור צעיר התארס עם בתו של עשיר אחד בעיר קלונבורג (בירת מחוז טרנסילבניה) ומספר שבועות לפני החופה, בטל אבי הכלה את השידוך. ר' לייב גרוס חשד ברב המקום הרה"ג ר' פייש פישמן שהוא מסר עליו אינפורמציה לא טובה והוא גרם לביטול השידוך. בנתיים עזב הרב פישמן את מקום כהונתו בקלונבורג ועבר לפרעשבורג בתור רב מגיד משרים. לפעמים נזכר ר'

החברות הנוריות
הנפוצות בשנות

לייב גרוס לנקום ברב פישמן, מה עשה? לקח עמו כמאה בחורים קטנים ונכנס לבית הכנסת שבו הי' דורש הרב פייש פישמן בפרשת השבוע, הבחורים התחילו להשתעל, לפהק, להכנס ולצאת ולהזיז את הספסלים והכסאות. צעקות הגבאים לא עזרו, עד שהרב פישמן הי' נאלץ להפסיק את דרשתו. אמרו, כי על "הצגה" זו קיבל כל בחור שתי "פתקאות-זהב"...

*

ר' לייב גרוס הי' מוכר גם כליצן הדור ובדיחותיו וסיפוריו הסאטיריים עברו מפה לפה בין בחורי הישיבה. שם בעל המסעדה שהבחורים סעדו אצלו הי' רפאל גרינוואלד ושם האופה הי' ר' שלום פריינד. אצלו קנו הבחורים את הלחמני החלבית שקבלו מדי יום ביומו בעד פתק של "חברה מזונות". אבל בעקבות המחירים הנמוכים, סיפקו בעל המסעדה ובעל המאפי אוכל בכמות מצומצמת ובאיכות ירודה ביותר. פסק ר' לייב גרוס, כי במרק הבשרי של גרינוואלד אפשר ליטול את הידיים ללחמני החלבית של ר' שלום פריינד...

*

בפרעשבורג התגורר יהודי בשם לייב קאסנער שהי' עם הארץ חסיד שדימה בנפשו שהוא תלמיד חכם. קבע הלכות על דעת עצמו וציטט פסוקים לא נכונים מהתנ"ך ומסידור התפלה ותמיד החליף את היוצרות. ר' לייב גרוס "תלה" בו כל מיני דברי צחוק וליצנות. פעם אמר לבחורים שלו: "דעו לכם, כי ר' לייב קאסנער המציא דין חדש, והיינו: שאסור לומר בפסח "שלום עליכם", כי "לחם" חמץ הוא, אלא צריך לומר "שלום מצה". כן פסק ר' לייב קאסנער לאשתו, כי החלב שחולבים ביום ראשון של חג מותר לשתותו ביום שני של חג, והחלב שחולבים ביום שני של חג מותר לשתותו ביום ראשון של חג..."

כן הי' ר' לייב קאסנער יושב על המדוכה בשאלה חמורה ביותר. מה קרה? הכתובה שלו היתה קרועה והאשה הדביקה את נייר הכתובה בדבק חמץ שעשתה מקמח. נשאלת השאלה, האם מותר לו לר' לייב קאסנער לגור עם אשתו במשך חג הפסח?...?

מגיד אחד בפרעשבורג אמר בדרשתו: "לא טוב להיות קיצוני, רצוי שהאדם ילך בשביל הזהב באמצע הדרך". הפסיק את דבריו ר' לייב קאסנער ואמר: "זה לא נכון, כי יש כלל אחד בחיים — בני אדם הולכים בצדי הכביש בשתי המדרכות, והבהמות הולכות באמצע..."

כשנפטר אביו של ר' לייב קאסנער, אמר עליו: "אבי ז"ל הי' "תלמוד תורה גדול, נפש יקרה ונשמה יתירה"...

*

כן הי' בפרעשבורג איש אחד ששמו ר' לייב כהן, שהי' תלמיד חכם גדול, קבצן עני ואביון, שלא הצליח אף פעם להסתדר בפרנסה ובכל זאת הי' ליצן שהתפרסם בכל העיר. ר' לייב גרוס הי' רגיל לספר משמו בדיחות. בפרעשבורג היתה אגודה אחת ששמה לה למטרה לתמוך בתלמידי חכמים במענק חודשי קבוע. התנאי לקבלת תלמיד חכם חדש באגודה זו הי', שהזמינו אותו להופיע בישיבת החנהלה

ובפניהם הי' צריך להגיד איזה חידוש בסוגיא אחת בש"ס, ולדעת להשיב כהלכה לאלו שרצו לפרק ולהפריך את חידושי. כשהגיע תורו של ר' לייב כהן, שאלו אותו הת"ח הותיקים, שהיו כבר חברים באגודה זו, באיזה סוגיא ידרוש בפני ההנהלה, כדי שידעו להתכונן ולפלפל עמו. השיב להם שהוא ידרוש בסוגיא דדריסה (חולין, דף נ"ג) ובנושא של "ארי שנכנס לבין השוורים"...

כן סיפר ר' לייב גרוס על ר' לייב כהן, כשעמד לגרש את אשתו בבית דינו של מרן ה"כתב סופר" זצ"ל, נמשך בירור השמות וביטול המודעות עד לשעות הצהריים. חברי בית-הדין הפסיקו את הישיבה ורבה של פרעשבורג הזמין את ר' לייב כהן לסעודת צהריים. בתום הסעודה אמר ר' לייב כהן, "מורי ורבי, יש לי שאלה גדולה, והיינו האם צריך אני לומר בברכת המזון: "הרחמן הוא יברך את אשתי" או לא? כי לא יגרע מהא דאר"ש (גיטין י"ז) כיון שנתן עיניו לגרשה שוב אין לו פירות, או דלמא לא קי"ל כן?" ונתהוה ויכוח ופלפול גדול מזה שהתמשך עד שעות הערב. כתיבת הגט נדחתה למחרת, אבל בנתיים עשה ר' לייב כהן שלום עם אשתו...

*

אף הוא ראה בבית המדרש יהודי עם הארץ המחזיק עצמו לתלמיד חכם, כשהוא מפשיל את טליתו למעלה מראשו, כדרך תלמידי חכמים. ניגש אליו ואמר לו: "מתפלל אני עליך, אם אתה מתפלל עם הטלית בראשך סימן שתלמיד חכם אתה, ואם אתה ת"ח, עליך לדעת שעם הארץ אינו מתעטף בטליתו למעלה מראשו"...

*

הוא הי' אומר, כי הרבנים הריפורמים רוצים לבטל בשעת החופה את ה"הרי את", משום שהם נגד "כדת משה וישראל". הם מצאו פסוק מתאים מה שהזוג הצעיר אומר תחת החופה, והיינו: "אני לדודי ודודי לי". והוסיף ר' לייב גרוס: ומה הם אומרים כשמתגרשים? — "ברח דודי"...

אוצרות התורה
אוצרות השנה

*

את זו סיפר ר' לייב: בחור שאכל "ימים" נכנס לחצרו של בעל-בית ולפתע התנפל עליו הכלב, לקח הבחור מקל והרביץ לו. פתח בעל-הבית את החלון וצעק לבחור: "רשע למה תכה רעך?" השיב לו הבחור: "האחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה"?

*

סח ר' לייב, כי בשנים קדמוניות חתמו הרבנים לפני שמם את המלה "קטן" והבריות לא האמינו להם, כי אמרו שהם לא קטנים אלא גדולים וגאונים. עכשיו בזמננו חותמים הרבנים לפני שמם את המלה "רב" והבריות ג"כ לא מאמינים להם שהם רבנים...

*

באו לפניו בחורים והתלוננו, כי מנת האוכל והלחמני שמקבלים ב"מענא" קטנות בכמות עד כדי שלא מגיעים לידי חיוב ברכת המזון מן התורה, ככתוב:

"ואכלת ושבעת", ענה להם ר' לייב בשנינות: מי שדואג תמיד לאכילה וללחם ולא לעניינים רוחניים נמצא במצב ירוד ביותר. סדום ועמורה נקראות "ערי הככר". אנשים שרק ככר לחם מרחף לפני עיניהם מגושמים ביותר ועלולים לחטוא...

*

היה בחור מתמיד שלמד הרבה, אבל לא הספיק להתכונן ולהופיע לבחינה נזף בו ר' לייב ואמר, על תלמיד חכם אחד שלא יודע סדר בלימודים אומרים שהוא דומה לעליית גג של בית-כנסת, שיש בו אוסף של דפים קרועים מספרי קודש, אבל אין לאסוף מהם אף ספר שלם אחד...

*

ומעשה בפי ר' לייב על אותו בחור בן עשירים שהסתובב בישיבת פרשבורג ולא למד וחזר לביתו בור וריק. אביו שהי' תלמיד חכם התלונן כך לחברו: "שלחתי את בני שילמוד בישיבה "כסף משנה" ושישיג "מגיד משנה" (לימוד בכפליים, מלשון משנה תורה) ושיחזור הביתה כ"משנה למלך", כי מאן מלכא — רבנן. לצערי הרב, עשה בני להיפך: את ה"כסף משנה" ששלחתי לו הוציא על "לחם משנה" (כלומר על אוכל), וחי בפרעשבורג כ"משנה למלך" והגיע הביתה ואינו יודע אפילו "מגיד משנה" ר"ל אפילו ללמוד משנה אחת...

*

אותו שמש היה אומר: "נשתנו הזמנים, נעם האירו את בית-הכנסת בנרות שעוה בלבד ולא הי' כ"כ אור בקבלת שבת ובכל זאת גילו הבעלי בתים את האורח הקבצן והזמינו אותו לסעודות שבת. היום מאירים את בית-הכנסת בנורת גז וחשמל, האור הוא גדול ומבריק ובכל זאת לא רואים את הקבצן...

*

כן הי' מוסיף ואומר: "פעם היו בגדי האורחים הקבצנים קרועים, כי הרבה בעלי בתים הזמינו אורח אחד לארוחה, ונאבקו עליו ומשכוהו בכדו... והיום הדבר הוא להיפך, הרבה אורחים קבצנים מושכים בבגדי מתפלל אחד, כדי שיזמין אותם לארוחה ולכן היום בגדי בעלי-בתים הם קרועים..."

*

הוא היה שח, כי בימינו אין סנדלר טוב ואין רב טוב. נולד אצל הסנדלר בן שיש לו ראש מצוין והוא עילוי בלימודים והי' מסוגל ללמוד תורה ולהיות גאון בתורה, אבל אביו עושה ממנו סנדלר. ואצל רב נולד בן טיפש ושוטה והי' מסוגל להיות סנדלר מצוין, אבל מכיון שאביו הוא רב, הוא עושה ממנו רב. וזוהי הסיבה מדוע אין בימינו סנדלרים טובים ורבנים טובים...

במיוחד כעס ר' לייב על הרבנים הצעירים שהיו נוסעים בחודשי הקיץ למרחצאות, על חשבון הקהלה. וישא משלו ויאמר: סוחר אחד שלח את חתנו הצעיר ליריד המפורסם בעיר לייפציג שיקנה לו סחורה. החתן נסע וכעבור מספר ימים חזר הביתה בידים ריקות ובחוסר כל כשהוא מתנצל לחמיו: "מעולם לא הייתי סוחר אלא בחור ישיבה ולא ידעתי איך להתנהג בירי, וגמרתי בלבי לעשות בדיוק אותו דבר שסוחרים וותיקים אחרים עושים. ראיתי מספר לא מבוטל של סוחרים גדולים שהתיישבו במסעדה מפוארת, אכלו, שתו ושרו בלוויית תזמורת, לכן החלטתי גם אני לעשות כך". אמר לו חמיו: "טיפש ובטלן שכמוך, הסוחרים שראית אוכלים ושותים ומתענגים בדשן נפשם — הם כבר מכרו וקנו את סחורתם ביריד ועשו עסקים טובים, לכן שפיר מגיע להם הזכות לאכול ולשתות, אבל אתה טרם קנית סחורה וטרם הרווחת, אם כן לשמחה זו מה הוא עושה?". והנמשל — הפטיר ר' לייב — : הרבנים הזקנים והישישיים, שקנו כבר סחורה, עסקו בתורה במשך עשרות בשנים ומלאו כרסם בש"ס ופוסקים, שפיר מגיע להם פעם בשנה לרענן את גופם ולנוח במקום קייט. אבל הרבנים הצעירים שעדיין לא קנו סחורה ולא למדו כדי מדתם, מה הם עושים במרחצאות ומתענגים שם?!

כשבא ללמוד לישיבת פרעשבורג בחור, אשר אביו הרב נפטר והקהלה קיבלה אותו שימלא את מקום אביו, אחרי שישתלם מספר שנים בישיבת פרעשבורג, יקבל סמיכות וישא אשה, פנה אליו ר' לייב גרוס בשאלה הראשונה: "ומתי אתה נוסע למקום קייט?..."

שיטת הלימודים

שיטת הלימודים אצל הבחורים המבוגרים, שהיו את חוט השדרה של הישיבה, היתה בעיקר לימוד סוגיות הש"ס בעיון רב, לפי הסדר דלהלן. הנהלת הישיבה קבעה סוגיא מסוימת בגמרא והבחורים למדו בפני עצמם והתכוננו במשך שלושה שבועות, עד שהיו בקיאים בשיטות הראשונים והאחרונים. בשבוע הרביעי התקיים השיעור החגיגי שנתן אדמו"ר הרב הגאון ר' שמחה בונם סופר זצ"ל. מספר ימים לפני המאורע, הורגשה התכונה לא רק בתוך הישיבה אלא בכל העיר. בזה בלטה ישיבת פרעשבורג בעולם הישיבות. האירועים שהתרחשו בתוך כתלי הישיבה לא היו ענינים הפרטי של בני הישיבה בלבד, אלא של כל בני הקהלה, שזרם חייהם התמזג עם הרוח החיה של לימוד התורה ששררה בישיבה, הם ראו בארוע של שיעור הרב ענין של משמעות נשגבה וראשונה במעלה. כאן בא לידי ביטוי היחס של הערכה, כבוד ואהבה לתורתנו הקדושה וללומדיה. האוירה לקראת ההרצאה של רבנו זצ"ל ברחוב היהודי בפרעשבורג היתה חגיגית ובפרט אנחנו הבחורים הצעירים "פרחי-הישיבה" חיכינו לרגע הגדול הזה בדריכות ובכליון עינים. בנוסף לחמש מאות בחורים, בערך, שהצטופפו בבית המדרש, באו לכבד את המאורע הראש בתידין, הדיינים, הרבנים המגידים של בתי-הכנסת, ה"כלי-קודש" של הקהלה, ראש הקהלה, חברי מועצת הקהלה, גבאי בתי-הכנסת, סופרי סת"ם וסוחרים רבים תלמידי חכמים ובעלי מקצוע שסגרו את עסקיהם ובאו לבית המדרש

מלובשים בבגדי שבת, בחולצות לבנות ובמנז'טים קשים. מי בחצי-צילינדר ומי בצילינדר שלם. כולם התישבו על ספסלי בית המדרש והקשיבו בדרך ארץ או לקחו חלק בפלפול, כי גם הם העמיקו בסוגיא. לא רחוק מהבמה תפס את מקומו ר' לייב גרוס, שהי' בר פלפול גדול.

בית-המדרש הי' מלא מפה לפה והרעש גדול. כשנכנס אדמו"ר בעל ה"שבט סופר" זצ"ל, עמדו כולם על רגליהם ונהייתה דממה מתוחה. קבוצת בחורים "סללה" לו את הדרך לבמה והבחורים שעמדו בשורה, משני צדי המסלול, נשקו את ידיו.

לפני השיעור הראשון בראשית ה"זמן" נשא הרבי פתיחה מפולפלת בתורה והטיף דברי מוסר לבחורי הישיבה על לימוד תורה לשמה ועל התנהגות ברוח ישראל סבא, כמתאים לבוגר ישיבת פרעשבורג. את השיעור נתן בדרך קצרה: סידר את השיטות בסוגיא הנלמדת ואחר כך הציג את חידושי. תלמידי הישיבה, במיוחד המבוגרים, לא קבלו תמיד את דבריו והיו קריאות בינים. נתהוו פלפול גדול בין הרבי ובין הבחורים והתלמידי חכמים ובין הבחורים לבין עצמם והתלקח ויכוח עד לב השמים. אדמו"ר ידע תמיד איך להתגונן בפני ההתקפות, ובסברות הגיוניות המתקבלות על הדעת ובציטוטים מכל הש"ס, ראשונים ואחרונים לחיזוק דבריו, הצליח להרגיע את הרוחות, להשתיק את המקטרגים ולהמשיך בדבריו ובהרצאת חידושי בסוגיא. לאחר כמה דקות שוב סערו הרוחות וכך נמשך הדבר במשך מספר שעות. בפעם הראשונה בחיי הרגשתי תענוג רוחני, מעין עולם הבא. אשרי עין ראתה זאת, גודל כבודה של תורה וחביבותה בקרב לומדיה.

הגאון בעל השבט סופר

הכניסה לתלמוד תורה

פעם אמר ר' לייב גרוס לאדמו"ר בתוך השיעור, שהוא תירץ קושיית התוספות באופן המועיל. כשאמר את תירוצו, ענו במקלה הבחורים הגדולים, הלא קדמו בזה המהרש"א, על זה השיב בשקט האדמו"ר לבחורים, תנו לו לדבר, הלא הוא יותר מבוגר מהמהרש"א...

ודכירנא שהי' שם בעל בית אחד ר' אלי' געבער שמו שבא אל השיעור לבוש חג ולראשו חבוש צילינדר גבוה, כנהוג אז אצל תלמידי חכמים ביומא דפגרא. כל בחורי הישיבה ליגלגו עליו מכיון שהוביל עמו כסא קטן. וזאת למה? כי האדמו"ר זצ"ל כשנשא את השיעור ישב על הבמה שהיתה גבוה ור' אלי' געבער שהי' נמוך

הקומה הי' צועק ומתווכח לשוא, כי לא ראו אותו ולא שמעו את קולו. לכן נעמד על הכסא שהביא אתו וכך היו דבריו נשמעים (הוא הי' תלמיד חכם גדול, אבל גם ערל שפתיים והי' אומר במקום שין ימנית — שין שמאלית. פעם אמר: "רבי איך האבע איינע אייזערנע קאסע". על זה השיב לו הרבי, שהי' לו זיקה להומור: "לעגען זי העריין געלד...").

האווירה הרוחנית בפרשבורג היתה נפלאה. אך דא עקא, לא הייתי מלאך ולא יכולתי להתקיים מרוחניות בלבד. הבעיות הגשמיות והכלכליות הציקו לי והביאו אותי מספר פעמים לידי אכזבה מפרעשבורג. המנות ב"מענזא" היו קטנות וסבלתי ממש חרפת רעב. לעתים נדירות קבלתי תמיכה כספית מהורי ומזקיני הרה"ג מצ'צ'וביץ, אבל הסכומים האלו כיסו בקושי את הוצאות הביגוד ואת דמי האכסניא. אולם צרת רבים היתה לי חצי נחמה, מכיון שבחורי ישיבת פרעשבורג שמו את הדגש על ההופעה החיצונית ולא על האוכל. הכרתי מספר בחורים שלא הי' להם חולצה שלמה אלא מנז'טים וצוארון מפלאסטיק עם חזה לבן בלבד...

POZSONYI NYILV RABBI-ISKOLA.

558-56sz.

1902.

Rabbi-képesítési bizonyítvány

nyilv. rabbi-iskola igazgatósága részéről ezennel hitelesen bizonyít-
taték miszerint az 1880. évi c. ében Galszics-en (Komárommegyeben) született

Müller Usher Juda ur

ezen tanintézet harmadik osztályát az 1900. évi tanévtől fogva az 1900. évi tané-
véig mint rendszeres hallgatója látogatta ezen idő alatt érkező és vallási magavise-
lését tekintve az iskolai szabályzatnak megfelelően a vizsgákra minálgy kegyesen
sikerrel felelt a rabbinusi szaktudományokban való jártasságot is bizonyított fel-
szemlélte; minél fogva rabbi-állás betöltésére képesítettnek nyilváníttatik.

Pozsony 1902. évi október hó 19-án

Rabbi-iskola igazgatósága

nyilv. rabbi-iskola igazgatósága

Schreiber B
főnöki
a rabbi-iskola igazgatója.

Pozsonyvármegye és város
KIR. TANFELÜGYELŐSÉGE.

964 sz. Latham Latham-ban 1902. évi november hó 19-án

A. Latham B
főnöki, miniszter helyettes

אוצרות התורה אוצרות השנה

ודכירנא, כי בפעם הראשונה כשהלכתי, לאחר תפלת קבלת שבת, ל"מענוזא" לאכול את הסעודה הראשונה של שבת, נדהמתי כששמו לפני כל בחור שתי חלות, כל אחת גדולה כביצה וספל קפה עם חלב. לא יכולתי להגיד זמירות ליל שבת ולקדש מרוב כאב והתמרמרות. זכרתי את הדגים הרוותחים והחלה הלבנה הרכה והגדולה שאכלתי אצל הבעל-הבית שלי, כשלמדתי בישיבת טפלטשוין... לבסוף הצדקתי עלי את הדין ועשיתי קידוש על שתי החלות כמו כל הבחורים, אבל בלעתי מספר דמעות...

בוגרי ישיבת פרעשבורג, בנוסף ללימודי קודש, עסקו גם בלימודים חיצוניים, מכיון שבהתאם לתקנות של משרד הדתות, דרשה הממשלה, כי בוגרי הישיבה הזאת, המיועדים להיות המנהיגים הרוחניים של הקהלות היהודיות ברחבי מדינת אוסטריא – הונגריא, ישתלמו גם במקצועות של השכלה כללית וישלטו בשפת המדינה, כדי שיהיו מסוגלים להופיע בפני אנשי השלטון בכל מיני אירועים. לכן הי' הכרחי, כי כל בחור יסיים לכל הפחות ד' כתות בבית־ספר תיכוני ממשלתי. כדי להקל את הלימודים האלה על הבחורים, הי' בפרעשבורג בית־ספר תיכון עם מורים יהודים. בנוסף לתעודה של ארבע כתות, הי' צריך המפקח הממשלתי במשרד החינוך לאשר שהבחור פלוני בן פלוני למד לכל הפחות שלוש שנים רצופות בישיבת פרעשבורג.

הבחירות הסתתיות השנתיות נערכו בדרך כלל בחודשי הקיץ (חודש יוני למספרם) בתקופת הבחירות של שאר בתי-הספר הממלכתיים. הבחינה נערכה ברוב פאר ובאווירה חגיגית בפרעשבורג. הלשכה המרכזית האורטודוקסית הארצית הרכיבה למטרה זו מועצה של שלושה רבנים בוחנים שהיו בימים ההם: הרב הגאון רבי קאפל רייך אבדקא"י בודפעשט, הרב הגאון ר' משה כ"ץ אבדק"ק נייטרא, והרב הגאון ר' שלום קאטנא אבדק"ק אייונשטאט. הבחינה החלה בתחילת השבוע ונגמרה בסופו, כאשר בכל יום נבחנה כיתה אחרת של בוגרי ישיבה.

אדמו"ר זצ"ל פנה בשאלות אל התלמידים בסוגיות הש"ס שלמדנו במשך השנה. לפעמים הצטרפו לשאלות גם שלושה הרבנים השופטים, שנתנו את הציונים בהתאם לתשובות. הכל הי' בנוכחות המפקח ממשרד החינוך והתרבות של הממשלה, שהי' ערל ולא הבין אף מלה. בכל זאת ישב שם בפרצוף רציני ורשמי והשתתף בכל הבחינות, כי זה הי' תפקידו מטעם הממשלה. וכדי שלא ישתעמם, ניהל אתו המזכיר הראשי של הישיבה מר גרינפעלד שיחה במילי דעלמא. כן הביאו לכבודו משקאות קלים. הוא רשם את שמו של כל בחור שעמד לבחינה בפקסו ונתן לו את הציון לפי ידיעותיו.

ודכירנא שפעם עמד לבחינה בחור אחד שלא ידע להשיב על שאלות אמו"ר זצ"ל וזה גרם לרבי עגמת נפש וחלישות הדעת, כי התבייש, לא כל כך בפני הרבנים הבוחנים, אלא בפני הגוי המפקח. במצוקתו, התחיל הבחור, על דעת עצמו, להגיד פרק תהלים בעל פה "אשרי יושבי ביתך וגו'..." כל הרבנים רשמו בפנקסיהם שנכשל, פרט למפקח הערל שלא הרגיש בדבר ונתן לו ציון טוב, מכיון שלא נתקל וידע להגיד את החומר ללא בעיות מהתחלה עד הסוף... אולם, למחרת סולק הבחור מהישיבה ונשלח הביתה.

כן הי' מקרה מחפיר נוסף. הי' בחור אחד שלא זו בלבד שלא השתתף בשיעורים ולא למד, אלא גם התנהגותו לא היתה ברוח התורה והמסורה. רגנו עליו שביקר בתיאטרון בשמלת אשה שהחברים לא יכירוהו ובעוד מעשים אשר לא ייעשו ועי"ז השמיץ את שמה הטוב של הישיבה. ביום אחד סילקו אותו מהישיבה, בהתאם להוראת אדמו"ר זצ"ל. כתגובה, הגיש הבחור מכתב הלשנה אל משרד הדתות נגד אדמו"ר ז"ל שכאילו הוא מוציא תעודות לבחורים, תמורת כסף, כדי לשחרר אותם משרות בצבא של הקיסר. (המלשין הזה יצא אחר כך בגלוי לתרבות רעה ונעשה רב בקהלה ריפורמית). העונש לפי החוק על עבירה הזאת הי' חמור ביותר והי' מגיע לאדמו"ר זצ"ל חמש עשרה שנות מאסר. הממשלה האוסטרו-הונגארית העבירה את הענין לפרקליטות המדינה שעשתה צעדים כדי לערוך חקירה נגד ה"שבת סופר". ר' יצחק רייך, היושב ראש של הלשכה המרכזית האורטודוקסית בבודפשט הכניס ראשו ורובו בדבר ואחרי מאבק ממושך וקשה, הצליח במסירות נפש ממש להציל את האדמו"ר זצ"ל, שלא יופיע בכלל במשרדו של התובע הכללי. למרות זאת, הבושה והפחד מפני בית-המשפט ובית-הסוהר גרמו לרבי זצ"ל דכאון קשה ומחלת נפש, והרופאים הכתיבו לו מנוחה בבידוד. ה"שבת סופר" לא הופיע בבית-הכנסת, בישיבה ובחברה זמן ממושך. הפחד בלבו הי' כל כך גדול, שנבהל גם כשראה דוור, בחושו לפי הכובע שלו, שהוא שוטר שבא לעצור אותו...

היהודים תחת מלכותו של הקיסר פרנץ יוסף הראשון היו פאטריוטים גדולים ורצו להפגין בפני הגוים, שהם מסורים ונאמנים לשלטון. בחגים לאומיים, כמו 15 ימים בחודש מרץ, 11 יום בחודש אפריל ו-18 יום בחודש אוגוסט היו עורכים תפלות חגיגיות בבתי הכנסת המרכזיים של הקהלות, ובמסגרת התפלה (לפני שהחזן אמר "הנותן תשועה למלכים") הי' מקובל שרב העיר נשא דרשה בשפה הגרמנית שבסוהו של הקיסר ירום הודו ושל הממשלה. לתפילות האלו היו מזמינים גם את שרי הממשלה, את קצין העיר, או מפקד הצבא, את ראש העיר ופקידים בכירים בשלטון הממשלתי או המקומי. כמובן כולם גוים שהיו באים מלובשים בבגדי שרד ובמדים של חג ומקשיבים בדריכות לתפלה ולדרשה. את התפלות שנאמרו בלשון הקודש, לא היו מבינים אבל את הנאום של הרב הם רצו להבין. במעמד כזה היו עיני כל המתפללים מכוונות לפרצופיהם של האורחים הערלים, כי רצו לראות איך הם מגיבים על דברי הרב. ואם בסוף הפולחן באו האורחים הנכבדים הגוים, לחצו את ידי הרב והביעו שביעות רצונם והתפעלותם על דבריו היפים, היו היהודים נהנים הנאה רבה וראו בזה גם משום קידוש השם.

בנוסף לדרשות, לפעמים היה צריך רב העיר להופיע בעניני דת וצבור במשרד ממשלתי או עירוני ולבוא בדברים עם ראשי השלטונות ולשם כך הי' הכרחי שהרב ישלוט בשפת המדינה ושיהי' אדם אינטליגנטי, המסוגל לבטא את מחשבותיו בצורה נאה ובסגנון ראוי לשבח, ועי"כ לסדר ענינים לטובת קהלתו.

עוד יתרון אפשר לרשום לזכותה של ישיבת פרעשבורג. והיינו — מישיבה זו יצאו דרשנים ומגידים מחוננים לרוב, שהקסימו את בני-עדתם בדרשותיהם והשליטו את דבר ה' על העם — בפייהם. כאן עלינו להדגיש, כי רב העיר שהוא המנהיג הרוחני של העדה צריך להיות לא רק גאון בתורה, שיהי' בקי בש"ס,

בפוסקים, בד' חלקי שלחן ערוך, ושיועד לברר "שאלה" ולפסוק לפי ההלכה, אלא הוא צריך להיות גם דרשן טוב, שיכול להשפיע על כל שכבות הציבור. עליו להכיר ולדעת את חוקי תורת הדיבור הנאה והנכון, כי לא יתכן לשאת נאום בפני צבור מגוון שיש בו: בני תורה, בעלי השכלה, אנשים יודעי ספר, עמי הארץ, בורים וריקים, נשים ונוער ולדבר בפניהם כמו שמדברים בפני קבוצה של חסידים, חובשי שטריימל בסעודה שלישית...

להיות מטיף, נואם ודרשן, גם אלו מקצועות שצריכים ללמוד אותם. לתקוע בשופר, חכמה היא ואינה מלאכה, אבל "לעשות" ולהשמיע דרשה טובה, חכמה וגם מלאכה היא, משום שצריך להשקיע בה עבודה מפרכת, רוח יצירה, מוח וכוח. בישיבת פרעשבורג עסקו הבוגרים גם בתורת הריטוריקה, מה שלא נעשה בישיבות אחרות. הבחורים ביוזמתם הם, ארגנו חוגים לדרשנים שמטרתם היתה השתלמות בשטח הנאום והדרש. הדרשות נאמרו בכל שבת בשני מקומות: בית הכנסת ע"ש "דרייליש" ובית הכנסת ע"ש "יוסף וואלף". עוד לפני שהופיע הדרשן, היו כל הספסלים תפוסים וישבו בהם בעלי-בתים, נוער וטף, שבאו בהמוניהם, כי היו צמאים לשמוע דברי תורה. גם עזרת-הנשים היתה מלאה מפה לפה. בתוך הציבור ישבו גם הבחורים ה"מבקרים", שמתחו בקורת חריפה על הדרשן בסיום דרשתו. הבחורים רכשו כאן את הידע האלמנטרי בתורת הריטוריקה.

הנה מספר כללים בתורת הדיבור הנכון והנאה, כפי שלמדנו בפרעשבורג: א. על רב בישראל להתחיל כל דרשה בפסוק מפרשת השבוע. כל מה שמתרחש בעולם, בחיים הצבוריים או בחיי הפרט של היהודי, מוכרח להיות בפרשת השבוע! (אם מצטטים משהו מפרשה שעברה, סימן דלות הוא). ב. אסור בהחלט לשאת דרשה מבלי להתכונן. צריך שהדרשה תשאר ב"בטן" המגיד, מלהשמיע דרשה ללא "טעם" – וריח". ג. צריך לתאם את רמת הדרשה לרמת המקשיבים, בבחינת "וירד משה מן ההר אל העם". לא יתכן לפרש פסוקים עפ"י דרוש ושמעתתא לעמי הארץ ואסור לספר סיפורים ארוכים ובדיחות קלות לתלמידי חכמים. אם הציבור מורכב מסוגים שונים של אנשים, אז גם הדרשה צריכה להיות מגוונת. ד. את הדרשה צריכים לתכנן, כמו שמתכנן אדריכל בית: יסודות, קירות, תקרה, קומה על קומה, גג ומגדל, כלומר: 1. פתיחה והקדמה, 2. פירוט השאלות והקושיות, 3. ישובן ופירוקן, 4. הסקת המסקנות, 5. סיום הדרשה והכתרתה ע"י יצירת קשר בין המגדל לבין היסודות, כלומר, בין הפתיחה לסיום. ה. הכרחי לדבר בנושאים אקטואליים שמטרידים אותנו ושנמצאים על סדר היום, ו. כמו שהאדריכל דואג לתאורה בכל חדר, כך צריך המגיד לפזר בכל הדרשה פניני משלים, שיחות חולין של גאוני תורה, "פטפוטי" – דאורייתא" מבריקים של צדיקים ואדמו"רים, המאירים את כל בנין הדרשה. דרשה ללא משלים היא כבית ללא חלונות! ז. אסור לחזור על דברים ול"העלות – גרה". על המגיד להתקדם תמיד ולבנות את "חוט-השדרה" של הדרשה, חולי' על חולי'. ח. כמו שמכסים את הקירות בטיח ואחר כך צובעים אותם בצבע יפה, כך צריך הדרשן ש"ילביש" את רעיונותיו ואת דבריו בביטויים יפים, ט. צריך לדעת איך ומתי להשתמש בקול, בבחינת "וכל העם רואים את הקולות". לפעמים על המגיד לצאת מכליו להרים את קולו ולצעוק בהתלהבות ובקצב מהיר, ולפעמים עליו לדבר בשקט, בנחת ובקול דממה דקה. המעבר הדרמטי

והפתאומי מ"קולות וברקים" ל"קול-דממה-דקה" עושה רושם עצום על המאזינים. דרשן המדבר בנימה מונוטונית מהתחלה ועד הסוף ואינו משנה את קולו, או שהוא צועק בקול רם מהתחלה ועד הסוף, דרשתו לא שווה פרוטה! י, בהצלחת דרשה מאד חשובה המימיקה של המגיד, כלומר, עליו להכיר את חוקי ההבעה של רגשות ומצבים על ידי שרירי פנים ותנועות הידים. אסור לדרשן לעמוד דום בשעת הדרשה ולא להשתמש בכלל באברי גופו. אבל אסור לו גם להשתמש בידיו באופן מוגזם וליהפך ל"טחנת-רוח" ולירוק על הציבור כממטרה ולהכות על ה"סטנדר" עם הידים מהתחלה עד הסוף. לכל דבר יש עת! י"א/ אסור לדבר מעבר לשעה אחת! דרשה ארוכה מטרד לשומעים היא ויש בזה גם משום "צער-בעלי-חיים". דרשה קצרה – מרשימה היא ביותר! דרשה ארוכה גורמת לאכזבה, לכאב ראש ולנימומים... כאמור, למדנו בישיבת פרעשבורג גם את תורת הריטוריקה ומבוגרי הישיבה יצאו מטיפים ודרשנים בחדסד עליון. נמצא, כי בחור שסיים את חוק לימודיו בישיבת פרעשבורג הי' תלמיד חכם, ידע לדבר בשפת המדינה והי' לו מושג בתורת הדיבור ובידיעות חיצוניות. מובן מאליו, כי ערכם של בוגרי ישיבת פרעשבורג עלה ב"שוק-הרבנים".

ודכירנא שלמד אתנו בישיבה, בחור מוכשר, בנו של הרב ר' עקיבא פישער מכפר יעניק ^{החברה החרדית} מופלג בתורה ויראת שמים וגם שלט בשפות, קרא בעתון מכרז מטעם הקהלה היהודית של העיר טשיקאגו בארצות הברית על כסא רבנות. בחור זה הי' עני ולא היה בידו דמי נסיעה לאמריקה. מה עשה? נסע לעיר ווינא, שהיא קרובה ביותר לפרעשבורג, נכנס למפעל של תקליטים, השמיע דרשה שהוקלטה על תקליט, ושלח את התקליט בדואר לאמריקה. חברי הקהלה מטשיקאגו התאספו לבית-הכנסת והקשיבו לתקליט. הנאום מצא חן בעיניהם ומיד שלחו מברק לפרעשבורג על בחירתו של פישער בתור רב העיר טשיקאגו.

שמם הטוב של בוגרי ישיבת פרעשבורג הלך לפנייהם עד כדי כך, שגם קהלות חסידיות בחרו להם רבנים מתלמידי ישיבה זו. והנה כמה דוגמאות: בעיר חוסט (קארפאטו – רוס) קיבלו לרב את הרה"ג ר' משה גרינוואלד, יליד הכפר טשארנע (הונגריא העלית), בקהלת סאטמער מילא את כסא הרבנות הרב הגאון ר' יהודה גרינוואלד, יליד הכפר ברעזעווע (הונגריא העלית). כן בחרה קהלת קרולע לרב את הרב הגאון ר' שאול בראך, יליד נייטרא (הונגריא העלית) וקהל העיר שימלו בחר לו לרב את הרה"ג ר"ח מאזעס רוזענבאום, יליד העיר פרעשבורג, בעיר בערעגסאס (קארפאטו – רוס) מילא את כסא הרבנות הרה"ג ר' שלמה סופר יליד פרעשבורג, וקהלת מונקאטש (קארפאטו – רוס) בחרה את הרב הגאון ר' חיים סופר יליד פרעשבורג, וכהנה וכהנה.

אולם, כפי שאמרנו, בחרו הקהלות את הדיינים ואת השוחטים ואת המלמדים מתלמידי ישיבות חסידיות, כי אלו לא היו צריכים להיות דרשנים ומגידים, להופיע בפני הציבור החילוני ולבוא במגע עם נציגי השלטונות. לכן במרבית הקהלות באוסטריא – הונגריא הי' מקובל, כי הרב דמתא הי' איש אשכנזי "טהור", לעומתו הי' השוחט שלו מתנהג ומתלבש כאדמו"ר והי' חובש שטריימל.

ויש לזה טעם, כי הרמ"א אומר בשו"ע בריש הלכות שחיטה, שהשוחרט צריך שיהי' "ירא שמים מרבים" (תנאי שלא נאמר אצל רב "מורה – הוראה") ולכאורה מה הכוונה במלת "מרבים"? ויש להסביר עפ"י מה שמקשים איך השוחרט נאמן לומר על בהמה שהיא כשרה, הלא אין עד אחד נאמן נגד החזקה דאינה זבוחה (כמו"ש במס' גיטין, ב'), ומתרצים כי אם מדובר בסתם בני אדם, צריכים שני עדים, משא"כ השו"ב שהוא ירא ה' מרבים, אפילו אם הוא אחד ג"כ נאמן כמו שני עדים. והיות ואין רבים פחות משנים, לכן הוא צריך להיות ירא שמים "מרבים". ועפ"י פירש הגאון ר' יהודה אסאד ז"ל מ"ש רש"י בפ' חוקת "זר שוחט ואלעזר רואה", כלומר, מכיון ובפרה אדומה ישנן שתי חזקות: א. חזקת טומאה דגברא, ב. וחזקת שאינה זבוחה, וכנגד ב' חזקות אפילו השוחרט הירא שמים אינו נאמן, לכן צריך שזר שוחט וגם אלעזר רואה, כדי שיהיו שני עדים, בפועל.

תפלת שבת בפרעשבורג

פרעשבורג היתה "עיר ואם בישראל" מכל הבחינות מלאה חכמים וסופרים, בתי־כנסת, בתי־מדרש ואגודות להפצת תורה ולגמילות חסדים למיניהם. היו בה כל מיני תקנות לחיזוק הדת ומנהגים שונים מקדמת דנא. למשל ביום שבת קודש, נהגו להתפלל תפלת שחרית בהשכמה ובתום התפלה אמרו "עלינו" הלכו הביתה, עשו קידוש ואכלו ארוחת בקר, כלומר, קפה ועוגה (היו לחמניות מיוחדות של פרעשבורג שנילושו בחלב ושמנת ממולאות באגוזים ובסוכר).

בשעות הבוקר לא ראינו הרבה אנשים ברחוב היהודי, כי רובם נחו בבתיהם. אבל יותר מאוחר, בשעה 11 בערך, התאספו מאות יהודים בבתי־מדרשות והתישבו ללמוד שיעורי תורה ברבים, כגון: גמרא ותוספות, שו"ע מגן אברהם, רמב"ם, חומש ורש"י ועוד. הרחוב היהודי הי' כבר מלא אנשים, נשים וטף שהלכו לבתי "תלמוד תורה" ולישיבות קטנות להשתתף בבחינת הבנים. בשעות הצהריים הלכו המתפללים לבתי־הכנסת הגדולים כדי לשמוע קריאת התורה ולהתפלל מוסף. רובם ככולם התפללו מיד תפלת מנחה, כדי שע"י סעודת צהרים יצאו ידי חובת שלוש סעודות.

בחורי הישיבה היו מתפללים בדרך כלל בימי שבתות את תפלת מוסף בבית הכנסת המרכזי הגדול של הקהלה. כאן עבר לפני התיבה החזן הראשי שהתפלל בלוויית מקהלה, שבראשה עמד המנצח, שניהל את התפלה. בית הכנסת הי' מלא מפה לפה, נכבדי הקהלה, אוהדי חזנות, באו מכל פנות העיר לשמוע אל הרינה ואל התפלה. את מקומות הישיבה הטובים ביותר, שהיו קרובים לחזן, תפסו בחורי הישיבה. זאת, מפני שהיתה תקנה בקהלה, כי את מקומות הישיבה בבית הכנסת לא מכרו אלא ב"ימים הנוראים" בלבד. במשך השנה, מי שקדם לבוא לבית הכנסת זכה במקום ישיבה, והבחורים הזריזים קדמו, לכן הם "כבשו" כמעט את כל בית הכנסת.

פעם, בתום התפלה, פרצה שערורי' בין מספר בעלי בתים ובין כמה בחורים על רקע זה. במיוחד יצא מכליו סגן יו"ר הקהלה שהתנפל על בחור אחד בשם טויבער על שתפס את מקומו. בסיום המריבה אמר לו הבחור: "הלא אדוני יודע כי

המקומות בבית הכנסת הם הפקר במשך כל השנה וזכותי לשבת במקום שאני רוצה, ואדוני כנראה מתנפל עלי רק מסיבה אחת, כי בוערת בו השנאה של עם הארץ לתלמיד חכם... יאמין לי אדוני ששנאתו היא שנאת חינוך, כי מזה מספר חודשים לא היתה בידי גמרא..."

החזן יוסעלע רונבלאט

בעת שלמדתי בפרעשבורג כיהן בבית הכנסת המרכזי "מלך־החזנים" ר' יוסעלע רונבלאט. שמו הלך לפניו בכל העולם היהודי. הוא הי' אז אך כבן עשרים. לפרעשבורג בא ממונקאטש, שהיתה עיר חסידית מובהקת. הסביבה במונקאטש השפיעה על רונבלאט, שהתנהג אז בדרכי החסידות, זאת גם בשל העובדה שהיה בן למשפחת חזנים חסידית וגדל בגליציה. הוא לא הי' מתפלל בהשכמה בשבתות, אלא בא לבית הכנסת להתפלל תפלת שחרית עם עשרה ה"בטלנים" שהקהלה החזיקה. בדרך כלל עבר לפני התיבה החזן השני, אבל בשבת מברכין ראש חודש, הי' מתפלל רונבלאט בלוויית המשוררים שלו גם תפלת שחרית. בשבתות אלו היינו בבית הכנסת עוד לפני התחלת התפלה.

יוסעלע רונבלאט, שהי' התגלמות החזן האידיאלי ש"פרקו נאה, זקנו מגודל וקולו נעים" נכנס לבית הכנסת כשהוא חובש שטריימל ולבוש קפטן והי' ניכר על זקנו שהוא בא מהמקוה. כאמור, בתפלת שחרית התפלל יוסעלע עם עשרה ה"בטלנים" ועם כמה מאות בחורי ישיבה. אולם, לפני קריאת התורה, התמלא בית־הכנסת במתפללים. ויוסעלע התחיל את הופעתו החגיגית בלוויית המקהלה מ"יקום־פורקן", "מי — שברך" והמשיך ב"ברכת — החודש" ותפלת מוסף. כאן ראינו את גדלותו של יוסעלע, שלא זו בלבד ששלט שליטה מוחלטת בכל ה"רגיסטר" (דרגת הקולות), עלה וירד בקולות נשיות, על סולם הקולות, ואפילו אם קרה והתרומם בסלסולי־קול עד למרומים, ידע "לצנוח" במומחיות, "לנחות" בשלום ולחזור ל"מסלול" נוסח התפלה המקורי. החזן רונבלאט, בנוסף לעובדה שהי' מלחין תפלות בחדש עליון, התברך בברכה יוצאת מן הכלל שהי' גם בריטון וגם טנור. בשחרית התפלל כחזן בריטון והתעמק בקולו הקטיפתי והערב עד לתהום, ובמוסף נעשה לחזן טנור והתרומם בקולו עד לשחקים. קולו המטופח בקפדנות, שחדר לאזנים והגיע עד הלב וה"קולורטורה" הנפלאה שלו הקסימו את כל מאזיניו עד כדי כך, שראיתי במו עיני כי זקנים ובחורים בכו בדמעות שלישי. יתכן כי היו חזנים אחרים עם קולות יותר חזקים וגבוהים, אבל למתיקות המיוחדת של תפלות יוסעלע אין תחליף עד היום.

בימים ההם, כאמור, התנהג יוסעלע כחסיד לכל דבר וראשי הקהלה לא רק ש"סלחו" לו על כך, אלא גם נהנו, מכיון והחזנים שקדמו לו, לא הצטיינו ביראת שמים. בפרעשבורג הוציא יוסעלע לאור את ספרו הראשון, שמכיל אוסף תפלות לחזנים בשם "זמירות יוסף".

לפני רונבלאט הי' החזן הראשי בבית הכנסת המרכזי — יוסעלע קוקוש. העיד לפני ידידי ר' משה שמואל שטערן מסערענטש, שהי' תלמידו של מרן ה"כתב סופר" זצ"ל, כי יוסעלע קוקוש, בנוסף לעובדה שהי' "עם הארץ" גדול ועשה שגיאות

קריאה בתפלה, הי' גם קל שבקלים. זה לא הי' סוד בקרב המתפללים וגם מרן ה"כתב סופר" זצ"ל ידע מהדבר, בכל זאת נאלץ לשתוק ולהתפלל אתו בימים הנוראים מפני דרכי שלום, למרות שחזן זה שימש בתפקידו על אפו ועל חמתו. הרב מפרעשבורג רצה למנוע מחלוקת וידע מראש, כי לא יצליח להדיח את החזן הזה, כי מחמת קולו הערב יעמדו הבעלי-בתים לימין החזן (ועי' בספר שו"ת מהר"ם שיק, חלק או"ח, מה שעלה בגורלו של הרב הגאון בעל "קול-ארי" בעיר בערעגסאס, שרצה לפסול חזן קל שבקלים, נעשה שם מחלוקת עד לבי-השמים ובסופו של דבר נאלץ הרב לברוח מן העיר!).

אולם כשרוזנבלאט עזב את פרעשבורג, לאחר חמש שנים ועבר להיות חזן ראשי בקהלת האמבורג כשמשם היגר לאמריקה, הוריד את השטריימל חבש צילינדר ונעשה חזן מודרני. הסביבה בארצות הברית בימים ההם והאוירה האמריקאית בבית-הכנסת "אוהב צדק" בניו-יורק השפיעו עליו ועל התנהגותו באופן שלילי. כעבור מספר שנים לאחר מלחמת העולם הראשונה, כשביקר יוסעלע רוזנבלאט בערי אירופה, לא נתנה לו הנהלת הקהלה בפרעשבורג לעבור לפני התיבה ולהתפלל בבית הכנסת המרכזי בשבת, כפי שהי' רצונו של יוסעלע והוא נאלץ לתת קונצרט לתושבי פרעשבורג בימות החול באחד מהאולמות של בתי הקפה. אולם, שמעתי כי בסוף ימיו חזר בתשובה, התנהג ברוח התורה והמסורה והי' תומך מוסדות תורניים. בגיל 51 ביקר בארץ ישראל והוא נפטר באופן פתאומי כשהתרחץ בים המלח.

החזן יוסעלע רוזנבלט

בית הכנסת המרכזי בפרעשבורג הי' בנין גדול ומפואר. מסופר כי האדריכל שבנה את בית הכנסת, הרוויח הרבה על עבודתו, מכיון שהחרדים פיטמו אותו בכסף רב שלא יעשה מגדל לבנין ומנגד שילמו לו החוגים המודרניים הון רב כדי שיבנה מגדל. מה עשה האדריכל? בנה את בית הכנסת ועל גגו מתנוסס חצי מגדל, ועי"ז מילא אחרי רצונם של שני המחנות.

*

בבית הכנסת המרכזי הי' שמש ראשי בעל גוף שהי' מפורסם בדברי החידושים שלו. פעם נקלע למקום אורח מקהילה חסידית, שסיים כל פרק בתפלה באיחור ובקול רם והפריע לחזן ולמקהלה. ניגש אליו השמש ולחש באוזנו: "הייתי מציע לך אדוני שתנסה בדרכי נועם ובשקט, אולי תצליח יותר..."

*

פעם אמר לאורח שהסתובב תוך התפלה במעבר שבין שורות הספסלים: "כתוב בפרקי אבות, כי בבית המקדש היו 'עומדים צפופים ומשתחוים רווחים'. לכאורה קשה, למה לא עמדו גם כן רווחים? והתירוץ, כי אם היו עומדים רווחים, היו יהודים כמוך מטיילים בהר הבית והיו מפריעים את העבודה בבית המקדש."

*

בימים הנוראים לא נתנו להכנס לבית הכנסת רק למתפללים שהיו להם כרטיסי כניסה והשמש עמד על יד הדלת והשגיח על כך. הגיע יהודי קבצן אחד ואמר לשמש: "תן לי להיכנס, אמנם אין לי כרטיס, אבל אני רוצה למסור משהו חשוב לשכני!" השיב לו השמש: "רואה אני בפרצופך שאתה גנב גדול, אתה רוצה להתפלל..."

*

אותו שמש הי' אומר: "נשתנו הזמנים, פעם האירו את בית הכנסת בנרות שעוה בלבד ולא הי' כ"כ אור בקבלת שבת ובכל זאת גילו הבעלי בתים את האורח הקבצן והזמינו אותו לסעודות שבת. היום מאירים את בית הכנסת בנורות גז וחשמל, האור הוא גדול ומבריק ובכל זאת לא רואים את הקבצן..."

*

כן הי' מוסיף ואומר: "פעם היו בגדי האורחים הקבצנים קרועים כי הרבה בעלי בתים הזמינו אורח אחד לארוחה, ונאבקו עליו ומשכוהו בבגדו... והיום הדבר הוא להיפך, הרבה אורחים קבצנים מושכים בבגדי מתפלל אחד, כדי שיזמין אותם לארוחה ולכן היום בגדי בעלי בתים קרועים..."

מוסדות תורתיים וגמ"ח בפרעשבורג

בימי נעוריו התגורר בפרעשבורג הרב הגאון ר' חיים סופר ז"ל, שהי' אחר כך אבדק"ק מונקאטש ובודפשט, בעמח"ס "מחנה חיים". הוא הי' יליד פרעשבורג, והיינו — בנו של הרב הגאון הצדיק ר' אפרים פישל סופר, שהי' מלמדו של מרן ה"כתב סופר" וסופרו (לבלרו) של ה"חתם סופר" כלומר, הוא הי' כותב את המכתבים והתשובות של מרן ה"חתם סופר" מכיון שהי' ספרא רבא.

ודכירנא מה שאמר לי ת"ח אחד בפרעשבורג, שהגאון ר' שלמה קלוגער ז"ל כתב פעם לח"ס מכתב ובתוארים שנתן לו כתב עליו גם "ספרא רבא". על זה חייך הח"ס ואמר: "כמו שאני ספרא רבא, כך הוא "קלוגער" (חכם)..."

והנה הרב ר' חיים סופר בימי צעירותו לא הסתדר בפרנסה, עם זאת עסק בתורה מתוך דחק ועוני. המקור היחידי למחייתו ולמחיית בני ביתו הי' לימוד משניות לעליו נשמת הנפטרים, שאת שמותיהם ושכר הלימוד המציאו לו גבאי "החברה קדישא". לאחר שנתקבל ר' חיים סופר למלא את כסא הרבנות בכפר יעמרינג (קהלה קטנה סמוכה לעיר פאפא בהונגריא) וביקר כאורח בפרעשבורג, כיבדו אותו לדרוש בבית הכנסת שהי' נוהג להתפלל שם. במסגרת הדרשה תקף בחריפות את ראשי הקהלה ואת עסקני הצבור על שלא התענינו ולא שמו לב למצבו הכלכלי הקשה שהי' שרוי בו, בהיותו יושב בפרעשבורג. וכך אמר: "מספר שנים ישבתי על התורה ועבודה בעיר זו וסבלתי ממש חרפת רעב ואף אחד לא שם על לבו ולא שאל מה מקור פרנסתו של תלמיד חכם זה?! רק הודות למשניות שלמדתי אחרי הנפטרים יכולתי לקיים ולהחיות את בני ביתי. לכן אני אומר את דברי שלמה המלך: "ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה..." הדרשה הזאת שנאמרה בבית-כנסת שכונתי קטן גרמה לשערורי' גדולה בכל העיר, כי החוגים החרדים התנפלו על ראשי הקהלה — היתכן דבר כזה בקהלה קדושה כפרעשבורג?! העסקנים הצבוריים התאספו לישיבה כדי לתקן את המצב והחליטו להקים אגודה בשם "מחזיקי תורה" שמטרתה להעניק תמיכה חודשית לתלמידי חכמים עניים, שהם ילידי פרעשבורג. אבל יחד עם זה עשו תקנה שאסור לרב, ממקום אחר, לשאת דרשה בכל בית-כנסת השייך לקהלת פרעשבורג. האגודה הזאת התפתחה במרוצת הזמן ונעשתה לאחת האגודות המבוססות ביותר של הקהלה. בזמן שלמדתי בפרעשבורג היו שייכים לאגודה זו מספר בנינים גדולים ומפוארים בעיר, דמי שכר-דירה נכנסו לקופת האגודה ותלמידי חכמים, ילידי פרעשבורג היו יכולים לעסוק בתורה ללא דאגות פרנסה, כי קבלו תמיכה כספית גדולה מדי חודש בחודשו מאגודת "מחזיקי תורה".

ברם, בנוסף לאגודה זו היו בקהלת פרעשבורג מספר אגודות וחברות נוספות, ולכל אגודה בית-הכנסת שלה וכמעט לכל בית-כנסת רב שלו, דהיינו — מגיד מישירים, שהי' לומד עם המתפללים בכל ערב, בין תפלת מנחה וערבית שיעור קבוע, או דף גמרא, או פרק משניות, או קצור שלחן ערוך, או פרק בספר מוסר ואגדה. בימות החורף הי' המגיד נושא דרשה גדולה בפרשת השבוע ובקיץ הי' דורש בפרקי אבות. מגידים אלו נקראו בשם "שיעור-רב". אני זוכר עוד כמה מהם, כמו את הרב ר' דניאל שטיינשניידר, נכדו של הגאון ר' דניאל פרוסטיץ ז"ל, שהי' ראב"ד דק"ק פרעשבורג, בעמח"ס "מחנה דן".

סיפרו עליו, כי לאחר פטירתו של מרן ה"חתם סופר" רצה הוא למלא את מקומו ברבנות, בחושו שהוא מתאים לאיצטלה זו מכיון שבנו של החת"ס הי' איש צעיר. היתה לו לרב פרוסטיץ גם קבוצה גדולה בקהלה שתמכה במועמדו, מכיון שהוא הי' אז זקן הדור וגדול בתורה. למרות זאת, כאשר רוב הקהלה קבלה את מרן ה"כתב סופר" זצ"ל למלא מקום אביו, הי' ר' דניאל פרוסטיץ מהראשונים אשר בגודל ענוותנותו וצדקתו בירך את הרב הצעיר לרגל בחירתו ומסר את ברכת ה"מזל-טוב" הראשונה. ולא זו בלבד, אלא אמר למקורביו, הגם שהרב ר' שמואל בנימין הוא עדיין צעיר לימים (כי ה"כתב סופר" זצ"ל לא הי' אז יותר מבן כ"ד שנים) — "תדעו רבותי שמהיום והלאה הוא הרב שלי, הוא המרא דאתרא שלי ואני אנהוג בו כבוד כתלמיד לרב", ומאז עמד לפניו כעבדא קמי' מרא.

*

כן היו בימי פרעשבורג "שיעור רבנים" בשם ר' שמואל דונאט ז"ל ור' אליעזר ניווירט ז"ל.

המוכר ביותר בכל פרעשבורג הי' הרב הגאון ר' אברהם אבא הערצל ז"ל, בעמח"ס "שפתי חכמים" על מסכת ברכות, שהי' רב גדול ודרשן מופלא ומקובל על ההמונים. בעיקר באו להקשיב לדבריו האנשים הפשוטים, שלא ידעו ספר, בעלי מלאכה, פועלים ונשים צדקניות. גם בחורים מהישיבה במספר לא מבוטל הלכו להקשיב לדבריו כדי ללמוד כמה כללים חשובים מתורת הדרשן, במיוחד רצינו ללמוד את האומנות איך לספר משל. בית-הכנסת שלו הי' תמיד מלא מפה לפה, כי ר' אבא הערצל הי' מגיד בחסד עליון ובעיקר מומחה גדול להסביר דברים גדולים שעומדים ברומו של עולם במלים פשוטות, ולרדת אל רמתו הנמוכה של היהודי הקטן והפשוט. כשהוא סיפר משל מצחיק, לא צחקו המקשיבים רק בסוף, כמו שמקובל אצל דרשנים אחרים, אלא מהתחלה ועד הסוף, כי הוא שינה את צורת פניו ואת קולו ודיבר לפי הדמויות שהופיעו במשל. אך לפעמים החזיק לכת עם הסבריו וסיפוריו, והמרכז של הישיבה, ר' לייב גרוס, הרווק הזקן שהי' ליצן גדול, לגלג על ר' אבא הערצל והגזים בדברים.

פעם במסיבת פורים ציטט ר' לייב גרוס מדבריו של ר' אבא הערצל, והמסובין התפקעו מצחוק, וכך אמר: "ראו נא רבותי את גודל צדקתו של יוסף הצדיק, כי תביטו איזה קור וכפור שורר בחוץ בימות החורף בפרשת וישב. גגות הבתים והרחובות וההרים מכוסים שלג, ובכל זאת עזב יוסף הצדיק את בגדו בידה של אשת פוטיפר וינס ויצא החוצה בקור של עשר מעלות מתחת לאפס, הכי צריך צדקות ומסירות-נפש יותר גדול מזה, ולא לשוא נקרא בשם יוסף הצדיק."

*

כן אמר ר' לייב גרוס בשם ר' אבא הערצל: כשאדם מקדש אשה, הוא אומר "הרי את מקודשת לי... כדת משה וישראל", מה טעם "משה וישראל" דוקא? וההסבר, כי משה וישראל נדדו במדבר ארבעים שנה ובמשך הזמן הזה היו להם קטטות ומחלוקות ומריבות ובכל זאת לא נפרדו ונשארו תמיד יחד. את זה אומר החתן לכלתו: אמנם יהיו בינינו מריבות וקטטות, אבל נעשה "כדת משה וישראל", כלומר, מריבות כן — אבל גירושין אף פעם לא...!

כן אמרו בשם ר' אבא הערצל: מה טעם נוהגין לאכול בחג השבועות מאכלי-חלב? היות ונתנה התורה לישראל ובמעמד הר סיני הם קבלו עליהם דיני שחיטה ובדיקה ומליחה ועוד, מיד נטרפו כל הכלים שבשלו בהם קודם ולא יכלו לאכול אלא מאכלי חלב בלבד.

*

בפרקי אבות אומר ר' יהודה בן תימא: "עז פנים לגיהנום ובושת פנים לגן עדן, יהי רצון וכו'... שיבנה בית-המקדש", ומקשים, מה ההמשך בין שני המאמרים? והסביר ר' אבא הערצל עפ"י דברי רבנו הקדוש "בעקבות משיחא חוצפא יסגא" (סוף סוטה במשנה), ויל"ד מדוע לא אומר "שיהי' חוצפא", מה הכונה שהחוצפא יגדל? וי"ל, שלמה המלך אומר "עשיר יענה, עזות", כלומר מי שיש לו בכיס מאה מנה נעשה למחוצף, ולמי שיש לו אלף מנה בכיס, נעשה למחוצף עוד יותר גדול. אומר רבי יהודה בן תימא, כי בעקבות משיח "יסגא" החוצפה, פירוש הדבר, מי שיש לו מנה יהי' מחוצף כמו איש שיש לו אלף מנה... ואם בזמן הזה ישנם כ"כ הרבה עזי-פנים גדולים אז הגענו כבר לעקבות משיח צדקנו, שצריך לבוא ולבנות את בית-המקדש. וזהו ההמשך בין שני המאמרים הנ"ל.

*

בנוסף לאגודות שמטרתן היתה הרבצת תורה ברבים, עשתה קהלת פרשבורג הרבה גם בשטח גמילות חסדים. בנוסף לקופות צדקה וקופות גמ"ח שבתוך כל בית-כנסת, החזיקה ה"חברה-קדישא" בית חולים יהודי וכשר למהדרין ברחוב צוקערמאנדל. על יד בית-החולים הי' גם מושב-הזקנים, ובבית הכנסת שהי' שם, היו מתפללים יחד גם החולים וגם הזקנים. הי' מקובל מימות-מנחם מן ה"חתם סופר", שרב העיר ביקר בבית-הכנסת הזה בכל שנה ביום ל"ב בעומר, נשא דרשה גדולה והעלה על נס את פעילות הקהלה בכלל ופעילות ה"חברה-קדישא" בפרט בשטח גמילות-חסדים, שהחזיקה במסירות ובנאמנות את בית-החולים ואת מושב-הזקנים. (הדבר נזכר גם בספר "תורת משה" בזה"ל: "הדרשה אשר דרש בל"ב בעומר בצוקערמאנדל עי"ש).

לכבוד הדרשה הזאת של אדמו"ר זצ"ל באו הרבה אורחים מכל פנות העיר ומכל בתי כנסת, בראשם עם עסקני הצבור וכמעט כל בני-הישיבה. ה"שבט סופר" זצ"ל דרש בפתיחת דבריו בסוגיא שלמדנו לכבוד מאורע זה והעמיק בחידושיו בחריפות ואחר זה עבר לדברי אגדה וציין את גודל מצוות גמילות-חסדים, כיבוד זקנים וביקור חולים.

*

פעם דיבר אדמו"ר על גודל חשיבות השלום, כי אי אפשר לאדם לקיים את כל תרי"ג מצוות התורה אלא עי"ז שיכלול א"ע בכלל ישראל וכל ישראל ביחד מקיימים את כל מצוות התורה. נמצא כי ע"י השלום בין אדם לחבירו מגיעים לידי קיום המצוות. וז"ש רבי עקיבא "ואהבת לרעך כמוך, זה כלל גדול בתורה" דייקא. ובזה אפשר להבין מ"ש "וינוחו בשלום על משכבם", ר"ל בשל השלום (שכוללים א"ע בכלל ישראל) אין צריכים להתגלגל עוד הפעם, כדי לקיים כל תרי"ג המצוות בגלגול השני, אלא יכולים לנוח על משכבם במנוחה נכונה, ודפח"ח וש"י.

*

כן אמר פעם אדמו"ר זצ"ל לפרש מ"ש "כי לקח טוב נתתי לכם תורתנו אל תעזובו", על פי מ"ש מרן ה"חתם סופר" – "כפתורי' ופרחי' ממנה יהיו", ר"ל העיטורים ההקדמות לחידושי תורה צריכים שיהיו מן התורה"ק ולא מספרים חיצוניים, וז"ש שלמה המלך "כי לקח טוב נתתי לכם" כלומר המסקנה והנמשל של התורה רק אז הוא טוב בזמן "שתורתנו אל תעזובו", אלא תקחו הכל ממנה ולא מספרים אחרים.

*

במסכת ברכות (ל"ד) איתא: "אמר ר' יוחנן, כל הנביאים כולן לא נתבאו אל משיא בתו לתלמיד חכם ולעושה פרקמטיא לת"ח ולמהנה ת"ח מנכסיו", ואמר אדמו"ר זצ"ל לפרש ע"ד צחות המוסר, כי ישנם אנשים קמצנים אשר משיאים את בנותיהם לת"ח מחמת שחושבים שאינם צריכים לתת להם נדוניה, בחורי ישיבה הם בדרך כלל בטלנים ואינם דורשים כסף, ואם אנו רואים עשיר שלקח בחור ישיבה כחתן לבתו אין אנו יודעים אם עשה זאת בשל אהבת תורה או משום קמצנות, אבל כשאנו רואים שעושה פרקמטיא לת"ח ומהנה אותו מנכסיו, זה סימן שאכן מוקיר רבנן הוא. ושי'.

•

אחרי דרשתו של אדמו"ר זצ"ל בבית הכנסת ע"ש צוקרמנדל, הלכנו בדרך כלל לבקר חולים וזקנים, ביניהם היו קשישים רבים שהיו שמישי בתי-כנסת בפרעשבורג. ואמרתי לפרש הטעם, למה זכו האנשים האלו לאריכות ימים, כי נתקיים בהם מ"ש ר' יוחנן (ברכות, ח') "כד חזי דאיכא סבי בבבל דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דאהני להו", והנה השמשים האלה היו מקדמי ומחשכי לבי כנישתא, כי המה פתחו את בתי-הכנסת והמה סגרו אותם, ממילא זכו לאריכות ימים.

בחיפוש עקבות החתם סופר

הוצאת ווארשע
הוצאת השו"ת

מאז ומתמיד התייחסתי בהערצה ובהערצה יוצאת מן הכלל לרבנו, רבן של כל בני-הגולה, מרן ה"חתם סופר" ולספריו הקדושים. קצרה היריעה מהכיל וידי נלאו מלכתוב את גדלו של גאון אדיר זה. סהדי עלי במרומים, שכמעט לא עבר יום אחד מימי חי שלא למדתי מספריו, כי זה האיש משה אמת ותורתו אמת. בשיטת לימודו ההגיגית בסוגיות הש"ס וביושר שיפוטו המבריק בהלכה רואים לא רק את גאוניותו בלימוד ואת בקיאותו בכל חדרי התורה, אלא גם את גישתו הנהדרת והמיוחדת לכל נושא.

ברם, מה אני ומי אנכי כלפי מרן ה"חתם סופר"? כלום יכול להעיד קוף על אדם גדול ונורא קדוש עליון?

הצדיק מצאנו רבי חיים האלבערשטאם זצ"ל העריץ את מורנו עד כדי כך שכתב עליו באחת מתשובותיו בזה"ל: "ואינני ח"ו כחולק על מרן רשכבה"ג החתם סופר ז"ל כי אינני מבין בקי בשיחת חולין דיליה..." (שו"ת דברי חיים, חלק אורח חיים, סי' ח').

מספר פעמים אמרתי לבניי, לחותני ולתלמידי שאינני מבין, איך זכינו אנחנו, בני הדור היתום הזה, שתחי' בינינו נשמה כל כך גדולה וקדושה. הגם שלא חי בינינו ממש, אבל אנו היינו מכירים את בניו ואת תלמידיו, שפגו מאור רוחו ומניצוצי תורתו, ולמדנו תורה מפיהם ומתלמידי תלמידיו אנחנו ומאין זכינו לזכיה גדולה כזו? מאז שחר ילדותי הקסים אותי השם "חתם סופר" ולא מצאתי מנוחה ומרגוע לנפשי עד שהגעתי לישיבת פרעשבורג. בנוסף ללימוד בישיבה שבראשה עמד אדמו"ר מרן שמחה בונם סופר זצ"ל, נכד ה"חתם סופר", בכל פעם שהיתה לי הזדמנות וזמן, יצאתי לחפש את "עקבות" החתם סופר, ובמיוחד רציתי לדבר עם אנשים שזכו להכיר את החתם סופר באופן אישי.

מכל צאצאיו של הח"ס לא היו בחיים רק בתו מרת שמחה. היא היתה בגיל עשרים ושתיים כשאבי' נפטר (כ"ה בתשרי, שנת ת"ר — ולמספר האזרחי ב'1839) והחתם סופר הניח לי' ^{הח"ס} ^{לחופה}. כשאני למדתי בפרעשבורג היתה היא בגיל שמונים ושתיים שנה. לעתים קרובות בקרתי אצלה מכיון שהיא היתה גם דודתי (בעלה, ר' משה טובי' לעהמאן הי' בנו של ר' עקיבא יוסף לעהמאן ז"ל, חתנו של סבי ר' ישראל מילר. עי' שו"ת ח"ס חאו"ח, שיש שם תשובה לבעלה ר' טובי' לעהמאן). והיא סיפרה לי סיפורים על אבי' מרן ה"חתם סופר".

פעם אמרה לי: "תדע לך, כי מה שכתב הרב ר' שלמה סופר, רבה של בערעגסאט בספרו "חוט המשולש" על אבא שלי, זה מלא הגזמות". אני אספר לך דברים אמיתיים שראיתי במו עיני: לאבא שלי היו שלוש טליתות בהן התפלל. כמעט בכל חודש היינו צריכים לכבס טלית אחת, כי מרוב הדמעות ששפך אבי זצ"ל בעת התפלה, היתה הטלית מזוהמת ושחורה...

עוד סיפרה לי הדודה שמחה. למרות שבירת הונגריא היא בודפעשט, הי' מקובל מדורי דורות להכתיר את המלך בעיר פרעשבורג. פעם נקבע יום ההכתרה של המלך פרדינאנד ליום כיפורים. אבא זצ"ל הצטער מאוד על כך, מכיון שידע כי עי"ז יחללו הרבה יהודים את יום הקדוש. כל המאמצים שעשו פרנסי הקהלה כדי לדחות את תאריך ההכתרה עלו בתוהו. באותו ערב יום כפור לא חזר הביתה אבא זצ"ל מבית הכנסת, למרות שביום זה מצוה לאכול, והמשיך להתפלל בבית הכנסת עד הצהריים. אחרי חצות היום כיסו לפתע עננים שחורים את פני השמים. גשמי זעף ירדו מלווים ברוחות סערה. כתוצאה מכך נהרסו כל שערי הכבוד וכל הקישוטים שנעשו במשך שבועות ברחובות העיר לכבוד המאורע. הנהר דנובה עלה על גדותיו ושטף מספר שכונות ומאות בתים נהרסו ואלפי אנשים נשים וטף נשארו ללא קורת גג. בעקבות כך, היתה הממשלה נאלצת לדחות את טקס ההכתרה עד לאחר חג הסוכות. למחרת יום הכפורים נפל אבא זצ"ל למשכב, ומחלתו הכבידה עליו. במשך כמה שבועות ריחפה על ראשו סכנת חיים עד שריחמו עליו מן השמים ונתרפא.

*

עוד סיפרה: — כשאחי, ר' אברהם שמואל בנימין (בעל ה"כתב סופר") הי' ילד בגיל שבע, חלה במחלה מסוכנת והרופאים כבר אמרו נואש לחייו. אמא ובני המשפחה באו בבכיות לאבא שיתפלל למען חיי בנו. באמצע אמירת תהלים, הרים אבא זצ"ל את ידיו כלפי שמים ואמר "רבנו של עולם, תן לי את הבן הזה במתנה

אבא
הסופר

מרן החתם סופר

לכה"פ ליובל שנים בלבד". וכך הוזה, ה"כתב סופר" חי חמישים ושבע שנים. אומרים, שגם הכתב סופר ידע מזה, ולפני פטירתו צוה לחפש בארון הספרים את הנרות שאביו הדליק אותם לראשו בעת שהי' נוטה למות בהיותו ילד, כדי להדליקם עכשיו...

*

פעם סיפרה לי הדודה שמחה ע"ה: אבא שלי זצ"ל; בשבנותיו הגיעו לפרקן, ביקש תמיד להתחתן עם יהודים עשירים. הוא הי' רגיל להגיד "אני יחסן ואינני מחפש יחוס, ברצוני שבנותי יחיו חיים מאושרים, ללא דאגות פרנסה", זאת ועוד אמר "תשעים אחוזים של הבעיות המתעוררות בחיים המשפחתיים אפשר לפתור בעזרת הכסף" ... פעם קרה מקרה יוצא מן הכלל. בחור ישיבה אחד בשם משה שיק שהי' עליו והצטיין לימודיו מאד מצא חן בעיני אבא, למרות שהי' בן למשפחה עני'. פעם הציע לו אבא נכבדות ואמר לו שמוכן לתת לו את בתו לאשה. על זה ענה לו תלמידו: "כבוד גדול הוא לי, אבל אני מצטער מאד, מכיון שגם שמי — משה". על זה אמר לו אבא זצ"ל: — "אם אתה מקפיד על כך אז בודאי שהזוג הזה אינו מן השמים". לפי בקשתה של הדודה שמחה ע"ה, תמיד כשעליתי לתורה עשיתי לה "מי שברך". דברי הבעל קורא פגעו עד לבי, כשהוא אמר ... "הוא יברך את האשה שמחה בת מורה מורנו הרב משה". חשבתי בליבי, איך יתכן לתת תואר של "מורה מורנו" לגאון עולם מרן ה"חתם סופר", תואר שנותנים לכל בר-בירב...

*

בזמן לימודי בישיבת פרעשבורג, כתבתי לעתים קרובות מכתבים עם חידושי תורה שלי לסבי הרב הגאון ר' יהושע ברוך רייניץ ז"ל שהי' אבדק"ק צ'צ'וביץ. גם הוא כתב לי מחידושי שחידש בעת לימודיו עם תלמידי הישיבה שלו ועם הערותיו בעיני הלכה.

פעם כתב לי זקני כי נודע לו שמרן ה"חתם סופר" לא נתן לאשתו הרבנית ולבנותיו לשבת בסוכה. וזאת בניגוד לדעת חז"ל בש"ס ופוסקים (כדאיתא בתוספות במסכת ראש השנה, ל"ג), שלא מיחו לנשים לשבת בסוכה. לכן מצא סבי לנכון לתרץ בג' אופנים את התנהגותו של ה"חתם סופר". במכתב תשובתי ניסיתי גם אני ליישב את הח"ס והבאתי כל מיני ראיות, שזורות בפלפול, כנהוג אצל בחורי ישיבות צעירים. ידעתי שסבי נהנה מאד מדברי פלפול, אפילו מפלפול של הבל, ואחר כל מכתב כזה הייתי מקבל מסבי סכום מסוים כדמי כיס.

לאחר ששלחתי את מכתבי, אמרתי בלבי אלך ואשאל את דודה שמחה, האם כנים הדברים שאבא שלה לא נתן לנשים ולבנות להכנס לסוכה? הדודה שמחה פרצה בצחוק ואמרה שלא היו דברים מעולם. אדרבה, אמרה היא, — אמא, אחותי ואני כולנו ישבנו בסוכה יחד עם אבא זצ"ל. וכן נהג גם אחי (ה"כתב סופר") שסעד בסוכה שלו יחד עם כל בני משפחתו. מיד כתבתי מכתב נוסף לסבי מצ'צ'וביץ, כי בתו של מרן ה"חתם סופר" העידה באזני שהיא כן ישבה בסוכה של אבי'. התשובה מסבי לא איחרה לבוא. הוא כתב לי, כי מעולם לא דחה אדם את דבריו כמוני ושלח לי סכום נוסף בתור מתנה.

אדמו"ר בעל ה"שבט סופר" זצ"ל הי' רגיל לבקר אצל הדודה שמחה בכל חג, ואמר בשפת בדיחה: "רואין מומן ביום טוב" (מומה — דודה ביידיש). משום שדודה שמחה היתה אחות אביו זצ"ל.

*

לאחר שדודה שמחה הלכה לעולמה, מצאתי עוד אדם בפרעשבורג שהכיר מקרוב את מרן ה"חתם סופר". הי' זה השמש שלו, שהתגורר במושב זקנים שע"י בית הכנסת ע"ש "צוקערמאנדל", אדם קשיש מעל לתשעים, בעל עצמות רחבות, שדעתו לא היתה צלולה תמיד. קניתי לו קופסת טבק וביקשתי שיספר לי דבר על הרבי שהוא שרת אותו. האיש שינה את צורתו כשהתחיל לספר על מרן ה"חתם סופר". תמיד הוא סיפר אותו סיפור, אבל בכל פעם שהזכיר את שמו של "רבי הקדוש" עמד על רגליו ורטט בקולו וכל מלה הוציא באימה וביראה. הוא הפליג לא רק בגדלותו של הח"ס אלא גם בבגדים שלו. וכך הי' אומר: "...כן אני זוכר את הכובע עליו השלום של הרבי ואת המקל, זכרוננו לברכה"... והישיש המשיך ביראת הכבוד ואמר: "הכל הכל הי' הפלא ופלא, ומי שלא ראה את כלי הקדוש הללו לא ראה דבר שבקדוש מימיו"... השמש הקשיש הזה הי' אדם פשוט ועם הארץ, אבל מדבריו שנאמרו תוך רגש של התלהבות, יכולתי להעריך את גדלותו של מרן ה"חתם סופר". תמיד הסתכלתי ארוכות באדם הזקן הזה ואמרתי בלבי, אשרי לעיניים אלו שזכו לראות את ה"חתם סופר".

*

סיפר לי ידידי וש"ב הרה"ג ר' משה דוד אסטרייכר ז"ל, הרב מטשימפא, כי ל"חתם סופר" הי' תלמיד אחד שהושפע מתורת החסידות והפך לחסידו הנלהב של ה"חווה" מלובלין זצ"ל ותמיד הפליג בשבחו של הרב הצדיק רבי יעקב יצחק הורוביץ לפני הח"ס. פעם אמר ה"חתם סופר" לתלמידו שגם הוא מוכן לנסוע ללובלין כדי להכירו. הח"ס עשה כל ההכנות לנסיעה, אך לפני שיצא לדרך שוב קרא לתלמידו ואמר לו, תגיד לי בבקשה את סדר עבודתו של הצדיק מלובלין במשך היום. התחיל החסיד לתאר ואמר: "באשמורת הבקר קם הצדיק ממיטתו, עושה הכנות ואחרי זה הולך לטבול במקוה טהרה, אומר תהלים, שירות ותשבחות בכוונה גדולה ואחר זה מתחיל להתפלל בהתלהבות עצומה ובבכיות, והתפלה נמשכת עד חצות היום. אחרי זה הוא סועד את סעודתו, הולך לישון קצת ומתהיל את ההכנות לקראת תפלת מנחה וערבית. לאחר התפלה הוא מקבל פתקאות מחסידיו ומקשיב לבעיותיהם של המונים שבאים לקבל את עצתו ואת ברכתו, אנשים, נשים וטף עד לאחר חצות הלילה. אחרי זה הוא עורך "חצות" בבכיות על גלות השכינה ובסיום יש לו שיעור בספרי קבלה ולפני עלות השחר הוא הולך לישון לשעה קלה".

אמר מרן ה"חתם סופר" לתלמידו: **אם רכז בקדוש של הצדיק מלובלין היא כן כמו שאתה אומר, אם אסע אליו ואהי' כמוך אחד מחסידיו, אהי' נאלץ להתנהג כמוהו בענין עבודת היום והלילה, ואם כן אם אעשה כמוהו, מי יתיר עגונה ? ...** "לכן — לצערי הרב — החלטתי לא לנסוע אליו".

*

בעל אכסניא שלי בפרעשבורג סיפר לי משל, שאביו המנוח הי' חוזר עליו מספר פעמים, משל, ששמע מפי ה"חתם סופר" זצ"ל: שני סוחרים שמעו, כי במדינה מסויימת, הנמצאת בקוטב הצפוני של כדור הארץ שוררת חשכת לילה במשך ששה חודשים בשנה. עשו שני הסוחרים חשבון, כי ניתן להרוויח הרבה כסף ע"י נסיעה לשם ושיווק דברים המאירים בחושך לתושבי המקום. סוחר אחד יצא לדרך עם שקים של

חלב שהוא חומר גלם לעשיית נרות, והסוחר השני לקח אתו שק עם אבנים טובות ומרגליות, המבריקות ומאירות בלילה. בדרך הארוכה הי' חום גדול, החלב נמאס, הסריח ונעשה מתולע ועד שסוחר זה הגיע עם סחורתו לערי החושך, לא נשאר לו כלום. אבל הסוחר השני שלקח אתו אבנים טובות, מכר את סחורתו, עשה עסקים טובים וחזר הביתה כעשיר גדול. משל למה הדבר דומה, לאדם שמשקיע כל הונו רק בתענוגי עולם הזה ומוליך לעלמא דעתיד חלב ובשר ונעשה רימה ותולעה, משא"כ מי שלוקח אתו מצוות ומעשים טובים, המאירים גם בעולם הבא.

*

על ילדותו של מרן ה"חתם סופר" שמעתי בפרעשבורג, שנולד בפראנקפורט-אם-מיין ביום ז' בתשרי, תקכ"ג (1762) לאביו ר' שמואל שרייבר, שהי' סופר סת"ם ושם אמו — רייזל. אביו של הח"ס הי' מצאצאי בעל "ילקוט שמעוני" ורש"י ומצד אמו הי' נינו של הגאון ר' שמואל כ"ץ שאטטען. שפת אמו של הח"ס הייתה גרמנית. בעודנו ניין ורך בשנים הצטיין בחריפותו ובבקיאותו בכל חדרי התורה. וכבר זכה להתקבל לישיבת הגאון הצדיק רבי נתן אדלר בפרנקפורט, פעם העיז לסתור את אחד מחידושיו של סבו מהרשש"ך הנ"ל ועל זה ספג מאביו סטירת לחי. לפי עצת רבו עזב את בית אביו ועבר לגור בבית רבו. רבי נתן אדלר הי' מפורסם כאיש קדוש וגאון אדיר בתורה. הי' נוטה גם לתורת הקבלה, התפלל מתוך סידור האר"י הקדוש והי' עולה לדוכן לברכת כהנים בכל יום. מרן הח"ס הי' מוקסם מתורתו ומעבודתו ומעיד עליו "שהי' דומה למלאך ה' צבאות". כדי למנוע חיכוכים עם אביו שלח אותו ר' נתן אדלר לישיבת הרב ר' מיכל שיער במיינץ (מאגנצא). לאחר פטירת אביו חזר הח"ס לפרנקפורט והמשיך ללמוד אצל ר' נתן אדלר. יחד עם זה, למד תורה גם מפי הרב דמתא הרב הגאון ר' פנחס הלוי הורוביץ ז"ל בעל ה"הפלאה". את שני רבותיו אלה, את הכהן ואת הלוי הזיה מזכיר תמיד ביראת כבוד מיוחדת. כן הי' נוהג הח"ס לדרוש בבית הכנסת כל שנה ביום פטירת רבו ר' נתן אדלר (כ"ז באלול).

בהיות הח"ס בגיל הבר מצוה כבר דרש ברבים בעניני הלכה ובגיל ט"ז שנים גמר הש"ס כולו ואז צויה עליו רבו שיתענה הפסקה ג' ימים וכן עשה. כשרבי נתן אדלר עזב את פרנקפורט, לרגל הבחרו לכהן כרב בישוב בוסקוביץ שבמורביא, סירב לקחת אתו את תלמידו ר' משה שרייבר. אך הח"ס, שהי' אז בגיל עשרים, רץ מהלך כמה פרסאות — בניגוד להסכמת רבו — אחרי העגלה של ר' נתן אדלר, עד שהעלהו אליו. הוא נלווה אל רבו, כשביקר אצל הרב הגאון ר' יחזקאל לנדאו בפראג, שקיבלם בכבוד גדול.

לאחר שר' נתן אדלר נאלץ לחזור לפרנקפורט, נשאר הח"ס, לפי עצת רבו, במורביא, בישוב פרוסטיץ, כאן התחתן בגיל 24 עם יתומת הרב המנוח של המקום, רבי משה ירביץ ז"ל. מתחילה סירב ה"חתם סופר" לקבל רבנות, אך משלא הצליח להסתדר בפרנסה, קיבל עליו את עול הרבנות בקהלת דרזניץ (ג"כ במורביא), לאחר שהוסמך להוראה מר' נתן אדלר והרה"ג ר' מרדכי בנעט, רב מדינה בניקלוסבורג. כעבור ארבע שנים נבחר הח"ס לרבה של מטרסדורף בבורגנלאנד (אוסטריא). לאחר שכיין כאן כשמונה שנים, נתקבל לרבה של פרעשבורג, שהיתה עיר ואם בישראל.

הח"ס התאלמן בגיל חמישים מאשתו, שלא ילדה לו, ובאותה שנה התחתן עם בתו של הרב הגאון ר' עקיבא איגר זצ"ל, רבה של פוזן. אשתו השניה שרל, ילדה לו שלושה בנים (ה"כתב סופר", הרה"ג ר' שמעון סופר, רבה של העיר קרקו ור' יוזפא סופר משיראביץ) וארבע בנות (שהתחתנו לר' דוד צבי עהרנפעלד, ר' משה טובי' לעהמאן, להרה"ג ר' שלמה זלמן שפיצער, רב בווינא, ור' אליהו קורניצער).

*

סיפר לי למדן אחד בפרעשבורג, כי כאשר נתאלמן מרן ה"חתם סופר", בא אליו שדכן והציע לו נכבדות, את בתו של הרב הגאון ר' עקיבא איגר, רבה של פוזן. השיב לו הח"ס: "אינני מאמין בשידוך זה, מכיון שאני מתאר לעצמי, כי רבה הראשי של פוזן בודאי מחפש לבתו חתן שהוא תלמיד חכם..."

הלך השדכן לר' עקיבא איגר והציע לבתו את הרב משה שרייבר, אמר המאור הגדול ר' עקיבא איגר: "אני לא מתנגד לשידוך, אבל רבה הראשי של פרעשבורג רוצה אשה שהיא בת תלמיד חכם..." "אם כן — התבדח השדכן — זה שידוך הגון, כי שני יהודים הדיוטים שאינם תלמידי חכמים, מתאימים הם זה לזה.

רבי עקיבא איגר זצ"ל הי' רב הגליל של מחוז פוזנא והי' גאון מופלא בתורה ופוסק מפורסם. חידושיו על ש"ס ותשובותיו בהלכה משמשים נר לבני תורה לדורות. כל חייו רצה להיות מלמד תינוקות ולא רב ולהתפרנס משכר לימוד בלבד. אולם ההכרח אילצוהו וגם רבני דורו השפיעו עליו שיסכים לקבל משרת רבנות. עשרים וארבע שנים ישב על כסא הרבנות בפרידלנד (חבל פרוסיא בגרמניא) ועשרים ושלוש שנה כיהן בפוזן (ג"כ פרוסיא — היום פולין), הרביץ תורה והעמיד תלמידים רבים, התחתן שלוש פעמים והשאיר אחריו שמונה בנים ושמונה בנות.

נוסף על בקיאותו הגדולה בתורה וחרירותו הנפלאה, הי' רודף חסד ועניו מאוד בכל מעשיו. בכל יום עשירי התבדד מכל וכל, עשה חשבון נפש והי' כולו לה'. בצואתו צויה שלא יאמרו עליו שבחים, רק שמשנות ט"ו לחייו למד תורה עם תלמידים מתוך יסורים קשים. אמר חתנו מרן ה"חתם סופר" זצ"ל: "אם נסתכל ברבי עקיבא איגר, נוכל לתאר לנו מה צדקה עושה ונוכל להבין את ענוותנותו של משה רבינו". וכך צויה לכתוב על מצבתו: "פ"נ הרב עקיבא איגר עבד לעבדי ה' בק"ק פרידלנד ובק"ק פוזנא, נאסף אל עמיו" (י"ג תשרי, תקצ"ח).

כאמור, הי' רבי עקיבא איגר גדול בתורה וביראת השם, אבל הי' אדם בקומה נמוכה וקצת גיבן. פעם ביקר בעיר לעמבערג ובאו אלפי יהודים לחלוק לו כבוד, להריע לו ולקבל את ברכתו (מעולם לא נתן לאדם לנשק את ידיו). כשחזר הביתה, סיפר לאנשי ביתו את שעשו לו יהודי לעמבערג. "אינני מבין את יהודי לעמבערג, מדוע יצאו לרחובות לראות אותי" — אמר בתמימות ר' עקיבא איגר — "האם עוד לא ראו יהודי שיש לו חטוטרט?!"...

*

אשר לשכונת היהודים (גיטו) בעיר פרעשבורג, סיפרו לי כי במשך ההיסטוריה גורשו יהודי פרעשבורג מספר פעמים ולא הורשו להתיישב בעיר עצמה, אלא על הגבעה (שלוסגורנד), שעלי' מתנוסס המבצר העתיק. שטחים אלו במורד ההר השתייכו לבני משפחת הרוזן פאלפי, שנטו חסד ליהודים והם הם שהגנו עליהם,

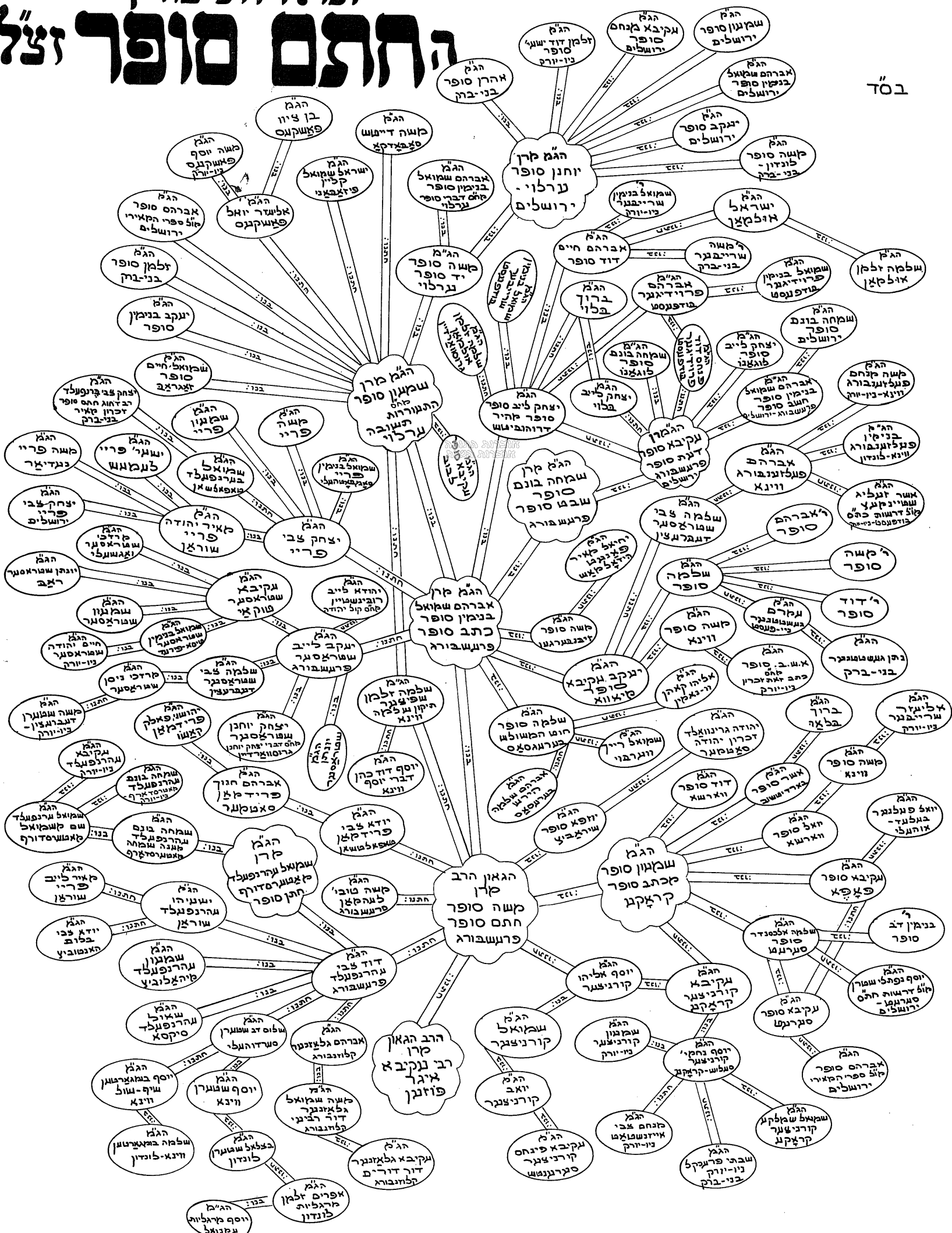

אוצרות התורה
אוצרות השו"ת

הגאון רבי עקיבא איגר

תולדות מרן החתם סופר זצ"ל

בסד

העניקו להם חסות וכל מיני זכויות אזרחיות. למשפחה זו היתה שייכת גם שכונת צוקרמנדל, שהיתה רחוקה מן השלוסגורנד, על גדות הנהר דאנובה. נמצא, כי קהלת פרעשבורג היתה בהתחלה מורכבת משתי שכונות מרוחקות למדי זו מזו. יש שאמרו, כי לכל שכונה הי' רב משלה: רבה הראשון של השלוסגורנד הי' ר' יום טוב ליפמן ורבה של שכונת צוקרמנדל הי' ר' בנימין זאב יאקלס.

כמובן, כי במשך הזמן, כשנתנו ליהודים להתיישב בתוך העיר, התאחדו השכונות. רבה הראשון של פרעשבורג רבתי שיסד ישיבה הי' הרב ר' משה חריף ז"ל מלעמבערג. ירש את מקומו רבי עקיבא איגר הראשון (סבו של רבי עקיבא איגר מפוזן). שכיח כראב"ד אחד עשר יום בלבד (מחבר ספר "משנת ר' עקיבא"). במקומו נבחר כרב ר' יצחק לאנדא מדוקלה (בעמח"ס "אמרי רברבי"), שכיח רק שלוש שנים. אחרי פטירתו נבחר לרב הקהלה ר' מאיר מהאלבערשטאט (בעמח"ס "הלכות מהר"ם ברבי"). אחרי נבחר לרב העיר רבי משולם איגרא מטיסמעניץ (בעמח"ס "איגרא רמה"), שבא מגליצא.

לאחר הסתלקותו, עמדה קהלת פרעשבורג במשך חמש שנים ללא מנהיג רוחני. בימים ההם היו הרבה גאוני תורה במדינת אוסטריא — הונגריא והיו מספר מועמדים לכס הרבנות, כמו: הרה"ק מרדכי בנעט, רבה של ניקלוסבורג, רבי עקיבא איגר מפוזן, רבי ברוך פרענקל, בעל "ברוך טעם", רבה של לייפניק, הרה"ק ר' שלמה זלמן אולמן, רבה של פרויענקירכען ועוד. הי' מועמד גם מרן משה שרייבער זצ"ל, רבה של קהלת מאטערסדורף. מאחר שכל המועמדים היו גדולי תורה והבחירה ביניהם היתה משימה קשה, החליטו פרנסי קהלת פרעשבורג לסמוך על הכרעת הגורל. בגורל עלה מרן ה"חתם סופר" זצ"ל.

*

בדרך כלל משמש בית הקברות של כל קהלה יהודית בעולם — מוזיאון, המנציח על ידי מצבות האבן את שמות המנהיגים הרוחניים והעסקנים הציבוריים, שבלטו בקהלה על ידי תורתם, התנהגותם, אישיותם ופעילותם. אם ברצונך איפוא ללמוד ולהכיר את דברי ימי הקהלה, בקר בבית העלמין שלה. גם אנכי הלכתי מספר פעמים להשתטח על קברו של מרן ה"חתם סופר" בבית הקברות בפרעשבורג, שנמצא על חוף נהר דאנובה, וקברי כל רבני של פרעשבורג היו מוכרים לי. תמיד התפלאתי שאין "אוהל" על קברו של מרן הח"ס ואין אף "אוהל" בכל בית החיים, למרות שישנם הרבה רבנים. גאונים וצדיקים שהובאו שם לקבורה במשך דורות. מה שישנו בנמצא: שתי מצבות, אחת מעמידים לראשו ואחת לרגלו של הנפטר.

פעם כשבקרתי בבית הקברות, סיפר לי שמש ה"חברה קדישא", כי אשה זקנה באה מגליצא לקבר אבות. היתה זו בתו של הגאון ר' משולם טיסמניץ זצ"ל. חקרה ודרשה האשה, מי הם שנקברו בשכונת קבר אבי, והסביר לה השמש, כי אלה הם הרבנים הראשיים של קהלת פרעשבורג — רבי עקיבא איגר הראשון, רבי דניאל פרוסניץ ורבי משה שרייבער-סופר. פרצה האשה בבכי ואמרה: "אבא, אבא, אוי ואבוי לך, לאן הגעת? לשכב בין שכנים אשכנזים מובהקים...!"

אמרו על ר' משולם טיסמניץ ז"ל, כי הי' מתנגד גדול וזו אחת הסיבות שעזב את גליצא, כי שם התחילה להתפשט בימיו החסידות. עם זאת ראוי לציין, את העובדה שהרב הצדיק האדמו"ר רבי נפתלי צבי מרופשיץ זצ"ל נמנה בין תלמידיו.

בנוסף למצבות של רבני פרעשבורג וגאוני' שהיו מרוכזות בפינה אחת, היו שם אבני זכרון שהנציחו את שמות פרנסי הקהל, עסקני צבור וסתם צדיקים ותלמידי חכמים, שעמדו לימין אחיהם בעת צרה. היהודים היו שרויים תמיד במצב קשה מכל הבחינות. בנוסף לגזירות שהוצאו נגדם חדשים לבקרים בקשר למקום המגורים והמסחר, הי' על יהודים לשלם, בנוסף למיסים ממשלתיים ועירוניים שגרתיים, מס מיוחד בשם "דמי מלוכה". ראשי הצבור היו צריכים לגבות את הכסף ולהעבירו לקופת ארמון המלך. זאת ועוד: הי' מנהג מקובל באוסטריא, כי פעם בשנה התייצבה לפני המלך משלחת מיוחדת מטעם קהלת פרעשבורג ומסרה לו בתור שי כמה אווזות מפוטמות שחוטות...

*

גם מהצרות שהכנסי' הנוצרית עשתה ליהודי פרעשבורג נשאר זכר מכאיב. מול השלוס-גאסע שבשכונת היהודים, הי' מנזר של הפרנציסקאנים. על אחד מחלונותי' של הכנסי' הזאת הי' כתוב באותיות גדולות ובכתב אשורי ה"שם המפורש" וזאת כדי לקנטר את היהודים. יהודים חרדים ובחורי ישיבה, הדירו רגליהם מהרחוב הזה, בגלל אותה כתובת.

*

נוכחתי לדעת, כי בית הקברות הישן בחוף הדנובה הוא קטן ביותר מבלי אפשרות להרחבה ובכ"ז שימש לבית קברות של קהלת פרעשבורג במשך מאות בשנים. כאן נזכרתי בבית המדרש של ישיבת פרעשבורג. גם במקום זה ראיתי שהצדק עם מרן ה"חתם סופר" במה שכותב בספר שו"ת חיו"ד, כי גם אצלו בבית המדרש נתהוה בכל יום הנס, שעומדים צפופים ומשתחווים רוחים מכין שראיתי במו עיני את החדר ששימש בימי הח"ס לבית שיעור. בימי הי' האולם הזה מאפי' למצות שאינו מחזיק יותר ממאה אנשים ברחוק מרחוק. החזיק לערך ארבע או חמש מאות בחורים ואברכים.

*

מרן הכתב סופר

בחיפוש עקבות ה"חתם סופר", שמעתי מזקני פרעשבורג גם מספר סיפורים על מרן ה"כתב סופר". הרב הגאון ר' אברהם שמואל בנימין סופר זצ"ל, הי' לא רק יורש מתאים לאביו: רב גאון מופלא, מנהיג הדור ומרביץ תורה, אלא גם צדיק תמים. כשהלך ברחובותי' של פרעשבורג לא פתח עיניו, כדי לא להסתכל בנשים, אלא הבחור ששימש אותו הוליכו ביד, להראות לו את הדרך. פעם נתקל ברחוב בגופם של שני בני אדם. הסביר לו הבחור, כי על המדרכה מונחים שני ערלים שיכורים. על זה אמר ה"כתב סופר" בצחוק: על "שניהם מלאים" טעם המנגינה — "מונח רביעי"... פעם הזהיר אותו הבחור, כי עדר שוורים בא לקראתם, אבל לא צריך לפחד, כי הם שוורים תמים ואינם נוגחים. אמר לו ה"כתב סופר": "קח אותי לחצר, עד שהעדר יעבור, כי אינני רוצה בחסד של שור"...

*

מרן הכתב סופר

סיפר לי ר' משה שמואל שטערן ז"ל מסערענטש, שהי' תלמיד מובהק ל"כתב סופר", כי רבו חי בדחקות איומה והמשכורת שקיבל מקהלת פרעשבורג לא כיסתה את הוצאות אחזקת הבית, מכיון שהיו לו ששה ילדים (ה"ה: הרב ר' שמחה בונם, רבה של פרעשבורג, הרב ר' יצחק לייב סופר מדרוהוביטש, הרב ר' שמעון סופר מערלוי, הרב ר' שלמה סופר מבערעגסאס, ושתי בנות שהתחתנו עם הרב ר' צבי הירש ווייס מדומברובה, והרב ר' יעקב לייב שטראסער, מגדולי חכמי פרעשבורג). העניות היתה ניכרת גם על בגדיו של ה"כתב סופר". אמנם, הוא לא הופיע אף פעם בבית המדרש בבגדים קרועים, כי הרבנית עקרת הבית דאגה לתקן את הקרעים ולכסות אותם בטלאים. פעם הופיע ה"כתב סופר" לשיעור במכנסים, שהיו עליהם טלאי על גבי טלאי ונתהוה ויכוח גדול בין בוגרי הישיבה, מכיון שלא ידעו לזהות את בד המכנסיים: יש שאמרו על טלאי גדול אחי' שהוא מהוה את מקור המכנסיים והשאר הוא הטלאי, ויש שאמרו להיפך...

הבארון ר' שמעון רוטשילד

בפרעשבורג שמעתי, כי אחד מבני משפחת רוטשילד המפורסמת הוא תלמיד חכם גדול, מוקיר רבנן ותומך ישיבות. הוא התגורר בפרנקפורט דמיין וקראו לו ר' שמעון זאב (וילהלם קרל) רוטשילד. ושמעתי מתלמיד אחד של ה"כתב סופר" שסיפר, כי רבו הי' פעם במקום קייט בגרמניא ורצה לבקר בעיר פרנקפורט – דמיין, מקום מולדתו של אביו ולהשתטח על קבר סבו ר' שמואל שרייבער. כשנודע הדבר לבארון ר' שמעון רוטשילד, נסע לקראתו במרכבתו והוא בעצמו נהג בסוסים. בתחנת הרכבת הוא הכיר מיד את הרב מפרעשבורג, כי למרן ה"כתב סופר" היתה הדרת פנים קדושה והבארון הציג עצמו לפניו כבעל אכסניא כשרה למהדרין. כשנכנס ה"כתב סופר" לארמונו של רוטשילד, אמר לבחור המשמש שלו, מי יודע איזה מחיר יתבע מאתנו בעל האכסניא של המלון הנהדר הזה. מיד הביא לפניו ר' שמעון בעצמו לאכול מאכלי חלב ובתוך הסעודה שאלו ה"כתב סופר", האם אין בנמצא אצלו איזה ספר קדוש. אז הכניס ר' שמעון את רבה של פרעשבורג לחדר הספרים שלו וה"כתב סופר" עמד והשתומם על הספרי' הענקית שהיו בה ספרי קודש רבים לאין מספר. שאלו ה"כתב סופר", האם הספרים האלו הם לצורך אורחים או לצורך עצמו. חייך ר' שמעון רוטשילד והתחיל להשמיע דברי תורה ונתהוה ביניהם ויכוח גדול בדברי הלכה. בתוך הויכוח שאלו ה"כתב סופר": "האם מעלתו אינו במקרה ר' שמעון רוטשילד?" ע"ז השיב רוטשילד: "האם אין כבודו רבה של העיר פרעשבורג?..."

למחרת היום הראה ל"כתב סופר" את כל ביתו ואת כל עשרו, ואת המקוה הפרטי שיש בביתו וגם חדר מיוחד מפואר לכבוד שבת, עם ארון של כלים וסכו"ם, ועל כל חפץ הי' כתוב "לכבוד שבת קודש". לבסוף שאלו: "האם הרב מפרעשבורג מרוצה ממה שהוא רואה?" השיב לו ה"כתב סופר": "אני לא מרוצה משום שאתה עובר על מקרא מלא מה שכתוב בתורה 'וישמך ישורון ויבעט'. בכל זאת", הוסיף ה"כתב סופר" "נתקיים בך פסוק אחר: 'אנכי ארד עמך ואנכי אעלך גם עלה', כלומר, היהודי צריך שיהי' קשור באלוקיו, בתורה ובמצוות בכל התנאים גם כשהוא יורד מבחינה

כלכלית וגם כשהוא עולה על במות העושר וההצלחה". מתוך התפעלות התחילו שניהם לבכות והתידדו. מיום זה נעשה ר' שמעון רוטשילד לתומך גדול של ישיבת פרעשבורג.

סיפר לי דודי ר' עקיבא לעהמאן מפרעשבורג ז"ל, נכדו של מרן ה"חתם סופר", כי פעם ביקר אצל גיסו בווינא, ה"ה הרב הגאון ר' זלמן שפיטצער ז"ל, רבה של ה"שיפ-שיהל" בבית הכנסת נפגש עם ר' שמעון רוטשילד, שבא להתפלל ולפני התפלה השתתף, יחד עם כל המתפללים, בשיעור גמרא. ה' זה חול המועד סוכות ולמדו ברבים מסכת סוכה. ה' שם פלפול גדול בין תלמידי חכמים בפירוש תוספות וכל אחד אמר את פירושו. לבסוף אמר את הפשט בתוספות ר' שמעון רוטשילד, שהניח את דעתו של הרב ר' זלמן שפיטצער. לאחר התפלה, כשיצא ר' שמעון רוטשילד מבית הכנסת, לקח בידו את הד' מינים וכך עבר ברחובותי הראשיים של עיר הבירה ולא התבייש מהשרים ומהרוזנים אשר נפגש אתם ושהכירוהו.

אני הכרתי את הסופר סת"ם של ר' שמעון רוטשילד, שהי' אביו של השו"ב שלי בכפר טיסאלוך, שם כיהנתי כרב לאחר נישואי. סיפר לי הסופר הזה, כי הבארון ר' שמעון רוטשילד ה' מחזיקו בביתו מספר שנים כדי שיכתוב ספר תורה על שמו, ולא נתן לו לכתוב בכל יום יותר מעשר שורות. אחר זה בדק את האותיות ואם הכתב לא מצא חן בעיניו, אז צוה לקחת יריעה אחרת ולכתוב שוב הכל מראשיתו.

כן סיפר לי, כי פעם נסע ר' שמעון רוטשילד ברכבת מווינא לבודפשט והתפלל בטלית ותפילין והלך מקרון לקרון לחפש יהודים כדי להרכיב מנין. ה' שם באחד הקרונות יהודי חילוני אחד שחיך עליו, התחצף אליו וסירב להצטרף למנין. כשנודע לרוטשילד, כי האיש הזה הוא מנהל באחד הסניפים של הבנקים שלו, פיטר אותו על אתר מהעבודה.

כשלמדתי בישיבת פרעשבורג, נפטר ר' שמעון רוטשילד מפראנקפורט — דמיין, אדמו"ר בעל ה"שבת סופר" זצ"ל בהספדו קרא לו "שמעון הצדיק" והפליג בשבחו ובפרט בכך שהי' נדבן מפורסם ומחזיק מסור ונאמן של הישיבה. הוא נפטר בתאריך ה' בחודש שבט, שנת תרס"א. תנצב"ה ותהא זכרו ברוך.

*

סיפר לי ידידי הרה"ג ר' גרשון מנחם קאהן, רבה של ערדו — סג"ר ז"ל על גדול צדקתם וענוותנותם של רבנים בתקופתו של מרן ה"כתב סופר". פעם התקיימה אספה ארצית גדולה של רבני אוסטרו — הונגריא בבודפשט. לאחר האספה התכבדו הרבנים בארוחת צהרים. בראש השלחן ישב ה"כתב סופר" ובתוך השיחה עם גדולי תורה, הוציא מכיסו מטבע מתקופתו של בר כוכבא, מטבע שירש מאביו הח"ס זצ"ל. המטבע עבר מיד ליד, כל הרבנים בדקו אותו בהתפעלות ובהתענינות גדולה עד שהמטבע נעלם. בחדר האוכל נשמעו לחישות ואחרי זה נתהוותה שערורי'. מכיון שבקשו ולא מצאו את המטבע. קם רב אחד ואמר: "חרפה ובושה היא מה שעשו לרבנה של פרעשבורג שליט"א, שלקחו ממנו את המטבע שיש לו ערך בלתי משוער!" רב זה דרש שכולם יסכימו לעשות חיפושים בכיסו של כל רב הנמצא באולם וסיים את דבריו: "במקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרבנים..."

על זה קם בחרי אף רב קשיש אחד ואמר שהוא מתנגד בתוקף לחיפוש כזה, שמשפיל את כבוד התורה, כי איך יתכן לחשוד רב בישראל אפילו לרגע אחד שהוא גנב, וחס וחלילה לבייש בפומבי רבנים. רובם ככולם של הרבנים לא הסכימו לדבריו והיו שחשדו בו. אז קם ה"כתב סופר" וברוב צדקתו קיבל את דבריו של הרב הישיש הזה ואמר שהוא מוותר על המטבע ובלבד שלא יבצעו חיפושים.

לאחר ברכת המזון, בא מלצר מן המטבח בשמחה שמצאו את המטבע שהי' דבוק לאחת הצלחות... פנו כל הרבנים אל הרב הישיש ושאלוהו מדוע התנגדת כ"כ שיעשו את החיפושים. אז הוציא הרב מכיסו מטבע דומה שאותה ירש מאביו. שאלוהו: "אם הי' לך מטבע, אז מדוע לא הראת את המטבע שלך?" – "חשבתי", השיב הרב הישיש, "אולי תהי' זה פגיעה בכבודו של הרב הראשי מפרעשבורג..." סיפר לי בני, הרה"ג ר' עמרם ישי הי"ד, רבה של טעלעגד, שהתחתן עם נכדתו של הרב הגאון ר' שרגא פייש פישמן ז"ל, על גודל צדקתו של הרב הזה שהי' מגיד מישרים בקהלת פרעשבורג. בהתחלה שימש כרב בעיר סיקסו, משם עבר לקלאוזנבורג והי' מפורסם בכל רחבי המונרכיאי כמגיד ודרשן בחסד עליון. דבריו שיצאו מן הלב נכנסו ללב, והמונים באו לשמוע את דרשותיו. כשהתנועה הריפורמית התחילה להתפשט ולהתרחב בפרעשבורג, חיפש מרן ה"כתב סופר" מגיד מוכיח מחונן שיהי' מסוגל לצאת למאבק עם החוגים של המתבוללים. הוא בחר ברב פישמן והתחיל לשדלו שישכים לעבור לפרעשבורג כמגיד הקהלה. למרות שהי' אהוב ונערץ על כל בני קהלתו בקלאוזנבורג, הוא נעתר בסופו של דבר להפצרותיו הרבות של ה"כתב סופר" ועבר לפרעשבורג.

כשנפטר ה"כתב סופר" סירבו ראשי הקהלה לבחור בבנו בעל ה"שבט סופר" שהי' אז אברך בגיל שלושים, בתור ממלא מקום אביו ברבנות. בני המשפחה סרבו לקיים את ההלווייה כל זמן שלא יחליטו על קבלתו של אמור"ר ר' שמחה בונם זצ"ל כרבה של פרעשבורג. הויכוח התנהל במשך שלושה ימים ובינתיים הגיעו לפרעשבורג המוני יהודים מכל המדינה. ביניהם רבנים גאונים, מתלמידיו של ה"כתב סופר", כדי להשתתף בהלווייה. התסיסה בעיר היתה גדולה, ראשי הקהלה עמדו בתוקף על דעתם. אף על שידוליהם ותחנוניהם של האורחים הרבנים לא הזיזו אותם מעמדתם. האורחים לא הצליחו להשפיע על ראשי הקהלה שסרבו בעקשנות לשנות את דעתם. היו חוגים רבים שדגלו בבחירתו של הרב פישמן, מכיון שהוא הי' אז בגיל עצה, הי' גדול בתורה ופה מפיק מרגליות.

בשיא התסיסה וסערת הרוחות, פורסם בעיר שהרב פישמן עומד לשאת דרשה חשובה, בית הכנסת שלו התמלא מפה לפה, יהודי פרעשבורג בהמוניהם, ובראשם פרנסי הקהלה, יחד עם האורחים באו לשמוע את דרשתו של המגיד המפורסם. הרב הגאון ר' שרגא פייש פישמן ז"ל פתח את ארון הקודש והצהיר מתוך בכי, כי כסא הרבנות של מרן ה"כתב סופר" מגיע לפי דין תורה לבנו של המנוח, רבי שמחה בונם והוא ראוי לכך מכל הבחינות ואין רשות בידי רב אחר להסיג את גבולו. הנואם פנה בדברים היוצאים מן הלב לראשי הקהלה ובקשם לעשות סוף לחילול השם ולחילול כבוד הנפטר הגדול. כל הנוכחים פרצו בבכי ובכו יחד עם המגיד. אחרי

הדרשה התכנסו ראשי הקהל, והחליטו להכריז על ה"שבט סופר" כרבה של פרעשבורג וכממלא מקום אביו בכס הרבנות. פרנסי הקהלה בקרו בבית האבלים, אמרו "מזל טוב" ובקשו סליחה מאת הנפטר.

כשנפטר הרה"ג ר' שרגא פייש פישמן, ציין אחד הספדנים את ענוותנותו ואת צדקתו של המנוח ואמר: "הרב פישמן ויתר על כס הרבנות בקלאונבורג למען ה"כתב סופר", ועל כס הרבנות בפרעשבורג ויתר למען ה"שבט סופר", אך קראו לו "שרגא" והי' כמו נר שמעניק מאורו לנר אחר והוא אינו חסר כלום"... (עי' מדרש רבה במדבר פרשה ט"ו אות י"ט).

הפילוג

אוצרות התורה
אוצרות השנה

הענקת שוויון זכויות ליהודים באוסטריא — הונגריא, לפני כמאה וחמישים שנה על ידי הקיסר יוסף השני, גרמה לתוצאות שליליות בקרב הקהלות והיתה "ככי" לדורות". קבלת החירות לאחר תקופה של דיכוי במשך 1800 שנה זיעזע את העם. החלשים באמונת ישראל לא יכלו להחזיק מעמד ולהאמין, כי ניתן להיות אזרח נאמן ופטריוט מסור למדינה ויחד עם זה להמשיך ולחיות אורח חיים יהודי, לפי מסורת האבות ולקיים את תרי"ג מצוות התורה. המשכילים התחילו להאמין, כי גאולת ישראל תלוי' בדרגת השכלת היהודים ובמדת השינויים שצריכים לבצע בכדי שנהי' דומים בכל לגוים. הם רצו להשתלט על בתי הכנסת ועל הקהלות ולעשות ריפורמות בסדרי התפלה בחיים הדתיים ובחינוך.

לכאורה התגבשו עקרונות האמנציפציה במהפכה הצרפתית (תקפ"ט — 1789) ונפוליון הפיץ את ה"אני מאמין" של המהפכה בדבר שוויון וחרות בין כל התושבים, בכל מדינות אירופה שכבש. הדבר גרם למפנה פוליטי בקרב ראשי השלטון ומדינות אירופה מיהרו להעניק שוויון זכויות ליהודים, בזו אחרי זו (פרט לרוסיה, רומניא וטורקיה). גם היהודים בכל אתר ואתר הושפעו מתורת המהפכה הצרפתית והגיבו בחיוב ובהתלהבות. יוצאים מן הכלל היו יהודי רוסיה שנשארו אדישים לנפוליון ולרעיונותיו וזאת בשל היותם יותר קשורים לתורה ומצוות.

בימים ההם התעורר בין גדולי החסידות ויכוח בשאלה: במי לתמוך? בקיסר רוסיה, שהי' מוכר כשונא ישראל, או בנפוליון שהי' איש ליבראלי? רובם של האדמורי"ם ובראשם הגה"צ ר' שניאור זלמן מלאדי זצ"ל הכריעו לתמוך בקיסר וחזו את מפלתו של נפוליון, מכיון שהרגישו כי נפוליון זורע בכל רחבי אירופה קוצים ודרדרים בדרך התורה והמסורה.

הראשונים שהגיבו על האמנציפציה הלכה למעשה היו "רבנים" בגרמניא, שהתחילו להנהיג מנהגים חדשים שמקורם בכנסיות הנוצריות. הם תיקנו להתפלל בשפה הגרמנית תחת העברית, ערכו תפלות במקהלה מעורבת בלוויית עוגב ביום ש"ק, ביטלו את התפלות על ציון, ירושלים, קבוץ גלויות, והתקינו לא לפתוח את בתי הכנסת רק בשבתות ועוד כהנה וכהנה.

המונרכיה האוסטרו-הונגרית
בתקופת פילוג הקהילות

הריפורמה היתה כמחלה מדבקת שעברה גם לקהלות של אוסטריה – הונגריא. בראש החוגים המתקדמים בהונגריא עמד אהרן חורין, רבה של קהלת אראד (מחוז טרנסילבניה). חורין הרעיש עולמות לטובת הריפורמים. בצעירותו למד אצל ה"נודע ביהודה" בפראג, אבל במרוצת הזמן יצא לתרבות רעה. הוא הרהיב בחציפותו לנסוע לפרעשבורג לעזור למשכילים להתארגן ולצאת למלחמה נגד רבן של ישראל מרן ה"חתם סופר" זצ"ל. אהרן חורין הפיץ את שיטתו ע"י ספרים קונטרסים ומכתבים שהוציא והפיץ בכל המדינה, שבהם תבע לעשות שינויים בדת, "לטובת עם ישראל"... אולם היהדות החרדית שבמדינת הונגריא הצטיינה בנאמנות ללא מצרים למורשת התורה ולנושאי דגלה והודות לכך השכילה לעמוד איתנה מול סערות הריפורמה וההתבוללות. הראשון בדור היה התורה שהרגיש את הסכנה האורבת לקיום היהדות ע"י תנועת המתקדמים ויצא במאבק נגדה, ה"מציבי הגדול" מרן ה"חתם סופר" זצ"ל שנעשה אלופה ומנהיגה של כלל היהדות החרדית במלחמתה בריפורמה. הוא שם גבולות חדשים לאורטודוקסיה עצמה בסיסמתו המפורסמת "חדש אסור מן התורה בכל מקום" (שו"ת ח"ס או"ח, כ"ח, קפ"א; יו"ד, י"ט). ה"חתם סופר" ה"ה ראשון שהמליץ על התבדלות מוחלטת של החרדים מן הציבור הריפורמי. הוא התנגד בחריפות לרעיון האמנציפציה ואמר באחת מדרשותיו, כי גזרת הבורא היא שבו במידה שרוצים להתקרב אל הגוים, כך גדלה שנאתם לישראל. רבה הראשי של פרעשבורג הצליח בעזרת תלמידיו וממשיכיו, גדולי תורה, לא רק להדוף את ההתקפות ההרסניות, אלא גם לבצר ולחשל כמצודת עוז את יהדות התורה בהונגריא. לוחמי תורת ישראל, יוצאי ישיבת פרעשבורג הם שהקיפו כחומה בצורה את הקהילות החרדיות, לאחר שניתן תוקף חוקי מטעם השלטונות להקמת קהלות עצמאיות. חומה בצורה זו הידועה כארגון האורטודוקסיה היא שליכדה את היהדות החרדית בהונגריא.

לא בקלות ניגשו רבני הונגריא לבצע את הפירוד בעם ישראל. מאז פטירתו של מרן ה"חתם סופר" ועד לפילוג עברו עשרות שנים. גאוני תורה וראשי המחנה הדתי עשו את כל המאמצים בכדי לבוא לידי הבנה עם המשכילים. אך כל הפעולות בכיוון זה עלו בתוהו. גדולי ישראל בהונגריא הגיעו למסקנא, כי כוונתם ושאיתם של המתקדמים דורשי הריפורמות הוא לא רק לבטל את מצוות התורה, אלא גם להכחיד את עצמיותה הלאומית של האומה הישראלית ולהכשירה לכפירה, התבוללות, טמיעה ושמד. והם שוכנעו, כי אין דרך אחרת להציל את היהדות החרדית, כי אם לקרוא בקול גדול "הבדלו מעל אנשים החטאים האלה" ולבצע באופן מעשי את הפירוד בין המחנות.

למרות שאנו יודעים מדברי ימי ישראל, כי הפילוג בעם גרם לבכי לדורות ולאסונות לאומיים, בכל זאת לא מצאו שרי התורה בימים ההם פתרון יעיל אחר מלבד הפירוד בסיסמת "מי לה" – אלינו". והיה אם ישאל הקורא היום: הלא בכל קהלות ישראל שבעולם היו חרדים וחילוניים יחדיו, אם כן, מדוע דוקא בהונגריא מצאו הרבנים לנכון לבצע את הפילוג, את ה"ניתוח האכזרי" הזה בגופו של העם, האין זו קיצוניות וקנאות?!

הנה התשובה:

א. באף מדינה בעולם לא היו המשכילים והמתקדמים כל כך קיצוניים כמו בגרמניה ובאוסטרו – הונגריה. לדוגמא, הריפורמים היהודים הצהירו על עצמם שהם לא יהודים בני אברהם יצחק ויעקב, אלא הם בני גרמנים והונגרים השייכים לדת משה. האם היהודי הכי מתבולל ברוסיה או בגליציה הצהיר על עצמו שהוא רוסי או פולאני מדת משה? זאת ועוד: במלת "דת משה" הם רצו להדגיש שאינם מאמינים רק בדת משה בלבד, אבל דוחים את התורה שבעל פה ואת ה"שלחן ערוך", המחייב את קיום המצוות. העמדה הקיצונית והקראית הזאת היא שדחפה את החרדים להגיב באופן מוחלט ודראסטי.

ב. הממשלה הנוצרית היתה מעונינת באופן ישיר, מסיבות פוליטיות, שהיהודים יתבוללו ויהפכו לאוסטרו-הונגרים טובים, כדי שיוכלו להתגבר על המיעוטים, שדרשו לעצמם זכויות לאומיות. השלטון הי' זקוק לכמה מיליוני תושבים לויאלים נוספים. והיהודי שהתנצר הי' אלמנט אידיאלי למשימה זו. כאמור, הממשלה בכלל ומשרד הדתות בפרט תמכו בתנועת הריפורמה (דבר שלא קרה במדינה אחרת!) באופן בולט ומעשי וציידו בתהליך ההתבוללות של היהודים. בעקבות כך, נהפכו המשכילים למחוצפים שרצו לכפות את העדותם על החרדים ודחו כל פשרה. כך, שהי' בלתי אפשרי לגשר על פני הפער שנתהווה בין שני המחנות. משום כך הי' הפילוג ליהודים שומרי התורה בהונגריה "הצלת נפשות" ממש. ומצוות עשה שהזמן גרמה.

בינתיים התאספו המוני רבנים, נושאי דגל התורה, בעיר מיהאליביץ, ביזמתו של הגה"ק ר' הלל ליכטנשטיין זצ"ל מקולומייא, כדי לטכס עצה נגד מזימת הריפורמים ולנקוט בצעדים דחופים, כדי לעמוד בפרץ. באספה זו הוחלט:

- א. אסור לרב בישראל לדרוש בשפת אומות העולם.
- ב. אסור לבנות בית כנסת עם מגדל.
- ג. אסור להיכנס להתפלל בבית כנסת אשר אין שם "בימה" לקריאת התורה במרכז האולם.
- ד. אסור לשליח ציבור ולמשוררים להתלבש במלבושים הדומים לבגדי הכמורה הנוצרית.

ה. אסור לבטל את המחיצה המבדלת בין גברים ונשים.

ו. אסור להיכנס לבית כנסת שיש בו מקהלה בלווית עוגב (קוראֵלטעמפל).

ז. אסור לערוך חופה בבית הכנסת.

ח. אסור לשנות שום מנהג בישראל.

אשר לדרשות ונאומים בשפה האשכנזית (גרמנית) פרץ ויכוח בין שני גדולי תורה, בין הגה"צ ר' הלל ליכטנשטיין מקולומייא שחתם על האיסור הנ"ל ובין הרה"ג מהר"ם שיק, שסייר לחתום על איסור זה. בספר שו"ת ע"ש "בית הלל" (תשובה ל"ד) תוקף ר' הלל את הרה"ג ר' שרגא פייש פישמן ז"ל, אבדק"ק קלאוזנבורג ואח"כ מגיד בעיר פרעשבורג, בגלל דרשותיו בלשון אשכנז. כן תקף את מרן ה"כתב סופר" משום שהי' למליץ להרה"ג ר' אברהם שמואל גלאזנער, רבה של העיר קלאוזנבורג, שנשא דרשות בשפה הגרמנית.

מרן ה"חתם סופר" הרעיש עולמות נגד הרבנים הדורשים בשפה לועזית (עי' שו"ת ח"ס, חושן משפט סי' קצ"ז) וצוה לפני פטירתו את בני פרעשבורג, שלא יקבלו על מקומו רב מטיף בשפת לועזי. וכן כתב בצוואה שלו: "לא ידרוש בלשון לאומים, כי לא יאריך ימים".

אולם, רבנים רבים גאוני תורה, ראו בזה גזרה שאין רוב הצבור יכול לעמוד בה, כי אם הרב האורתודוקסי הירא את ה' לא ידרוש בגרמנית, אז החוגים הנאורים בקהלה יקחו להם רב פרעדיגער מקלי הדעת. לפיכך, הקילו הרבנים לדרוש בשפה הגרמנית בלבד, אך לא בשפות אחרות. מספרים על המהר"ם שיק, כי דרש בקהלתו ביערגען בלשון אשכנזית צחה, וכך דרש הגאון ה' אלעזר שטראסער במאגענדורף והגאון ר' צבי הירש אפענהיימער מהילדסהיים ור' פייבל הורוביץ רבה של פאקש ועוד רבנים רבים וטובים.

פעם פנו החוגים המודרניים בפרעשבורג למרן ה"כתב סופר" בבקשה לאשר להם שיקבלו מטיף בשפה הגרמנית. הרב הגאון ר' אברהם שמואל בנימין סופר זצ"ל הי' במבוכה, כי רצה למנוע מחלוקת, ולא ידע מה לעשות. רבי הלל מקולומייא ז"ל שלח אליו את חתנו את ר' עקיבא יוסף שלעזינגער להשפיע על רבה של פרעשבורג, שידחה את בקשת המשכילים, ואם הוא חושש לפרנסתו אז מוכנה קהלת מונקאטש לקבלו כרב. ומוטב שיעזוב את מקום הרבנות של אביו משיעבור על צוואת אביו. מרן ה"כתב סופר" מצא ליותר נכון לפתור את הבעי' ע"י קבלתו של הרה"ג ר' שרגא פייש פישמן ז"ל, רבה של קלוצענבורג, שהי' מטיף בגרמנית קלאסית והי' צדיק וירא שמים מרבים.

כדי להבין את מקור הסכסוך בין גדולי הדור, עלינו לציין, כי השפה הגרמנית אינה נחשבת לשפת אומות העולם לגמרי, מכיון שאבות אבותינו "אימצו" את השפה הזאת עוד לפני כאלף שנה לשפתם "בעל פה", בצדה של העברית ש"בכתב". יתכן, כי כוונתם היתה לא להשתמש בלשון הקודש רק לתפלה ולימוד תורה, ולדבר בשפה לועזית בנושאים של חיי יום יום (אותו דבר עשו היהודים יוצאי ספרד בשפתם "לדינו", שהיא שפה ספאניולית מדוברת בימי הביניים. במרוצת הזמן התעשרה השפה במלים ובביטויים עבריים, תורקיים וצרפתיים).

ובכן, היהודים הוותיקים שהתיישבו בגרמניא, הפכו את השפה הגרמנית לשפתם השימושית. אצל צאצאיהם שנשארו במדינה גרמנית או בסביבה גרמנית, נשארה שפה זו בשימוש עד היום. לעומת זאת, היהודים שהיגרו מגרמניא לארצות אחרות ביבשת אירופה — בהשפעת הסביבה החדשה — שינו במקצת את התנועות, ההיגוי, המלים הגרמניות והעשירו את אוצר השפה במלים עבריות וסלאביות וכך נהפכה הגרמנית לשפת "יידיש".

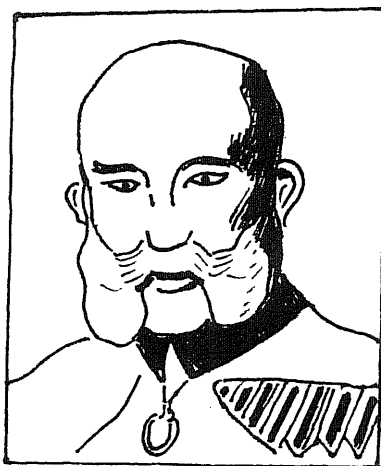
שפת האם של כל ילד יהודי היתה — יידיש. את לשון הקודש התחיל ללמוד בחדר, כשהרבי תירגם לו מלה במלה מעברית ליידיש. פשוטי העם, שלא למדו הרבה בתלמוד תורה, או הנשים, ידעו רק להתפלל וגם את התפלה לא הבינו, כך, שהרבנים היו נאלצים להגיד את דרשותיהם ביידיש. נמצא, כי שפת היידיש, תולדות השפה הגרמנית נתקדשה וזוקקה במשך הדורות ע"י ששורה בלימוד התורה וע"י שימושה בקיום המצוות.

במרוצת הזמן, נעשה ה"ידיש שבעל פה" גם "ידיש שבכתב" והתחילו להוציא לאור ספרי קודש בידיש, המיועדים לפשוטי העם ולנשים צדקניות, כמו: תחינות ובקשות, ספר "צאינה וראינה" (טייטש חומש) על פרשת השבוע ופרקי אבות והלכות חלה נדה הדלקת הנר. כן הופיעו חומשים וגם פירוש רש"י עה"ת ופירוש ר"ע מברטנורא על המשניות בתרגום יידיש. כן הופיעו בשפת יידיש ספרי מוסר מגדולי התורה וספר קצור שלחן ערוך. תלמידי הבעש"ט הפיחו רוח חרשה ביידיש והוציאו לאור ביידיש את ספר "שבחי הבעש"ט", סיפורים על תלמידי הבעש"ט ואת סיפורי המעשיות של רבי נחמן מברצלב זצ"ל ועוד.

יהודים דוברי גרמנית עשו אותו הדבר והדפיסו את ספרי הקודש הנ"ל (כולל חלק מהתלמוד) בתרגום גרמני (באותיות עבריות) או בתרגום מעורב גרמני-יידיש (יידיש-דייטש). בשפה זו הוציא לאור הרה"ג ר' יהודה הכהן קרוס ז"ל, רבה של לאקענבאך (בורגענלאַנד — אוסטריא) את ספרו "דבר בעתו" עה"ת.

כאמור, יהודים שהתגוררו בערי גרמניה דברו וכתבו בגרמנית צחה, בשפה זו נשא דרשות והוציא ספרים לרוב הרב הגאון ר' שמשון רפאל הירש ז"ל, וכל הרבנים שנולדו וחינוכו בקהלות אלה, השתמשו בשפה הגרמנית לכל דבר. אי לכך כשאסרו גדולי תורה במיהאליץ על רבני אוסטרו-הונגריא לשאת דרשה בבית הכנסת בשפת אומות העולם, היתה הכוונה בעיקר לשפה ההונגאָרית והלשונות של עמים אחרים שאין להם כל קשר עם שפת העם היהודי.

מִן הַכֶּתֶב סוּפֵר אֵיפּוֹא תִקְדִּים בּפֶּרַעֲשׁוּרִג לִרְבָּנִים אֹרְטוֹדוּקְסִים לִשְׁאֵת לַפְּעָמִים דְּרִשּׁוֹת בְּגֶרְמָנִית (וְלֹא בִשְׁפָה לועזית אחרת), לִפִּי הוֹרֵאת שְׁעָה, עַת הַצּוֹרֵךְ וּשְׁעַת הַדַּחֵק.

הקיסר פרנץ יוסף

הפגישה עם הקיסר

בראש משרד הדתות בבודאפעשט עמד השר אטוואש, שארגן את הקונגרסים של נציגי־הקהלות ותמך תמיד בעמדת הריפורמים. כשפרצה מריבה בין שתי המחנות, בכנס האחרון דרשו הרבנים החרדים לחוקק חוק, כי אי אפשר להקים קהלה אלא על יסוד ה"שלחן ערוך". החוגים הריפורמים התנגדו לכך. לעומת זאת, התנגדו החרדים להקים "סמינר" לרבנים (הכוונה למוסד־לימוד מודרני במקום ישיבה), כי בית־ספר כזה ברמה אוניברסיטאית יזיק לאמונת־ישראל. נתהוה שערורי' גדולה ואז קם הרב הגאון ר' ירמ' לעזו ז"ל אבדק"ק אויהעלי וקרא בקול גדול: "ארור האיש שישב פה במושב האנשים החטאים האלה" וכל הדתיים עזבו את הקונגרס באופן הפגנתי. למרות זאת, קיבל שר הדתות את ההחלטה להקמת הסמינר.

בעקבות כך, החליטו הרבנים החרדים לפנות ישר אל הקיסר פרנץ יוסף הראשון ולבקש את התערבותו לטובת החרדים. בראש משלחת הרבנים היו: מרן ה"כתב סופר" ז"ל רבה של פרעשבורג, והרב הגאון ר' מנחם א"ש ז"ל רבה של קהלת אונגוואר.

סיפר לי חתני הרה"ג ר' יעקב שלום גולדשטיין, הי"ד, רבה של סאבינוב (סלובקיה), כי אחד מחברי המשלחת הי' גם הרב הגאון ר' פנחס כ"ץ פרוסטיץ ז"ל, רבה של צעהלים שהי' צדיק גדול. כשנכנסו לארמון הקיסר ע"ש "שונברון" ע"י העיר ווינא, קיבל אותם שליח הקיסר והזמין לשבת בכסאות, בחדר־ההמתנה היו כל הקירות מצופים במראות ענקיות (יש להוסיף שהגאון ר' מנחם כ"ץ, מרוב צדקתו, לא הסתכל אף פעם בראי ולא הכיר את צורתו הוא). לאחר מספר דקות פנה הרב כץ לחבריו הרבנים ואמר: "רבתי, אל תדאגו, אני בטוח שנצליח בדרכנו, כי אני רואה מולי צורה של איש קדוש שדומה למלאך השם צבאות, זהו בודאי שרו של יעקב אבינו שבא לעזור לנו..." והראה להם בידו לכיוון המראה. כל הרבנים חייכו, כי הוא ראה את עצמו...

הרב הגאון ר' מנחם א"ש שהי' ראש המדברים, התחיל להסביר לקיסר את מטרת פנייתו של המשלחת אל הוד מעלתו, אבל מכיון שראה כי פרנץ יוסף לא מתרשם מדבריו פרץ בבכי ואמר "אחינו החילוניים רוצים לשדוד מאתנו את שארית מחמדנו את תורתנו הקדושה, אשר עלי' הורגנו במשך אלפיים שנה, ועתה אדוננו הקיסר אנא הושיעה לנו, כי כך תוחלתנו". יותר לא הי' יכול ר' מנחם א"ש לדבר, כי געה בבכי, וכל הרבנים בכו אתו והזילו דמעות.

הקיסר פרנץ יוסף לא הבין הרבה מדבריו, ואמר לשלישו: "אם הקשיש הזה בוכה בדמעות, סימן שהוא אומר דברים היוצאים מן הלב". הקיסר הביט ארוכות ברבנים וכאב לו שאנשים זקנים יבכו במדינתו על שלא נותנים להם לשמור את אמונתם, כפי שהם רוצים. הוא הרגיע אותם ואמר: "בארצי לא יעשו אינקוויזיציות כמו שעשו פעם בספרד. בזכותו של כל אזרח לחיות על פי אמונתו ועל פי חוקי דתו!".

הפגישה עם הקיסר היתה מפנה בהתפתחות המאבק. הממשלה שינתה את עמדתה כלפי המחנה החרדי. ה' זה גם בעקבות ההתקפות שערכו נציגי המפלגות הליברליות בבית הנבחרים בבודפשט נגד שר הדתות, הם הצדיקו את החרדים ודרשו להעניק להם את הרשות להתארגן בקהלות נפרדות. בסופו של דבר אישרה הממשלה את הפילוג (בשנת תרכ"ב – 1868) ובבחירות שהתקיימו בכל ישוב ישוב במדינת אוסטריא – הונגריא, זכו החרדים לנצחון מזהיר כי למעלה ממאתיים קהלות הצטרפו למחנה היראים.

אולם, כמה קהלות בודדות בחרו ב"שב-ואל-תעשה", לא הכריעו למי להצטרף וקראו לעצמם "קהלות סטאטוס-קוו". בין הקהלות האלו היתה גם קהלת קרולע (מחוז טרנסילבניה), שבה כיהן כרב, הגאון ר' מאיר פערלס ז"ל. אז החליטו גדולי התורה לצאת למלחמה גם נגד קהלות אלו (עי' שו"ת מהר"ם שיק ח' או"ח ובשאר ספרי שו"ת של גאוני הונגריא). רובם של קהילות אלו הצטרפו במשך הזמן לקהילות הריפורמיות.

אוצרות התורה
אוצרות השנה

הרב הגאון רבי שמשון רפאל הירש
רבה של קהלת פראנקפורט דמיין

בימים ההם פרצו מחלוקות גם בקהלות גרמניא בין החרדים לבין החילונים, שרצו להנהיג שינויים באמונת ישראל. בראש היראים עמד הרה"ג ר' שמשון רפאל הירש ז"ל, שהי' המנהיג והוגה־הדעות של המחנה האורתודוקסי. הוא הי' גאון בתורה והי' לו גם תואר אקדמי. הרב הירש לחם את מלחמת־הקודש למען הרמת קרן התורה בעזרת ספריו ומכתביו שהוציא לאור.

מספרים עליו, שלמד באוניברסיטת העיר בון וכאן הכיר את יריבו הגדול, את אברהם גייגער, שנעשה מנהיגה של התנועה הריפורמית בגרמניה. גייגער הי' "ירבעם-בן-נבט", שחטא והחטיא את הרבים ע"י שינויים בתפלה וביטול מצוות התורה. אולם, הרב הירש נאבק בו במסירות-נפש ונעשה למתנגדו הגדול לכל חייו. מה שה"בעל-שם-טוב" פעל באירופה המזרחית ומרן ה"חתם סופר" באירופה המרכזית, עשה הרב שמשון רפאל הירש ז"ל בגרמניה והכניס אלפים ורבבות מהאינטליגנציה היהודית תחת כנפי השכינה. קרוב לארבעים שנה הי' רבה של קהלת פראנקפורט ^{מנהיגות חזקה} ^{האחרונה לשונה} ^{המרכזית} ^{המרכזית} את העיר למרכז התורני והרוחני של היהדות החרדית בגרמניה. את גדולתו בתורה, אמונתו הטהורה ויראת השם שלו רואים בפירושו על התורה ועל טעמי המצוות (הוא הוציא לאור, בתרגום גרמני ובפירוש שלו, חמשה חומשי תורה, ספר תהלים וסידור תפלה). את ה"אנימאמין" של השקפת עולמו הוא הנציח ב-19 המכתבים שלו המפורסמים. וכמו שהנשים הצדקניות קראו אצלנו בשבתות אחרי צהרים את ה"צאנה וראנה", כך היו מעיינות הנשים החרדיות בגרמניה בספרי הרב ר' שמשון רפאל הירש ז"ל. בנוסף לספריו ולמכתביו הי' הרב הירש נושא דרשה גדולה ומרשימה בשפה הגרמנית הקלאסית בכל שבועים, באחד מבתי הכנסת בפראנקפורט.

היו לו, לרב הירש, שני שותפים מסורים במאבקו, ה"ה ד"ר לעהמאן מארקוס, רבה של הקהלה האורתודוקסית בעיר מיינץ, עתונאי מוכשר ומייסד העתון "איזראלית" והרה"ג ד"ר עזריאל הילדעסהיימער, רבה של העיר אייזנשטאט (בורגעלאנד-אסטרייך). שהקים בקהלתו ישיבה מודרנית, בה למדו הבחורים גם גרמנית, לאטינית ותורת החשבון. נגד הרב הילדעסהיימער יצא קצפו של הגאון רבי הלל מקולומייא, שכותב עליו בספרו שו"ת "בית הלל" (תשובה י"ג ול"ט) בשם הגאון ר' חיים סופר, כי "כל הפושעים אשר קמו ממאה שנים לא פעלו להחריב הדת והאמונה כמוהו... לולא ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט נתהפך כל מדינת אונגארן למינות על ידו... ואוי לנו מה שקלקל במדינתו לא יאומן כי יסופר והנה ברוך השם אשר הצילנו כי אזל והלך לו". מאייזנשטאט עבר הרב הילדעסהיימער לבערלין. כאן שימש כרבה של הקהלה האורתודוקסית "עדת ישראל" וכאן ייסד בית-מדרש לרבנים והקים תלמידים רבים, שהיו תלמידי חכמים ויראי ה', שכינהו כרבנים בקהלות חרדיות בגרמניא.

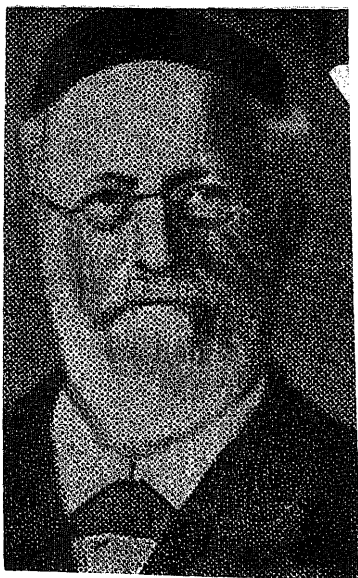
התצלום התורני
החדש

הרב הגאון ד"ר עזריאל הילדסהיימער
רבה של קהלת החרדים בברלין

האמת ניתנת להאמר, כי הרה"ג ד"ר עזריאל הילדסהיימער הי' צדיק והתכוון לשם שמים, אך הקו שלו בחינוך הרבנים לא הי' מתאים לאוסטריא – הונגאריא, רק לגרמניא בלבד. וכך אמר על הרב הילדסהיימער מרן ה"כתב סופר": "כאן בהונגאריא הוא קילקל שם בברלין הוא יתקן".

כדאי לציין, כי את תפיסת עולמו ומפעל חייו של הרב הירש, המשיך והוציא לפועל חתנו – הרב הגאון ר' שלמה זלמן ברייער ז"ל, שהי' יליד הונגריא ולמד בישיבת פרעשבורג אצל מרן ה"כתב סופר" ז"ל. תחלה שימש כרב המקום בשוב פופע ולאחר פטירת חותנו הרב שמשון רפאל הירש ז"ל, ירש את כסאו ברבנות בעיר פראנקפורט דמיין, הקים את אגודת הרבנים האורטודוקסים ופעל להקמת קהלות עצמאיות של יהודים חרדים בערי גרמניא. הוא יסד כאן גם ישיבה גדולה והעמיד רבנים ולמדנים רבים יראי השם.

ההבדל בין האורטודוקסיה הגרמנית וההונגארית – האוסטרית הי', כי בהונגריא נעשה הפילוג בפעולה ארצית וחד פעמית, לעומת זאת, התארגנו הקהלות האורטודוקסיות בגרמניא במרוצת הזמן ובאופן הדרגתי. הרוח החי' בהקמת אגודת הקהלות החרדיות בגרמניא הי' הסופר המלומד והתורני מוה"ר יעקב רוזנהיים ז"ל, שרכש את העתון "איזראלית" הנ"ל, שיצא לאור בעיר מיינץ, העבירו לפראנקפורט דמיין והפך אותו לשופרה של היהדות החרדית בגרמניא. שבועון זה הכניס אמונת ישראל, יראת שמים, מוסר וקדושה לכל בית יהודי, עד כדי כך, שאמרו, כי אחרי קריאת מאמר ראשי בעתון זה, אפשר להגיד קדיש דרבנן... כדאי גם לציין כי הרב הגאון ר' שלמה זלמן ברייער ז"ל הי' שותף, יחד עם הרה"ג ר' יצחק אייזיק הלוי, בעל "דורות הראשונים", והרב הגאון ר' חיים סולובייצק ז"ל, רבה של בריסק, והאדמו"ר מגור הרה"צ ר' אברהם מרדכי אלטר זצ"ל, בייסודה של "אגודת ישראל" העולמית והי' יו"ר של "מועצת גדולי התורה".

הרב הגאון
רבי שלמה זלמן ברייער

לאחר הפילוג בין המשכילים לבין החרדים נפתחה תקופה חדשה, תקופה של זוהר, בדברי ימי האורטודוקסיה בהונגריה. קהילות היראים החלו להתפתח מבחינה דתית בקצב מואץ ולא זו בלבד שפעלו ברוח ה"שלחן-ערוך", אלא שבכל קהילה וקהילה ניתקנו תקנות חדשות לחיזוק הדת ולהרמת קרן התורה. אשר למעמדו של הרב בקהילה, החוזרה עטרה ליושנה והרב הפך למנהיג הרוחני של קהלתו "דה-יורה ודה-פאקטו" (בניגוד לתפיסתם של הריפורמים, כי הרב הוא פקיד בכיר בלבד ולא יותר, ואם הוא לא "מתאים" לקהלתו, אפשר לפטר אותו לאחר ארבע שנים).

באף מדינה בעולם לא זכו הרבנים לכבוד וליקר, כמו שזכו בקהלות האורטודוקסיות באוסטריה – הונגריה בימים ההם. הרב ה' ה"מרא דאתרא" במלוא מובן המלה וכל בני קהלתו התייחסו אליו ביראת כבוד. כאשר רב נכנס לבית-כנסת קמו בפניו כל המתפללים בדרך ארץ, כשנשא דרשה קיבלו את דבריו כאילו הם הלכה למשה מסיני, כאשר הרב שלח הזמנה לפלוני, הפסיק את עיסוקיו באותו רגע ורץ אל הרב ביראה ופחד ועשה הכל, כדי למלא אחרי רצונו.

כאשר רב הקהילה עזב את דירתו ^{התורה והעבודה} ~~היה~~ ^{היה} זה חידוש גדול בעיני הצבור, כי ידעו שהרב לא יוצא לעיר סתם לטייל אלא לשם שליחות של מצוה, וכולם – כקטן כגדול – הביטו אחריו בהתענינות. כאשר אחד מבני הקהילה זילזל בשמירת השבת, חינוך הילדים ברוח התורה, טהרת המשפחה וכיו"ב, מיד דרש הרב על זה בשבת בפומבי והטיף דברי מוסר, ללא כל פחד. כל זה הודות לעובדה שהרב ה' עצמאי, נבחר להיות רב לכל ימי חייו ולא פחד מאיש. לרב לא היתה משטרה להוציא לפועל את "גזרותיו" ובכל זאת, בשל כבוד התורה קיבלו את מרותו ואיש לא העז להתנגד לו. למרות זאת, לא ראו ברב רודן אכזרי, שכופה את רצונו על הצבור, אלא עבד ה' שמוטלת עליו החובה למלא משימה קדושה. רא' לדבר, כי יהודים לא יכלו לחיות ללא רב, עד כדי כך, שהיו ישובים בהונגריה ששלושים יהודים החזיקו רב, בנוסף לשוחט, מלמד ושמש.

הוסיף לכבודו של הרב גם זאת, שכמעט כל רב ניהל ישיבה קטנה או גדולה בלימוד גפ"ת. הרבנים היו איפוא גם ראשי – ישיבות, שלא על מנת לקבל פרס. גם אחזקת הישיבות היתה על חשבון בעלי הבתים, שהשתתפו בסיוע כספי וגם בהענקת "ימים" לבחורי הישיבה. היתה התחרות בין הקהלות האורטודוקסיות על גודל הישיבות, על תקנות לחיזוק הדת, על מספר המוסדות התורניים, בתוך הקהילה ועל גדלותו וגאונותו בתורה של רב המקום.

לעומת זאת, התדרדר המצב הדתי והרוחני בקהלות הריפורמיות עד שפל המדרגה (בהונגריה קראו לריפורמים – "ניולוגים") והקיצונים שבהם כבר החלו לפעול ללא מעצורים. הם עשו כל מאמץ אפשרי בכדי שהתפלה בבית-הכנסת (עם הבימה לפני ארון הקודש, מקהלה מעורבת בלווית עוגב בשבת ובגדי שרד לחזן ולכלי-קודש בטעם פרוטסטאנטי) תהי' דומה לפולחן נוצרי, והרבנים הריפורמים

עשו מאמצים, כדי שהנאום שלהם בשפה ההונגארית הקלאסית תהי' יותר פאטריוטית ויותר לאומית ויותר הונגארית אפילו מנאומו של הכומר. התוצאה לא איחרה לבוא: הנישואין המעורבים עלו לממדים מדהימים, הקהלה הריפורמית נהפכה לקרש-קפיצה לכפירה ולשמד ר"ל ויהודים נילוגים התנצרו בהמונים. וזאת, למרות שהקהלות היו עשירות והקימו בתי-כנסת מפוארים ומוסדות צדקה וסעד לרוב.

בסמינאר לרבנים ע"ש "המלך פרנץ יוסף" היו הבוגרים בדרך כלל, ילדי יהודים אורטודוקסים ש"הועפו" משיבות, או סתם בחורים שיצאו לתרבות-רעה. מבין הרבנים הריפורמים צצו כמה מטיפים מפורסמים וסופרים יעילים בשפה ההונגארית והיו ראויים ומתאימים להיות מרצים באוניברסיטת בודאפשט, אבל בשום אופן לא רבנים כי על ידי השקפתם והתנהגותם עשו את השם "רב" ללעג ולקלס.

אהרן חורין, רבו של קהלת אראד, כתב באחד מספריו, כי "אהבת ה' והבריות קודמת למצוות המעשיות"... ועל יסוד זה התיר נסיעה וכתובה ביום שבת קודש ולהתפלל בגילוי ראש ועוד. פעם הוזמן אהרן חורין להופיע בעיר אובן (בודא) לפני בית-דין של שלושה רבנים, על שכתב דברי אפיקורסות באחד מספריו. אב בית הדין הרב שמואל בוסביץ מאסאד צוה עליו לחזור בתשובה, להתחרט בכתב על מה שכתב ואת הספר דן לגניזה. ואם לא יעשה כן, פסקו הרבנים שצריך לגזור את חצי זקנו... אולם, שלטונות הגוים התערבו וביטלו את פסק-הדין. לאחר פטירתו, הקימו חסידיו פסל מדמותו על קברו, פסל הקיים עד היום בבית-הקברות הריפורמי בעיר אראד. נכדו של אהרן חורין, הכלכלן והתעשיין המפורסם וחבר בבית העליון בבודפשט התנצר. גם נינו היחידה שנשארה יהודי' והתגוררה באַראַד, עברה לנצרות לאחר מלחמת העולם השני'.

היהודים "המתקדמים והמתחדשים" ניתקו את קשריהם לא רק עם אחיהם האורטודוקסים אלא גם עם כל שבטי ישראל שבעולם והשתדלו להסתתר בתוך החברה והתרבות ההונגארית. הם פחדו מכל קשר עם יהודים משאר ארצות, כדי שההונגארים לא יראו בכך חוסר פטריוטיות... אולם, דבר זה הביא לחדירתם של יהודים מתבוללים ומשומדים לעולם המדע, האומנות, העתונות והבידור, דבר שעורר את שנאת הגוים ותוצאותיו היו טראגיות. ההונגארים התחרטו על שוויון-זכויות שהעניקו ליהודים והתחילו לחוקק כל מיני חוקים וגזרות נגד היהודים. עוד לפני עלייתו של היטלר ימ"ש לשלטון. שנאת ההונגארים נגד היהודים באה לידי ביטוי בתקופת השואה, כשהם התייחסו ליהודים באכזריות יותר גדולה מהגרמנים. הנאצים. נתקיים בהם ביהודי הונגריא דברי הנביא: "מהרסיך ומחריבך ממך יצאו".

התלכדות המחנה האורתודוקסי

הקהלות החרדיות שפעלו ברוח התורה והמסורה התארגנו והקימו בעיר בודאפעשט, בירת הונגריא, לשכה אורתודוקסית מרכזית, שפעלה בהתאם לתקנות הארציות שנקבעו. בראש הלשכה עמד הנשיא שהיה יו"ר מועצה ארצית בת מאה חברים, ביניהם ארבעים רבנים וששים "בעלי בתים", שעזרה לו בניהול הענינים השוטפים ובפתרון הבעיות שעלו על הפרק.

בתחלה סרבו מספר רבנים להצטרף ללשכה האורתודוקסית, ביניהם הרב הגאון ר' ירמיה לעוו מאויהעלי, בעמח"ס "דברי ירמיהו", בטענה, כי הלשכה עומדת תחת השפעת החסידים וזאת בניגוד להשקפתו של הרב מאויהעלי שהיה מתנגד מושבע. מצד שני, סירב להצטרף ללשכה האורתודוקסית הגה"צ ר' יקותיאל יהודה טייטלבוים זצ"ל, רבה של סיגעט, בטענה, כי לא יתכן שאנשים המתגוררים בבודאפעשט יקבעו בעניני קהלה של סיגעט ומחוז מארמרוש.

הנשיא הראשון של הלשכה הי' ר' איציקל רייך ז"ל, שלא הצטיין בלמדנותו ובבקיאותו בתורה, אבל הי' ירא שמים גדול ומקורב למלכות מאז ומתמיד. הגם שהרבנים מהונגריא העלית, שהיו ברובם מתנגדים, העדיפו כי יו"ר הלשכה יהי' "אשכנזי" ולא חסיד אב"ד הרבנים מהונגריא התחתית, שהיו את הכף, ובפרט כשבראשם עמד הגה"צ ר' חנניא יום טוב ליפא טייטלבוים זצ"ל, רבה של העיר סיגעט.

מספרים על ר' איציקל רייך, שהתנהג בכל דבר ברוח חסידית מובהקת, כי בשבת קודש הי' חובש "שטריימל" ולובש "קפוט" שחורה וגרביים לבנות, אבל כשביקר במשרד ממשלתי של הגוים, או כשהי' לו ראיון אצל שר הדתות, הופיע בלבוש אלגנטי כדיפלומאט: פראק, צילינדער וכפפות לבנות. הי' לו בית מדרש פרטי בביתו ולפני שהלך לפגישה עם השר, התפלל תפלת מנחה בצבור בבית מדרשו. סיפרו עליו שבמקרים כאלו הי' מתפלל בכוונה גדולה ולפעמים הי' שופך דמעות בתפלתו, כדי שיצליח בדרכו אצל אנשי השלטון בענינים שהיו קשורים לאמונת ישראל, והמקום בו התפלל הי' רטוב מהדמעות שזלגו מעיניו...

המחלוקת בסיגעט

בימים ההם (שנת תרמ"ג), לאחר פטירת הגה"צ ר' יקותיאל יהודה טייטלבוים, פרצה מחלוקת גדולה בעיר סיגעט, בין חסידי וויז'ניץ לבין חסידי סיגעט. מצד אחד עמדו רוב "בעלי הבתים" מסלתה ומשמנה של העיר ובראשם הגה"צ בעל "קדושת יום טוב" ולימינו הדיין הגאון ר' שלמה טאָבאָק, בעל ה"ערך שיי", ומצד שני התיצבה משפחה גדולה ונכבדה, משפחת "כהנא" ובראשה הדיין הגאון ר' חיים לייב כהנא והגביר ר' קלמן כהנא וחתנו הרב הגאון ר' יהודה מודערן ז"ל. חמיו רצה להושיבו בכל מחיר על כסא הרבנות של העיר, בניגוד להסכמתם של רוב חברי הקהלה ונוצרה קטטה גדולה על רקע זה שהגיעה עד לב השמים. רובם ככולם של רבני הונגריא תמכו

והחזיקו בידי ה"מרא דאתרא" הגה"צ ר' חנניא יו"ט ליפא טייטלבוים. לעומת זאת, התיצבו לימין משפחת כהנא מספר לא מבוטל של רבנים מחו"ל וכל חסידי האדמו"ר מוויז'ניץ. כתבי פלסתר, היתרים ואיסורים פרחו באוויר חדשים לבקרים. שני המחנות השמיצו זה את זה באופן הדדי ונתהוה חילול השם גדול.

לאחר מחלוקת במשך ארבע שנים נתפרדו יהודי סיגעט לשתי קהלות נפרדות. הקהלה המקורית נשארה מסורה ונאמנה למרן ה"קדושת יום טוב", ואילו הנפרדים, שבראשם עמדו משפחות כהנא והרה"ג ר' יהודה מאדערן, התארגנו בשם "קהלה ספרדית" וניתקו כל קשר הן עם הקהלה האורתודוקסית המקומית והן עם הלשכה האורתודוקסית המרכזית בבודאפעשט, מכיון שיו"ר הלשכה ר' איציקל רייך תמך באופן חד משמעי במרא דאתרא של סיגעט.

כאמור, נפרדו חסידי וויז'ניץ מהקהלה האורתודוקסית והקימו בית מדרש (קלויז) לאנשי שלומם וגם קהלה נפרדת. מטעם הקהלה האורתודוקסית נדפס ספר בשם "מלחמת מצוה", הכולל מכתבים, הסכמות וחווות דעת מכל גאוני מדינת אוסטריא-הונגריא ובראשם הגה"ק ר' יהושע מבעלזא והגה"ק ר' יחזקאל שרגא הלבערשטאם זצ"ל משינעווע. מטעם הספרדים הוצא לאור ספר בשם "אוהב משפט" עם מכתבים והסכמות מגאוני גליצא, ביניהם הרב הגאון ר' שלום מרדכי הכהן מבערזאן ז"ל (שחזר בו לאחר זמן והתנצל, כי עשה זאת בעקבות הפצרותיהם של חסידי וויז'ניץ).

למרות שהשוחטים של הקהלה הספרדית נאסרו בידי כל רבני מדינת הונגריא, לא השגichו בכך כיון שהשובי"ם היו חסידי האדמו"ר מוויז'ניץ, לבושים בשטריימל וקאפוטעס. זאת ועוד: חסידי וויז'ניץ שהתגוררו בכפרים מסביב לעיר סיגעט הביאו במיוחד עופות בעגלות לשחיטה לשוחטים של ספרדים אלו, ואמרו בשם האדמו"ר, כי הבשר הנאסר הזה הוא סגולה לפרנסה טובה...

בסופו של דבר הוכיחה ההיסטוריה את האמת, כי גם הרב ר' יהודה מאדערן לא האריך ימים כרב בעדה הספרדית, מכיון שהרבה יהודים מתבוללים וחילונים למחצה הצטרפו לקהלה זו, עד שהתחברו עם הקהלות הריפורמיות וקבלו להם לרב את דוקטור ראבינער דאנציג, בוגר הסמינאר הריפורמי בבודאפעשט... כאשר ראו זאת חסידי וויז'ניץ, התחרטו על מעשיהם, עזבו בהמוניהם קהלה ספרדית זו וחזרו לקהלה האורתודוקסית שבראשה עמד מרן ה"קדושת יום טוב" זצ"ל. אולם, הקימו להם בית מדרש בשם "וויז'ניצער קלויז" וקבלו את מרותו של הרב דמתא. בכל פעם כאשר באו האדמו"רים מבית וויז'ניץ לביקור בעיר סיגעט, דרכם הראשונה היתה לבית הרב האב"ד לברך את המרא דאתרא, והכל בא על מקומו בשלום, כמקובל אצל יראים שלימים, חסידים ואנשי מעשה.

ר' איציקל רייך

מספרים על ר' איציקל רייך ז"ל, כי פקיד בכיר במשרד הדתות שאלו: "הלא גם הרבנים הריפורמים אומרים מוסר למתפללים שלהם, מדוע לא שמים לב לדבריהם?" השיב ר' איציקל רייך: "אני אסביר לך במשל, פעם בא כפרי לעיר וביקר בקולנוע בפעם הראשונה בחייו. לפתע הופיע על המסך שריפה גדולה ובית גדול עולה באש.

קם הכפרי על רגליו והתחיל לצעוק – הצילו רבותי! למה אתם יושבים בחיבוק ידיים, הביאו מים לכבות את השריפה!" התחילו כל הנוכחים ללגלג עליו ואמרו – טיפש שכמוך, זהו רק משחק קולנוע ולא מציאות". עד כאן המשל, סיים את דבריו ר' איציקל רייך, את הנמשל תבין ממילא....

*

הוא היה אומר: מדוע אין הרבנים האורטודוקסים מקבלים משכורת גדולה והם חיים בעניות ובדחקות, ולעומת זאת, חיים הרבנים הריפורמים חיים של עושר ויש להם משכורת גדולה? – משום שכלל הוא בעולם, שפוחלץ (עור ממולא קש וכדו') של צפור יותר יקר מציפור היטבעי...

*

ר' איציקל רייך ז"ל היה לא רק נשיא מוכשר, שעשה את עבודתו בלשכה המרכזית בנאמנות ומילא את תפקידו הרם במסירות ובדבקות, אלא גם פוליטיקאי ממולח, שידע לכוון את האוריינטציה הפוליטית של המחנה החרדי לכיוון הנכון. עלינו לדעת, כי אוסטריא – הונגריא היתה מדינה דו־לאומית וההונגארים, ששנאו בתכלית השנאה את האוסטרים הגרמנים, התקוממו נגדם בשנת תר"ח (1848) במהפכה עקובת דם, שבראשה עמד הגבור ההונגארי הלאומי בשם קושוט לאיוש. היהודים רובם תמכו במהפכה בכסף ובמתנדבים, מכיון שקושוט הבטיח להם שוויון זכויות. האוסטרים במצוקתם בקשו את עזרתו של הצאר והצבא הרוסי הציל את כתרו של הקיסר פרנץ יוסף. לאחר דיכוי המרד, הטיל השלטון הצבאי האוסטרי קנס קיבוצי על כל הקהלות היהודיות באונגריא. בכל זאת המשיכו היהודים להזדהות עם האינטרסים הלאומיים של המדיארים, על אפם וחמתם של החוגים האוסטרים שהיו בתוך הממשלה. היהודים שכחו מה שאמרו חז"ל בפרקי אבות: "הוי מתפלל בשלומה של מלכות". אולם, פרשה אומללה וטראגית של עלילת דם הניעה את היהודים ובמיוחד את האורטודוקסים לחשוב אחרת ולשנות את העמדה הפוליטית.

עלילת הדם בטיסה-עסלאר

עלילה פרצה בשנת תרמ"ב (1882) בכפר קטן ונידח השוכן על גדות הנהר טיסה. התקופה היתה לפני פסח, הקהלה היהודית שבכפר היתה זקוקה לשוחט ומספר שוחטים מכל חלקי הארץ באו לנסיון. בימים ההם נעלמו עקבותיה של עוזרת נוצריה בגיל 14, אחרי שעשתה קניות בחנות של סוחר יהודי וגבירתה נזפה בה. הדבר עשה לו כנפיים בכפר, בסביבה ובכל המדינה. העלילה הזאת הרעילה את האווירה בכל הונגריא ומעשי אלימות אנטישמיים נערכו בכל ישוב וישוב שהתגוררו בו יהודים. נוצרים התנפלו על יהודים חפים מפשע, היכו אותם ועשו בהם שפטים. שני חברי פרלמנט – שונאי ישראל מפורסמים – אישטווצי ואונודי ימ"ש דרשו בבית הנבחרים את גירוש היהודים מכל המדינה.

על יסוד הצהרת שני ילדים – מוריץ בגיל 13 ואחיו שלמה בגיל 5, שניהם בני השמש של הקהלה בטיסה – עסלאר, יוסף שאָרף, עצרו השלטונות שלושה שוחדים ועשרות יהודים מקומיים בחשד רצח ועזרה לרצח. היהודים האלה עונו בכל מיני עניינים בעת החקירות בבתי המשטרה ובבתי הסוהר, גלי עלילת הדם בטיסה – עסלאר הגיעו לכל פינות המדינה. יהודים סבלו מאיומים, רדיפות והשפלה מצד הגוים במשך חודשים ארוכים. הופיעו גם פלאַקָאָטים ברחובות הערים שעודדו את העם לפוגרומים. גם העובדה שהנהר טיסה פלט לאחר שלושה חודשים את גופתה של העוזרת הערלית הזאת לחוף, לא יכלה להשפיע על תהליך החקירה ולשנות את המצב. הפרשה עלתה גם על כותרות העתונות העולמית ולא הוסיפה כבוד לעם ישראל.

לאחר שלוש ישיבות של בית המשפט נקבע, שאין כל יסוד לאשמה. כל העצורים שוחררו, אבל צל עלילת הדם רחף על ראשי יהודי הונגריא עשרות בשנים. בראש צוות הסנגורים עמד המשפטן וחבר הפרלמנט – אטוואש קרול, שהיה מחסידי אומות העולם. אמרו עליו שלמד הלכות שחיטה, כדי לשכנע את התובע הכללי, כי גוים חתכו את צוואר העוזרת לאָר מותה, ולא שוחדים יהודיים... על משפט זה הוא הוציא גם ספר. העלילה נסתיימה בעיקר עקב התערבותו של ראש הממשלה דאז בשם טיסא קלמן, לחיסול הפרשה.

מספרים, כי מקרה דומה קרה גם בקהלה אחרת בהונגריא, והיינו: שבוע לפני חג הפסח נמצא ילד הרוג בקרבת בית הכנסת ואימה ופחד נפלו על כל בני הקהלה. שוב יאמרו הגוים שהיהודים הרגו את הילד, כי הם זקוקים לדמו למצות, והערלים ינקמו את נקמת דמו. התאספו ראשי הקהלה לישיבה ודנו כיצד לקדם פני הרעה. לפתע נפתחה הדלת ושמש הקהלה פרץ לתוך בית הכנסת וצעק בשמחה "מזל טוב", "מזל טוב", ברוך השם, הוברר כי ההרוג הוא ילד יהודי...

היהודים החרדים ובראשם ר' איציקל רייך, נשיא הלשכה האורתודוקסית, למדו לקח מפרשת עלילת הדם בטיסה-עסלאר. כאן הומחש להם מדת התלות של חייהם וכבודם, לפי דרך הטבע ביחס השלטונות (הקשורים לקיסר) אליהם. לכן היה מקובל באוסטריא – הונגריא, כי הרבנים והיהודים האורתודוקסים לא עסקו בפוליטיקה ותמיד תמכו בממשלה, כלומר, במפלגה שהיתה נמצאת בשלטון המדינה. למעשה היתה זו השקפה יהודית מקובלת, להראות נאמנות למלוכה ובהתאם למאמר חז"ל באבות "הוי מתפלל בשלומה של מלכות". לעומת זאת, הריפורמים, שרצו להפגין שהם פאטריוטים הונגרים יותר גדולים מההונגרים עצמם, תמכו תמיד באופוזיציא. בחוגי השלטון ידעו מזה ולכן חל מפנה חיובי בתוך הממשלה כלפי החרדים. השלטונות התחילו לתמוך באורתודוקסים וכל התלונות והבקשות שהריפורמים הגישו למשרד הדתות בבודפשט, לעשות סוף לפירוד ולהכיר כמו בכל מדינות העולם בדת יהודית אחת, נפלה על אזניים אטומות.

כשנפטר ר' איציקל רייך נהרו לבודאפעשט נציגי הקהלות האורטודוקסיות והרבנים בהמוניהם, כדי לחלוק לו את הכבוד האחרון, סיפרו לי אנשים שהשתתפו בהלווייתו, כי בדברי הספד שנשא רבה של סיגעט, בעל "קדושת יום טוב", ציטט את הפסוק מפרשת השבוע "צרור את המדינים וגו' ואחר תאסף אל עמך". הכוונה שאנחנו צריכים לצאת למלחמת קודש נגד המתבוללים המדיינים (מלשון מדון – ריב), שעושים קטטות משום שמתנגדים למצוות התורה גם "אחר תאסף אל עמך" ולא רק בזמן שהיית בחיים, ועליך להיות למליץ יושר לכולנו שנוכל להביס את הרשעים האלה פורקי עול התורה, כי גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם. רבה של סיגעט סיים את דבריו בזה"ל: "אתה ר' איציקל רייך, תגיע ישר לגן העדן ואבי מורי זצ"ל כבר מחכה לך"...

לא בכדי נשא עליו הצדיק מסיגט הספד מר. ר' איציקל רייך, בנוסף לכך שהתנהג בחסידות ועמד תחת השפעתו של אביו, בעל ה"יטב לב" ושל תלמידיו הרבנים ממחוזות סאבולטש וניר ומערי נאנאש ודורוג, היה האיש, שהרב מסיגט חב לו את כסאו. ומשום העובדא דלהלן: בעת שנפטר ה"יטב לב" זצ"ל, היו חוגים בהנהלת הקהלה בסיגעט שסרבו לקבל את בנו למלאות מקום אביו. ^{מקום אביו} ^{הנהלת הקהלה} שפרצה המחלוקת עם משפחת כהנא. אולם, חסידיו המקורבים של ה"יטב לב" לא הירשו לערוך את ההלוי' עד שלא יקבלו את בנו בתור רב דמתא. שלחו מברקים ללשכה המרכזית האורטודוקסית בבודאפעשט והדבר נמשך לערך יומיים, עד שהגיע ר' איציקל רייך. הוא התחיל להאבק עם מתנגדי הרב במסירות נפש והוא היה הראשון בין המספידים שאמר על יד הקבר הפתוח: "רבנו הקדוש, ברצוני לבשר, כי בנו רבי חנניא יו"ט ליפא, האבדק"ק טעטש, נתקבל לרב, שימלא מקום קדשו מזל טוב". כאשר שמעו זאת הנוכחים וביניהם ראשי הקהלה המתנגדים, הסכימו כולם ואמרו: "מזל טוב! יותר מאוחר, כשפרצה המחלוקת באופן פומבי בין משפחת כהנא לבין תומכי הרב, המרא דאתרא, התייצב ר' איציקל רייך לימינו של ה"קדושת יום טוב".

*

לאחר פטירתו של ר' איציקל רייך (בשנת תרנ"ו – 1896) ריחפה סכנה רצינית על האורטודוקסיה ההונגארית והיא: היפרדות לחצאין. הרבנים והקהלות שנטו לחסידות רצו לעזוב את הלשכה. הסיבה לכך היתה, כי רבה של פרעשבורג, בעל ה"שבט סופר" זצ"ל, לאחר התייעצות עם רבנים אחרים, מינה את הרה"ג ר' אריה לייב ליפשיץ, רבה של סאנטוב. לנשיא הלשכה. דבר זה פגע ברבנים החסידיים, משום שהרב ליפשיץ הי' מתנגד מושבע וגם משום שבניו למדו באוניברסיטה. בראש המחנה החסידי עמד ה"קדושת יום טוב", שנסע במיוחד לפרעשבורג, כדי להשפיע על ה"שבט סופר" לשנות את החלטתו ולבטל את המינוי. מכיון שרבה של פרעשבורג סירב למלא אחרי בקשתו, זימן ה"קדושת יום טוב" אספת רבנים לעירת מיהאיפאלווא. התאספו כאן למעלה משבעים רבנים, אך רובם התנגדו לפירוד. בראש המתנגדים היו בעל "ערוגת הבושם" מחוסט ובעל "זכרון יהודה" מסאטמער, שטענו כי בעקבות הפילוג יתחזקו הריפורמים, שמחכים בכליון עינים לפירוד מעין זה. בסופו של דבר הוחלט לצרף לימין הנשיא, נציג המחנה החסידי. אז נבחר הרב חיים אלעזר הארטשטיין, ראש הקהלה של העיר מונקאטש, לסגן נשיא הלשכה האורטודוקסית בבודאפעשט, והכל בא על מקומו בשלום:

הרב ארי' לייב ליפשיץ ז"ל מילא את תפקידו כראש לשכת היראים בבירת הונגאריא במשך 15 שנה. לאחר פטירתו (תרס"ה – 1905) נבחר פה אחד לנשיא הלשכה הרב ר' אברהם פראנקל ז"ל, שזכה לשני שלחנות – תורה וגדולה במקום אחד, כי בנוסף לבקיאותו בתורה היה גם תעשיין ועשיר גדול וכל אשר עשה ה' הצליח בידו. הוא נולד בעיר דעברעצין, למד בישיבת גרוסווארדיין, נסמך להוראה בישיבת פרעשבורג ונתפרסם כאחד מגדולי התורה בהונגריא. הוא הצטיין גם בידיעותיו האוניברסליות ושלט בשבע שפות. יחד עם זה היה ידוע כנדבן גדול, שתרם הרבה להחזקת ישיבות ולתמיכת הכוללים בארץ הקודש. הרב ר' אברהם פראנקל פעל הרבה למען הריאורגניזציה של כל הקהילות האורתודוקסיות בהונגריא ועשה רבות להרגעת הרוחות ולהפסקת הקטטות בין הקהלות האורתודוקסיות והריפורמיות.

בשנת תרע"ג (1913) הופיע באחת האספות של הלשכה האורתודוקסית בבודאפעשט הרב הגאון ר' שלמה זלמן ברויער ז"ל, רבה של פראנקפורט דמיין, שהי' יליד הונגריא, והציע כי הלשכה האורתודוקסית בהונגריא תתאחד עם "אגודת ישראל" העולמית ועי"ז תחזקנה ידי האורתודוקסים בגרמניא. מספר רבנים התייחסו בתשומת לב להצעתו, אבל הגה"צ ר' צבי הירש שפירא זצ"ל, בעל ה"דרכי תשובה" ממונקאטש, התנגד בתוקף להצעה והסביר זאת על ידי משל: אם אתה מעמיד שתי מיטות זו על יד זו והמטות אינן שוות, אין לך עצה אחרת אלא לחתוך מהמטה הגדולה, כדי ששתיהן תהיינה שוות. כך יקרה לנו אם נקבל את הצעתו של הרב ברויער. הונגאריא עומדת ברמה יותר גבוהה מגרמניא, הן בתורה והן ביראה, ואם נסכים ל"שידוך" הזה, ניאלץ לוותר על הרבה דברים קדושים הקשורים ללבנו, כדי להיות דומים ליהודי גרמניה, שאף פעם לא יהיו דומים לנו... הרב הגאון ר' שלמה זלמן ברויער חזר לביתו בידים ריקות.

כדאי להזכיר, כי הרה"ג ר' יצחק יעקב ריינס ז"ל, רבה של לידה, מייסדה של תנועת ה"מזרחי" ערך בשנת תרס"ד (1904), בשיתוף עם הרה"ג ר' יהודה לייב פישמאן ז"ל ועידה עולמית של ה"מזרחי" בעיר פרעשבורג. הרב ריינס פנה אל אדמו"ר ה"שבט סופר" ז"ל, על ידי ידידו ר' שמואל בעטלהיים, עסקן וסופר בפרעשבורג, שיקדם את הועידה בברכה בתור מרא דאתרא. הרב ריינס לא זכה לתשובה. העתון "איזראליט" מפראנקפורט דמיין, שהיה "שופרו" של המחנה האורתודוקסי בגרמניא, יצא בהתקפה נגד ועידה זאת. מכה קשה ניתכה על המארגנים עם פרסום איסור על השתתפות בוועידה, מטעם מאה ועשרים רבנים. למרות זאת, השתתף בוועידה הרה"ג ר' משה שמואל גלאזנער, רבה של קלאוזנבורג, נכדו של מרן ה"חתם סופר" זצ"ל. מלבד הרב גלאזנער, הרב פרענקל משאטסמנדורף, הרב ראטה מפאפא והגאון ר' שלום מקוטנא, רבה של אייזנשטאט, התנגדו כל הרבנים האורתודוקסים שבהונגריא לתנועת ה"מזרחי". בשנת תרס"ח הופיע איסור חתום ע"י שלושת תופסי ישיבות הגדולים במדינה: הגה"צ ר' משה גרינוואלד מחוסט, הרה"ג ר' שמואל רוזנבערג מאונסדורף והרה"ג ר' ישעי' זילבערשטיין מווייצען, נגד תנועת "מזרחי".

אך למרות האיסורים, הצליח הרעיון הציוני לחדור לרחוב היהודי, ובכל קהלה אורטודוקסית צצו סניפים של "אגודת ישראל" ושל "מזרחי" וגם של מפלגות לא דתיות. חובבי ציון התחילו להתארגן ומספרם גדל מיום ליום, בעיקר לאחר מלחמת העולם הראשונה. משימה קשה הוטלה על הרבנים: לעמוד על המשמר ולא לתת לציוניים להשתלט על הקהלה ולכבוש את בתי הכנסת. ה' זה מאבק קשה ועקשני, אך הרבנים האורטודוקסים ברובם בהונגריא ובמחוז טרנסילבניא (שנספח בינתיים לרומניא) החזיקו מעמד עד פרוץ מלחמת העולם השני'.

בשנת תר"פ התאספו בעיר דעש ראשי הקהלות החרדיות במחוז טרנסילבניא, חידשו את האיסור הנ"ל והוציאו קול קורא חדש, האוסר על יהודים שומרי תורה ומצוות, כל השתתפות בתנועה הציונית. על האיסור חתמו הגה"צ בעל "עצי חיים" מסיגעט, בעל "קרן לדוד" מסאטמער, הרה"ג ר' ישאול בראך מקרולע, בעל "כנסת יחזקאל" מדעש, הרה"ג ר' שלמה זלמן אולמן מביסטריץ ועוד רבנים (האיסור נדפס גם בספר "אבות על בנים" על פרקי אבות מהרב שאול בראך זצ"ל).

בשנת תרצ"ז, כלומר, שנתיים לפני פרוץ מלחמת העולם השני', הופיע במחוז טרנסילבניא ספר בשם "טיול בפרדס" מאת הרה"ג ר' שלמה זלמן עהרנרייך, רבה של שימלוי הי"ד. המחבר עורך התקפה חריפה הן נגד ה"מזרחי" והן נגד "אגודת ישראל" ויוצא בקול קורא בשפת יודיש לכל יהודי זיבענבירגען, לא לתמוך בציונים הנמצאים בארץ הקודש אלא בכלולים של קופת ר' מאיר בעל הנס. הספר נתקבל ברצון על דעת כל רבני טרנסילבניא, למרות המצב הקשה של יהודי אירופה בימים ההם.

*

סיפר לי ר' יעקב הרש ווייצנער, סוחר מקומי אמיד שביקר לעתים קרובות בארץ ישראל, כי היחסים בין הרה"ג ר' חיים יוסף זוננפעלד זצ"ל, רבה של עיה"ק ירושלים לבין הרה"ג ר' אברהם יצחק הכהן קוק היו טובים, למרות שנחלקו בדעותיהם ונפרדו בדרכיהם. מספר יהודים ירושלמים טובים התיידדו עם שני הגאונים. שלח פעם הרב זוננפעלד לרב קוק: "היתכן שכב' משתף פעולה עם הציונים החילוניים והחופשיים ומברך אותם על בניית הארץ, הלא החלוצים האלה כופרים בתורה ובמצוות?!". השיב הרב קוק: "כשבית המקדש היה קיים היה אסור אפילו לכהן הגדול להיכנס לקודש הקדשים רק פעם אחת בשנה, והיו מקפידים שלא יכנס זר או איש טמא להר הבית. לעומת זאת, כשבנו את בית המקדש לא שמו לב לדבר ולא הקפידו על כך שהבונים יהיו כהנים גדולים צדיקים וקדושי עליון..." השיב לו הרב זוננפעלד: "סברה זו אינה מתקבלת על הדעת, כי אצל בצלאל, שבנה את המשכן, כתוב "ואמלא אותו רוח אלקים בחכמה ובתבונה ובדעת" ואמרו חז"ל — בנבואה וברוח הקודש... ואשר לבניית בית המקדש, הרי אמרו חז"ל "אין מבטלין תינוקות של בית רבן מתלמודם (כלומר מתלמוד תורה) אפילו לבנין בית המקדש", כי התורה יותר חשובה לנו!" וכן אנו אומרים בהגדה של פסח "אילו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל — דיינו", אבל להיפך, אנחנו לא אומרים: "אילו הכניסנו לארץ ישראל ולא נתן לנו את התורה", מכיון שלא תיתכן ארץ ישראל בלי תורתנו הקדושה...

קהלת סערענטש

בשנת תרס"ג באתי בברית נישואין עם בתו של הרב הגאון הצדיק ר' פנחס ביליצער זצ"ל, אבדק"ק סערענטש. עזבתי את ישיבת פרעשבורג וקבעתי את דירתי, עם רעייתי הצנועה והצדקת מרת אסתר חיה, בבית חמי. בביתו ישבתי שלוש שנים רצופות, מפתו אכלתי ומימימי שתיתי. מטרתי היתה לשבת ולעסוק בתורה עד שימציא לי ה' מקום רבנות.

קהלת סערענטש היתה קהלה נאה וחסידה ומלאה בחכמים וסופרים. בראש חוג הלמדנים עמד תלמיד חכם גדול ועשר מפורסם בשם ר' משה שמואל שטערן ז"ל, שהיה מנהל בנק ובעל עסקים ובכל זאת הקציב לעצמו זמן ללמוד תורה. אפילו בבנק, ישב בעת הפנאי ועסק בתורה. בחצר דירתו היה בית מדרש, אשר שם נתן שיעורים ברבים בערב ובבקר למתפללים. באשמורת הבקר בשעה 4 בקיץ ובחורף היה ר' משה שמואל שטערן בבית מדרשו ולמד תורה, וזוגתו בדומה לו, קמה גם היא והגישה תה וקפה חם לכל הבאים שבאו להשתתף בלימודים.

סיפר לי ר' משה שמואל בשם רבו הגאון ר' נתן וואלף ז"ל הראב"ד בפרעשבורג, כשראה כי פושע ישראל עלה לתורה ביום כפור ובירך "אשר בחר בנו וכו' ונתן לנו את תורתו" דלכאורה קשה, ולברכה זו מה הוא עושה, הלא הוא יהודי חילוני ואינו שומר תורה. ואמר רבי נתן וואלף ז"ל הואיל ודרכם של ה"מתקדמים" לעשות כל מה שהגויים עושים כי הם רוצים בכל הענינים להתדמות להם אפילו בדברים שאין בהם טעם והגיון, נמצא כי החילוני מברך בשמחה ואומר "ברוך אתה ד' וכו' אשר נתן לנו" דייקא את תורתו ולא לגוים, וממילא אין אנו מחויבים לשמור אותה...

בסערענטש התגורר עוד תלמיד חכם ונגיד גדול, ושמו ר' יואב קורניצער, נכד למרן החתם סופר. גם הוא ישב על התורה ועל העבודה בתמידות. מו"ח ז"ל, בשיתוף פעולה של למדנים אלו שעמדו בראש הקהלה, עשה הרבה למען הרמת קרן התורה. ואמנם, קהלת סרנטש שגשגה והתפתחה בשטח הדתי והתורני ונעשתה לעיר ואם בישראל, שהיתה מפורסמת בתורה וביראה. לא היה בית בקהלה ולא היתה משפחה אשר אחד מבני' לא למד בישיבה כלשהי. בסוף ה"זמן" כשהבחורים חזרו לביתם מהישיבות, הי' ממש תענוג רוחני לראות איך התאספו בבית מדרשו של ר' משה שמואל שטערן ז"ל, למדו יחד סוגיא בש"ס, כל אחד הציע את חידושו ונתהוה פלפול גדול עד שנשמע קול התורה ברחובות העיר, ואשרי לאזניים שכך שמעו.

ולא זו בלבד, אלא שמספר גדול של אנשים פשוטים ועמי הארץ השיאו את בנותיהם לבחורים משיבות, ביניהם תלמידי חכמים אמיתיים. אני זוכר את ר' נתן אלתר, שהיה איש פשוט ובעל מלאכה והשיא את שלושת בנותיו לתלמידי חכמים מופלגים. אחד מחתניו היה ר' משה קליין, שהצטיין בתורה ובחסידות והיה מפורסם בכל הסביבה (נזכר גם לשם ולתהלה בספר "עיון מנחם", שהוציא לאור גיסי הרה"ג ר' מנחם מנדל פולאק ז"ל, שמילא מקום חמי בסערענטש ולפני המלחמה היגר לארצות הברית). היו בקהלת סערענטש כהנה וכהנה, עד שתשעים אחוזים של חברי הקהלה היו תלמידי חכמים, יראים ושלוימים.

חלק ניכר מבני הקהילה היו חסידים. הם בנו לעצמם בית מדרש שהתפללו בו בנוסח ספרד (נוסח של האר"י הקדוש). בכל יום לפני תפלת שחרית הלכו למקוה כשמונים אנשים ובשבת בבקר טבלו במקוה כמאה ושלשים מבוגרים וגם נערים. בכל עיר סערענטש לא היתה חנות פתוחה בשבת ולא היה בית שאכלו בו טריפות. בבית המדרש החסידי לא כבה האור אף פעם, לא ביום ולא בלילה. כשסיימה קבוצה אחת את לימודיה, באה קבוצה אחרת והמשיכה בלימוד תורה.

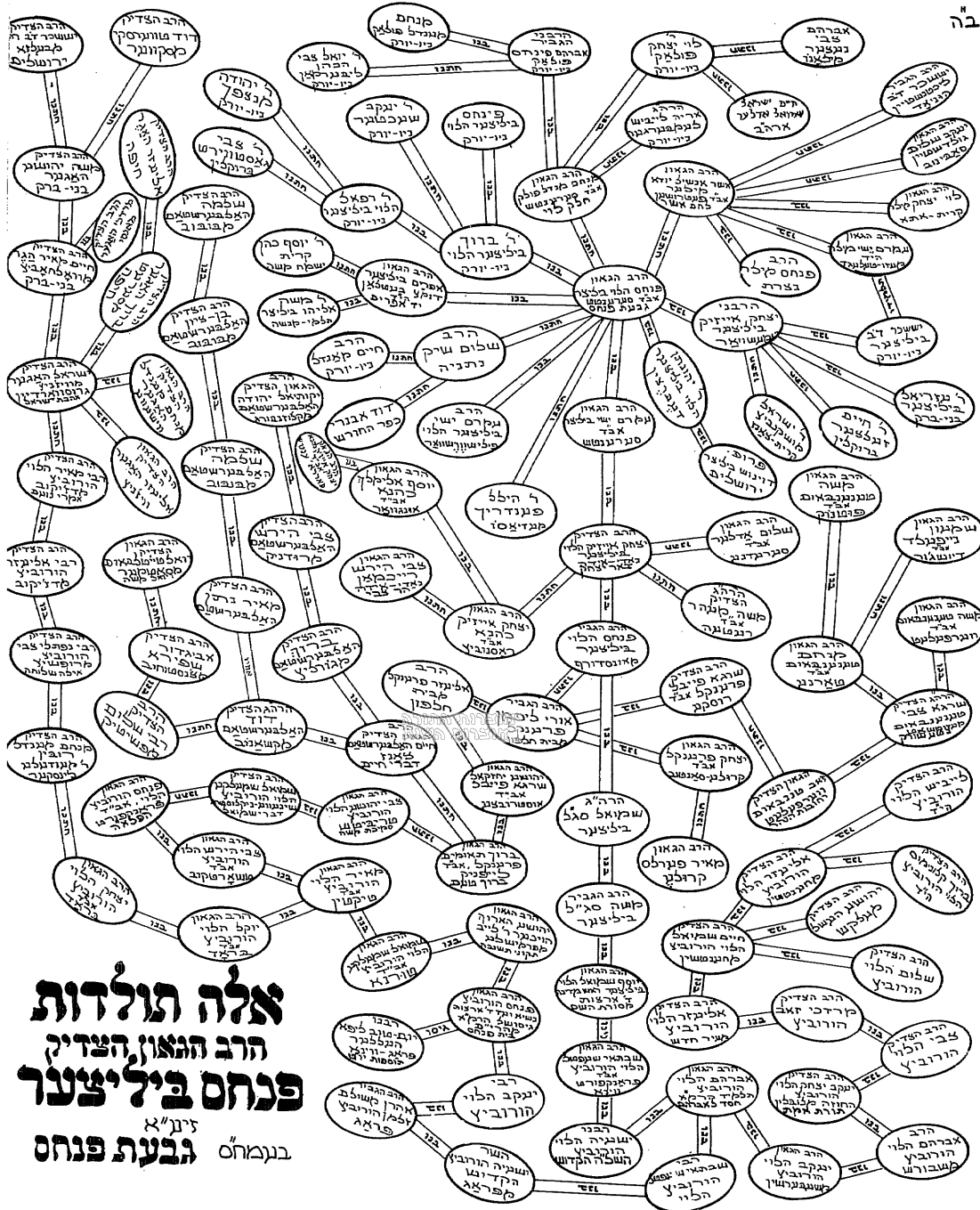
בכל זאת היו בקהלת סערענטש גם אנשים חילוניים למחצה, שלא דקדקו כל כך במצוות. פעם הגיש בעל בית תביעה משפטית נגד הנהלת בית הכנסת המרכזי על שפגעה בכבודו ביום הכפורים, וכך היה המעשה: במדינת הונגריה הקפידו מאד שהמתפללים לא ינעלו נעלים ביום הקדוש. ראו בזה איסור חמור ביותר ובכל הקהלות האורתודוקסיות לא קראו לתורה ולא כיבדו באף כיבוד, יהודי שהתפלל בנעליים. פעם קנה יהודי מודרני, עורך דין במקצועו, עלייה, אך סרבו לקרוא אותו לתורה בשל הנעליים שנעל. הוא תבע כאמור את הנהלת בית הכנסת למשפט על פגיעה גסה בכבודו. הרב הופיע בפני השופטים הגוים, הסביר להם את ההלכה ואת חומרת הדבר. הדברים מצאו חן בעיניהם ועורך הדין הפסיד במשפט.

קהלת סערענטש היתה קרובה ישיבתה. עוד לפני עשרות שנים היו מתגוררות שם כשלושים משפחות יהודיות בלבד, ואביו של מו"ח, ה"ה הרה"ג ר' עמרם ישי ביליצער ז"ל, לא הי' בעל תואר "רב" אלא "מורה צדק". כמו כן, בישובים הסמוכים: קוסטיר טוקאי ועוד לא כיהנו אלא "מורי צדק" בלבד. רק כעבור זמן, כאשר נתוספו תושבים קבלי הקהלות מעמד רשמי ומ"מורי הצדק" נעשו "רבנים". לכן אמר תלמיד חכם אחד בצחוק: "מיום שנתרבו הרבנים, אין עוד מורי צדק בקהלות..."

*

מו"ח ז"ל, הרה"ג ר' פנחס ביליצער ז"ל, כשהי' בגיל חמש, עזב את בית הוריו והלך ללמוד תורה אצל סבו — הגה"ק מוה"ר יצחק אייזיק זצ"ל, שהי' רבה של קהלת נאג' — אידה, בעמח"ס "באר יצחק". על ברכיו של אותו צדיק, ברכי התורה והיראה נתגדל עד שנעשה בן ח"י שנים. אז הלך ללמוד בישיבה הרמה של העיר אונגוואר, שבראשה עמדו שני מאורות גדולים: הרה"ג ר' חיים הירש מנהיימער, הרב דמתא, בעמח"ס "עין הברדלח", והדיין הרה"ג ר' שלמה גאנצפריד ז"ל, בעמח"ס "קצור שלחן ערוך". בגיל עשרים בא בברית נישואין עם בתו של הנגיד ר' לוי יצחק אסטרייכער ז"ל ממונקאטש, שהי' בנו של הגה"ק ר' יהונתן בנימין ז"ל, רבה של טשענגער. כאן בבית חמיו ישב ר' פנחס על התורה ועל העבודה במשך תשע שנים. לאחר פטירת אביו בסערענטש, נבחר פה אחד למלא את מקומו והוא נהג את עדרתו כרועה נאמן, עשרים וארבע שנים לערך.

מו"ח ז"ל, למרות שהיו לו תשעה ילדים ולא הי' עשיר, אסף גם אותי לביתו והבטיח לפני הנישואין לפרנס אותי מספר שנים כדי שאוכל לעטוק בתורה ללא דאגות פרנסה. ואכן, במשך שלוש שנים סעדתי על שלחנו וישבתי בד' אמות של הלכה בחדר מיוחד שהיקצה לי מדירתו. מו"ח ז"ל הי' נוהג לקום בשעות הבקר המוקדמות ולעסוק בתורה, ואני נהגתי ללמוד כלילה עד לאחר חצות. כמעט כללילה הי' נוהג מו"ח ז"ל לדפוק בחלון חדרי ולאמר: "ר' אשר, לך לישון, כי אני כבר קמתי!".

מו"ח ז"ל, בנוסף לתכונותיו הנעלות בלימוד תורה ובעבודת ה', הי' מומחה מנוסה בניהול הרבנות. פעם הרגיז אותו אדם פשוט, בעל מלאכה, שביקר את הצורה שבה משגיחים על האיטליזים. אמר לו מו"ח ז"ל: "מר פינקעלשטיין, סלח לי, אך כמו שלמדת את מלאכת הסנדלרות לפחות שלוש שנים, כך צריך ללמוד במשך מספר שנים גם את מלאכת הרבנות..." משום כך, אל יחשוב האדם שהוא מסוגל לתת עצות לרבנים מומחים, איך לנהל את הרבנות ואיך לפתור בעיות דתיות, ברוח ה"שלחן ערוך" ובדרכי נועם העולות על הפרק בחיי הקהלה.

אהבתי את מו"ח ז"ל אהבת נפש, לא רק משום שהי' מורי ורבי, שהאיר את עיני בתורה, בפסיקת הלכה למעשה והכניס אותי להיכל מורי ההוראה בישראל, אלא גם בשל מדותיו התרומיות ובשל היותו בעל יושר לב ונפש שפלה. הוא הי' מיחידי הסגולה בשאר רוחו. בדברו שיחות חולין שהיו תמיד מתובלות בדברי תורה, היו פניו הנאים מוארים באור פנימי.

מו"ח ז"ל הי' מתנגד מובהק, שחבש... שטריימל, שקנה לו חותנו ר' לוי יצחק אסטרייכער ז"ל, שהי' גם הוא אשכנזי אדוק. אבל מכיון שהתגורר בעיר מונקאטש, בתוך חברה חסידית ובאווירה חסידית, הי' בלתי אפשרי להכניס לחופה את חתנו ללא שטריימל. אולם, לאחר שמו"ח ז"ל חזר ממונקאטש לסערענטש, כדי למלא את כסא אביו ברבנות, ובתור מרא דאתרא הי' צריך להתפלל בבית הכנסת המרכזי האשכנזי (ולא בבית המדרש החסידי), הי' נאלץ מו"ח ז"ל להוריד את השטריימל. בכל זאת, לא רצה לזלזל כליל בכבוד השטריימל, לכן חבש אותו כשחזר הביתה מבית הכנסת בשבתות ובימים טובים. השטריימל והכובע עם השוליים הרחבים שיקפו את עמדתו החיובית והפשרנית כלפי החסידים והמתנגדים גם יחד.

*

סח לי מו"ח ז"ל, כי האדמו"ר ר' יהושע מבעלזא זי"ע לא הי' ביחסים טובים עם הרה"ג ר' יוסף שאול נאטאנזון, רבה של לעמבערג, בעמח"ס "שואל ומשיב", ובכל זאת כשביקר האדמו"ר מבעלזא בלעמבערג אמר: "היתכן לא לבקר אצל המרא דאתרא?!". הופתע הרב מלעמבערג ושאל: "איך זכיתי לכבוד גדול כזה, הלא היחסים בינינו מתוחים קצת?" השיב לו הצדיק מבעלזא: "כתוב בשמונה עשרה "השיבה שופטינו" הכוונה לרבנים וכתוב בשמונה עשרה "על הצדיקים" הכוונה לאדמו"רים. יאמין לי הרב מלעמבערג, כי שנים אלו היו יכולים להופיע יחד בתפלה אחת ולהתאחד, אלא "ולמלשינים" נכנסו באמצע והם גרמו לפירוד..."

*

מו"ח ז"ל פירש את הפסוק "ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות וגו' ופירש"י ז"ל חדוד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבילות. ומקשים מ"ט לא הזהירו על כך גם קודם, כי תמיד הי' אוכל מצידו. וכן יש לדקדק מה ז"ש "ועתה" שא נא. וי"ל כי קיימת פלוגתא בין גדולי אחרונים אי סומא פטור גם מלא תעשה. א"כ ז"ש: ויהי כי זקן יצחק "ותכהין עיניו מראות" כלומר, שנעשה סומא והי' חושש יצחק אבינו דלמא יחשוב עשו שהלכה כמ"ד דסומא פטור אף מלא תעשה וממילא יאכילנו נבילות, לפיכך אמר לו "ועתה" ר"ל גם עתה שאני סומא ג"כ — "שא נא כליך", חדוד סכינך יפה ואל תאכילני נבילות, כי אליבא דהלכתא רק מעשין פטור הסומא ולא מל"ת. עכד"ק ודפח"ח.

לאחר חתונתי, עוד בשבעת ימי המשתה ליויתי את מו"ח ז"ל שהלך לבקר את החולה הישיש ה"ה ר' יודא ישראל לאנדאן, שהי' השו"ב הראשון של העיר סערענטש. התפלאתי על החולה שהי' קרוב למאה שנה ובכל זאת הי' איש בעל קומה קרוב לשלוש אמות והכירו עליו שהוא מהדור הקודם, ובכל זאת לא נס ליחו ודיבר לענין. הוא סיפר לי שהי' שוחט תחת דגלו של הגאון הקדוש ר' משה טייטלבוים זצ"ל, בעמח"ס "ישמח משה", בכפר שעל יד הישוב אויהעלי. משם נתקבל כשו"ב בסערענטש ומכאן הלך בכל שבווע לשחוט בישובי כל הסביבה, אשר התפתחו במשך הזמן והיום הם קהלות גדולות. "בדרך כלל" – אמר הישיש – "הלכתי ברגל מכפר לכפר. לפעמים בקור בגשם, בשרב ובשלג. פעם כשחזרתי מקרסטיר לסערענטש, השעה היתה קרובה לחצות הלילה ועברתי דרך יער אחד. נדמה הי' לי שרוצים להתנפל עלי שודדים או דמויות מכת המזיקין. מה עשיתי? – סיים את דבריו השוחט הקשיש – שלפתי את החלף מהנרתיק שלי, הרמתיו למעלה ואמרתי בקול רם, עד שדברי הידהדו בין עצי היער: "החלף הזה הוא אשר ה"ישמח משה" הקדוש אמר עליו שהוא כשר, זכותו של הצדיק תעמוד לי ואני לא מפחד מכם!" באותו רגע נעלמו כל הדמויות וכל המזיקין.

השו"ב הזקן מסר לי עוד, כי בזמנו, כשהי' שוחט צעיר, לא היו קיימים הסכינים של ימינו שעשויים מפלדה – שבדית ומלוטשים, אלא היו סכינים פשוטים עשויים ברזל, והיו מחדדים אותם על אבן בצורת גלגל. – "אתה רואה, בחורצ'יק", אמר לי השוחט, "את האבן הזאת מתחת למיטתי, את האבן הזאת סובבה ביד'י אשתי עלי' השלום, וכך חידדתי את הסכין". שאלתיו בתמיהה: "ועל סכין זה אמר ה"ישמח משה" שהוא כשר?" – "איזה שאלה" – קפץ הישיש מעל הכרית – "איזה שאלה! הרב הקדוש מאויהעלי, לאחר בדיקת הסכין אמר: כשר למהדרין ויאכלו ענווים וישבעו!"

*

מו"ח ז"ל אמר לפרש בשם אביו הרה"ג ר' עמרם ישי ז"ל את הפסוק: "ואשלחה להגיד לאדוני למצוא חן בעיניך", עפ"מ ש"ב בספר חרדים דרמ"ח מצוות עשין מכוונים נגד רמ"ח איברים שבאדם, דהיינו, שע"י רמ"ח מצוות עשין שהאדם מקיים, מתקן הרמ"ח איברים שלו, ומצוות כיבוד אב ואם מכוונת נגד העינים, כלומר, שאם מקיים מצוות כיבוד אב ואם עי"ז ב' עיניו הן מתוקנות. וז"ש יעקב אבינו: ואשלחה להגיד לאדוני "למצוא" דהיינו להוציא החן הוא מצוות כיבוד אב ואם שיש בעיניך, שאתה קיימת, ואני לא קיימת, ודפח"ח.

*

כן אמר מו"ח ז"ל לפרש בשם אביו, רבה של סערענטש את הפסוק: "ואם דל הוא ואין ידו משגת". לכאורה קשה הלא חז"ל אמרו במסכת ביצה, ט"ו: "מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה וכו'" אם כן איך יתכן שיהי' מישהו עני, האם יד ה' תקצר מליתן לכל אחד מישראל די פרנסתו? וי"ל כי אמנם הקב"ה קוצב בר"ה לכל אחד די מחסורו, רק האדם מחמת חטאיו אין ידו משגת לקבל פרנסתו הנקצבת לו בראש השנה והיא רחוקה ממנו וידו קצרה להגיע אלי'. וז"ש "ואם דל הוא" אין זה כי אם "שאינן ידו משגת" לקבל השפע אשר נקצבה לו, עכ"ד ודפח"ח ושי"י.

*

מו"ח ז"ל הי' אומר, מה בין רופא לרב? אם יפריעו לרופא את מנוחתו ויקראו לו לביקור חולה, אם מדובר בחולה עשיר, הוא לא יתרגז ויריץ אליו, ואם מדובר בחולה עני הוא ישרה במצב רוח רע, לא ימהר ולא יעשה כל מאמץ. הדבר הוא להיפך אצל רב בישראל, אם מדובר בשאלה (באיסור והיתר) של עשיר, לא יעשה הרב מאמצים אלא יפסוק לו מיד על דעת עצמו ויטריף לו את העוף עם השאלה, ואם מדובר בשאלתו של עני, אזי יעשה הרב מאמצים רבים, יעיין בספרים ויעשה הכל כדי להתיר לו בהפסד מרובה.

באותו ענין, מספרים על ה"ישועות-יעקב", שבערב יום כפור הקיל מאד לאשה עני' ואלמנה בשאלה בעניני כשרות. וכך אמר, עבירות שבין אדם לחברו אין יום כפור מכפר, אם כן אם אטריפנו אהי' חוטא בין אדם לחברו, אבל אם אקיל, אהי' חוטא נגד המקום, ועל עבירה שבין אדם למקום — יוכ"פ מכפר...

פעם דיבר מו"ח ז"ל על רבנים קטנים ששואפים לעשות "קריירה" גדולה, עוזבים את כסא הרבנות בכפר ונכנסים לעיר לכהן בתור רב ראשי בקהלה גדולה, אבל כאן אינם מצליחים. משל, למה הדבר דומה לחייו קטן שהיתה לו פרנסה טובה בכפר מהחקלאים, שהביאו לו את מכנסיהם לתקן אותם. אך אשתו "ירדה לחייו" עד שמכר את ביתו ועבר לבודאפעשט הבירה. אך דא עקא, כי כאן אמנם היתה לו דירה יפה ולאשתו היו חיי בידור, אבל החייט נשאר ללא פרנסה, לא הרוויח פרוטה וכמעט שמת ברעב. וזאת, משום שבערים הגדולות לא מתקנים מכנסיים ולא עושים טלאי, אלא מזמינים חליפה חדשה, וחייט כפרי זה הי' מומחה רק בעשיית תיקונים בלבד...

*

פעם ישבתי עם מו"ח ז"ל במסיבה של מצוה בסערענטש בחברה של תלמידי חכמים והשיחה התגלגלה על הפוסקים שבתקופתנו, שלאור תורתם אנו סוללים את דרכנו בהלכה. אחד מתלמידיו של מו"ח ז"ל פנה אליו בשאלה: "מה המניע של הפוסק ומה משפיע על שיקול ההכרעה שלו כשהוא מקל בנושא אחד ומחמיר בנושא אחר? לדוגמא — מדוע ה"דברי חיים" מקיל בשבת ומחמיר במקואות? מקיל בשוחטים ומחמיר בגיטין?". על זה השיב לו מו"ח ז"ל: "מספרים על ה"נודע ביהודה" ז"ל שבא אליו רב אחד וביקש ממנו הסכמה על ספרו שבדעתו להוציא לאור, שהוא פירוש על התורה בדרך דרוש. ה"נודע ביהודה" עיין בספר, חייך ואמר — איך אוכל לתת הסכמה על ספר כזה, אשר בו כתוב, כי פרעה מלך מצרים הי' סבור כמ"ד ד"ש ברירה", והמן ממגילת אסתר ס"ל "דקנין פירות אינו כקנין הגוף" וכיו"ב, וכי פרעה והמן היו יודעים ללמוד תורה? על זה השיב המחבר — הלא גם ה"פרשת דרכים" עשה חיבור כזה! אמר לו ה"נודע ביהודה", אמשל לך משל: פעם ביקר עשיר גדול עם בנו הקטן במסעדה. תוך כדי הסעודה, התחיל הילד לשחק בכדורו ושבר חלון גדול. אך בעל המסעדה לא התרגז, אדרבה, תוך חיוך הוא הרגיע את האורח העשיר ואמר לו שאין זה נזק גדול ולא צריך לשלם שום דבר. לאחר מספר ימים התארח במסעדה זו קבצן אחד עם בנו השובב, ששבר גם כן את החלון. יצא בעל המסעדה מכליו, ניגש אל הקבצן בחרי אף, צעק עליו ותבע ממנו לשלם תו"מ את מחיר החלון. שאלו האיש, למה אתה עושה הפלי', הלא גם בנו של העשיר שבר את החלון הזה ולא בקשת ממנו שום פיצוי? השיב לו בעל המסעדה: שוטה שבעולם, העשיר ההוא הוא לקוח שלי זה

מספר שנים, אוכל ושותה אצלי, עם כל חבריו. תמיד שילם לי ממיטב כספו והרווחתי אצלו הון רב. אם קרה פעם ביובל שבנו שבר לי חלון, וויתרתי על מחיר הזכוכית וסלחתי לו. אבל אתה, שנכנסת למסעדותי בפעם הראשונה, שתית בסך הכל כוס סודה ולא הרווחתי אצלך אפילו פרוטה, אם הבן שלך שבר את החלון, אתה צריך לשלם. כמו כן הוא ה"פרשת דרכים" שחיבר ספר יקר, פירוש "משנה למלך" על הרמב"ם, והרווחנו אצלו הרבה, ממילא סלחנו לו אפילו אם חיבר ספר כמו "פרשת דרכים". אבל אתה שלא חיברת ספר אחר ולא הרווחנו אצלך מאומה, לכן אין ספרך לרוחי ואינני יכול לתת עליו את הסכמתי!"

כמו כן הוא עם מספר גדולי תורה כמו ה"דברי חיים" שמיקל בשטר מכירה בשבת, הגם שהוא קולא גדולה ורוב העולם לא קבלו ממנו, לעומת זאת עשה לנו חיבורים יקרים כמו ספר שו"ת "דברי חיים" על ד' שו"ע ועל הלכות מקואות, ועל שמות נשים ועל התורה והרווחנו אצלו הרבה, לכן אפילו אם הוא מיקל בנושא אחד, אין בכך כלום. וכן הגאון ר' יהודה אסאד ז"ל אעפ"י שמיקל הוא בשו"בים מכל מקום חיבר לנו ספרים יקרים כמו שו"ת מהרי"א על ד"ח שו"ע והרווחנו אצלו הרבה. ובכן, לכל פוסק גדול יש נושא חריג אחד שהכחזיקו לו, למרות שאין הדבר מתקבל כל כך על הדעת, אבל עלינו להתייחס אליו בסלחנות ובהבנה. אי לכך, אינם צודקים בעלי-הבתים שדורשים מאת הרב שלהם שיקל במקואות ושיקל בשו"בים ושיקל באפיית מצות וכיו"ב, ושיש לסמוך על הפוסקים, שכל אחד הקיל בנושא אחר. רצוי להשתיק את האנשים הללו ולספר להם את המשל הנ"ל של ה"נודע ביהודה".

*

מו"ח ז"ל אמר לפרש את דברי חז"ל שאמרו: "מניח אני כל אומנות שבעולם ואין אני מלמד את בני אלא תורה. (ר' נהוראי במשנה, קידושין פ"ב), ר"ל אינני נוהג כאותם האנשים אשר רק אז מלמדים את בניהם תורה בזמן שרואים שבניהם אינם פקחים ואינם מחודדים כ"כ לעניני דעלמא ואז הם שולחים אותם ללמוד בישיבה. לכן אמר ר' נהוראי "מניח אני כל אומנות שבעולם" כלומר, אפילו אם הבן מתאים ומוכשר ומסוגל ללמוד כל מקצוע שבעולם בכל זאת "אין אני מלמד את בני אלא תורה", ודפח"ח

*

מו"ח ז"ל הי' מתייחס על צאצאי שושלת השל"ה הקדוש (בנו של הרה"ג ר' שבתאי שפטל אבדק"ק פראנקפורט – ווינא, התגורר בעיר ביליץ (שלזיא) ומאז קראו לו "ביליצער" במקום "הורוביץ"). בכל ליל סדר – פסח שח לי מו"ח ז"ל מעשה נורא בשל"ה הקדוש זצ"ל שהי' גבאי של צדקה בקופת רבי מאיר בעל-הנס בקהלות שכיהן ברבנות: דובנו, אוסטרדא, פראנקפורט – דמיין ופראג. בכל שנה בשלהי החורף הי' אוסף את הכספים מהקופסאות של כל המחוז והי' נוסע בעגלה עד עיר הנמל קושטא בתורקיא. מכאן הפליג בספינה ליפו. לארץ ישראל הגיע מספר ימים לפני חג הפסח וחילק את הקצבאות לאברכי ולזקני הכולל, שחיכו לכך בכליון עינים. פעם נעלם לו הכסף באכסניא בקונסטנטינופול והוא חשד בבעל-העגלה שלו, שדחה את הדבר והכחישו מכל וכל. התפתח וויכוח חריף ביניהם והשל"ה הקדוש, מתוך כאב והתמרמרות התנפל על העגלון ונשך אותו באזניו. העגלון נעלם והרב הגאון ר' ישעי' הורוביץ זצ"ל חזר הביתה בידי ריקות.

עברו כעשרים שנה והשל"ה הקדוש, בתור רבה של קהלת פראג, הי' שוב בקושטא בימים שלפני הפסח ובידו כספי קופות ר' מאיר בעל הנס ממחוז בוהמיה. בשל מזג – אוויר סוער, לא הפליגה אף ספינה לארץ הקודש והשל"ה הקדוש "נתקע" בחג הפסח בקוסטאנטינופול.

בתפלת ערבית בבית-הכנסת, פנה אליו יהודי גביר מזוקן מנכבדי הקהלה והזמין אותו לסדר ליל פסח. השל"ה הקדוש שמח שמחה גדולה, כשנכנס לביתו-ארמונו וראה לפניו שלחן ערוך לקראת הסדר כדבעי למהויו. לאחר שבעל-הבית הציג את האורח לבני ביתו, הזמין אותו למרתף, כדי שיעזור לו לבחור סוג משובח של יין לארבע כוסות.

השל"ה הקדוש ירד אתו למרתף חשוך שהי' דולק בו נר שעודה אחד. כאן התנפל עליו בעל הבית כמו שווד, קשר אותו בחבל לשלחן שהי' שם ותבע ממנו את הכסף. השל"ה הקדוש סירב לגלות את מקום הכסף ואמר: "הכסף הוא הקדש ששייך לעניי ארץ ישראל ואני מוכן למסור את נפשי ולא למסור לך את הכסף".

— "אם כך" — אמר בעל הבית ה"שווד" — "אני רוצה את נפשך ולא את כספך!" והוציא חלף-בקר גדול וארוך כדי לשחוט אותו.

התחנן לפניו השל"ה הקדוש ואמר: "הריני מצדיק עלי את הדין, אבל תן לי לכל הפחות להגיד תפלת ווידוי". ובהסכמת ה"שווד" התחיל השל"ה הקדוש לאמר את הווידוי הגדול ברעדה ורטט. במשך שעה שלימה אמר בבכיות גדולות את התפלות שחיבר, שעל יהודי לאמרם לפני יציאת נשמה. כשסיים את הווידוי, שלף ה"שווד" את החלף והעבירו על צווארו של השל"ה הקדוש, בצד השני של הסכין שאינו חד ואינו חותך. בשני' זו הזדעזע השל"ה הקדוש וצעק בקולי קולות "שמע ישראל!"

שאלו ה"שווד": — "האם הרגשת טעם מיתה?"

"כן" — השיב השל"ה הקדוש.

"אם כך, השיב ה"שווד", "אתה משוחרר", התיר את קשר החבל שהי' קשור בו והורידו מעל השלחן.

כשנרגע קצת רבה של פראג, מחה בידיו את זעת אפיו ושאל בתמיהה לפשר הדברים. הראה לו ה"שווד" את אוזנו, ואמר "האם אתה זוכר אותי? אני העגלון שלך שחשדת בי לפני עשרים שנה שגנבתי את כספי "רבי מאיר בעל הנס" ונשכח חלק מאזני. בעקבות הבושה והכאב הרגשתי אז טעם מיתה, והיות שחז"ל אמרו "החושד בכשרים לוקה בגופו", כדי שלא תקבל עונש מן השמים, רציתי שגם אתה תרגיש מה שאני הרגשתי בימים ההם ובפרט ש"מיתה מכפרת" כמו יום כפורים במיוחד עם ווידוי שהוא — תשובה..."

אחרי הדברים האלו חזרו השל"ה הקדוש עם ה"שווד" לשלחן הערוך וערכו את הסדר ככל משפטו וחוקתו במצב-רוח מרומם, כאילו לא קרה כלום. אבל הזכרונות של "טעם מיתה" במרתף בקושטא, נשארו חקוקים עמוק בלבו של השל"ה הקדוש, שהנציח את הדבר עפ"י רמז — בספרו "שני לוחות הברית" (חלק שני) במסכת פסחים לפני ההלכות לסדר ליל הפסח נמצא הווידוי והתפלות המיועדות לאדם שנוטה למות...

פרט לסיפור הנ"ל, לא שמעתי הסבר, המניח את הדעת, על מיקומו של הווידוי בריש מסכת פסחים בספר של"ה הקדוש.

פעם ישבנו בסדר ליל פסח בביתו של מו"ח ז"ל בסערענטש וכשפתחנו את הדלת לפני "שפוך חמתך" נכנס ה"שבת גוי" ובידו שטר מכירת החמץ. — "ברצוני לבקש סליחה על שאני מפריע בשעה מאוחרת כזאת" — אמר הערל בהכנעה רבה — אבל השטר הזה שחתמתי עליו היום לא נותן לי מנוחה. גם אשתי וגיסי יורדים לחיי בגלל החוזה הזה. עברנו על הרשימה של הסוחרים; שמכרו לי את חנויותיהם ומצאנו מספר סוחרים ממולחים ורמאים".

כל המסובין על יד השלחן הוכו בתדהמה לדברי הערל ולא יכולנו להוציא הגה מפינו.

הגוי המשיך בשלו — "כבוד הרב, אני איש פשוט ואינני מסוגל לצאת למאבק עם הסוחרים האלו שרוצים לסדר אותי... אין לי כסף לעורכי דין ולא מתחשק לי להופיע בבית המשפט, אני רוצה דבר אחד בלבד - לבטל את השטר הזה שחתמנו עליו היום ולישון בשקט"...

מו"ח ז"ל ברוב חכמתו, לא איבד את עשתונותיו, כיבד את הגוי בכסא ובכוס יין וענה לו בזה"ל: "אם ברצונך לבטל את הקנין, זאת זכותך הלגיטימית, אבל מכיון שמדובר כאן לא רק בחמץ שלי אלא בחמץ של למעלה ממאה סוחרים וכן גם אנשים פרטיים, עלי להזמין את כולם לישיבה ולמסור להם את רצונך. לכן אני זקוק לכל הפחות לשמונה ימים, כי יותר מוקדם אי אפשר לקיים את הישיבה, מסיבות טכניות. אבל עד אז, כל מה שקנית נמצא ברשותך ואחר הישיבה עם כל החותמים על השטר, נבטל את הכל. כך שאתה יכול ללכת הביתה, להרגיע את אשתך ואת הגיס שלך ולישון בשקט".

הגוי קיבל את דברי הרב בהבנה גדולה, הוא ביקש שוב סליחה והסתלק. לאחר זה אמרנו בהקלה ובשמחה "שפוך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך".

אזהרות התורה אזהרות השנות

ראוי לציין, כי בעיר סערענטש נולד הרב הצדיק ר' יצחק אייזיק טאוב זצ"ל האדמו"ר מקאָלוב. בכל פעם כשבקרתי בבית-החיים של קהלת סערענטש, אמרתי פרק תהלים ושמתי אבן על קברותיו של הורי הצדיק מקאָלוב. היתה אגדה בפי אנשי קהלת סערענטש, כי פעם עבר בישוב זה הצדיק הנסתר רבי לייב בן שרה זצ"ל, וראה אור גדול שיוצא מבית אחד, ובבית זה הוא גילה את הילד ר' יצחק אייזיק טאוב, שלקח אותו עמו ללמוד תורה אצל הגה"ק רבי שמעלקה ניקלושבורגער זצ"ל. כאן נתחנך הנער והי' לאחד מתלמידיו המובהקים, שמיזגו בקרבם תורה וחסידות, ידיעה רחבה בנגלה והבנה עמוקה בנסתר.

אני ראיתי בית זה. בימי התגורר שם יהודי שקראו לו גרוסמאן, בעל בית-מרזח. כן טבלתי מספר פעמים במקוה של האדמו"ר מקאָלוב. היה זה מקוה של מעין, ואמרו שמאז שטבל בו הצדיק לא היו צריכים לחמם בו את המים. המים היו לא קרים ולא חמים אלא פושרים וראיתי בימות החורף, איך האדים עולים מהמים שבבריכה. פעם כשהאדמו"ר מצאנו, בעל "דברי חיים" שבת בעיר מאָדע, בא בערב ש"ק במיוחד לעיר סערענטש, כדי לטבול במקוה שטבל בו הצדיק מקאָלוב זצ"ל.

הצדיק מקאלוב היה האדמו"ר הראשון שהחזיר להונגריא את תורת הבעש"ט. בשל אישיותו היוצאת מן הכלל בכל התחומים, הי' מקובל על כל החוגים ואפילו המתנגדים והחילונים העריצו אותו בשל צדקתו ועבודת-השם שלו. הוא התנהג לפי תורת הנסתר והבריות רקמו אגדות לאין ספור סביב אישיותו. בנוסף למידותיו הנעלות, הצטיין הצדיק מקאלוב בקול ערב ונעים ועל ידי כך נעשה יוצרה הראשי של הנגינה החסידית בהונגריא. שיריו ונגוניו מושרים בשמחות חסידיות בהונגריא ובתוכם שירו ההונגארי המפורסם "סול אַ קאַקאַש מאַר" (קרא התרגול) הי' מקובל בשולחנות של אדמורי"ם. בליל שבת קודש, כשהגיעה שעת חצות-לילה, שרו את "סול אַ קאַקאַש", מכיון שבשיר זה מדובר על כיסופינו לגאולה שלמה ועל בניית בית-המקדש.

הרב הצדיק רבי יצחק אייזיק טויב מקאליב

האגדה החסידית שמספרת, כי הצדיק מקאָלוב שימש רועה בצעירותו, כמו דוד המלך ע"ה, אין לה כל אחיזה במציאות, להיות רועה לאוויזים, לא ה' אף פעם מקצוע לילד יהודי באונגריא ואפילו ליתום. בן בגיל רך למד כבר בתלמוד-תורה. מתקבלת על הדעת סברה אחרת, והיינו, לפני הבית שהצדיק נולד בסערענטש היתה רחבה גדולה וקרוב לוודאי, כי במקום הזה התאספו הרועים באשמורת הבקר, תקעו בקרן ושרו שירים בלוויית חלילים, עד האסף כל העדרים אתם יצאו למרעה לשדות מחוץ לכפר וחזרו בערב. כך ה' מקובל בכל כפר בהונגריא. היו אלה שירים עממיים מוכרים לכל, ונשים שרו אותם ליד עריסת בניהן. הצדיק מקאָלוב, שה' בעל כישרון למוסיקה, הושפע משירים אלה; לקח כמה שירים, השאיר את מנגינתם ושינה את המלים. כלומר, זיקק אותם, התחיל בחול וסיים בקודש, התחיל בהונגאריט וסיים בלשון הקודש. כך הפך מספר שירים הונגארים עממיים לשירים חסידיים קדושים.

והנה השיר "סולא קאָקאש מאַר" המפורסם, בתרגום עברי:

השיר "סולא קאָקאש מאַר" המפורסם, בתרגום עברי:

קורא התרנגול,	מה יפית צפור!
הנה הבקר אור,	מה יפית צפור!
ביער ירוק בשדה לבן,	צהובת רגל זהובת מקור,
מטיילת לה צפור.	מצפה לי הצפור.
חכי חכי צפור!	קורא התרנגול,
חכי חכי צפור!	הנה הבקר אור,
אם לך יעדני א – ל,	יבנה המקדש, עיר ציון תמלא,
אתך אגיל בדרור.	מתי יגאל דור?

ושם נשיר שיר חדש,
וברננה נעלה,
הגיע כבר התור!...

חסידי מספרים, מפיו של בעל ה"דברי-חיים" מצאנו וצ"ל, כי שיר זה, בלחנו ובמילותיו ההונגאריות, שרים אותו מלאכי השרת לפני כסא-הכבוד, לאחר שנתקדש השיר בפיו של הצדיק מקאָלוב... חסידי צאנו שבאו מהונגריא, היו שרים את השיר הזה ע"י שלחנו של הצדיק מצאנו, בחצות, בליל שבת קודש.

אני שמעתי מדודי, ר' אברהם מאיר, בנו של הרה"ג ר"מ מקעמעטש, שהיה נכדו של ר' ברוך פיש, אשר שמע מאביו, כי פעם קרא הצדיק מקאלוב לר' ברוך בערב יום-כפור. ר' ברוך היה חקלאי ועסק בעבודת אדמה. הצדיק מקאלוב בקשהו שיביא לו עגלה, כי הוא רוצה לנסוע אתו ולטבול במעין אשר בשדהו. השתומם האיש ואמר — "רבי הקדוש, הלא בשדה שלי אין מעין כלל!"? "אל תשאל מאומה" — השיב לו הצדיק — "בוא וניסע לשם ותראה את המעין". הצדיק מקאלוב צדק, כי אכן מצאו במקום מעין שנבע בחזקה והצדיק טבל בו לכבוד היום הקדוש. במשך כל יום-הכפורים שמח ר' ברוך פיש שמחה גדולה על כך, שיהי' לו, בזכות הצדיק, מים בתוך שדהו להשקאת שדותיו. אך מה גדולה היתה אכזבתו כשהלך למחרת יום הכפורים ר' ברוך לראות את המעין בתוך שדהו ולא מצא מאומה, אפילו סימן של מים. בא ושאל את הצדיק מקאלוב על פשו הדבר. הסביר לו הצדיק, שכיוון את הרגע אשר האבן של בארה של מרים הנביאה מתגלגלת דרך שם ורצה לטבול במעין זה...

*

כדאי לציין, כי הצדיק מקאלוב ר' יצחק אייזיק טאוב זצ"ל כיהן בפועל כרבה של קאלוב וכל מחזו סאָבולטש במשך ארבעים שנה (הצדיק נזכר בספר שו"ת ר' משולם איגרא). נהג גם ישיבה והעמיד תלמידים גדולים, ביניהם הרה"ג ר' יחזקאל פאנעטה ז"ל, רבה של העיר קארלסבורג.

על מצבתו של האדמו"ר מקאלוב לא כתבו שום תואר, לפי צוואתו, אלא כפי שצוה: "פ"נ יצחק אייזיק ב"ר משה יחזקאל טויב, שלמד גמרא תוספות על הדף, נפטר ז' אדר"ש, תקפ"א".

•

סיפר לי מו"ח ז"ל, כי הרב הגאון ר' שלמה קלוגער מבראָד, כאשר הלך בכל בקר מבית-המדרש לביתו, היו הרבה אנשים עומדים בשורה ופונים אליו בכל מיני שאלות. פעם שאל איש אחד על קדירה של בשר שנפלה עליה טיפת חלב ואיש אחר שאל על כתם. השיב לשניהם ר' שלמה קלוגער בחפזון: "אם יש שישים הרי זה כשר". רץ אחריו אחד האנשים ואמר, אבל רבנו, סליחה, אולי נפלה כאן טעות, אני שאלתי על כתם ולא על קדירה. "אין דבר" השיב רבי שלמה קלוגער — "אם האשה בת שישים, גם כן אין שאלה בכתם..."

*

כן סיפר על זקני הרה"ג ר' מאיר אַלמאַשער ז"ל, שהיה רבה של מאטערסדורף, כי פעם באה אליו אשה לשאול שאלה, והיא — שפתחה עוף ולא מצאה מרה. ציוה עליה הרב להביא את הכבד, טעם את הכבד ולא הרגיש מרירות ולכן צוה לצלותו. האשה עשתה כן, הביאה את הכבד הצלוי והניחה אותו על השלחן. ר' מאיר אלמאשער התעמק בלימודיו, טעם מן הכבד עוד כזית והמשיך ללמוד, ושוב טעם כזית עד ששכח מכל העסק. לבסוף הוא פנה אל האשה ושאלה למה היא ממתינה. לאחר שסיפרה לו. שאל הרב: "ואיפוא הכבד?" אמרה האשה: כבוד הרב כבר אכל אותו" — "אם אכלתי את הכבד" — השיב הרב — "אז בודאי שכשר הוא..."

*

פעם סיפר לי, כי בלעמבערג ישב יהודי מזוקן מעוטף בטלית ותפילין בבית-מדרש אחד עד שעות הצהריים, ובכל העיר ידעו עליו שהוא ראש הגנבים. יהודים שנעלמו להם חפצים בבית או בחנות, באו אליו, נתנו לו פתקה ופדיון כמו לאדמו"ר והוא איחל ברכה והצלחה וישועה ואכן, בזמן קצר הוחזר החפץ שנגנב. פעם בא אליו "אדמו"ר קטן", בעל קלויז חסידי בתלונה, שגנבו את שעון הזהב של הרבנית שלו. אמר לו ראש הגנבים בזה"ל "אם גנבו את השעון החסידים שלי, אז תקבל את זה בחזרה, אבל אם גנבו את השעון החסידים שלך, אז אתה יכול כבר להתיאש מזה..."

*

סח לי מו"ח ז"ל, שפעם פרץ ויכוח חריף בין שני רבנים בנושא הלכתי. אמר אחד לשני — "פוק חזי מה יאמר כולי עלמא". יצאו שני הרבנים לשוק ופגשו בסנדלר אחד שהיה עם הארץ גדול, אמרו לו: "דע לך, כי בגמרא במסכת פסחים דף ד' יש פלוגתא בין ר' יהודה לר' מאיר וקתני דכולי עלמא ס"ל מיהא חמץ מו' שעות ולמעלה אסור". שאלו הרבנים את הסנדלר: "האם גם אתה סבור כך?" הסנדלר לא הבין מלה ולא ידע מה להשיב. אמרו הרבנים — טעינו, ומסתבר כי כל מקום שכתוב בגמרא "כולי עלמא", הכוונה — לרבנים ולשאר תלמידי חכמים.

*

כן סיפר לי מו"ח ז"ל על סוחר צעיר גביר וותיק שנסע אל אחד האדמו"רים לשבת. האיש לא הצטיין במידת הענוה והתיישב בראש השלחן, בין זקני החסידים המכובדים. הרבי לא השגיח עליו וכאשר אמר דברי תורה בסעודה הראשונה ציטט את דברי הנביא שאומר: "אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאום ה'" (ירמיה, כ"ג, כ"ד), פירוש הדבר, אמר הרבי — "ואני", שאומר בגאות וביהירות: אני ואפסי, אז — "לא אראנו נאום ה'".

לסעודה שלישית התיישב האיש שלנו למטה בקצה השלחן, בין הבחורים והקבצנים. הרבי בדברי תורה שלו שוב ציטט את הפסוק הנ"ל ואמר: "אם יסתר איש במסתרים ואני לא", כלומר, שהוא אומר שאין בו כל חשיבות, אז — "אראנו נאום ה'".

*

כששמע שעניים מותחים בקורת על העשירים שאינם יוצאים ידי חובתם בצדקה, הי' אומר את דברי שלמה המלך: "יטוב רש מאיש כזב" (משלי, י"ט, כ"ב) כלומר, בדרך כלל העני אומר שאם הוא היה עשיר היה מפזר את מרבית כספו לצדקה, אבל זה לא נכון, כי אם הוא מצליח ונעשה גביר, הוא לא יותר טוב מהעשירים האחרים. נמצא שכל מה שאמר כשהיה עני הם דברי כזב ושקר. לכן אומר החכם מכל אדם "יטוב רש מאיש כזב", פירוש הדבר, יותר טוב שישאר עני משיהיה עשיר שקרן...

*

הקהלה הגדולה ביותר באזור סערענטש היתה בישוב — סאַנטוב, שמנתה כארבע מאות "בעלי-בתים". כאן כיהן בתור רב-המקום הגאון בעמח"ס "שמך-רוקח" ז"ל. אחרי נתקבל לרב, הגאון ר' יואב ז"ל, בעמח"ס "אמרי-נועם". בנוסף לבקיאותו בתורה הצטיין גם בצדקתו.

מספרים עליו, כי פעם, בעת מלחמת ההונגארים והתורקים, לא היתה כל אפשרות לרכוש "ארבעה-מינים" בכל מדינות אוסטריא — הונגאריה. על פי סיבה, חזר לסאַנטוב חייל נוצרי משדה-הקרב שהיה ביון. מכיון שחייל הונגארי זה גדל בין יהודים, הביא אתו אתרוג אחד עם לולב והדסים. הרב יואב קנה מהחייל את הד' מינים בכמה מאות וזהובים. הוא שמר על הדבר בסוד ורק לאחר יום הכפורים, פירסם בכל הסביבה שאפשר לברך על ד' מינים בביתו של הרב מסאַנטוב. מאות יהודים ואנשי מעשה מכל המדינה באו לחגוג את חג הסוכות בכפר סאַנטוב, כדי לברך על נטילת לולב.

בהושענא רבא נכנסו אל הרב כמה בעלי-בתים עשירים ושאלוהו: איך השיג את ארבעת המינים וכמה עלו לו? אז גילה הרב את הסוד, כי יש לו ארבע בנות ובמשך שנים הוא אסף את הזהובים כדי שיהיה לו לתת להן נדוניא. אך כשראה שאין אתרוג בכל המדינה והיתה לו הזדמנות לקנותו והחייל הנוצרי דרש הון תועפות, מסר לו את כל הזהובים שהיו לו ועשה זאת במסירות נפש, כדי לא להפסיד מצוה זו וכדי לזכות את הרבים. מיד התרימו העסקנים את כל האורחים שבאו לסאַנטוב לשלם עבור הד' מינים, כדי שיהיה "ולקחתם לכם" — משלכם. לאחר פעולת מגבית מוצלחת, מסרו לרב כמה אלפי זהובים, כך שהרב יצא נשכר מהעסק והיה לו לתת נדוניא מכובדת לכל בת ובת...

אוצרות התורה
אוצרות השות

הרב מסאַנטוב רצה לזכות במצות ד' מינים גם את היהודים שגרו בסביבת סאַנטוב. לכן שכר ערל אחד שרכב על סוסו והביא את הד' מינים לכל כפר. אך בני הישובים האלו קבלו את האתרוג כל יום רק בשעות אחרי צהרים. אולם, גם בכפרים שבין קרסטיר וסערענטש התגוררו מספר יהודים בודדים, שומרי תורה ומצוות וגם הם רצו לברך על האתרוג, מה עשו? בשעות אחרי-צהרים יצאו אל אם הדרך, עם הסידור ביד והמתינו לערל עם האתרוג בכליון עינים, כמו שממתינים למשיח צדקנו. כשהגיע הרוכב, סירב לתת להם את הארבעה מינים, בהתאם להוראה שקיבל, והיא — לא למסור את הד' מינים רק לבני קהילות סערענטש וקרסטיר!

מספרים על יהודי, בעל בית-מרזח אחו', שהיה אדם פשוט, אך ירא שמים גדול, כשראה שהערל הוא עקשן ומסרב לתת בידו את ארבעת המינים, אפילו בעד ממון רב, מה עשה? ברך בקול רם "ברוך... אשר קדשנו..." על נטילת לולב", תפס את הסוס ואת הרוכב שסירב לרדת ממנו ובידו הד' מינים, ניער את כולם בבת אחת והי' משוכנע כי יצא ידי חובת נטילת לולב...

פעם אמר מו"ח ז"ל: הבעש"ט צודק בדבריו, שאין להטיף מוסר ליהודים, אבל הדברים נאמרו כשמדובר בחסידים ובאנשי מעשה, שממילא שומרים את מצוות התורה, אבל למתנגדים ובפרט לאשכנזים מודרנים, הלוטשים עין למשכילים, נחוצים דברי המוסר כמים קרים על נפש עיפה. אבל על המגיד לדעת, כי דברי-מוסר מתקבלים רק אם אומרים אותם בדרכי-נועם ובמלים מעורפלות. על הרב המטיף לקלוע למטרה ברמיזה בלבד והמבין יבין. אך חס וחלילה, אין להצביע על המדובר במפורש, לצטט עליו פסוקים ודברי חז"ל חריפים ועל ידי זה לפגוע בכבודו, כי אז התוצאה היא הרסנית.

לא כן עשה הרב ר' ישראל חיים קאצבורג ז"ל, רבה של קהלת באיאק, בעמח"ס "כתבי מהרי"ח", שבדברי-המוסר שלו לא נשא פנים לשום אדם בעולם. הוא הי' תלמיד חכם גדול, ויראת ה' בלבבו והתכוון לשם שמים, ולא היה מפחד מבן אדם. היה אומר דברי-מוסר בדרשותיו לבעלי-בתים והיה מזכיר בפומבי את שמותיהם של עוברי עבירה בקהלתו.

פעם השתתף במסיבת-חתונה שערך ראש הקהלה שלו, ששמו היה ר' ברוך וויינשטוק. הבחור שנשא את בתו היה בחור "עם הארץ", בן למשפחה פשוטה. אמר הרב ר' ישראל חיים: "לכאורה, פליאה בעיני! איך נתהווה שידוך זה? הלא אין ארור מדבק בברוך..." כן מספרים על הרב קאצבורג שהיתה דרכו בעת סידור חופה וקידושין להתעטף בטלית גדול, כמו שישראלים מתעטפים בעת ברכת כהנים, כדי שלא יראה בעת הברכות את הנשים שאינן מתלבשות בצניעות ואת שערותיהן. פעם הזמינו אותו להספיד עשיר גדול ומכובד, שהיה אוכל חזיר ואף פעם לא נתן צדקה. התחיל הרב קאצבורג את דברי-ההספד שלו ואמר: "רבותי, חתיכה הראויה להתכבד נעשית נבלה..."

במקרה אחר אמר בדברי-ההספד שלו על אדם רשע שנפטר "כל האנשים שעומדים כאן מתפללים שהוא מת, ואני מתפלל שהוא חי, כי היה עפר ואפר ממש ובכל זאת חי..."

פעם אחרת אמר הרב קאצבורג כך: "החכם מכל אדם אומר: "אל תבכו למת ואל תנידו לו בכו בכה להולך, כי לא ישוב עוד אל ארץ מולדתו" ואמרו חז"ל — בכו בכה להולך — להולך בלא בנים. ואומר המהר"ם מינץ, כי הכוונה, חבל, מי שהולך ואינו לוקח אתו גם את בנו..."

פעם דיבר הרב קאצבורג בהספדו על תחיית המתים. אמר לו בן הנפטר: "הפסק, כי אני לא מאמין בכך!" השיב לו הרב ר' ישראל חיים ז"ל: "בזכותך וברשותך לא לקום בתחיית המתים, אבל אנו שמאמינים, מותר לנו לדבר על כך!".

*

בהונגאריא וגם במחוז טרנסילבניא היה מקובל, כי בנוסף למשכורת החודשית, היו בעלי-בתים האמידים מהנים את המרא דאתרא פעמיים בשנה והיו שולחים לו במעטפה שטר כסף — בערב היום-הקדוש וביום הפורים. מצאו רמז לכך בשני פסוקים הסמוכים: "איש כמתנת ידו" — "שופטים ושוטרים תתן..."

בקשר לכך, מספרים על הרב קאצבורג שהיה נוהג להכין מראש דברי-הספד לכל בעל-בית, ששמע עליו שנפל למשכב, וזאת מכיון שמעת הפטירה עד לזמן ההלויה עברו לפעמים מספר שעות בלבד ולא נשאר לרב זמן להתכונן. פעם שמע הרב על ר' שלמה וויינפעלד שחלה במחלה קשה. בעל הבית זה היה מפורסם כקמץ בצדקה, שלא מילא את חובתו גם כלפי הרב. הרב קאצבורג הכין לו תו"מ הספד ראוי לשמו, המשקף את התנהגותו. לאחר מספר שבועות החלים האיש ממחלתו. אולם, הרב קאצבורג היה מטבעו איש מפורז, ופעם, כשהיה במקוה, נפל ההספד מכיסו... והגיע לידיו של אותו בעל-בית...

כשהגיעו ימי הפורים, קבל הרב מעטפה עם שטר כסף מר' שלמה וויינפעלד בתור "משלוח מנות" בלוויית הניירות של דברי-ההספד ולבסוף היה כתוב: "לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יי". הרב קאצבורג החזיר עם השליח את המעטפה וצירף פתק שכתב עליו: "ונתנו איש כופר נפשו... ולא יהיה בהם נגף..."

*

פעם היה לו ריב עם עס-הארץ שהיה עשיר גדול. אמר לו הרב קאצבורג: "על מה אתה מתגאה? — על כסףך! דע, לך, כי הספרים הקדושים שלי עולים על מספר מטבעות הכסף שיש לך, ומספר המטבעות שלי עולה על מספר ספרי הקודש שיש לך..."

*

סיפר לי מו"ח ז"ל, שזקינו מנאג'אידה כשהיה נער צעיר, שמע בקהלת סאנטוב את דרשתו של המגיד מדובנא. בסאנטוב היו בימים ההם כמה סוחרים שזלזלו בשמירת השבת, כלומר, הם באו לבית-הכנסת להתפלל קבלת שבת, אבל האשה, לאחר שהדליקה את הנרות, נכנסה לחנות לבדד לירות שם עד שהקונה האחרון יצא. על זה דיבר המגיד מדובנא ואמר: "הנה כתוב בתורה — לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך וגו', וקשה מ"ט לא כתוב "לא תעשה כל מלאכה אתה ואשתך", כלומר, מדוע האשה לא עומדת בפסוק? והתירוץ, אם האשה עומדת בחנות ומוכרת סחורה לגוים, היא לא יכולה לעמוד בפסוק..."

*

עוד סיפרו על המגיד מדובנא, כי פעם ביקר בקהלה שרוב חבריה היו עניים ודלים ולא נתנו לו לדרוש רק בתנאי שיאמר דרשה קצרה ביותר. המגיד מדובנא קבל את התנאי, עלה על הדוכן ואמר: "מורי ורבותי, שלמה המלך אומר "תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות" ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן", וירד. התנפלו עליו כל המתפללים בכדי שישביר את דבריו. על זה אמר כך: "העשיר והעני רבים זה עם זה. העני אומר מצדי אין כל עיכוב שיבוא משיח, כי כבר כלתה אצלי פרוטה מן הכיס ורק אתה, העשיר, שיש לך הרבה כסף, מעכב את ביאתו. על זה אומר לו העשיר גם מצדי אין עיכוב, כי חז"ל אמרו "בעקבות משיחא חוצפא יסגי" ואני עז פנים כמ"ש "עשיר יענה עזות" ורק אתה הקבצן מעכב את ביאת המשיח, כי כתוב "תחנונים ידבר רש". ומעתה, המשיך את דבריו המגיד מדובנא, היות שאתם בקהלה זו הנכם עניים ומחוצפים, ממילא אין שום עיכוב מצדכם לביאת המשיח, לכן ובא לציון גואל בב"א..."

מו"ח ז"ל לא ידע רק לדבר יידיש ולכתוב בלשון הקודש ובקושי ידע לחתום את שמו בלועזית. הוא הראה לי את דברי מרן ה"חתם סופר" (שו"ת ח"ס חו"מ סי' קצ"ז) שמרעיש עולמות נגד הרבנים האלו שדורשים בשפת לעז והוא כותב: "... ושלא יהי' ח"ו (הרב) מקוראי פלסתר בספרי חיצונים ומהלועזים, כי אסור לקבל תורה מפיו וכמעמיד אשרה בהיכל ה'". וכן עשה גם הגאון ר' יחזקאל בענעט, כשנתן כתב סמיכה לאחד מתלמידיו, כתב בו שרק בתנאי זה הוא מוסמך להוראה, אם לא ידרוש בלע"ז. מספרים על הגאון ר' דוד דייטש ז"ל, שהיה חותן הגאון ר' מאיר א"ש, שבקהלתו עיר חדש, עלה על דעתם של כמה בעלי בתים נאורים ללמד את בניהם בשפת הלאומים והביאו לשם כך לעירם מורה יהודי מומחה בשפות. כאשר שמע זאת הגאון ז"ל, עשה עצמו כמחריש ובעת תפלת מנחה בשבת, קנה המצוות (העליות) ועלה לספר תורה והמורה עמד סמוך לבימה, ואחרי אשר בירך ברכת התורה, אמר הגאון בקול גדול: "משה רבינו מסר לנו מיד ה' ספר תורה זה, רבינא ורב אשי מסרו לנו ממנו תורה שבעל פה, עכשיו בא החצוף הזה לעקור שתי תורות, יעקר הוא! ומובטח אני שהילד אשר יהי' תחת ידו יצא לתרבות רעה". אימת מוות נפלה על כל המתפללים והבעלי בתים, ולמחרת מיד בבוקר אור שלחו את המורה למקומו הראשון.

*

לאחר הסתלקותו של מו"ח ז"ל, מילא את מקומו ברבנות בקהלת סערענטש חתנו — הרה"ג ר' מנחם מנדל פולאק ז"ל, שהיה גאון בתורה ורב מושלם מכל הבחינות. בגיל רך נתייתם מאביו ר' אברהם פולאק, שהיה סוחר ותלמיד חכם מפורסם, וגדל בבית אחיו בקליינווארדיין. למד תורה מפי רב המקום הרה"ג מאָזעס חיים ליטש רזנבוים ז"ל, בעמח"ס "לחם רב", ולאחר מכן למד בישיבת פרעשבורג והוסמך להוראה ע"י הרב הגאון ר' עקיבא סופר שליט"א. אמנם, חלק ניכר מחברי הקהלה בסערענטש רצו כי בן המנוח ימלא את מקום אביו ברבנות, ה"ה תלמידי המובהק הרה"ג ר' אפרים ביליצער, חתנו של הרה"ג ר' יהודה ליכטענשטיין מבעטלאן. ר' אפרים היה חריף יוצא מן הכלל ובקי גדול בכל ד' חלקי שו"ע ובפרט בעניני "חושן-משפט". אולם, הנהיג בדבר חמותי, אלמנת מו"ח ז"ל, שהעדיפה להתגורר בבית בתה ולא בבית כלתה...

גיסיו וחבריו היקר הרה"ג ר' מנחם מנדל פולאק הוציא לאור ספר "חלק לוי" לביאור הלכות. למרות שגבול רומניא — הונגריא הפריד בינינו, התכתבנו בדברי תורה באופן קבוע ושיטתי במשך עשרים שנה. לפני תקופת השואה היגר לארצות הברית ואת מקומו ברבנות מילא חתנו הרה"ג ר' יהודה ארי' לעמבערגער שליט"א, בנו של הרב מטיסאפולגאר. שני בניו של הרב מסערענטש ברחו לרומניא, לאחר שהנאצים פלשו להונגריא, ונשארו בחיים, אך בתו וילדיה נהרגו על קדוש השם. מרוב צער, נפטר הרה"ג מסערענטש בדמי ימיו, זיע"א.

הסבא מנאג'־אידה

בסמוך לעיר קאשו היה ישוב קטן בשם נאג'־אידה. הקהלה היהודית בכפר זה התפרסמה לא בשל המספר הגדול של בעלי־הבתים שלה, אלא בשל רב הישוב שהיה גאון בתורה ומופלג ביראת השם, ה"ה הרב הגאון ר' יצחק אייזיק ביליצער, הוא סבו (אבי אביו) של מו"ח ז"ל. רבה של נאג'־אידה היה מוכר בכל הסביבה לעת זקנתו כפועל ישועות, ויהודי האזור נהרו אליו, כדי לקבל את ברכתו. הוא היה בן אחותו של הרב הגאון האדיר ר' ברוך תאומים פרנקל ז"ל, בעמח"ס "ברוך טעם", שהיה רבה של העיר לייפניק, וחותנו של הגה"ק רבי חיים האלבערשטאם האדמו"ר מצאנז (ועי' בשו"ת "דברי חיים" בתשובתו שכותב המחבר לרב ר' עמרם ישי ביליצער, רבה של סערענטש ומכנהו בשם "שאר־בשרי").

הצדיק ר' יצחק אייזיק ביליצער ישב על התורה ועל העבודה בכפר נידח זה במשך ששים שנה והתנהג בקדושה ובטהרה. מספרים עליו, כי בכל יום ששי בשעות הצהריים, לאחר שטבל במקוה, כבר קיבל עליו את השבת, הלך לבית־הכנסת בצהרי היום, במשך שעות למד הלכות שבת, אמר שיר השירים מלה במלה והתפלל. ובמוצאי שבת היה מוסיף מחול על הקודש וישב בסעודה שלישית עד חצות הלילה. בני ביתו ותלמידיו רצו להשפיע עליו שיעזוב את הכפר נאג'־אידה, אך הוא סירב באמרו, כי רק במקום קטן ושקט כזה אפשר לעסוק בתורה ולעבוד את ה' באין מפריע. הוא היה רגיל לגדל את נכדיו בתוך ביתו וללמדם תורה ויראת־שמים, ביניהם היו מו"ח ז"ל הרה"ג ר' פנחס ביליצער ז"ל ושאר בשרו הרה"ג ר' יוסף אלימלך כהנא, בן בתו (רבה של קהלת צעהלים ואונגוואר). כן גידל בביתו את אחותו של ר' יוסף אלימלך והשיאה לאברך גדול בתורה, ה"ה הרה"ג ר' צבי רייכמאן, שמילא את מקומו על כסא הרבנות בנאג'־אידה לאחר פטירתו.

*

סח לי מו"ח ז"ל: פעם, בעת שישב הצדיק, הסבא מנאג'־אידה בסוכתו ולמד תורה עם נכדיו שהיו ילדים קטנים, עשה הפסקה קצרה בלימודו, נאנח אנחה עמוקה ואמר לעצמו "מקובל אצל יהודים שעושים אירוסין בחול המועד, ובתי טשאַרנא כבר הגיעה לפרקה ואין כל סיכוי להשיא אותה..." שוב נאנח ואמר — "אין דבר, תשועת השם כהרף עין..."

לא עברה חצי שעה ובסמטה נשמע צלצול של פעמוני סוסים; כרכרה מפוארת עצרה לפני ביתו של הרב. באו בני ביתו של הצדיק בבשורה — אורחים נכבדים הגיעו! הרב יצא לקראתם, כדי לקבל את פניהם ולהזמיןם לביתו. בכרכרה ישבו רב ישיש ולידו בחור צעיר, שניהם לבושים בגדי־מלכות. היו אלה: הגה"ק ר' הלל ליכטענשטיין זצ"ל, רבה של סיקסו, והאברך — בן אחותו ושמו שלום אַדלער. לאחר ששני הצדיקים השתעשעו בדברי תורה, תוך טעימת כיבוד שהגישה הרבנית, אמר הרה"ג ר' הלל מקולומייא: "בחור זה רוצה להתחתן עם בת תלמיד חכם והיות ששמעתי כי לכת"ר יש בת מוכשרת, חושבני שזה יהיה שידוך הגון". על זה השיב לו הסבא מנאג'־אידה: "אני אינני מתנגד להצעה זו, אבל היות והבחורים מחפשים היום

נדוניא, עלי להגיד מראש כי אני עני ואביון ואין לי כסף!". אמר לו ר' הלל ל"ש: "זאת ידעתי מראש, אנחנו באנו לבקש את הבת ולא באנו לבקש כסף". באותו ערב נערכו ה"תנאים" בתוך הסוכה. האברך ר' שלום אדלער ישב על התורה מספר שנים בבית חותנו, ולאחר מכן נתקבל כרב בקהלת סערעדנע, הסמוך לעיר אונגוואר.

*

עברו מספר שנים. נכדו של הצדיק מנאג'־אידה הבחור פנחס ביליצער, למד בעיר אונגוואר בישיבה הרמה של הרב הגאון ר' חיים הירש מאנהיימער ז"ל, תלמידו של מרן ה"חתם סופר". פעם בא סבו ר' יצחק אייזיק לבקר את בתו ואת חתנו בכפר סערעדנע שע"י אונגוואר. מכיון שהרכבת לא הגיעה עד סערעדנע, הוא עשה את הדרך בעגלה. כשחזר מהכפר, המתין לו נכדו, ר' פנחס בתחנת־הרכבת. כאן נודע לו, כי עליו לחכות מספר שעות עד שתצא הרכבת לכיוון העיר קאשו. החליט הצדיק מנאג'־אידה לבקר אצל הרב דמתא וראש הישיבה, בלוויית נכדו. אונגוואר היתה בימים ההם עיר ואם בישראל, שדאגה לפרנס את רבניה בכבוד מלכים. במשרה זו היתה תורה וגדולה במקום אחד. הרב מאנהיימער, שהתגורר בדירת שרד מפוארת, קיבל את הרב הישיש, הכפרי, בחדר הספרים שלו, כשהוא ישב בראש השלחן בכורסת־עור מרופדת. הוא בירך באדיבות את האורח הזקן ושאל בשלומו ובעיקר רצה לדעת מי הוא. הצדיק מנאג'־אידה? מרוב ענוותנותו לא השיב. אך נכדו, הבחור פנחס, שלא היה ביישן, דיבר במקומו והציג אותו:

— זהו סבא שלי, רבה של נאג'־אידה! כשהרב מאנהיימער שמע שהאורח הוא רב בישראל, התכופף בכורסתו לפניו, לאות כבוד והערכה.
— ומה כבודו עושה באונגוואר? — שאל המארח.
— הוא בא לבקר את חתנו, הרב שלום אדלער, רבה של סערעדנע.

שוב התרומם והתכופף הרב מאנהיימער ואמר: "אשרי לו, שזכה לחתן גדול בתורה כרבה של סערעדנע".
הצדיק מנאג'־אידה שתק, אבל נכדו הבחור פנחס המשיך ואמר: "לא רק חתן זה בלבד יש לזקני, אלא יש לו עוד חתן ה"ה הרה"ג ר' אייזיק כהנא מז'אדאני, ויש לו עוד חתן: הרה"ג ר' מאיר מעהר הרב דקהלת רעטע, ויש לסבא גם בן, הלא הוא אבי מורי הרה"ג ר' עמרם ישי אבדק"ק סערענטש, ובן נוסף, הרב הגאון ר' יום טוב ליפמן רבה של אלטענדורף".

על כל שם של רב, התכופף הרב מאנהיימער והתפעלותו הגיעה לשיא. לבסוף שאל את הרב הקשיש שישב לפניו: — "כמה גדול הוא הישוב נאג'־אידה, כמה יהודים מתגוררים שם?"

— "לערך ששים יהודים", השיב הצדיק מנאג'־אידה.
כאן פרץ הגאון ר' חיים הירש מאנהיימער בבכי ואמר בזה"ל: "אני רבה הראשי של הקהלה הגדולה אונגוואר ולא זכיתי לכך, וכת"ר רבו של כפר קטן נידח וזכה לילדים יקרים כאלו..."

*

סיפרו על הרה"ג ר' חיים הירש מאנהיימער ז"ל, כי פעם היה מתאונן באזני אחד הרבנים שהיה חברו, כי הוא מצטער על שלא ציית לעצתו של רבו ה"חתם סופר" זצ"ל, בעת שעמד להתחתן. הוא היה בחור כהלכה בישיבת פרעשבורג והציעו לו נכבדות, בנות של סוחרים גדולים שהיו יהודים פשוטים ועמיהא-ארץ, אבל בעלי רכוש, אמידים ועשירים. ובכן, הציעו לו נערה שהיתה בת יחידה וכן הציעו לו נערה, שהיו לה עוד שתי אחיות. בני משפחתו וחבריו המליצו על בת יחידה, כדי שיקבל הוא לבדו את כל הירושה. לעומת זאת יעץ לו הח"ס שיבוא בברית נישואין עם הנערה שיש לה עוד שתי אחיות. הוא עשה בניגוד לעצת רבו, ומה עלה בגורלו. חמיו ירד מנכסיו ונעשה אביון והוא, הרב מאונגוואר, היה נאלץ לרחם עליו ולאסוף אותו ואת חמותו בביתו, דבר שלא הוסיף כבוד לרב מאנהיימער, מכיון שחמיו היה בור ועם-הארץ, שהסתובב בביתו כל היום, דיבר שטויות ובקושי ידע להתפלל ועשה את הרב דמתא לחרפה ולבושה. וכך אמר הרב לחברו — "אם הייתי מתחתן עם בת העשיר שהיו לו עוד שתי בנות נוספות, אז גם שני הגיסים שלי היו משתתפים בהחזקת חותני ולא היתה נופלת החזקתו רק בחלקי..."

החזקת החתונה
אחריהם השנה

האמת ניתנת להאמר, כי בנוסף לעובדה הנ"ל משפיעה האשה במיוחד בחינוך הילדים, ואם הרבנית היא ממשפחה פשוטה, ניכרים הדברים בבניה. וכך ראינו אצל הרבה רבנים וגדולי ישראל בהונגריא שעשו שידוכים עם עשירים עמיהא-ארץ ובסופו של דבר לא זכו לבנים הגונים, בני-תורה ושומרי מצוות. וגם לעשירות לא זכו, כי כלל הוא בידינו — יהודים יכולים לעשות רכוש, אבל אינם מסוגלים לשמור עליו. כאמור, יצאו הרבנים האלה "קרחים מכאן ומכאן".

בנושא זה יש לציין לשבח את הרבנים החסידים, שלא נתנו עיניהם בממון ובעשירות כשהתחתנו עם ילדיהם אלא חיפשו את יחוס המשפחה, או שהנערה תהיה בת תלמיד חכם, בניגוד לרבנים האשכנזים המתנגדים (ועי' במסכת קידושין דף פ' בנושא זה). ולא זו בלבד, אלא הרבנים שנמשכו לשידוכים אמידים התחרטו עפ"י רוב לעת זקנתם על מעשיהם ונשארו להם: קופה של עמיהא-ארץ עניים ודלים וילדים מחוצפים, פורקי-עול, שהשמיצו בהתנהגותם את אבותיהם וגרמו לחילול-השם.

*

בקשר לצער גידול בנים היה אומר הצדיק מנאג' אידה: למה קבעו חז"ל כי יעקב אבינו היה מובחר שבאבות, הלא הוא לא היה לא בכבשן האש כאברהם אבינו ולא על העקידה כמו יצחק אבינו? וההסבר הוא, היות והיו לו שנים עשר בנים ובת אחת שעשו לו צרות צרורות, וצער גידול בנים עולה על כבשן אש ועל עקידה...

הוא היה אומר: אם הילדים אינם מתנהגים ברוח ישראל סבא אז "ברא מזכה אבא", כלומר, אם רואים מעשיו הרעים של הבן אז לעומתו — אביו הוא צדיק, וזהו "מזכה אבא". וזה שאנו אומרים ג"כ "יהא רעוא קדמך דתוריק לן חיין בטיבותא ולהוי אנא פקודא בגו צדיקא", פירוש הדבר, אם אזכה לאריכות ימים לעומת צאצאי אחשב כצדיק. וז"ש ג"כ שלמה המלך: "ושבח אני את המתים מן החיים אשר חיים עדנה", כי לעומתם המה צדיקים...

*

*

*

★

ספר עולמו של אבא הודפס מתוך אוצרות התורה, עמוד 130

בעת הסתלקותו, התאספו אלפי אנשים, נשים וטף מכל הסביבה, כדי לגמול חסד עם אותו צדיק. כן השתתפו בהלווייתו רבנים רבים מהמחוז, שבאו להספיד לו. את סדר ההלווי' ניהל גבאי ה"חברה קדישא" מנאג'־אידה, ומכיון שרב הקהלה הריפורמית מעיר קאשו הי' קרוב משפחה של הגבאי, כיבד גם אותו שישמיע דברי הספד. כשהתחיל הרב הריפורמי לדבר, קפץ נכדו של הצדיק, הבחור פנחס ביליצער והחל לצעוק: "איך מרהיבים לתת רשות הדיבור ל"שקץ" כזה ומאיפה לקח רב ריפורמי את האומץ לפתוח את פיו ולספוד לזקני הקדוש ז"ל? הלא זו פגיעה גסה בכבודו של הנפטר!" והבחור פנחס המשיך: "הלא רבה הראשי של העיר קאשו הוא הרה"ג ר' משה יונגרייז שנמצא כאן, אותו צריך לכבד בדברי הספד!"

גבאי ה"חברה קדישא" ומספר יהודים משכילים מקאשו התנפלו על הבחור הצעיר ורצו להרביץ לו, אחרים הגנו עליו והצדיקו את דבריו, קמה מהומה והרב הריפורמי לא יכול הי' להמשיך בדבריו. אנשי המשפחה הצילו את הבחור הצעיר הזה ממכות, במסירות נפש ממש. בסיום ההלווי' באו והזהירו את הנכד פנחס הצעיר, כי בריונים מטעם הקהלה הריפורמית בקאשו אורבים לו בתחנת הרכבת בקאשו. הבחור פנחס לא שב הביתה עם הרכבת אלא בעגלה. לשערורי' זאת בהלווייתו של הצדיק מנאג'־אידה הי' הד בכל מדינת הונגריא, היה זה קידוש שם שמים ברבים ונתרומם קרן האורטודוקסים נושאי דגל התורה בכל המדינה.

הצואה של אותו צדיק נתקיימה. בכל שנה ביום ט' בסיון, יום פטירתו, התאספו בנאג'־אידה אלפי יהודים ובראשם בניו נכדיו וקרוביו הרבנים, בנוסף לרבני הסביבה, כמו: קאשו, טורנע ועוד, כדי להשתתף ביומא דהילולא שלו. לאחר תפלת שחרית, התחילו הרבנים לדרוש בבית־המדרש, שהי' מלא מפה לפה, השמיעו דברי תורה ותוכחת מוסר והצבור האזין לדבריהם בדריכות באימה ובפחד. ונתהוותה שם מדי פעם בפעם בכי גדולה. כל המגידים דברו בשבחו של אותו צדיק ועוררו את העם ללכת בדרכיו.

לעת צהרים, בתום הדרשות, יצאו כולם לבית העלמין להשתטח על קברו של הצדיק, תוך אמירת פרקי תהלים בצבור ותפלות מתוך כוונה גדולה ובכיות. כשחזרו מבית החיים התיישבו על יד שלחנות ערוכים בצריף הענקי, שהקים רב המקום לכבוד המון האורחים, שאכלו סעודת ^{אצורת התורה} ^{מלכים חסידים} שנעשתה מחלבה של נכדתה של אותה הפרה... גם בסעודה זו נאמרו דברי תורה ובסיומה ניגש כל הקהל לרב המקומי, נכדו של הצדיק, לקחת ממנו ברכת פרידה, עם פדיון כסף ביד. ההכנסות שהיו לרב מהילולא זו, כיסו כמעט את כל הוצאותיו השנתיות.

כדאי להזכיר מה שסיפר אחד הרבנים הקרובים במסיבה זו. בקהלתו יש לו מתנגד שמקנטרו בטענה, שבזמן הזה לא קיים רב שממלא את תפקידו לשם שמים. כל רב, ללא יוצא מן הכלל עושה מן התורה קרדום לחפור בה, ולכן לא צריך לשמוע לדבריו, כי משלמים לו עבור דברי המוסר שהוא משמיע. הרב הגיב פעם בדרשתו על דברי המתנגד במשל: בכפרים שבהונגריא הי' שומר הלילה מסייר בשעות הלילה במטרה לשמור על שלום הבתים ורכוש האזרחים. פעם דפק השומר בחלונו של אזרח בחצות הלילה והעיר אותו משנתו בבהלה: "אדוני, תסלח לי, אתה ישן ובינתיים

עלתה השלהבת בעששית הנפט שלך, ואם לא תכבה את האור, יכול הדבר לגרום לשרפה שתעלה באש את הבית שלך". שמעה האשה את דברי השומר ואמרה לבעלה: "אל תרד מן המטה ואל תציית לו, הלא הוא מוכרח להגיד את דבריו, כי משלמין לו עבור זה..."

אחד הרבנים האורחים סיפר, כי פעם פנה אליו יהודי פשוט חוטב עצים וכך שאלו: "מילא השוחט עובד עבודה קשה ומלוכלכת בבית המטבחים בקיץ ובחורף, המלמד משקיע עבודת פרך בתינוקות, המזכיר של הקהלה עובד עבודה אדמיניסטרטיבית מבקר עד ערב, וכן הבלן והשמש שקמים באשמורת הבקר, כל "כלי קודש" אלו מקבלים משכורת, זה אני מבין, כי מגיע להם. אבל הרב יושב לו בבית כמו מלך, לא יודע מה זה קור ומה זה חום, אינו עובד לא עבודה גופנית ולא עבודה רוחנית, אז למה מגיע לו משכורת גדולה?" ע"ז השיב לו הרב — אמשול לך משל ואת הנמשל תבין מעצמך. פעם ביקר אדם כפרי בעיר והקרובים לקחו אותו לקונצרט של תזמורת. חזר הכפרי לביתו וסיפר לחבריו, כי חברי התזמורת עובדים עבודה קשה, רובם ככולם נושפים בחצוצרות בכל כוחם והמתופף עובד כמשוגע בידים וברגליים שלו, למרות זאת יש לכל אחד משכורת קטנה. לעומת זאת באמצע הבמה עומד המנצח, האיש הזה לא עושה שום דבר קשה, אלא כמה תנועות קלות עם השרביט שבידו, וכפי שמסרו לי, הוא מקבל משכורת פי שלוש מכל מוסיקאי אחר...

קהלת מאדע

הקהילה השנייה, אחרי קהלת סאנטוב, שכינהו בה רבנים גדולים ומפורסמים, הנזכרים בספר "שם הגדולים" על תולדות רבני הגר (שהוציא לאור הרה"ג ר' פנחס זעליג הכהן שווארץ ז"ל מגרוסווארדיין), היתה קהלת העג'עלעך-מאדע. אחד מהרבנים המפורסמים בישוב זה היה זקני הגה"ק ר' נתן פייטל רייניץ ז"ל, בעמח"ס "דברי רנ"ף". האדמו"ר מליסקא אמר עליו בהספדו שהיה אחד מל"ו צדיקים שבזכותם קיים העולם. רבי נתן פייטל צוה לפני מותו שלא יבנו "אוהל" על קברו וכן שלא יקברו אותו בין הנפטרים המבוגרים, אלא בין הילדים הנפלים...

*

מספרים עליו, כי פעם בחג הסוכות עמד בפתח הסוכה ואמר "הלא ביום הכפורים אמרתי "משול כחרס הנושבר", אם כן פוסל אני את הסוכה, כי אסור להכניס בה כלי חרס... אבל היות וחז"ל אמרו "כלי חרס אין להם תקנה אלא שבירה", לכן צריך אני קודם לשבור את לבי, ולב נשבר אלקים לא תבזה, ואז מותר לי להכנס לסוכה..."

*

פעם שאלוהו מדוע הוא מרבה כל כך ללכת למקוה ואפילו בימות החורף בקור גדול, הלא הוא כבר איש זקן וחולה? והשיב כך: "בפרשת וישב כתוב "כי בן זקונים הוא לו", אומר הבעל הטורים "זקונים" ראשי תיבות — זרעים, קדשים, נשים, ישועות (נזיקין) מועד, והכתוב רוצה לרמז שכל זה לימדו יעקב ליוסף. וקשה, מאי טעמא לא אומר נמי טהרות? יש לומר כי טהרות אי אפשר ללמוד מן האב ומן הרבי, אלא האדם בעצמו צריך לבוא למדרגת טהרה... ואם הוא חלש בזה, עוזרים לו מן השמים, כפי שאמר חז"ל (שבת, ק"ד) "הבא לטהר מסייעין לו משמים". הצדיק ר' נתן פייטל צוה לצאצאיו בצוואתו, כי בכל ערב כשהולכים למקוה יטבלו טבילה אחת לעילוי נשמתו...

*

הוא היה אומר לפרש את הפסוק "תורה צוה לנו משה" על פי מה שפירש החתם סופר בתו"מ (בפרשת צו) מה שכתוב "מאויבי תחכמי מצותך וגו'" ר"ל אם אני לומד יותר ממספרו של היצה"ר שהוא מ"ס בגימטריא ק', אז "מצותך לעולם לי" ואין ביכולתו עוד לקחת ממני. וזה שאמרו חז"ל (חגיגה, ט') אינו דומה מי ששונה פרקו ק' פעמים למי ששונה ק"א פעמים". וזה שאמר: תורה "צוה" ר"ל אם אנו לומדים תורה בגימטריא צו"ה הוא ק"א פעמים, אז היא "לנו" ואין היצה"ר יכול עוד לשלוט עליו.

*

עם הסתלקותו, הניח אחריו בנים יראים ושלימים, תלמידי חכמים גדולים, הלא הם הבכור זקני רבי ומורי הרב הגאון ר' יהושע ברוך רייניץ ז"ל, אבד"ק צ'צ'וביץ, והשני לו הרה"ג ר' יוסף שלמה רייניץ אב"ד דקה"ל ספרדים בעיר מישקולץ, השלישי הרב הגאון ר' אברהם יעקב רייניץ רבה של באלקאן, והרביעי היה חתנו, הרה"ג ר' נתנאל קראוס ז"ל דומ"ץ בישוב ראצפערט.

למרות זאת, לא מילא אף אחד מבניו את מקומו ברבנות, זאת משום שבקהלת מאדע היה יהודי אחד שהיה אב לבן תלמיד חכם, שלמד בישיבות. יהודי זה שהיה איש עשיר ומכובד, רצה כי בנו יהיה רב המקום. הוא הוציא לפועל את מחשבתו, כי היתה לו שם משפחה ענפה, וכל קרוביו סייעו לו בכך, כלומר, בנו נתקבל לרב (אינני רוצה לקרוא בשמו). אבל "גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם", והרב הזה לא האריך ימים, וגם בנו שמילא את מקומו נקטף בדמי ימיו וכן קרה גם עם חתנו ר"ל... אנשי הקהלה ראו בזה אצבע אלוקים ולא קבלו עליהם רב מאותה משפחה. הם בחרו להם רב ממקום אחר, את הרב הגאון המפורסם רבי מרדכי לייב ווינקלער זצ"ל, בעמח"ס שו"ת "לבושי-מרדכי". רב זה האריך ימים בקהלת מאדע ונעשה זקן מופלג בנודע.

ומידי דברי בו זכור אזכור מה שסיפרו לי אנשי קהלת מאדע כשבקרתי שם: פעם, בערב שבת, כשהלך הגאון לבית הכנסת, ניגש אליו בפרוודור אורח זר שהי' סגי נהור למחצה, הרב נתן לו שלום, שאל האורח – "מי אתה?" השיב הרב: "יהודי". הקבצן, אוסף הנדבות, חשב שהוא יהודי כמוהו. ושאלו: "איפה אתה מתארח בשבת?" השיב לו הרב: "אצל הרבנית". אמר לו האורח: "ברח משם: כי הרבנית היא קמצנית מפורסמת ואתה תשאר רעב:" חייך הרב והשיב לו: "אך מה אעשה, אם כבר מאוחר..."

אורח זה לא צדק, כי בהיותי בן ט"ו שנה בעת שהלכתי (ברגל) לשיבת טפלטשוין, עברתי דרך הכפר ברעזעווע (ע"י העיר נייטרא) ושבתי שם בשבת. הלכתי לבית הכנסת הגדול להתפלל ולא ידעתי איפה ומה אוכל בשבת. בסיום התפלה הייתי מאד עצוב, כי כל המתפללים יצאו ואף "בעל-בית" לא הזמינני לשולחנו. עמדתי בפתח, וכשהרב יצא מבית הכנסת לקחת ממנו שלום ונישקתי את ידו. הוא שאל לשלומי והזמין אותי לביתו. קראתי לשבת עונג, כי הרבנית כיבדתני בכל מיני מאכלים טובים ומעדנים מיוחדים. אבל לא זה גרם לי את התענוג הרוחני, אלא התנהגותו של הרב, בכיותיו בעת שאמר את הזמירות לסדר ליל שבת והתפללות לפני הקידוש, את הקידוש שאמר ברעדה בכל נימי נפשו, דברי התורה שלו בין מנה למנה ואישיותו בכלל עשו עלי רושם עצום, ובמיוחד דברי העידוד שלו, שאמר לי ביציאת השבת. אז גמרתי בלבי, כי אם ה' יעזור לי ויתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש, אבקר אצל הרב הגאון הזה ואעשה אותו לרבי שלי, מאחר ובשבת אחת החיה את נפשי הן בגשמיות והן ברוחניות כעבור מספר שנים שמעתי שקבלו רב זה לאבדק"ק מאדע, ישוב קרוב לעיר סערענטש.

כשהתחתנתי והשתקעתי בסערענטש, שמחתי מאד שנפל בגורלי להיות קרוב לרבי וקיימתי את הנדר שקבלתי על עצמי. ביקרתי את הגאון ממאדע כמעט בכל חודשיים. יותר מאוחר, אפילו כשהתרחקתי מסערענטש למרחק של 24 שעות נסיעה ברכבת, השתדלתי לבקר אצל גאון צדיק זה לעתים קרובות. תמיד נתתי לו פתק (קוויטל) עם בקשות, הוא קיבלה ממני קרא אותה ואיחל לי ברכות ברוח הבקשות. במרוצת הזמן נוכחתי לדעת, כי לא אני בלבדי "גיליתי" אותו, אלא כל היהדות התורנית מהונגריה הכירה ברבי מרדכי לייב ווינקלער זצ"ל, את הגאון האדיר ואת הקדוש עליון. הרבה רבנים מכל העולם בכלל וממדינת הונגריה בפרט פנו אליו

אוצרות התורה
אוצרות השנה

הגה"צ רבי מרדכי לייב וינקלר
בעל הלבושי מרדכי

בשאלות בהלכה, וכאשר הכריע, כן היה וכן פסקו הלכה למעשה. האברכים שהתכוונו להיות רבנים, עשו הכל כדי לקבל ממנו "סמיכות", כי ההורמנא שלו היתה חשובה מאד בעיני הבריות. גם אנכי זכיתי לקבל ממנו סמיכות להוראה, וזאת לאחר שבחן אותי בידיעותי בש"ס ובפוסקים במשך מספר שעות.

שמו של הגאון ממאדע נתפרסם בעולם הרבנים עוד בהיותו הרב של הכפר ברעזעווע, בעת שהוציא לאור קונטרס בשם "כתורה יעשה", יחד עם הרב הגאון ר' ישעי' זילבערשטיין האבדקה"י ווייצען, נגד רב אחד שהתיר למול בשבת ולד שנולד מערלית. בספר הזה הראו שני הרבנים את בקיאותם בש"ס ופוסקים, ומאז יצא להם מוניטין בעולם (ובד"א אזכירה כאן, כי לפני מספר שנים הופיע בירחון תורני אחד במחוז טרנסילבניא, בירור הלכה בענין זה מאת ידידי הרב הגאון ר' חיים מרדכי רולער ז"ל אבדקה"י טירגורניאמץ (רומניה — מולדביא), וכתבתי לו על הקונטרס הנ"ל שאין חדש תחת השמש, כי שני הגאונים הנ"ל מביאים את כל השיטות וההלכות בנושא זה ולא הניחו עוד מקום לשום חדשות. קבלתי מאת הרב רולער ז"ל תודה על מכתבי). הרב הגאון ר' מרדכי לייב ווינקלער זצ"ל היה מפורסם גם בשל ענוותנותו, צניעותו וטוב לבו. פעם ביקר בסערענטש לשבת קודש הרב הגאון דמונקאטש, רבי חיים אלעזר שפירא זצ"ל. נכנס אליו הגאון דמאדע לקבל את פניו. כשנתן לו שלום, נשק הרב שפירא את ידו. וגם הגאון ממאדע, נישק את ידיו של הגאון דמונקאטש...

*

מספרים עליו, כי פעם בעת דין תורה בין שני סוחרים, לא שלח החוצה את בעלי הדינים כמו שמקובל, אלא הציע לשני הדיינים להיכנס לדירתו שלו ולקיים שם את הדיונים, והשאיר את בעלי הדין בבית המדרש. הוא הסביר את זה בכך שהיה חורף ובחוץ היה קור אכזרי, וגדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה... (מכיון שאלקים ניצב בעדת אל, ולכן בדרך כלל אצל יהודים שולחים החוצה את בעלי הדינים ואצל גוים יוצאים החוצה השופטים).

*

הוא היה אומר, על כל מנהגי רחוקי מנוגלים החובה להקשיב בתשומת לב לכל בעיותיו של בן עדתו שפונה אליו ומבקש את עזרתו, כלומר, יש להקשיב אפילו לבעיות שאין ביכולתו של הרב לעזור בהן. העובדה, כי ניתן לאדם לשפוך את מרירות לבו לפני הרב, הקלה היא בשבילו. וזאת, בהתאם לדברי משה רבנו שאמר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתי"ו ולא כתוב שמושה רבנו יענה להם ויפתור את הדבר הקשה. מכאן ראייה שישנם דברים שדי שמספרים אותם למשה, ואפילו אם לא מקבלים תשובה עליהם, זה מרגיע את הדעת.

*

פעם, כשמסרתי פתקא לגאון ממאדע, שהיה כתוב עליה "לרפואה שלמה" אמר לי: "כתוב בפרשת עקב 'וכל מדוי מצרים הרעים לא ישימם בך ונתנם בכל שונאיך', פירוש הדבר על פי מה שקבעו חז"ל (כריתות, ו'), כי 'נתינה' משמע כשיעור ולשון 'שימה' משמע אפילו כל שהוא עיין שם, אם כן, שפיר אומר הכתוב: 'לא ישימם בך', אפילו כל שהוא, 'ונתנם בכל שונאיך' כשיעור..."

*

חברי קהלה של עיירה אחת פעם פנו אליו בשאלה, האם מותר להם להתאחד ולהתפלל בנוסח ספרדי. בעלי השאלה היו אנשים פשוטים, לכן הסביר להם במשל: לעשיר גדול היו שני בנים שהיה מפנק אותם. אחד לא רצה לאכול רק דברי חלב ודבש רק דברי בשר. בעת האכילה לא יכלו אפילו להסתכל אחד על השני. מה עשה אביהם – עשה לכל אחד חדר מיוחד עם כלים מיוחדים, ואחד לא ראה את השני כשאכל. לאחר מספר שנים, ירד האב מנכסיו ולא היתה לו אפשרות לקנות מאכלי בשר וגם לא חמאה, גבינה, שמנת ומאכלי חלב. בקושי השיגה ידו לקנות תפוחי אדמה, למרות זאת, המשיכו בניו לאכול כל אחד בחדר. פעם ביקר אצלו פיקח אחד, צחק עליו ואמר: בשלמא, כשאכלו זה בשר זה חלב, היה הגיוני להפריד ביניהם, אבל כיום כששניהם אוכלים רק תפוחי אדמה, למה שלא יאכלו שני האחים יחד? כמו כן בשלמא בשנים קדמוניות שהיו מתפללים בכוונה גדולה היו צריכים לעשות הבדל בין מתנגדים-אשכנזים לבין חסידים-ספרדים וכל אחד היה צריך להתפלל בבית כנסת מיוחד, אבל כיום, כשכולם מתפללים רק מהשפה ולחוץ, ודומים לשני אחים הנ"ל שאוכלים תפוחי אדמה בלבד, איזה הגיון יש להתפלל בנפרד?

*

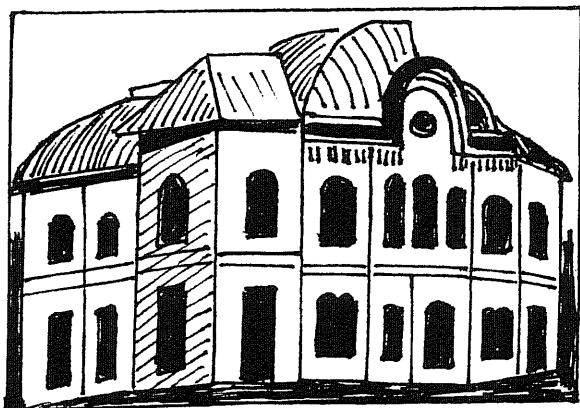
כאמור, זכה הגאון ר' מרדכי לייב ווינקלער זצ"ל בקהלת מאדע לאריכות ימים, ונאסף אל עמיו בשיבה טובה ביום י"ז בתמוז שנת תרצ"ב. כל הספרנים מהונגריא נשאו עליו קינה והספר גדול וכולם אמרו: "בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות" וזתעוב"י.

קהלת טאקאי

קהלה נאה וחסודה בקרבת העיר סערענטש היתה בישוב טאקאי. היתה זו קהלה אשכנזית מובהקת, כלומר, "בעלי הבתים" היו כמעט כולם אשכנזים ובכל זאת התפללו בבית הכנסת המרכזי בנוסח ספרדי (נוסח האר"י הקדוש). לעומת זאת, בסערענטש, שבה "בעלי הבתים" עפ"י רוב לא היו "מתנגדים", התפללו בבית הכנסת הגדול בנוסח אשכנז. שאלתי וחקרתי אצל המתפללים הישישים והסבירו לי את הסיבה. הצדיק רבי לוי יצחק מבערדיטשעוו זצ"ל, בימי גלותו, ביקר בקהלות אלו ובכל המקומות ששבת שם בשבת, השפיע על גבאי בתי הכנסת ועל המתפללים שיתפללו בנוסח האר"י הקדוש, ולכן בקהלת טאקאי התפללו כך שבת בשבת, לעומת זאת בעיר סערענטש עבר רק בימות החול, לכן לא תיקן את הנוסח הספרדי בבית הכנסת. רבה המפורסם של העיר טאקאי היה הרב הגאון ר' דוד שיק ז"ל, בעמח"ס "אמרי דוד", שאר בשרו של המהר"ם שיק. לאחר פטירתו קבלו שם רב בשם פונפדער, שבא מהונגריא העלית (אובערלאנד). רב זה לא היה גדול בתורה, אבל היה דרשן בחסד עליון וה"בעלי בתים" העריכוהו בשל כך. פעם שאל הצדיק מליסקא זצ"ל את אנשי קהלת טאקאי, האם הם מרוצים מהרב פונפדער, והם הפליגו בשבחו של דרשותיו הנהדרות, ואמרו שהוא עולה על קודמו הרב ר' דוד שיק ז"ל. על זה ענה להם הצדיק מליסקא: "אתם בני טאקאי, שנמצאים במורדות של גבעות ע"ש "הג'ליך" המפורסמת בשל כרמיה ויינותיה הטובים, צריכים לדעת להבדיל בין יין הגדל בגבעות ובין יין הגדל בעמק (יין מאזור ניר). היין שעושים מענבים הגדלים בעמק. אמנם מתוק הוא לחיר, אבל אחר כך אין אדם מרגיש שום הנאה בו. לעומת זה, יין של הגבעות, בעת שתייתו לא מרגישים כל כך את טובו ואת טעמו, אבל יותר מאוחר מרגישים את כוחו שמחמם את כל אברי הגוף ומשמח את הלב. והנה הנמשל — הרב הקודם שהיה גדול בתורה דומה ליין של גבעות והרב הנוכחי דומה ליין של עמקים..."

*

הרב פונפדער עזב את כסא הרבנות בטאקאי ובמקומו נתקבל רב אחר, גם כן מהונגריא העלית, שהיה בדומה לקודמו נואם מצוין, שנשא את כל דרשותיו בגרמנית קלאסית. אמנם, רובם של הרבנים שלמדו בישיבה הרמה פרעשבורג שלטו בשפת המדינה גרמנית, אך לא השתמשו בשפה זו אלא במקרים מיוחדים, כשהיו צריכים לדרוש בבית הכנסת ביום הולדתו של המלך, בנוכחות נציגי השלטון, או לרגל מאורעות אחרים שידעו מראש שישתתפו בהם גוים, אבל את כל הדרשות בבית הכנסת ובמסיבות מצוה משפחתיות וכיו"ב, היה הרב דורש בשפת העם — ביידיש. אולם, היו גם יוצאים מן הכלל, רבנים צעירים שנשאו דרשותיהם בשפה הגרמנית כדי לעשות רושם ולהחניף לחוגים החילוניים בקהילה, למורת רוחו של רוב הצבור שהיה חרדי. לעומת אלה היו רבנים שנולדו וחונכו בקהלות האורתודוקסיות בגרמניה, ששפת אמם היתה גרמנית ולא ידעו בכלל יידיש.

בית הכנסת בטוקאי

כאמור, הרב החדש של קהילת טאקאי היה נותן את שיעורי התורה בגרמנית ואפילו את דברי התורה בסעודה שלישית היה אומר בגרמנית. המתפללים התיחסו אליו בסלחנות, כי חשבו שהוא מגרמניא. פעם ביקר במקום יהודי אורח. בשבת, לפני תפלת מנחה, בא גם הוא להקשיב להרצאתו של רב המקום בפרקי אבות, כמו שהיה מקובל בהונגריא בחדשי הקיץ. בתום ההרצאה פנה האורח אל הרב, קבל עם ועדה, ושאל "מדוע כבוד הרב אומר דברי תורה במקום קדוש זה בשפת הגוים, ולא בשפת העם היהודי — ביידיש? השיב לו הרב: "אני מצטער מאד, אבל הגרמנית היא שפת האם שלי". השיב לו האורח: "במקרה, אני הכרתי את אמך שאמרה "תחינה" ביידיש וקראה בכל שבת את ה"צאנה וראנה" ביידיש, אם היתה היא יושבת היום כאן, לא היתה מבינה אפילו מלה אחת ממה שבנה אומר... מיום זה הפסיק רב זה לנאום בגרמנית וחזר לשפת האם המקורית שלו...

*

אחרי הרב הנ"ל מילא את כסא הרבנות בקהלת טאקאי הרב הגאון ר' עקיבא שטראסער, בן בתו של מרן ה"כתב סופר", שהיה גדול בתורה וביראת-השם כיהא וכנאה לנינו של מרן הח"ס זצ"ל. ומידי דברי בו זכור אזכרנו במעשה נורא, והמעשה שהיה כך היה. כבר נידח קטן היה קיים על יד העיירה סטרופקוב בהונגריא התחתית (אונטערלאנד) בשם "חוטשעף", ושם קרה מקרה, לפני למעלה ממאה שנה: אשה שחזרה לביתה מהטבילה בחשכת הלילה, נאנסה בדרך. יש אומרים שנאנסה ע"י נכרי, ויש אומרים שנאנסה ע"י אחד מכת המזיקין ר"ל. הבן שנולד היה אב למשפחה גדולה ומסועפת, שהתפזרה בכל ערי הונגריא התחתית. האנשים האלו חרגו בהתנהגותם מיהודים אחרים בשל היותם עזי-פנים, מחוצפים, אוהבי ריב ומחלוקות. הם חוללו מהפכה בכל בית-כנסת ובכל קהלה ובעיקר ירדו לחיי הרבנים. בנוסף לתכונות אלו, היה לכל אחד סימן מובהק על מצחו והיו ניכרים גם ע"י שמות משפחותיהם. הרבנים ואנשי המעשה ידעו לזהות אותם ונזהרו לא לקשנר קשר שידוכין אתם ועם צאצאיהם.

בעיירה סטרופקוב הנ"ל היו הרבה מבני משפחה זו שמיררו את חי הרב המקומי הרה"ג ר' יוסף חיים, עד שבאמצע דרשתו התנפלו עליו בקלשונים וגרשו אותו מן העיר. הרב המגורש הרעיש עולמות בכל ערי הונגריא והעיד עליהם ברבים שהם לא מזרע אברהם יצחק ויעקב והם שייכים לסטרא אחרא ר"ל.

סבי, הרב הגאון ר' יהושע ברוך רייניץ זצ"ל, סיפר לי כי בצעירותו כשהיה רב בכפר באַלקאן ובחרו בו למלא את כסא הרבנות בצ'צ'וביץ שהיתה קהלה גדולה, קיבל מספר מכתבים מרבנים וידידים שלא כדאי לו לבוא לצ'צ'וביץ, כי ישנן "קורחים" רבים ממשפחת ה"חוטשפים", בעלי מדון וריב שירדו לחייו. על קודמו הרה"ג ר' מאיר כהנא ז"ל העלילו עלילת שקר, ששפחה אחת הרה ממנו לזנונים ר"ל. ועל הרב הגאון ר' יוסף גרינוואלד ז"ל הוציאו שם רע שלקח שוחד בדיון תורה. על תגובתו של הרב באחת מדרשותיו, התנפלו עליו בני ה"חוטשעפים" תפשוהו בזקנו וזרקוהו מבית הכנסת.

זקניי זצ"ל כתב לראשי הקהלה את כל זה ורצה לוותר על כסא הרבנות. אז הזמינו אותו מיד ובאספה כללית הבטיחו לו בכל מיני הבטחות שלא יריבו אותו ולא יצערו אותו. הוא האמין להם, נענה לבקשתם ותפס את כסא הרבנות בצ'צ'וביץ. אך כעבור זמן קצר, התחילו בני ה"חוטשעפים" לפעול נגדו, לעשות לו צרות ולהשמיץ אותו. הם פרסמו ברבים שהרב הצעיר אינו יודע ללמוד ולפסוק הלכה. וכל זה למה? אשה אחת ממשפחת "חוטשעף" באה אל הרב לשאול שאלה על עוף, שפתחה והכשירה אותו במים ובמלח ולבסוף כשעברה על כל איברים הפנימיים של העוף, לא מצאה את לב העוף. שאל הרב הצעיר:

— "גברת, האם יש בביתכם חתול?"

— "ברור שיש לנו חתול", השיבה האשה.

— "אם כן, העוף כשר". פסק הרב.

ה"חוטשפים" עשו מהדבר פרשה שלמה, לגלגו על הרב ואמרו עליו שהוא בור ועם הארץ, איך יתכן שחתול יכריע בעניני איסור והיתר. לפי דבריו של הרב, תלוי הכל בחתול, אם יש חתול בבית אז הכל כשר ואם אין חתול בבית אז הכל טרף. אז צריך לקבל חתול ולא רב...

כשאנשים אלו נסעו לעיר אויהעלי, לא רחוק מצ'צ'וביץ, ביומא דשוקא, נפגשו בבית המדרש עם רב המקום שהיה אז הרב הגאון ר' ירמיה לעוו ז"ל. שאל אותם, האם אתם שבעי-רצון מהרב הצעיר שקבלתם? והם השיבו בשלילה, מכיון שהרב אינו יודע ללמוד ואינו יודע לפסוק הלכה, וסיפרו לו להרב מאויהעלי את הסיפור על החתול. הרב ר' ירמיה לעוו ז"ל שהיה גדול בתורה, הצדיק את הרב הצעיר והסביר להם מה שכותבים ספרי ההלכה שלנו, כי לא יתכן שיחיה כל בעל חי אפילו רגע אחד בלתי לב. ולכן, אם לא מוצאים לב, צריך לתלות שהלב נאבד או שנאכל על ידי חתול. בדרך אגב, אזכיר מה שסיפר לי זקניי הגאון הנ"ל, שבחג הפסח הראשון לבואו לצ'צ'וביץ, וישב כבר על יד שלחן הסדר ובראשו השטריימל שירש מאביו, והקפוטה שלבש הי' של ה"נודע-ביהודה" ז"ל, שירש אותה מחותנו הצדיק מטשענגער, והוא ירשה מחמיו הגה"ק ר' מאיר אלמשדער שהיה אבדק"ק מאטערסדורף ותלמיד מובהק לחתנו של ה"נודע-ביהודה", הלא הוא הרה"ג ר' יוסף פונזער ז"ל וקיבלו ממנו במתנה כתלמיד אהוב. פתאום נכנס לביתו יהודי ממשפחת ה"חוטשפים" שבא אל הרב

לשאלו שאלה, והיינו, ששכחו לטבול את הכוסות החדשים שקנו בערב פסח, האם מותר להשתמש בהם.

זקיני כרב צעיר לא ידע מה להורות ואימה גדולה נפלה עליו, בפרט שהיה מדובר באחד ממשפחה זאת. הוא אמר לו שיחכה קצת, כי צריך לעיין בספרים. הוא נכנס לספרייתו והחל לחפש בספרים, אבל לא היה לו מושג איפה דין זה נמצא. וגם אי אפשר להאריך בחיפושים, כי ה"חוטשפים" ממתינים, רוצים למזוג את היין בכוסות ולהתחיל את הסדר, וגם אי אפשר לדחות את בעל השאלה בקש. אך כיון שזקיני היה מאד עייף, כי אור ליום י"ד, לאחר בדיקת חמץ, נזכר שיש לו עוד כמה דפים בגמרא לסיים. כדי שיוכל בבוקר לעשות את הסיום בסעודת הבכורים. קם בהשכמה לתפלה והתרוצץ **היה היום י"ד** לעשיית מצות מצוה. תוך העיון בספרים, נפלה עליו תרדמה. בחלומו הופיע אליו אביו שאמר לו: "אל תדאג בני עיין שם בשלחן ערוך סימן... ותמצא שם הלכה ברורה, מה לעשות עם כלים כאלו, בשעת הדחק. מיד התעורר, לקח את ה"שלחן ערוך" ומצא בפירושו את הדין, שצריך לתת הכוסות במתנה לנכרי ואחר כך לשאול ממנו ופטורים המה מטבילה. ובכן סבי זצ"ל יצא מסכנה גדולה וניצל מה"חוטשפים" הללו, הודות לזכות אבות שעמדה לו.

כאמור, הרבה הצטער זקיני מצ'צ'וביץ על שנפל בחלקו לכהן כרב בקהלה שהיו בה הרבה אנשים מבני המשפחה הידועה הזאת, שעשו לו צרות. לעת זקנתו ירדו ממש לחייו. כשהחליטו לעשות שינויים בחינוך הילדים ולבטל את ה"תלמוד תורה" ר"ל, זקיני יצא נגדם במלחמת קודש עד כדי מסירת נפש למען חינוך ברוח ישראל סבא. לאחר מאבק קשה במשך שנים היתה ידם של ה"חוטשפים" על העליונה: הם השתלטו על הקהלה, ועל אפו וחמתו של המרא דאתרא הישיש ביטלו את ה"תלמוד-תורה" ובמקומו הקימו בית ספר עממי מודרני, שלמדו יחד בנים עם בנות ר"ל. את בית הספר הקימו בכוונה בחצר בית הכנסת המרכזי, כלומר, מקום מגוריו של הרב. הביאו מורים ומורות חילוניים שיצאו מכתותיהם לטייל בחצר בעת ההפסקות, ובאו בכוונה אל מול חלוננו של הרב, התחבקו והתנשקו תוך צחוק ועזות, כדי לשפוך את דמו של אותו צדיק. לזקיני זצ"ל היה צער גדול מזה, שגרם לו לקיצור ימים.

ועתה נחזור אל רבה של טאָקאַי הנ"ל ר' עקיבא שטראַסער זצ"ל, שהיה מאובערלאנד (הונגריה העלית) ולא שמע על משפחה ידועה זאת והתחתן אתה. אחד מבניו בא בברית נישואין עם בתו של רב אחד, שהרבנית שלו היתה מגזע משפחה זאת. מו"ח ז"ל הרה"ג ר' פנחס ביליצער מסערענטש הצטער מאד על השידוך הזה ולא מצא מנוח ומרגוע לנפשו, מחמת גודל הצער הזה. פעם אמר לי שלא יכול עוד לשלוט על עצמו והוא מוכרח לנסוע לטאָקאַי, לגלות את הסוד לרב שטראַסער, כדי שיגרש את הזוג, כי אין ארור מדבק בברוך... בני המשפחה ואני בתוכם התנגדו לכך בתוקף והרגענו את מורי חמי ז"ל, שהוא אינו אחראי על מה שקרה ואינו מן הראוי לעשות דבר כזה.

אבל לא עבר זמן רב ומיד בלדת הילד הראשון, נפטרה האשה הצעירה, יחד עם הולד. כשהגיעה הידיעה לסערענטש, הרים מורי חמי ז"ל את ידיו כלפי שמים ואמר: "ראו רבותי כמה גדול כוחו של אותו צדיק מרן ה"חתם סופר" זצ"ל ונתקיים מה שכתוב "לא יאונה לצדיק וגו'" וזכותו הגדולה עמדה לזרעו, שזר לא יבוא ולא יתערב במשפחתו הטהורה".

קהלת טערצאל

בשכונתה של קהלת סערענטש היה כפר קטן בשם טערצאל, שישבו בו יהודים יראים ושלמים. פעם כיהן בישוב זה הרב הגאון ר' יחזקאל פאנעט זצ"ל, בעמח"ס "מראה יחזקאל" ומכאן עבר לשמש כרב בקהלת קארלסבורג, בירת מחוז טראנסילבניא. אחריו תפסו את כסא הרבנות בטערצאל רבנים רבים, ביניהם גדולי-תורה.

כשישבתי בבית מו"ח ז"ל בסערענטש כיהן כרב המקום של טערצאל הרב"ג ר' יעקב שפירא ז"ל, שנולדו לו לעת זקנתו שבעה ילדים והיה מבקר לעתים קרובות בסערענטש, כדי לאסוף תרומות להחזקת בני ביתו. אנשי קהלת טערצאל היו אמנם יהודים כשרים וטובים, אבל רובם היו עניים, בעלי משפחות ברוכות ילדים ולא היה באפשרותם לפרנס את הרב ושבעת ילדיו.

כשנכנס הרב שפירא הישיש לבית חמי, היה רגיל להגיד תמיד את אותה ההקדמה: "אני יודע, כי רבים שואלים, היתכן כי רב זקן כזה יבוא בעצמו לאסוף כסף? האין זו פגיעה בכבוד התורה? שאל והשיב: אם לא הייתי רב מטערצאל אלא איש זר והייתי יודע שמתגורר בכפר טערצאל רב קשיש מטופל בשבעה ילדים פעוטים החסרים לחם, האם לא היתה מצוה גדולה להטריח עבורם ולהתרים את נדיב-לב להחזיק בצאן הקדשים הזה? ! לכן חשבתי, למה אניח מצוה גדולה כזו לאיש זר, אני בעצמי אקיים אותה, כי מצוה בו יותר מבשלוחו..."

בכל בית בסערענטש היה אומר הרב שפירא ההקדמה אחרת. והיה מצטט פסוקים ומאמרי חז"ל להצלחת מטרותיו. לסוחר אחד אמר: "על יהודים שמתפללים הרבה ולא נותנים צדקה אפשר לומר 'הקול קול יעקב והיהודים ידי עשו'..."

*

הוא היה אומר: לפני קיום מצוה אנו אומרים "הריני מוכן ומזומן", לכאורה למה כפילות הלשון "מוכן ומזומן"? ויש לומר, כי ישנם אנשים אשר מעדיפים לקיים מצוות שלא עולות להם כסף: לא קונים עליות לתורה בבית הכנסת, מסתכלים בספרי קודש של אחרים, שומעים קריאת המגילה במגילה של השכן, יוצאים ידי חובתם בסוכה של השכן ובלולב של החבר וכיו"ב. לכן תקנו חז"ל להגיד "הריני מוכן ומזומן" כלומר, לתת גם מזומנים עבור קיום מצוה...

*

אמרו לו לרב הזקן מטערצאל — "מדוע הינך אוסף תרומות, הלא יש לך משכורת חודשית וקהלה נאה וחסידה הדואגת לפרנסת בני ביתך?". על זה השיב הרב שפירא: "אדם שאין לו בכלל מקור פרנסה וכולם יודעים עליו שהוא עני, אינו ראוי לרחמים, כי ישראל קדושים הם ומרחמין עליו, אבל עני שחושבים עליו שיש לו ובאמת אין לו, על זה צריך שירחם ה'. וז"ש דוד המלך ע"ה 'תפלה לעני כי יעטוף' ר"ל שעניותו היא מעוטפת ואין בני אדם יודעים שהוא עני ואביון שירחמו עליו, ולכן הוא מוכרח 'לפני ה' ישפוך שיחו', כלומר, שישפוך את מרירות לבו לפני ה' דייקא, שיוודע את כל הנסתרות ורק הוא ירחם עליו..."

*

לבעל בית אחד שהחמיץ את פניו כשנתן לו נדבה, אמר הרב שפירא: "דע לך, כי צדקה היא כמו ביטוח נגד שרפה, את התשלומים החודשיים לא משלמים בחפץ לב, אבל כשנשרף הבית נהנים מהביטוח..."

*

למרות זאת, דעתו של מו"ח ז"ל לא היתה נוחה הימנו, באמרו כי רב בישראל, תלמיד חכם גדול, שהולך "ממזוזה — למזוזה" לאסוף נדבות אינו מוסיף כבוד לתורה. מו"ח ז"ל ציטט את המשנה הראשונה במסכת שבת "ציאות השבת וכו' פשט העני את ידו לפנים וכו'... העני חייב ובעל הבית פטור" ואומר המגיד מזלוטשוב: "לכאורה קשה לראות העני מכין את השבת במאמצים גדולים בקושי ובטרחה, משא"כ העשיר בעל הבית, ובכל זאת כשמתחילים ללמוד מסכת שבת כבר בתחילתה אנו מוצאים שהעני חייב ובעל הבית העשיר פטור, והתירוץ — אפילו העני שבעניים מצוה עליו לעשות שבתו חול ובלבד שלא יצטרך לבריות, וברגע שפשט ידו — חייב!..."

קהלת ליסקא

לא רחוק מהכפר טערצאל היתה קהלה עתיקה ודתית — קהלת ליסקא, אשר בה ישב הגה"ק ר' צבי פרידמאן זצ"ל, בעמח"ס "אך פרי תבואה", הנקרא בפי כל "רבי הרשלי ליסקער". שמו היה מפורסם בכל העולם היהודי בהונגריא ונהרו אליו בהמונים לבקשת ישועות ורפואות, מכל פנות הארץ. בנוסף לגדולתו בתורה ובעבודת השם, היה הצדיק מליסקא בעל נפש טובה ויקרה. כמעט כל המלמדים השלומיאלים קבלו ממנו כתבית-עודה ולכל עם-הארץ כתב תואר גדול שמגיע לת"ח מופלג. הוא נימק את הדבר כך: "יהודים אלו שפונים אלי הם קבצנים מסכנים ואינם יכולים להסתדר בפרנסה, בשל חוסר התעודות. כסף אין לי בכדי לתת להם ולהעמידם על רגליהם, לכן לכל הפחות אעשה להם טובה שממנה יכולה לצמוח להם ישועה לכל ימי חייהם. ובפרט טובה כזו מיוחדת שאף רב אחד במדינת הונגאריא לא יעשה להם..."

אם מלמד הגיש את מועמדותו לקבל משרה בקהלה וציין שיש לו תעודה מהרבי מליסקא, כבר ידעו הרבנים איך להתייחס אליו ולהעריך את המועמד כערכו האמיתי... אבל בעלי-הבתים לא ידעו חכמות, הם התייחסו למכתבו ולחותמו של הצדיק מליסקא בכבוד גדול.

*

היה ידוע שהצדיק מליסקא — בניגוד לאדמורי"ם אחרים במדינה — היה מקבל דמי פדיון גם מאנשים חילונים ובעלי עבירות, כי מחמת טוב לבו לא רצה לביישם ובתקוה שעל ידי שיקרב אותם הם יחזרו בתשובה. ומאידך לא רצה ליהנות מהכסף שקיבל מ"פושעי ישראל" מה עשה? שם שטרות אלה הצידה והשתמש בהם כנייר "אשר יצר" בבית הכסא... קבצן אחד גילה את הסוד ובית השימוש של הצדיק שימש לו כאוצר לממון במשך מספר חודשים, עד שנודע הדבר לקבצן שני שהקים צעקות והרעיש עולמות. כך נודע הדבר לציבור, עד שהגבאים באו והתחננו אל הרבי שיפסיק בזה, בגלל שיש בדבא משום מורד במלכות...

נגיד אחד מקהל טיסא-פירעד ערך חגיגה גדולה לרגל ספר התורה שקנה והוזמן את הצדיק מליסקא להשתתף בהכנסת ספר התורה. הרבי השתתף בשמחה, נשא דרשה גדולה, ותוך דברי התורה שיבח את בעל השמחה, אשר נדב לבו לקנות לו ספר תורה וקשר בראשו של העשיר הזה כל מיני כתרם. הרבי נשאר שם לשבת, וחזר על דבריו בכל ההודמנויות שהיו לו לדבר בפני הצבור והפליג בשבחיו של הנגיד הנ"ל. בשבת השניה שבת בקהלה טיסא פירעד הצדיק ר' הלל ליכטענשטיין ז"ל, רבה של קולומייה שהיה דרשן ומוכיח מפורסם וראה שבבית הכנסת נוהגים למכור את העלויות לתורה באופן שהשמש מסתובב מסביב לבמה ובידו לוח ועליו כל מיני מספרים על מחיר העליה. השיטה הזאת מאד הרגיזה את הצדיק ר' הלל ל"ש, שמצא לנכון להטיף דברי מוסר לעשיר הנ"ל באומרו כי על ידי התורה שהוא תרם, הפך את בית הכנסת לשוק מציאות ומחללים את השבת על ידי מקח וממכר.

העשיר הנדבן הרגיש נפגע מאד וכעבור זמן בא אל הצדיק מליסקא להתלונן. הסביר לו האדמו"ר מליסקא כך: "כתוב בתורתנו הקדושה, כי במצרים היו שתי מילדות, שם האחת שפרה ושם השניה פועה, ומפרש רש"י שפרה על שם שמשפרת את הולד, ועל פועה אומר רש"י "פועה לשון צעקה". ורבי הערשעלע ליסקער ז"ל המשיך "המגיד דומה למיילדת, כי התולדות של הדרשה שהמגיד משמיע, המה המצוות והמעשים הטובים. המגיד בדומה למיילדת מתכוון לטובת הולד, וכמו שיש לכל מיילדת השיטה שלה, כך גם לכל רבי-דרשן השיטה שלו. אחד דורש ומבליט את זכויות ישראל, ואפילו את דברי המוסר שלו הוא אומר בעדינות ובדרכי נועם בבחינת "שפרה", והמגיד השני צועק ומוכיח בבטויים קשים, בבחינת "פועה". "לי הזמינו מן השמים" — סיים את דבריו הצדיק מליסקא — "שלא אצטרך לצעוק, כי בשבת שאני הייתי אצלכם בטיסא-פירעד, עמדת על הבמה על יד הגבאי וכיבדת את האורחים בעלויות ואני לא ידעתי ולא שמעתי שמוכרים עלויות בלוח ובמספרים. אבל כשביקר שם רבי הלל מקולומייה, עשו כך מן השמים, שימצא דבר שלא נראה בעיניו ושיש עליו לצעוק. כאמור, אלו ואלו דברי אלוקים חיים, אלא שיש שינוי בשיטה אבל לא בכוונה".

*

שאלו פעם את הצדיק מליסקא: "איך הנך מברך אנשים חילוניים שאינם ראויים לברכה ואיך חלים בכלל הברכות עליהם?" והשיב: "אם יצחק אבינו היה יודע שהוא מברך את יעקב, לא היו הברכות חלות אלא על יהודי כשר שהוא באמת צדיק כיעקב. אבל מכיון שיצחק בירך את יעקב אבל כוונתו היתה על עשו, ממילא שפיר חלות הברכות אפילו על יהודי גרוע, כי איננו גרוע מעשו..."

*

מספרים על האדמו"ר מליסקא ז"ל, כשנתקבל לשבת על כס הרבנות בכפרו, מצא שם מלמדים עמיהא-ארץ, והילדים ב"תלמוד-תורה" בקושי ידעו להתפלל ולקרוא מתוך הסידור, חוץ מזה לא ידעו שום דבר ולא הבינו שום דבר. על זה אמר רבי הערשעלע ליסקער בבדיחות: "עכשיו מובן לי, מ"ט אמרו חז"ל, כי המלמדים באים משבט שמעון ולוי דייקא. משום שהם הרגו בשכם הרבה גוים, לכן חייבים הם לתקן זאת ולעשות מיהודים — גוים..."

*

סח לי יהודי אחד מסערענטש שזכה לסעוד על שלחנו של הצדיק בליל הסדר שבאשר הגיע למלים "חסיד הוא" שבפזמון "אדיר הוא" פרץ בבכי ואמר: "אם רבונו של עולם הוא חסיד, אז למה אינו אומר "ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה"?..."

*

הוא היה אומר, מדוע אנו קוראים לצדקה שאנו נותנים לקופסאות הכוללים בשם "רבי מאיר בעל הנס", כי רבי מאיר אומר (קידושין, ל"ו) — "בין כך ובין כך נקראים בנים למקום", כלומר, אעפ"י שאינם ראויים ואינו מגיע להם, בכל זאת המה בנים וה' מרחם עליהם וממלא את משאלותם כרחם אב על בנים.

*

הצדיק מליסקא היה מפרש מה שכתוב בשו"ע: "אחרים אומרים שקורין את שמע — משיראה את חברו מרחוק ד' אמות", ר"ל שמוטלת חובה על יהודי לקיים לא רק את המצוות שבין אדם למקום אלא גם המצוות שבין אדם לחברו, כלומר, אסור ליהודי שיראה רק את "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה'", אלא הוא צריך "לראות גם את חברו", לקיים את המצוות שישנן בין אדם לחברו, ורק אז מותר לקבל עול מלכות שמים:

*

אוצרות התורה
אוצרות השנה

את הצדיק ר' הערשעלע ליסקער זצ"ל הכרתי כשלמדתי בישיבת העיר טפלטשויין. לאחר ששידך את בתו, היה במצוקה גדולה וביקר בכמה ערים כדי להתרים את הנדבנים ל"הכנסת-כלה". ליוה אותו בחור צעיר שהיה הגבאי שלו. כשהרבי מטפלטשויין שאל כמה נדוניה הבטיח לחתן ולכמה כסף הוא זקוק, לא ידע הצדיק מליסקא לענות ואמר: "הבחור שלי יתן תשובה ברורה, כי הוא מטפל בחלק הכספי של מצוה זאת". לאחר מכן נודע לי, כי הצדיק מליסקא אינו מכיר בצורת מטבע.

לימים התפרסם שמו, אלפי חסידים נהרו אליו ומילאו את ביתו בכסף, אבל נרקמו אגדות על בטלנותו של הצדיק מליסקא במילי דעלמא.

*

יורשו של הצדיק ר' הערשעלע ליסקער היה חתנו הרה"ג ר' חיים פרידלענדער ז"ל שהיה גדול בתורה, בעמח"ס "טל חיים" על סוגיות הש"ס. גם עליו אמרו שהלך בעקבות חותנו — אינו בקי במילי דעלמא ואינו מכיר צורת מטבע. הוא היה אומר: "אני אוהב יהודים שאומרים עליהם דברים רעים ואני שונא יהודים שאומרים עליהם דברים טובים. והיינו: אומרים על מישהו שאינו הולך כל יום למקוה, או שהוא מתפלל תפלת מנחה וערבית ללא חגורה. או שמשבחים מישהו ואומרים עליו הוא עוד יהודי טוב, המטבח שלו עוד עוד והוא לא נוסע בשבת..."

*

רבי חיימל ליסקער היה אומר: למה גונבים את האפיקומן? כי המצה מרמזת על פרנסה (לחם עוני). אם כן, בעל הבית מניח החצי של המצה על שלחנו להאי עלמא ובדעתו להטמין את החצי השני לעולם הבא. אבל אשתו ובני ביתו רוצים שכל הפרנסה תהיה מיועדת רק לעולם הזה, לכן הם גונבים את האפיקומן, אבל על הבעל הבית לשמור על זה...

*

הוא היה אומר: בתקופת התלמוד היו אויבי אמונת ישראל בחוץ, ברחוב ברשות הרבים, לכן היו צריכים להדליק את נרות חנוכה בחלונות, כדי לפרסם את הנס לעוברי דרכים. היום בימינו אנו, נמצאים לפעמים שונאי תורת ישראל בין אנשי ביתינו, לכן מדליקים את החנוכיה בתוך הבית... ועל פי זה אפשר להבין מה שאנו אומרים למלאכי השרת בזמירות ליל-שבת "צאתכם לשלום". לכאורה, האם אין בכך פגיעה בכבוד האורחים שמגרשים אותם? התירוץ: מוטב לבקש את המלאכים שיעזבו את הבית לטובתם, כדי שלא יראו את פרצופיהם של הבנים החילוניים, שצריכים להגיע הביתה לסעודת השבת...

*

"את אשר האלקים עושה הגיד לפרעה", "אשר האלקים עושה הראה את פרעה" (פרשת מקץ), וקשה למה בשני-שובע כתוב "הגיד" ובשני-רעב כתוב "הראה"? — מסביר הצדיק מליסקא ז"ל — דהנה ידוע מספד"ק כי דיבורו של הקב"ה הוא הכרח ולא יבוטל לעולם אולם המחשבה אינה הכרחית ותליא באדם, שהוא בעל בחירה והוא יבחר כרצונו. משום כך בשני-שובע כתוב "הגיד לפרעה", כלומר, אם

הוא בהגדה ובדבור אז הוי הכרח ולא יבוטל לעולם, כי שני-השובע היו ממש ז' שנים. לעומת זאת בשני-רעב כתוב "הראה לפרעה" שהיה רק במחשבה וניתן לבטלם, לכן ממילא נתבטלו משבא יעקב אבינו למצרים, כי בזכותו נתבטל הרעב.

*

"כבד את ה' מהונך" (משלי, ג' ט') ופרש"י אל תקרא מהונך אלא מגרוך. ואומר הצדיק מליסקא לפרש על פי הגמרא (במס' ברכות, ל"ה): "ר' לוי רמי, כתיב לה' הארץ ומלואה וכתוב השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם, לא קשיא כאן קודם ברכה, כאן לאחר ברכה" (הרי היא לבני אדם). וזה שאמר שלמה המלך: "כבד את ה' מהונך" דייקא שהוא שלך, אולם, אל תקרא מהונך, שהוא הונך וקנית אותו אלא בתנאי שתקרא "מגרוך", שתכבד את ה', דהיינו שתעשה ברכה מגרוך ואז יהיה ההון שלך.

*

"למה לנצח תשכחנו" (איכה ה' כ'), וקשה, איך הנביא יכול לומר שיש שכחה לפני הקב"ה, הלא כתוב "כי זוכר כל הנשכחות אתה הוא מעולם"? ותיריך הצדיק רבי משה לייב מסאסוב, כי אם אדם עבר על עברה שבתורה ולא שכח אותה ויש לו הרגשת אשמה והוא חוזר בתשובה, אז הקב"ה כאילו שוכח את העברה. אבל אם האדם עשה מצוות ומעשים טובים ושכח אותם ואינו מתפאר בהם תמיד, אז הקב"ה לא שוכח את מעשיו הטובים שעשה, כי אין שכחה לפני כסא כבודו.

בנושא זה אמר הצדיק מליסקא לפרש את הכתוב "והיה אם שכוח תשכח את ה' אלקיך" (פרשת עקב), ולכאורה קשה הלא אמרו חז"ל אין והיה אלא לשון שמחה אם כן איזה שמחה ישנה אם תשכח חלילה את ה' אלקיך? וכן יש לדייק על הכפילות — "שכוח תשכח". המעשה שהיה כך היה: פעם יצא לדרכו הצדיק מליסקא ושכח בבית את המקטרת שלו והיה לו מזה שמחה גדולה. את שמחתו הסביר כך: "בעת שעלי להופיע בפני בית דין של מעלה, ישאלו ממני איך שכחת לקיים מצוה זו או מצוה זו מן התורה? עד עכשיו, לא היה לי שום מענה בפי להצטדק ולומר שהשכחה גוברת עלי. אבל עכשיו ששכחתי את המקטרת בבית, יהיה לי פתחון פה לעתיד לבוא. וזהו כוונת הפסוק: "והיה אם שכח" צריך שיהיה שמחה אם אתה שוכח את החפץ שלך, כי אז יש תירוץ בפיו, באם ח"ו "תשכח את ה' אלקיך".

*

בשלחן ערוך או"ח סימן ת"ל כותב המחבר ששבת לפני הפסח נקרא "שבת הגדול" (ועיי"ש גם כן במג"א ובטו"ז) ופירש הצדיק מליסקא ז"ל דהנה איתא בגמרא (מס' מנחות פרק ג') דהצדוקים אמרו שהקרבן העומר הוא תמיד יום א' אחרי השבת דכתיב "ממחרת השבת תביאו את עומר התנופה" ובאמת טועים הם, אלא ממחרת השבת פירושו יום אחד אחרי יום ראשון של פסח, והא דכתיב ממחרת השבת, היינו יום טוב, כי גם יום טוב נקרא שבת. אם כן, כדי לרמוז על זה שהצדק אתנו והצדוקים טועים, אנו קוראים את השבת לפני הפסח בשם "שבת הגדול", יען שישנה עוד שבת אחת והיינו — פסח שהיא בבחינת "שבת הקטן" כלפי שבת הגדול, כי שבת הוא באיסור סקילה כשעושה מלאכה ויו"ט הוא רק איסור לאו שיש בו מלקות (ועיי"ן תוס' פסחים, ה') ודפח"ח.

*

בעת פטירתו של הצדיק מליסקא (האדמו"ר השני), התאספו כל רבני האזור, כדי לספור לו. גם אני השתתפתי בלוויה. ראשון הספדנים היה הרב הגאון ר' יצחק גליק מטולטשווע זצ"ל שאמר: "חז"ל אמרו, כי יסורין מכפרין עונותיו של אדם ומיתת צדיקים מכפרים ויום כפור מכפר. לכן אנו מתפללים ומבקשים מאת ה' ואומרים "והייתה זאת לכם לכפר אחת בשנה" (פרשת אחרי), כלומר, די לנו בכפרה של אחת בשנה — ביום כפור ואנו מוותרים על כפרות אחרות..."

אחריו נשא הספד מר הרב הגאון ר' שמעון גרינפעלד ז"ל אבדק"ק סעמיהאלי. אחרון הספדנים היה הרב הגאון ר' מרדכי לייב ווינקלער זצ"ל, רבה של מאדע, שאמר: "אומרים על הרב מליסקע שהוא בטלן, ואני שואל וכי איש שיודע ש"ס ופוסקים נקרא בטלז? אנו בטלנים. שאיננו יודעים זאת..."

תורת התורה
תורת השנה

קהלת טולטשווע

בישוב זה התגוררו בסך הכל כשישים משפחות. בכל זאת הי' כפר זה מפורסם בכל מדינת הונגאריא, כי כאן ישב על כסא הרבנות רב גאון אדיר, ה"ה ר' יצחק גליק ז"ל, בעמח"ס שו"ת "יד-יצחק". מכל פינות הארץ נהרו אליו אברכי הישיבות ובעלי-הוראות הצעירים כדי לקבל ממנו "סמיכות". ל"הורמנא" שנתן הי' ערך גדול, בשל סמכותו הגדולה ופרסומו כגאון גדול. גם אנכי זכיתי לקבל ממנו "סמיכות" לאחר שבחן אותי.

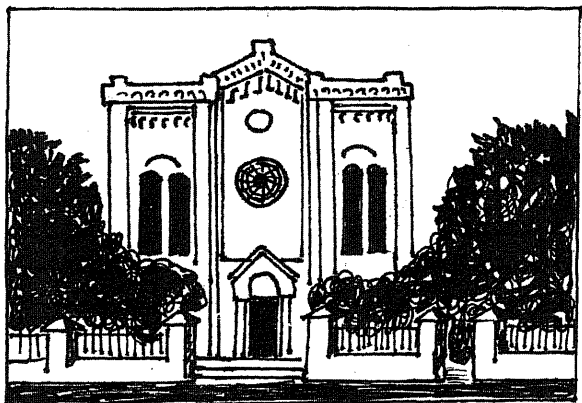
כשהייתי בביתו נדהמתי לראות את העניות והדחקות בתוך דירתו הקטנה הוא ישב על יד השלחן, עיין בספרי-קודש ואשתו הרבנית ישבה על הספה ותפרה דפי-גמרא שנתלשו. כשאמרתי תודה עבור הכיבוד שהגישה לי, אמרה הרבנית: — "האם אתה, צעיר, יודע מי אני?" והציגה את עצמה: — "אני בתו של הרב הגאון ר' ישעי' בענעט, שהי' רבה של קהלת קאלעוו, ושהי' בנו של הגאון האדיר ר' מרדכי בענעט וחתנו של הגאון הגדול ר' אלעזר רוקח, בעמח"ס "שמן רוקח" אבדק"ק סאנטעוו. בכל זאת — המשיכה הרבנית — אני מטריחה את עצמי לתפור ולתקן את הספרים של בעלי, כדי שיוכל ללמוד מהם".

התפלאתי לראות שלא היו לגאון זה הרבה ספרים, אלא מעט מזעיר, והיינו: ש"ס ישן, רמב"ם, טורים ושו"ע, וספרי שו"ת "חתם סופר", "נודע-ביהודה" ועוד מספר ספרים ואפילו חלק מספרי הראשונים לא היו לו. ובכל זאת נעשה הרב ר' יצחק גליק, לגאון מובהק בתורה ופוסק גדול ששמו הלך לפניו (ועי' בשו"ת יד יצחק ותראה כי רב אחד שידע שאין לו כי אם ש"ס ישן והקשה לו קושיית התוס' ישנים, והוא כיוון בדיוק את התירוץ של תוספות ישנים; ועי' עוד בשו"ת "יד יצחק" ח"ג סי' של"ה בתשובתו אלי הקטן ותראה שמזכיר שם שאין לו ספר הריטב"א). הסיבה לכך היה — מצוקתו הכספית של הגאון, בשל המשכורת הקטנה שהעניקה לו הקהלה הפעוטה והדלה של הכפר טולטשווע.

הגאון הרב רבי אברהם יצחק גליק
בעמח"ס "יד יצחק"

אוצרות התורה
אוצרות השנה

בית הכנסת בטולטשוע

ודכירנא כאשר הייתי יחד עם מו"ח ז"ל לנחמו באבלו, כאשר מתה עליו אשתו הרבנית, סיפר על גודל צדקתה. באפיזודה דלהלן: לפני שהוציא לאור את החלק השני של ספרו בשו"ת, הי' שרוי בדאגות, מאיפה יקח כסף להדפיס את ספרו, שעלה הון רב. יום אחד, נכנס אליו המדפיס ואמר כי עשיר נדבן אחד שרוצה בהעלמת שמו, נתן לו סכום גדול על חשבון הדפסת הספר של הרב, והמדפיס בא לבקש את הסכמת הרב ואת כתב היד. הרב שמח שמחה גדולה ובירך בכל הברכות את הנדבן על תרומתו ועל נדבת לבו ובעיקר על שעשה הכל בסתר, וויתר אפילו על כך ששמו יופיע בספר. כשיצא הספר ממכבש הדפוס והשמחה של הרב הגיעה לשיאה, גילתה לו אשתו הרבנית הצדקת את הסוד. היא היתה הנדבנית שרצתה לעשות צדקה בעילום שמה. היא מכרה את כל תכשיטיה שקבלה לפני הנישואין, כדי לעשות נחת רוח לבעלה...

הגאון מטולטשווע זצ"ל סיפר לנו, כי פעם באו ואמרו לרבי עקיבא איגר ז"ל, כי יש בעיר איש אחד שהוא מאד מסכן, משום שאין לו רק לחם צר ולומד תורה ביום ובלילה. על זה אמר רבי עקיבא איגר: "אין האיש הזה בכלל מסכן, מסכן הוא האיש שיש לו בבית כל טוב ואינו לומד תורה..."

כששאלנו אותו למה ישב במשך עשרות בשנים בישוב קטן כזה ולא עבר לקהלה של עיר גדולה הראוי' לשמחה, השיב בבדיחה ואמר: "כתוב ברש"י (פרשת לך) "הדרך ממעטת את השם", כלומר, לפעמים יש רב שהוא עם הארץ, ובכל זאת יש לו שם טוב במדינה, כי לא יודעים שהוא בור. אבל כשהוא שם לדרך פעמיו ומבקר בערים אחרות בין תלמידי חכמים, אז נודע לכולם ככל המדינה שהוא "עם הארץ". וזוהי כוונת רש"י "הדרך ממעטת את השם"...

הרב הגאון ר' יצחק גליק זצ"ל ישב על התורה ועל העבודה במשך חמישים שנה בכפר נידח זה, לא חשב אף פעם לעזוב את הישוב הדל והקטן ולעבור לעיר אחרת, כדי לשפר את תנאי החיים שלו. זאת, למרות שכמעט כל תושבי המקום היו אנשים פשוטים בורים וריקים ולא הבינו אפילו את שיחות החולין שלו.

קהלת אויהעלי

קהלה זו היתה מפורסמת, כי כאן כיהן בתור רב, הגאון הצדיק והקדוש רבי משה טייטלבוים זצ"ל, שהי' רב גדול בתורה, אדמו"ר פועל ישועות, מגיד בחסד עליון, מחבר ספרים מחונן, ראש לשושלת "טייטלבוים" ומיסד החסידות בהונגאריא. הוא היה בן הרב הצדיק ר' צבי הירש מזבארוב, שהשתייך למשפחה המתייחסת לרמ"א. הוא נולד בפרמישלא ולמד תורה מפיו דודו הגה"צ רבי יוסף, רבה של קאלבבסוף ואח"כ אצל רבי אברהם ארי' מסטריזוב, בעמח"ס "דרישת אריה". בראשית ימיו הי' מתנגד גדול לחסידות, אבל הרה"צ רבי יעקב יצחק הורוביץ זצ"ל ה"חווה מלובלין" כבש את לבו ונעשה לרבו המובהק בתורת הנסתר.

תרגום המלה – "טייטלבאום" הוא "תמר", וכך כותב לו בתשובה מרן ה"חתם סופר" (או"ח סי' קצ"ז) "צדיק כתמר יפרח, כשושנה בעוד כפתו רעננה, תחל שנה בברכת קדם מעונה, ולא תשכון עליו עננה, ה"ה הרב הגאון המפורסם כערוגת הבושם, גם הדסים נ"י וכו' כקש"ת מוה"ר משה תמר נ"י אב"ד ור"מ דק"ק אוהליך יעקב משכנותיך ישראל"

בהתחלה כיהן בתור רב בכפר שינעווע (גאליציא). בגיל 26 נתקבל כרב באויהעלי, שבה היתה עדת חסידים קטנה. מכאן התפשטה השפעתו החסידית במחוזות הצפון והמזרח של הונגאריא. לאחר פטירתו של ה"חזוה" מלובלין והמגיד מקוזניץ נהרו אליו אלפים ורבבות גם מגאליציא ופולין, כדי לקבל את ברכתו. הוא נתן גם קמיעות לרפואה. לעת זקנתו הי' נקרא בפי מעריציו בשם "סבא קדישא". גם מרן ה"חתם סופר" פנה אליו כשבנו ר' אברהם שמואל בנימין, בעל ה"כתב סופר" הי' ילד וחלה מחלה אנושה.

*

"אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין" (שבת, קי"ח). ומקשים, למה לא די שמירת שבת אחת? ואמר הישמח משה ז"ל, כי השבת צריכה להיות אחרי ששת ימי המעשה, כמ"ש "כי ששת ימים עשה ה' וגו' וביום השביעי שבת יונפש". מעתה לפי"ז לא די בשבת אחת, כי היא אינה באה אחרי ששת ימי המעשה, אלא אחרי הרבה ימי המעשה, לכן צריך שישמרו שתי שבתות דייקא ואז השבת השני' הוי שבת כהלכתה, שבאה אחרי ששת ימי המעשה (ודפח"ח ושי").

"ונפש כי תמעול מעל בה' וכחש בעמיתו" (פרשת ויקרא) ומפרש הישמח משה דמי שמזלזל במצוות שבין אדם למקום, סימן הוא שעובר גם על המצוות שבין אדם לחבירו, וה"ק "ונפש כי תמעול מעל בה'" מזה תדע כי הוא גם "וכחש בעמיתו".

*

הגאון הצדיק רבי משה טייטלבוים
האדמו"ר מאויהעלי
בעל "ישמח משה"

כל ימי חייו ציפה הצדיק ר' משה טייטלבוים בכליון עינים לביאת המשיח ולא הסיח דעתו מהגאולה. בכל דרשה ודרשה הי' מקונן על גלות השכינה ושפך נחלי דמעות על חורבן המקדש וירושלים. תמיד הי' בטוח שעוד יחי' ויזכה לראות בביאת המשיח. לפני שעלה על משכבו, הי' מכין לעצמו את בגדי השבת עם מקלו ליד מטתו, כדי שיוכל לקום במהירות לקבל את פני משיח צדקנו, כאשר יופיע. ממקורביו ביקש שאם יקדימו לשמוע את שופרו של משיח, יעירו אותו מיד, כדי שלא יאחר את פעמיו הגאולה.

לפני פטירתו אמר: "רבשע", הריני מוכן לקדש את שמך ברבים ולהיות כפרת כל עמך ישראל ובלבד שמשיח צדקנו יבוא במהרה". צדיקי הדור אמרו עליו, כי נשמתו היתה ניצוץ מנשמת ירמיה הנביא...

הי' גאון אדיר בכל חדרי התורה חיבר ספרים רבים: שו"ת "השיב משה", "ישמח משה" עה"ת ועל חלק מספרי הנביאים, פירוש על חמש מגילות בשם "ישיר משה", פירוש על ספר תהלים בשם "תפלה למשה" ועוד. הי' גם תופס ישיבה ובין תלמידיו היו הגה"צ רבי צבי מליסקא ^{הגה"צ רבי צבי מליסקא} בעל "יטב לב", הגה"צ משינעווע ועוד גדולי הדור.

שמו כבעל מופת נתפרסם גם בין הגוים. על "קושיוט לאיוש" גבורם הלאומי של ההונגארים מסופר, שבהיותו ילד תלמיד בית הספר התיכון באויהעלי הביאתו אמו לפני הצדיק ר' משה טייטלבוים לברכו. הרב קרא עליו את הפסוק "נתת ליראין נס להתנוסס מפני קשת סלה" (תהלים, ס' ו') הברכה התקיימה, משום שקושוט לאיוש עמד בראש התקוממות ההונגארים נגד האוסטרים והי' המנהיג הדגול והנערץ של המדיארים. למרות שהמהפכה נכשלה, מעריצים ההונגארים את שמו של קושוט עד היום.

מספרים על ה"ישמח משה", כי בפעם הראשונה החליט על דעת עצמו לנסוע לרבי אלימלך מליז'נסק זצ"ל, כי חשקה נפשו להכיר את השיטה החדשה של תלמידי הבעש"ט בעבודת הבורא. אולם, בדרך פגש אותו תלמיד חכם מתנגד, שהשפיע עליו לחזור לביתו. על מעשה זה הצטער כל ימיו, כי בנתיים נפטר בעל ה"נועם אלימלך" הקדוש.

כידוע, אמר רבי ר' אלימלך לתלמידיו לפני מותו, כי הגם שיש לו הרבה חטאים ועבירות, בכל זאת בטוח הוא שיזכה לחיי עוה"ב. זאת מכיון שמצינו בסוף פ"ק במסכת סוטה, שה' עושה צדקה וגמילות חסדים, מלביש ערומים, מבקר חולים, קובר מתים וכיו"ב. מילא, אם השי"ת עושה צדקה בעולם הזה — מובן, אך איך הי' עושה צדקה בעולם הבא? אע"כ צ"ל שעושה צדקה וחסד, שנותן חלק לעוה"ב בגן עדן גם לאלו שהם בעלי עבירות ולא מגיע להם, ואני ביניהם... אמר ה"נועם אלימלך" הקדוש.

מספרים על הגה"צ רבי שניאור זלמן מלאדי זצ"ל, בעל ה"תניא", שנודמן פעם לבית אחד הרבנים המתנגדים וראה שמרוב זלזול מונח הספר "נועם אלימלך" מתחת לספסל, עליו ישב הרב. אמר בעל ה"תניא": אם ברצונך להכיר את מחברו של ספר זה, גם אם היית מניח אותו עצמו מתחת לספסל, הי' שותק ולא אומר דבר, בהיותו צדיק, עניו ושפל ברך.

חתנו של ה"ישמח משה", הרה"ג ר' ארי' לייב ליפשיץ ז"ל, רבה של ווישניצה, בעמח"ס "ארי' דבי עילאה", מי שהי' יותר מאוחר חותנו של הרה"צ ר' יחזקאל שרגא האלבערשטאם משינעווע זצ"ל, השפיע עליו לנסוע ל"חווה" מלובלין. לפי המסורת החסידית, ראה הרה"צ ר' יעקב יצחק הלוי הורוביץ מלובלין במלחמת רוסיא – צרפת את התחלת מלחמת גוג ומגוג, ולפני מותו ראה נחיצות לפעול לקירובה של הגאולה לאלתר, יחד עם רבי ישראל המגיד מקוויניץ ורבי מנחם מענדל מרימינוב, ולפי האגדה החסידית נפטרו שלושת הצדיקים באותה שנה בגלל מאמצם לדחוק את הקץ.

בזמן שה"חווה" הירבה להורות על תורת הגאולה השלמה שהיא גופנית, נפשית ולאומית גם יחד, הירבה תלמידו ה"ישמח משה" לעסוק בגלות השכינה, והשקפתו בנושא זה מעניינת היא. מצד אחד הוא מדמה את עם ישראל שסובל מצרות ומרדיפות בגולה לבן יחיד ויקר שאביו משקהו בכל מיני תרופות מרות וחרירות מכיון שהוא אוהבו ומתכוון לטובתו ולבריאותו ("ישמח משה" פ' בראשית), ומצד שני כואבת לו לרבה של אויהעלי האדישות של צדיקי הדור, שיושבים בחיבוק ידים תחת עול הגלות, מצדיקים עליהם את הדין ולא עושים די, כדי לזרז את הגאולה השלמה ואת ביאתו של משיח צדקנו.

מספרים עליו שישב תמיד על יד חלונו, כדי לראות את התנועה ברחוב, ואם שמע רעש כל שהו הי' כבר נדמה לו שהוא שומע עיקבתא דמשיחא. כל ימי חייו הצטער על שמשיח מאחר לבוא. את העצבות של ה"ישמח משה" הסבירו החסידים בפסוק בפרשת שמות: "ותראה והנה הנער בוכה" וצ"ב, למה לא כתוב "ותשמע את הנער בוכה"? ההסבר הוא, שמשה רבנו בכה ללא קול, בבחינת "במסתרים תבכה נפשי", וכך הוא טבעו של יהודי המקונן על הגלות. לכן אמרה בתו של פרעה שהילד הוא מילדי "העברים".

הרה"צ רבי משה טייטלבוים כיהן כרב וכאדמו"ר באויהעלי במשך שלושים ושלוש שנים ונפטר באמצע תפלת ערבית בגיל 82, ושם מנוחתו כבוד.

*

בנו יחידו, הרה"ג ר' אלעזר ניסן, נהקבל עוד בחיי אביו כרב בעיר סיגעט, בירת מחוז מארמורש. הביאו אותו לשם בני משפחת כהנא, שהיו נגידים וחסידים ועמדו בראש הקהלה (אותם אנשים נעשו ליריבים הגדולים ביותר של בנו, בעל ה"ייטב לב" זצ"ל). אבל בעקבות מחלוקת בין חסידי קוסוב, שהיו ברובם אנשים פשוטים, לבין חסידי בית טייטלבוים (בגלל שוחט מקרטשינוב), נאלץ רבי אלעזר ניסן לעזוב את העיר ולקבל משרת רבנות בגאליציא. כאשר נפטר באויהעלי, ישב הוא כבר כרב בדוהוביץ והציע שיקבלו את בנו הצעיר, רבי יהודה יקותיאל למלא את כסא הרבנות של סבו באויהעלי.

אולם, ה"ישמח משה" זצ"ל כבש המונים בהונגאריא ובפולין, אך לא הצליח לכבוש את לבם של המתנגדים בקהלתו באויהעלי, שדרשו מרבם הצעיר, שיהי' רב ולא אדמו"ר, והיינו – שלא יקבל "פתקאות" ו"פדיונות" מחסידיו, שלא יתן קמיעות ושלא ידרוש דרשות ארוכות מדי... מאחר שה"ייטב לב" זצ"ל לא הסכים לעמוד בתנאי הקהלה ולצמצם את פעילותו החסידית, הי' נאלץ לעזוב את אויהעלי. הוא נתקבל לכהן כרב בקהלות סטרופקוב וגורליץ, אך לא הסתדר ברבנות עד שחזר לקהלת סיגעט, מקום כהונתו של אביו בצעירותו.

*

יורשו של ה"יטב לב" בקהלת אויהעלי הי' הרה"ג ר' ירמיה' לעוו ז"ל, בעמח"ס "דברי ירמיהו", שהי' בנו של רבי בנימין וואלף, אב"ד דק"ק ווערבו, בעמח"ס "שערי תורה". הוא הי' גאון אדיר בתורה ונסמך להוראה ע"י הרה"ג ר' מרדכי בענעט ז"ל. הי' מפורסם לירא שמים מרבים, תופס ישיבה גדולה והתבלט בהתנגדותו החריפה לתנועה החסידיית ובעיקר רדף את הצדיק ר' הערשעלע ליסקער זצ"ל ואת חסידיו. בדרך כלל, הי' מתפלל תפלת שחרית, יחד עם בחורי הישיבה שלו וכמו כל יהודי אשכנזי הי' דייקן גדול והשגיח על כך שאף בחור לא יאחר לתפלה ולקריאת שמע בזמנה. סיפר לי אחד מתלמידיו, כי קרה פעם, שבחור אחד איחר לתפלה ונכנס לבית הכנסת כשהרב עם בני הישיבה סיימו להתפלל, ניגש אליו הגאון ר' ירמיה' לעוו וצעק בחרי אף: "דוא שייגיץ! דוא חסיד!"...

*

על רגזותו מעיד הסיפור הבא: אנשי הקהלה פנו אל הרב בתלונה שהקצב, פלוני אלמוני, מכשיל את הרבים, כי מצאו שהוא מוכר בשר בלתי מנוקד. מיד שלח הרב את השמש לקרוא לקצב זה. אולם השמש טעה בשמות וקרא לקצב אחר. בו ברגע שהקצב נכנס לחדרו של המרא דאתרא, קם הרב ממקומו ברוגז גדול, ניגש אל הקצב, נתן לו שתי סטירות לחי ואמר לו "שייגץ החוצה!" שאל הקצב בתמיהה גדולה: "רבי, מדוע מגיעה לי קבלת פנים כזו?" אמר לו הרב: "מפני שאתה מכשיל את הרבים ומוכר ליהודים טריפות ונבלות; אתמול מכרת בשר בלתי מנוקד!" השיב הקצב: "סליחה, כבוד הרב, אולי נפלה כאן טעות, כי אינני מוכר רק בשר עוף..."

— איך קוראים לך? שאל הרב.

— "זלמן הערשקוביץ", השיב בעל האטליו.

— "אתה צודק", השיב הרב, "כנראה שהשמש החליף את הכתובת. אולם, מה בכך שקיבלת שתי סטירות לחי, אם לא **מגיע לך עובר עבירה** עכשיו, מגיע לך עבור העבר והעתיד, כי כל קצב הוא שותפו של עמלק ומכשיל את הרבים בטרטיפות. לכל קצב מגיעות מכות ואף ללא חקירה ודרישה..."

*

הוא היה אומר: בדורות הראשונים היית יכול למצוא בחנות קטנה — הכל, ממחט עד דגים מלוחים ומבשר עד בגדים, והיום נשתנו הזמנים וישנן חנויות מיוחדות לכל דבר. אותו דבר אצל רופאים, בעלי-מלאכה ורבנים. פעם רב של קהלה היה הכל — אב בית-דין, ראש ישיבה, דרשן, מוהל, מגיד שיעורים ועוד — והיום נשתנו כבר הזמנים — דיין לחוד ודרשן לחוד, מוהל לחוד ותלמיד חכם לחוד — ... ועפ"ז פירש את דברי רבי יהושע בן חנניה שאמר: (גיטין, נ"ח) "מובטחני שיהיה מורה הוראה בישראל", וקשה, וכי בשביל פסוק אחד יהיה מורה הוראה? ויש לומר, שרבי יהושע ניבא שיהיה פעם דור גרוע כל כך, שאם מישהו ידע לצטט פסוק אחד בלבד ללא שגיאות כבר יהיה מתאים להיות רב בישראל...

בעוקצנות היה אומר: מדוע ישנם הרבה אדמו"רים שאינם יודעים ללמוד תורה? כי כתוב "ונתן לך אות או מופת", וקשה, היה צריך לכתוב "אות ומופת", אלא משום דמי שיודע אות אינו יכול לעשות מופת, ומי שיודע לעשות מופת, אינו יודע אות...

*

באויהעלי התגוררו גם חסידים רבים ששנאו את הרב ר' ירמיה לעוו תכלית שנאה והשמיצו אותו ע"י כל מיני רכילויות. הם התארגנו, הקימו בית-מדרש חסידי נפרד ובנו על ידו מקוה מפואר. מקוה זה היה ה"פארלאמענט" של החסידים, כמקובל, ומכאן ירו חיצו לשון-הרע כלפי הרב המרא דאתרא וכלפי כל הרבנים וקהל האשכנזים המתנגדים במדינת הונגאריא. במיוחד לגלגו החסידים על יהודי הונגאריא העלית (אובערלאנד), כי לאזור זה של המדינה טרם חדרה התנועה החסידית. פעם קבעו החסידים את הגבולות בין הונגאריא התחתית לבין הונגאריא העלית בסגנון כזה: בתוך בודאפעשט הבירה חוצה הגבול בין "אובערלאנד" ל"אונטערלאנד", סימן ההיכר — מגן החיות בעיר, והגן בכלל, שייך כבר להונגאריא העלית... אמרו על חסיד גדול אחד בעיר אויהעלי שאינו עומד להתפלל עד שלא דיבר לשון-הרע על שלושה רבנים, לכל הפחות...

בשבת הגדול ובשבת שובה היו החסידים באויהעלי מתפללים גם הם בהשכמה, למרות שלא הלכו לשמוע את דרשתו של הרב דמתא. הם אמרו: "מצוה להתפלל בשבתות אלו באשמורת הבקר, לפני שהרבנים מזהמים את האוויר בדרשותיהם..."

*

דוד היה לי באויהעלי, תלמיד חכם ויהודי יקר ולמרות שחבש שטריימל, היה אוהב שלום ורודף שלום ומוקיר רבנן גדול. שאלתיו פעם: "איך יכול אתה ללכת למקוה בין חסידים אלו, הלא מקום זה הוא מוקד לשון הרע על גדולי התורה? והוא השיב לי בחיוך: "אמנם מצוה גדולה לחסיד לדבר רכילות על רב דמתא, אבל מצוה זו אינה גדולה ממצוות תקיעת שופר. בתקיעת שופר, אחד תוקע וכל אנשי הקהל שומעים ויוצאים ידי חובתם. גם במקוה מפויסם זה, אחד מדבר וכולם שומעים וגם אני בין השומעים..."

*

כאשר נפטר הרה"ג ר' ירמיה לעוו ז"ל, נבחר בנו הרה"ג ר' אלעזר לעוו ז"ל למלא את מקומו. מכיון שצבור החסידים סרב לסור למשמעתו עמדו והכתירו להם לרב את בנו של ה"ייטב לב" ז"ל, ה"ה הרה"ג ר' יוסף משה טייטלבוים ז"ל, תוך התארגנות בקהלה נפרדת בשם "קהלה ספרדית". אולם הוא לא האריך ימים. לאחר ששבת ש"ק אחת בישוב בעקעשטשאבא נפטר בדרך באופן פתאומי ר"ל. הובא לקבורה לאויהעלי ושם מנוחתו כבוד באוהל אחד, על יד זקינו בעל "ישמח משה" זצ"ל.

כאביו כן גם הוא — הרב אלעזר לעוו — היה מתנגד נמרץ לחסידים בפרט לחסידי האדמו"ר מליסקא. אולם גם התגובה ממחנה החסידים לא איחרה לבוא והם החלו להציק לו. פעם כתב מכתב ארוך לחברו הרה"ג ר"ז סופר ז"ל, שהיה אבדק"ק קונהאלאש. במכתב, הוא שופך את מרירות לבו ואומר על החסידים שהם מבלים את זמנם בדברי-הבל, סיפורי מעשיות, בשתיית משקאות, ריקודי-הוללות וכיו"ב, אינם לומדים תורה ועתידים הם ליתן על כך את הדין.

אולם, הרה"ג ר' אלעזר לעוו טעה בכתיבת הכתובת ובמקום "קונהאלאש" כתב "האלאש" בלבד, כלומר, לכבוד הרב המקומי של האלאש. כך, שהמכתב שנשלח ע"י הדואר, הגיע לרבו של הישוב "האלאס", הסמוך לעיר נירעדהאזא, שהיה במקרה

חסיד גדול לאדמו"ר מליסקא... המכתב הגיע לידי החסידים הקנאים שעשו ממנו "מטעמים" ופרשה שלמה. הם העתיקו את המכתב ופירסמו את קלונו של הרב ר' אלעזר לעזר בכל המדינה. מלבד הפגיעה בכבוד התורה, שימשה הפרשה כשמן שנשפך על מדורת המחלוקת באויהעלי.

גם לאחר שנתקבל הרב ר' אלעזר לעזר הנ"ל לכהן בקהלת אונגוואר החזיק לעצמו את רבנותו באויהעלי. רגיל היה לומר, שהוא דומה לפראנץ יוסף, שהיה קיסר אוסטריא ומלך בהונגאריא. כמו כן היה הוא רב דאונגוואר ודאוייהעלי. מכיון שבילה רוב זמנו באונגוואר, שהיתה קהלה גדולה ומפוארת, הושיב בקהלת אויהעלי את תלמידו ר' הירש דיק ז"ל, כדיין ומורה צדק, והוא לא ביקר באויהעלי רק פעמיים בשנה, לדרוש לפני אנשי קהלתו כמרא דאתרא.

גם בעיר אונגוואר היו לו קטטות גדולות עד לב השמים, כי גם שם התגוררו חסידים רבים שמררו את חייו. התנהגותו האשכנזית המובהקת והשקפת עולמו העוינת כלפי התנועה החסידית פגעה מאד בחוגים החרדיים של קהלת אונגוואר, שהיו ברובם אוהדי אורח החיים החסידי. לכן, בסוף ימיו הגיע הרב אלעזר לעזר ז"ל לידי המסקנה שטעה בדרכו, החל לנטות קצת לדרך החסידות ולהתנהג לפי רוחה. גדולתו בתורה משתקפת מתוך ספרו "פקודת אלעזר" (שהוציא לאור נכדו, שהתגורר בעיר באניע), בו הוא מצטיין כגאון אדיר. בשל אופיו החרیف ולשונו החדה פגע קשות לעתים בכבוד הבריות, בדברי מוסר ותוכחה.

ודכירנא, כי בעת שנפטר הנגיד והלמדן ר' שמואל וויינבערגער בעיר מיהאלעביץ, הזמינו בניו של הנפטר את הרב ר' אלעזר לעזר, רבה המפורסם של העיר אונגוואר שיבוא להספיד את אביהם, שהיה תלמידו של מרן ה"כתב סופר" וחברו של הרב מאונגוואר. קודם, הספידו הרב דמתא ושבו עד מאד ואחר כך נשא את הספדו הרב מאונגוואר. השתתפו בהלוויה אלפי אנשים, נשים וטף, שבאו לחלוק את הכבוד האחרון לנפטר, שהיה אהוב ומכובד על כל בני העיר.

הרב אלעזר לעזר התחיל במשל: "פעם אחת, הרג רוצח אחד את חברו, וכאשר קברו אותו והורידו את גופו לקבר, בא רוצחו וזרק לקבר גם את חרבו אשר הרגו בו. המשתתפים והאבלים כעסו עליו מאד ואמרו לו — לא די שהרגת אותו, אלא גם את החרב אתה זרק לקבר?! כמו כן — המשיך הספדן בדבריו — המרא דאתרא הפליג בשבחו של הנפטר, קשר לו כתרים בכל מיני תהלות וחלק לו כבוד גדול, אולם הדבר נראה כאילו זרק אחריו לקברו את החרב, כי "הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם". אני לא ארבה בשבח ובכבוד, משום שאינם מגיעים לו, בגלל שהנפטר "נתחמץ" קצת ולא היה זה השמואל אשר היה בבחרותו, כי העושר הזיק לו כמו שכתוב "וישמן ישורון ויבעט וכו' וכו'". כשמוע בניו ובני המשפחה של הנפטר דברים אלו, נתמלאו עליו כעס ורוגז וניסו להפסיק אותו, גם מתוך הצבור נשמע קול מחאה אך הרב אלעזר לעזר ז"ל, המשיך בשלו. בסופו של דבר, הצליחו קרובי המשפחה בצעקותיהם להשתיק את הספדן.

אמנם כתוב "לא תגורו מפני איש", אבל כבוד המת הוא ג"כ דבר חשוב, ואסור לפגוע בכבודו ולהלבין את פני האבלים ברבים. הספד מוזר זה היה לתמיהה באוזני כל שומעיו והיכה גלים בכל מדינת אוסטריא-הונגאריא.

קהלת קריסטיר (בודרוג – קרסטור)

כפר קטן זה היה לשם דבר ברחבי מדינת הונגאריא בשל שני דברים: כאן כיהן רב אחד שהיה תלמיד חכם גדול בשם רבי משה גינז-שלעזינגער ז"ל, בעמח"ס "חוט-המשולש" וכאן היה מתגורר הרב הצדיק ר' ישעיה שטיינער זצ"ל, שהיה מפורסם בכל המדינה.

הרב שלעזינגער היה בקי בכל חדרי התורה, ונודע כמומחה מיוחד בהלכות גירושין. היה עוסק באופן קבוע בסידור גיטין ובעריכת "היתר מאה רבנים", לעת הצורך. כמעט מכל המדינה הופנו אליו אנשים שרצו לגרש את נשותיהם. אולם, עיקר פרסומו לא רכש על ידי מומחיותו בהלכות גירושין ובשמות אנשים ונשים, אלא בגלל דרשותיו. הוא דרש בשבת הגדול ובשבת שובה למעלה מארבע שעות "בנשימה אחת". אנשי קהלתו כיבדו אותו בשל תורתו וצדקתו, ומשום שלא רצו לפגוע בכבודו לא אמרו לו אף פעם שיקצר בדבריו. לפני תפלת מוסף עלה הרב על הדוכן מול ארון הקודש, כיסה את ראשו ואת פניו בטליתו הגדולה כך שלא הסתכל לעבר הקהל. הדרשה התחילה בשעה 11 לפני הצהריים ונמשכה עד לאחר השעה שלוש. מה עשו "בעלי הבתים"? התפללו תפלת מוסף בשקט והלכו לביתם כתות כתות, קידשו, הלכו עם בני משפחתם לטייל ולבקר קרובים אכלו ארוחת צהריים, שרו וזמירות, ברכו ברכת המזון והלכו לישון. כשקמו מהשינה חזרו לבית הכנסת והרב טרם סיים את דרשתו. בסיום דבריו, הסיר הרב את הטלית מעל ראשו, שוב ראה לפניו את כל בית הכנסת מלא מפה לפה עם מתפללים, כפי שהיה בתחילת הדרשה. כך נמשך הדבר במשך עשרות בשנים. בכל מדינת הונגאריא צחקו על כך, שהרב מקריסטיר מדבר לקירות ריקים אל עצים ואבנים. כל יהודי ידע מזה, רק לרב ר' משה גינז-שלעזינגער לא נודע הדבר לעולם...

מו"ח ז"ל, שהיה ידיד שלו אמר לו פעם: "כששנינו משמיעים דרשה בשעה הראשונה אינני יודע מי דורש יותר טוב מחברו, אבל בזה אני בטוח, כי בשעה השניה והשלישית, דרשתי טובה יותר..."

— **מנהג הדין** התורה והמצוות **התורה והמצוות** —
בסך הכל שעתיים, אלא לפני הדרשה אני אומר הקדמה בת שעה ואחרי הדרשה אני אומר סיום בן שעה, וזה הכל... ואם נוחה הדרשה ל"בעלי בתים" שלי שיושבים בשקט ומקשיבים בתשומת לב, אז למה לי למהר ולקצר..."

*

האדמו"ר רבי ישעיהלע קרעסטירער

הדבר השני שפירסם את הכפר קריסטיר, כפי שאמרנו לעיל, היתה חצרו של האדמו"ר ר' ישעיהלע קריסטירער שהתגורר כאן. הרב הצדיק ר' ישעיה שטיינער ז"ל היה משמשו של האדמו"ר הצדיק מליסקא, ובמות רבו, ירש ממנו את האדמו"רות. אלפי חסידים מכל קצוות הונגאריא נהרו אליו, ובפרט אנשים פשוטים, פועלים, עניים וקבצנים. הוא היה מפורסם בכל המדינה כמכניס אורחים גדול, ביתו היה פתוח לרווחה כביתו של אברהם אבינו ע"ה. ברגע שנכנס יהודי לביתו, נתנו לו שלום וכבר

כאמור, לא היה רבי ישעי' לע מפורסם לגדול בתורה, לא בן גדולים היה ולא ירש את כסא האדמו"רות מאביו, אלא שימש את הצדיק מליסקא ז"ל, וכן חתם את שמו: "ישעיה שטיינער, שו"ת ממשמש בקודש אצל הצדיק מליסקא". אמרו עליו, כי הצדיק מליסקא סמכו להיות אדמו"ר בשל ב' סיבות: א. משום שראה שהיה נזהר בחטא הידוע, ב. פעם באה אלמנה ובכתה לפני הצדיק מליסקא שאין לה לתת נדוניא לבתה הזיתומה, והחתן רוצה לבטל את השידוך. אז לקח ר' ישעי' לע את כל ממונו, שחסך במספר שנים בזיעת אפיו ונתן לאלמנה להשיא את בתה. כראות הצדיק דבר זה, אמר: "ראוי ישעי' לע שיעמוד לישועת ישראל, כי הוא נפש טובה ויקרה".

בנו, הרה"צ ר' אברהם שטיינער, ירש את האדמו"רות בקריסטיר, אך לא האריך ימים ר"ל. שלושת חתניו הדגולים נספו בשואה על קדוש השם ה"ה הרה"ג ר' שמואל גרוס, בעמח"ס "עלה שמואל" כיהן כרב בכפר בערבעשט (מארמורש) ובקהל קרולע, הרה"ג ר' ראובן חיים קליין, בעמח"ס "מטה ראובן", שכיהן כרב בישוב סאנינא, הרה"ג ר' ישראל אברהם אלטר לנדא, בעמח"ס "בית-ישראל", רב באדלין, ה' ינקום דמם. כשהגיעו ימי הבציר באזור העג'ילעך (גבעות-הכרמים) שבהונגאריא, באו מאות יהודים דתיים ועניים ממחוז מארמורש, כדי לדרוך את הענבים ברגליהם ולעשות יין כשר לכל מדינת אוסטריא-הונגאריא. במשך כל השבוע עבדו יהודים מסכנים אלו בכרמים וביקבים כחמורים ולא טעמו טעם מאכל חם, אך ליום שבת קודש באו בהמוניהם לקריסטיר לחצרו של האדמו"ר ר' ישע'ילע. סיפר לי איש נאמן שבשבת אחת הצטופפו שם למעלה מחמש מאות דורכי ענבים, והרבי כיבד אותם במאכלי מלכים והכל בשפע רב. האורחים היו רעבים כל כך שאכלו בשבת כל מה שהיה במחסן הגדוש. לסעודה שלישית כבר לא היו חלות ואכלו לחם שחור. לסעודת "מלוח מלכה" לא היה כבר מה לתת להם, ולכן הזמינו את השוחט שישחוט בהמה במוצאי שבת.

סעודת "מלוה מלכה" בקריסטיר היתה מפורסמת ולמסיבה זו באו מכל פינות הונגאריא, ממרחקים של מאות קילומטרים. חסידים עלו על הרכבת המהירה במוצאי שבת אחרי הבדלה בשעה חמש וחצי (בחורף) בערב, ואם הגיעו עד חצות הלילה לקריסטיר, לא איחרו שום דבר. בערבי שבתות היו כל הכבישים המוליכים לקריסטיר מלאים עגלות עמוסות יהודים, שבאו לשבות אצל ר' ישעילע. היו גם שיירות שבאו ברגל — חזיון שהזכיר את עולי הרגל לירושלים. ההבדל היה — כי לקריסטיר באו בידיים ריקות ורעבים, ויצאו שבעים, מלאים כסף וברכות...

ההערצה לרבי ישעילע בקרב העם היתה כבירה. כדי להמחיש זאת אזכיר מחזה נהדר שראו עיני. נמצאתי בתחנת הרכבת הגדולה של העיר מישקולץ ששימשה צומת לתנועת רכבות והנה קמה המולה... האדמו"ר נסע דרך מישקולץ באחת הרכבות שחנתה בתחנה. השמועה שהרבי מקריסטיר שוהה בתחנה עשתה לה כנפיים. קהל רב ירד מכל הרכבות והתנפל על הרכבת שלו כולם רצו לתת לו שלום, לנשק את ידיו ולקבל את ברכתו. מנהל התחנה עמד אובד עצות, כי לא יכול היה להשתלט על הצבור, ועד שהגיעה המשטרה והשליטה סדר, היתה כל התחנה כמוורת דבורים. הרכבת המהירה לבודאפעשט יצאה באיחור של חצי שעה...

זכורני שביקרתי פעם אצל רבי ישעילע בקריסטיר, עם מו"ח ז"ל. הצדיק קיבל אותנו בכבוד מלכים. כשנכנסנו לביתו, הדליקה הרבנית נרות שבת. כשהרבי מסביר לנו, כי זאת עפ"י הזהרה הקדוש שאומר, כי תלמידי חכמים חייבים להיות שבת... הרבי שלח לקרוא לשוחט, לשחוט עופות, כדי לכבד אותנו בסעודה של בשר טרי.

מנהגו היה לתת לחולים קוביות סוכר לרפואה ולסגולה. אמרו, כי קופסת סוכר נשארה לו בירושה מרבו הצדיק מליסקא, ומקופסה זו נתן את הקוביות. כשהקופסה נתרקנה והגיעה למחצה, לקח קוביות משלו ועירבב בקוביות הישנות כך שלא נגמרו אף פעם...

פעם בכל חודש נסע לליסקא, להשתטח על קברו של רבו האדמו"ר מליסקא, הביא עמו את כל הפתקאות (קוויטלעך) שקיבל מחסידיו במשך חודש ימים והכניסן לקברו, בכדי שהצדיק ז"ל יתפלל עבורם. החצר והאדמו"רות בקריסטיר, שהרימו את קרן החסידות, גרמו לנחת-רוח לכל יהודי הונגאריא החרדים, פרט לבני הצדיק מליסקא, שראו את עצמם מקופחים. כאב להם שהשמש של אביהם ירש את האדמו"רות והם נשארו ללא חסידים וללא מקור-פרנסה.

בדרך כלל, היחסים בין האדמו"ר לבין הרב המקומי המרא-דאתרא לא היו טובים. בקריסטיר לא היה כך, כי רבי ישעילע זצ"ל היה גם מוקיר רבנן גדול. רבה של קריסטיר הרה"ג ר' משה גינז-שלעזינגער ז"ל אמר פעם למו"ח ז"ל: "בעל הבית" הטוב ביותר שלי הוא האדמו"ר רבי ישעילע, במשך כל השנה בכלל ולפני כל חג בפרט הוא שולח לי כסף במזומנים וכל מיני מתנות, והלואי ש"בעלי-בתים" כמותו ירבו בישראל..."

כן סיפרו על הצדיק ר' ישעילע, כי בזמן שהרב דמתא נשא את הדרשות הארוכות שלו בשבת הגדול ובשבת שובה וכל בעלי-הבתים הלכו הביתה לעשות קידוש, לאכול ולחזור, היהודי היחידי שלא הלך לביתו ונשאר בבית-הכנסת במשך כל הדרשה, היה רבי ישעילע זצ"ל, כי לא רצה לפגוע בכבוד המרא דאתרא. אולם, במרבית זמן הדרשה ישן האדמו"ר...

הצדיק רבי ישעי' מקריסטיר

כשנפטר האדמו"ר מקריסטיר, התאספו רבבות יהודים לקריסטיר והביאו אותו לקבורה, תוך בכיות ויללות שלא היו דוגמתן במדינת הונגאריא. הצבור היה כה גדול, שהיה בלתי אפשרי להשתלט על הסדר. **הצדיק רבי ישעי' מקריסטיר** את הגופה למקוה לשם טהרה. קבוצת דורכי ענבים חפרו מקוה בחצרו, תוך שעה קלה וכך טהרו אותו. כמקובל אצל אדמו"רים לא הושמעו הספדים בהלוויתו, אבל מספרים כי השתתף בהלווייה מנהל הדואר המקומי, איש הונגארי נוצרי, שפנה אל המלווים ואמר: "מורי ורבותי, אתם, שבאים לקריסטיר מכל קצוות הארץ, אינכם יודעים מי היה "אבא שייקא" (כך קראו לו הגוים המקומיים). אני שטפתי בדואר שלו יודע את מעשיו. במשך עשרות בשנים שלח הרבי ע"י הדואר הון רב למאות משפחות עניות שמתגוררות בכל המדינה והוא תמך בהם. נכון שגם הגיעו לכתובתו בכל יום הרבה כסף, אבל "אבא שייקא" שלח פי שלוש ממה שקיבל..."

סיפר לי ידיד מעיר סערענטש, שהיה מחסידי האדמו"ר מבעלזא: פעם, לרגל עסקיו לא יכול היה להגיע לבעלזא לקראת ראש השנה, ומכיון שלא רצה להשאיר בבית ולהתפלל בבית הכנסת שלו, החליט לבלות את ראש השנה בחצרו של האדמו"ר מקריסטיר. מקובל אצל האדמו"רים, כי לפני תקיעת שופר עושים הפסקה: כל החסידים הולכים למקוה והרבי נכנס לחדרו להתבודד וללמוד את הוזהר הקדוש או ללמוד ברמב"ם הלכות תשובה או הלכות שופר. חסיד זה היה סקן לדעת מה עושה רבי ישעילע לפני תקיעת שופר? כשיצא הצדיק מבית הכנסת הלך החסיד בעקבותיו, הוא הסתכל מבעד חור המנעול שבדלת דירתו וראה שהצדיק נכנס לחדר האוכל הענקי, נטל סכין ארוך, החל לחתוך לחתיכות קטנות את העוגות, לשפוך יי"ש בכוסיות, ולערוך את השלחנות, כדי שהכל יהיה מוכן ומזומן לפני המתפללים שיבואו לעשות קידוש מיד בסיום התפלה. הדבר היה לפלא בעיני החסיד. אך, אני אמרתי לו "שמא עבודה זו היתה חשובה יותר לפני הקב"ה מלימוד הלכות, כי חז"ל אמרו "גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה" (שבת, קכ"ז)..."

קהלת אויפאלו

הגאון ר' עמרם בלום

היתה זו קהלה קטנה שנתפרסמה בשל רבה, המאור הגדול הרב הגאון ר' עמרם בלום ז"ל, שהיה גאון עצום, מופלא בחכמתו ומרביץ תורה. הוא נולד לאביו הרה"ג ר' יצחק יעקב בלום, רבה של קהלת שאמסון, שהיה חתן הגה"ק ר' עמרם חסידא, אבד"ק מאדע, שעלה לאה"ק ומנוחתו כבוד בעיה"ק צפת. עוד בצעירותו היה מפורסם כעילוי, חריף ובקי. אביו היה רבו ובנוסף לכך למד תורה מפי הרה"ג ר' מאיר פערלס מקרולע והגאון בעל ה"כתב סופר" ז"ל.

בתחילה כיהן כרב בקהלת אַלמֶש. לאחר מספר שנים נבחר לכהן פאר בקהלת מאדע. כאן כיהן שבע עשרה שנה, תפס ישיבה גדולה והעמיד תלמידים הרבה. לאחר הסתלקותו של מהר"ם שיק, נבחר רבי עמרם בלום לרבה של חוסט. למרות שהיה גדול בתורה, לא התייחסו אליו בכבוד, אנשי עדתו בכלל והחסידים בפרט. סיפרו לי אנשים נאמנים מעיר חוסט, כי דרכו של הרב בלום היתה לעסוק בתורה עד חצות הלילה ובבקר קם רק לתפלה. הדבר לא מצא חן בעיני המון העם, והעגלונים היהודים, שעברו ברחוב על יד ביתו ונסעו לרכבת בשעה 5 בבקר, דפקו בשוטים על חלונות דירתו וצעקו "כבוד הרב, המהר"ם שיק כבר ישב ולמד תורה בעת הזאת..."

כך התחיל הדבר ובמשך הזמן הידרדרו היחסים עד כדי כך, שמצבו של הרה"ג ר' עמרם בלום בקהלת חוסט היה בלתי נסבל. פעם ביקר בביתו הרב יואל ראטה, שכיהן כרב בכפר קטן בשם **בצער פאלו**, ששכן בקרבת העיר גרוסווארדיין, שבא לאסוף תרומות להכנסת כלה. הרב בלום שפך את מרירות לבו לפני אורחו. הרב ראטה הציע שיחליפו את משרותיהם, וכך עשו, בהסכמת ראשי שתי הקהלות: הרב הגאון ר' עמרם בלום ז"ל עבר לאויפאלו והרב יואל ראטה תפס את כסא הרבנות בעיר חוסט. אך גם הוא לא הצליח להסתדר בעיר זאת וגם לו הציקו ולא האריך ימים ר"ל. היה גדול בתורה וחיבר ספר שו"ת "אבני בית היוצר".

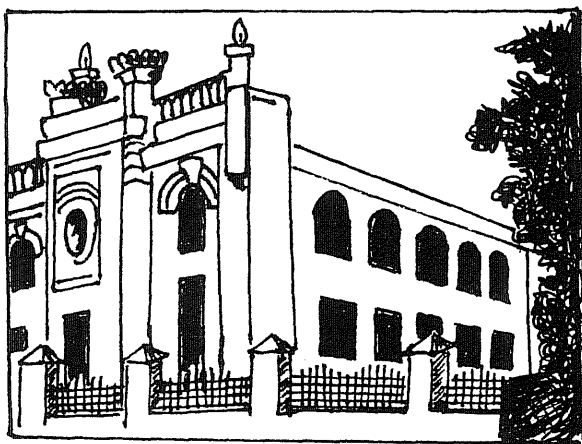
לעומת זאת, הצליח הרב בלום באויפאלו. בחוסט כיהן כשנתיים ובאויפאלו נהג את עדתו במשך עשרים וארבע שנים ועמד בראש ישיבה גדולה. נדפס ממנו ספר שו"ת "בית שערים" על או"ח. גם צאצאיו היו רבנים גדולים ואנשי שם בהונגאריא, ה"ה בנו ר' יהודה צבי בלום, רבה של האַנעשעוויץ, הרה"ג ר' יעקב יצחק בלום (חתנו של הרה"ג ר' אליעזר זוסמן סופר מפאקש) דומ"ץ באויפאלו, בנו הרה"ג ר' משה נחום בלום, דומ"ץ בקהלת גרוסווארדיין, בנו הרה"ג ר' בנציון בלום, רבה של קהלת סאַרוואַש, חתנו הרה"ג ר' יוסף צבי סופר (בן הרה"ג ר' חיים סופר מבודאפעשט) רב בכפר שאמסון, חתנו הרה"ג האדיר ר' גרשון שטערן, רבה של לודוש, בעמח"ס "ילקוטי הגרשוני" וחתנו הרה"ג ר' יוסף חיים פישמאן (בנו של הרה"ג ר' שרגא פייש פישמאן, מגיד שיעורים בפרעשבורג) רבה של טעלעגד (חותנו של בני הרב עמרם ישי, הי"ד).

הרב הגאון ר' עמרם בלום, בנוסף לגדולתו בתורה, היה פיקח מופלא והיה לו חוש הומור בריא, וזאת אפשר לראות מדברי התורה ושיחות החולין המבריקים שלו, שמוסרים אותם מפה לפה.

הוא היה אומר בדרך בדיחה: מדוע נוהגים הרבנים לשאת דרשה בשבת שובה? והנה ההסבר, לכאורה, הרבנים מקיימים במשך כל השנה את מצוות התורה ואין להם חטאים, אם כן על מה ישובו ביום הכפורים? לכן הם אומרים בשבת שובה דרשה ומטיפים מוסר ותוכחה לעם ישראל. אבל מי מקבל ברצינות את המוסר שלהם? ולכן "עבירה" על כל מלה מדברים שהם משמיעים. ממילא יש גם לרבנים "עבירות". יש להם כבר על מה לחזור בתשובה...

הוא היה אומר: המנהג שנותנים מעות-חנוכה לרב ולתלמידי חכמים הוא משום שבמשך השנה נותנים צדקה לקבצנים בעלי-מום, היות ואנשים מפחדים שגם בניהם יהיו כן, אבל לתלמידי חכמים לא נותנים צדקה, מכיון שבטוחים הם, כי בניהם לא יהיו לעולם תלמידי חכמים. אבל בחנוכה אמרו חז"ל "הזהיר בנר חנוכה הוי לי' בנים תלמידי חכמים" לכן מחשש זה ממהרים האנשים ונותנים מעות-חנוכה לרב ולת"ח בכדי שה' ישמרם מצרה זו...

*
מנהגות התורה
מנהגות השנה

בית הכנסת באויפאלו

כן היה אומר הרב מאויפאלו: מדוע המשכורת של רב ריפורמי גדולה יותר מהמשכורת של רב אורתודוקסי? כי אם מזמינים בעל עגלה לנסיעה מיוחדת (ספיישל) עולה יותר, מאשר בעל עגלה הנוסע ממילא ומבקשים ממנו שיקח אותנו לנסוע אתו. כמו כן, הרב האורתודוקסי ממילא חי חיים דתיים, אז "נוסעים" אתו בני הקהלה במילא, אבל הרב הריפורמי נוסע "ספיישל"...

*

בדומה לזה מספרים על הרה"ג ר' נפתלי צבי יהודה בערלין (הנצי"ב מוואלוז'ין) ששאלו אותו "למה בשנים קדמוניות היה שכרם של רבנים מועט ואילו בימינו שכרם של רבנים מרובה?" והנצי"ב השיב: "לכאורה, לפי ההלכה אסור לו לרב לקבל שכר, כפי שדרשו חז"ל "מה אני בחנם אף אתם בחנם", אלא שלא משלמים לרב עבור התורה שהוא מלמד אלא משלמים לו "שכר-בטלה". מעתה הכל ברור, בשנים שעברו היו הרבנים עוסקים בתורה יומם ולילה וכמעט לא התבטלו אף לרגע מתורה לכן הגיע להם "שכר-בטלה" מועט, אבל בימינו, יש רבנים שמתבטלים הרבה ומבטלים תורה, לכן שכר בטלתם מרובה..."

*

את דברי חז"ל "כפה עליהם הר כגיגית" פירש בדרך צחות: דלכאורה, קשה להבין את הדבר, מדוע היה צריך השם כביכול לכפות עליהם את קבלת התורה? וההסבר, כי אם לא הר כגיגית ואם לא הפחד שהכניסו בהם ע"י קולות וברקים, היו ישראל נחלקים למפלגות, היו עורכים אספות וקונגרסים והיו דנים עד אין סוף, האם כדאי לקבל את התורה אם לא... אולם ע"י כפיית ההר וע"י הקולות וברקים צעקו בני ישראל מיד "נעשה ונשמע" ונגמר הענין...

*

בדומה לכך היה אומר: "ויקהל משה את כל עדת בני ישראל", בתחילה חשבו היהודים שמדובר בסתם אספה פומבית בקונגרס, שניתן להתווכח בו על נושאים מסויימים, ולכן באו כולם. אבל כששמעו שאמר משה "קחו מאתכם תרומה" אז "יצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה"...

תוצאות התורה
תוצאות השנה

כן היה מפרש את הגמרא "מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור" (פסחים, מ"ט) ויש לדקדק למה צריך "לתת" לו? וי"ל כי עס-הארץ תמיד מפחד לנשוך ברב המקום מהחשש, שאולי הוא "בור" ולא תלמיד חכם, ובדבר זה הוא עצמו אינו מסוגל להכריע, לכן הוא אומר "מי יתן לי תלמיד חכם". ולפעמים רודפים רב, וזוהי שנאת-חנם...

*

"ואם לא תשמעוה במסותרים תבכה נפשי מפני גוה" (ירמיה, י"ג י"ז) ושואלת הגמרא (חגיגה, ה') "ומי איכא בכיה קמיה הקב"ה?" ומתרצת הגמרא "לא קשיא, הא בבתי גואי (בפנים ישנה בכיה) הא בבתי בראי" (בחוץ אין בכיה, דכתיב "הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו"). ואמר הרב מאויפאלו לפרש בדרך בדיחה כי לפעמים עוברים על יד בנין גדול ורואים בחוץ שלט ענקי ועליו כתוב: "בית תלמוד תורה לצאן קדשים", או "ישיבה הרמה לאברכים" או "מתיבתא ללימוד ש"ס ופוסקים", אם

הקב"ה כביכול רואה זאת, אז "עוז וחדוה במקומו", כי עדיין לא אלמן ישראל וישנם עוד רבנים ותלמידים שעוסקים בתורה לשמה. אבל אם הקב"ה כביכול מסתכל בפנים ורואה שמבלים את רוב הזמן בסיפורים ובהבלי הבלים וכל המוסד עם הפרסומת משמשים רק לכבוד ולמקור פרנסה ותו לא, אז "במסתרים תבכה נפשי"... מנהג ישראל, שכל רב מסיים את דרשתו במשפט: "ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן" ואומר הרב מאויפאלו את הטעם לדבר: הרבנים, בדרך כלל, לא יודעים לקצר בדבריהם ואומרים דרשות ארוכות, שהן לסבל, למשא ולטורח על השומעים. הדרשה נדמית למאזינים כל כך ארוכה שהם משוכנעים, כי לא יהיה לו סוף לעולמי-עד. אך כשהרב הדרשן בכל זאת מתקרב לסוף, מתחילים השומעים להאמין שכמו שהיה סוף לדרשה ארוכה זאת כך יהיה סוף גם לגלות שהיא ארוכה מאד. לכן ממילא מסיים הרב "ובא לציון גואל בב"א"...

קהלת בודאפעשט

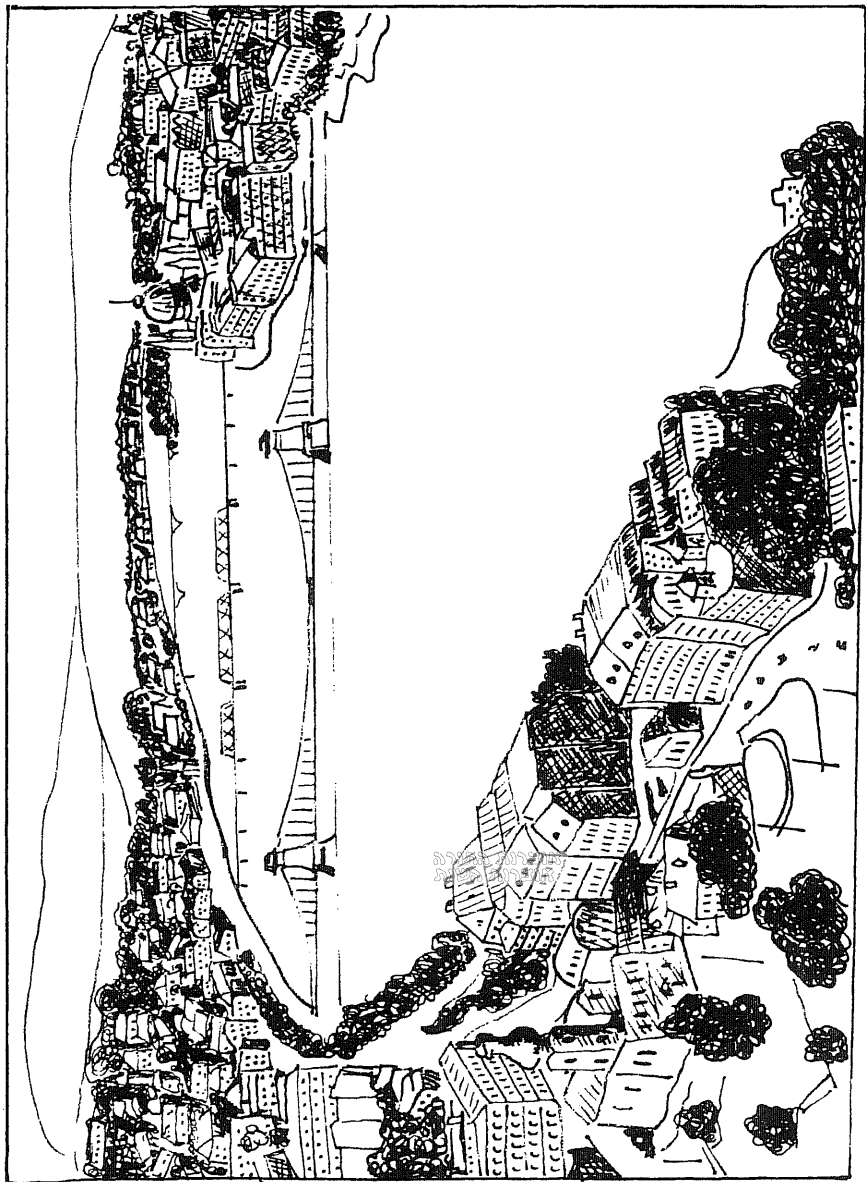
עיר הבירה של הונגאריא הוקמה על שתי גדות נהר הדנובה, על ידי איחוד של שלוש ערים: בודא (אובין), בודא-יישן ופעשט. המתיישבים היהודים הראשונים הגיעו לעיר בתקופת מסעי-הצלב מגרמניא ומארצות הסלאווים. בתקופת שלטון התורקים היתה קהלת בודא (אובין) עיר ואם בישראל, בעקבות הקשרים שהתפתחו בינה לבין שאר הקהילות בממלכה הונגרית, בתקופה מאוחרת יותר נפגעו קשות יהודי אובין במצור ששמו על העיר האוסטרים ובני בריתם. מתוך אלף יהודים, נהרגו על קדושת השם חמש מאות נפשות. קדושי אובין נזכרים בפנקס האזכרות של קהלת ווערמיזא.

מבין רבני קהלת אובין יש להזכיר את הרב הגאון ר' משה מינץ, שהיה פוסק מפורסם ומגדולי החכמים בדורו, בעמח"ס "מהר"ם מינץ", את הרה"ג ר' צבי העללער ז"ל, בעמח"ס "טיב גיטין" ואת הרב אפרים הכהן ז"ל, בעמח"ס "שער אפרים", סבו של בעל "חכם צבי".

עד תקופת שלטונה של המלכה מאריא טרזה, היה אסור ליהודים להתגורר בפעשט באופן קבוע, ויהודי שנכנס לעיר לרגל עסקיו, היה צריך לשלם מס מיוחד. בנה, המלך יוסף השני ביטל את הגזרה הזאת ורובם של יהודי אובין עברו לפעשט. הקהלה היהודית בעיר זו גדלה והתפתחה בקצב מהיר ובתקופת מלחמת העולם הראשונה הגיע מספר היהודים בבודאפעשט למאתיים אלף ויותר. היתה זו, בימים ההם, הקהלה הגדולה והמאורגנת ביותר בעולם.

בעת הפילוג (ראה לעיל), הצטרפה בודאפעשט לקהלות הריפורמיות. כנציגות הרשמית של התנועה הריפורמית בהונגאריא שימש בית הכנסת המרכזי בשם "טאבאק-טעמפל" כאן שמו את הדגש על הפולחן הדתי ברוח הזמנים המודרניים. התפלה בימי החג היתה דומה כאן להצגה אומנותית באופרה ר"ל. הרבנים נשאו את הנאומים בשפה ההונגארית ועשו את הכל כדי לקרב את לבם של המתפללים לעם ההונגארי ולתרבותו. החזנים התפללו כאן בלווית עוגב ומקהלה מעורבת, וכל השמשים ושומרי הסדר היו מלוכשים בבגדי שרד בדומה לכומרים נוצרים ר"ל.

פאסטאליע

גם בין הריפורמים היו חוגים שלא יכלו לסבול את האווירה הטמאה הזאת. חוגים "קונזרבטיביים" אלה התפללו בנפרד בבית כנסת ריפורמי אחר ברחוב רומבאך. שופרה של הקהלה הריפורמית היה עתון בשפה ההונגארית בשם "שויון" והעורך הראשי היה בחור ישיבה לשעבר, שפרק עול ויצא לתרבות רעה. אחת מפעולותיו "הגדולות" היתה הצלחתו לגייס שלושת אלפים יהודים ששינו את שמותיהם היהודיים לשמות של הונגארים נוצרים מובהקים ר"ל.

*

מבין המוסדות שהוחזקו ע"י הקהלה הריפורמית יש להזכיר את הסעמינאר הארצי לרבנים על שם המלך "פראנץ יוסף". הסיבה לכך היתה, כי האוסטרים הטילו קנס על יהודי הונגאריא בסך של למעלה משני מיליון זהובים, משום שהשתתפו במהפכה ובמלחמת השחרור של ההונגארים נגד האוסטרים (1848). אולם, המלך פראנץ יוסף, שהיה מלך של חסד, ורצה לקנות את לב היהודים, החזיר סכום זה לקהלות היהודיות, ותרם את הכסף להקמת בית ספר גבוה לרבנים. פעם גם כיבד המלך את הסמינר בביקורו. בראש הסמינר עמדו בדרך כלל בחורי ישיבות לשעבר מגאליציא ומפולין, שיצאו לתרבות רעה. בוגרי הסמינר היו סטודנטים חופשיים שטעמו מן התנ"ך ומן התלמוד ^{על צד המלג, או בחורים ממשפחות אורטודוקסיות} שפרקו עול וגורשו משיבות, בשל התנהגות מבישה.

על רקע דמותם העלובה של הרעבנים הריפורמיים, צמח יכול מבורך של בדיחות והלצות, בקרב היהדות החרדית בהונגאריא. רבאים אלה, חניכי הסמינר שנבחרו למנהיגים רוחניים בקהלות הריפורמיים, למרות בורותם וקלות דעתם, שימשו נושא לצחוק ולגלוג בכל רחבי המדינה.

*

תיבת נח במהדורה חדשה

מספרים על הרה"ג ר' שמשון רפאל הירש ז"ל שהוזמן להשתתף בחנוכת הבית של הסמינר הריפורמי בגרמניא. לאחר שהראו לו את כל החדרים והסבירו לו את כל החידושים שעומדים להנהיג בו, בניגוד למסורת ישראל, שאלוהו המנהלים "מה דעתו על הבנין הזה?"

השיב להם ר' שמשון רפאל הירש: "בנין זה הוא מהדורה חדשה של תיבת נח. שכן גם הוא "מבית ומחוץ בכופר" כלומר, מלא כפירה מבפנים ומבחוץ..."

*

"כגוי נדמה לו" — "כתלמיד חכם נדמה לו"

בקרב היהדות ההונגארית, היה זה שסימל באישיותו את דמותו של ירבעם בן נבני בתור חוטא ומחטיא את הרבים — הרבאי הריפורמי הנודע של קהלת אראד, אהרן חורין.

אימרה קולעת הטיח נגדו מרן החתם סופר זצ"ל:

"תמיד היה קשה לי להבין את הוויכוח של חז"ל על מה שנאמר אצל יעקב אבינו: "ויאבק איש עמו", יש אומרים "כגוי נדמה לו" ויש אומרים "כתלמיד חכם נדמה לו". לכאורה, יש לתמוה על חילוקי דעות קיצוניים כאלו — מגוי ועד תלמיד חכם.

אולם, אם מכירים את הרב חורין מאראד ואת מאבקו נגד הדת והמסורת, הרי קושיא זו מתורצת היטב. גם איש זה, לפי דעת חבריו המשיכילים, הריהו תלמיד חכם מופלג ואילו לפי דעתנו איננו אלא גוי גמור..."

*

היכן מתפלל מזכיר הריפורמים בימים הנוראים

יצחק גולדציהער, המזכיר הכללי של הקהלה הריפורמית בבודאפעשט, היה מפורסם בתבל בגלל השכלתו האוניברסאלית. הוא נולד בבית מסורתי, אבל כשהתבגר פרק עול. מספרים עליו שהוא היה המארגן הראשי של כל התפלות בטאבאק-טעמפל בחגי ישראל. אבל בראש השנה וביום כפור, אירגן משכניו מנין של עשרה יהודים שומרי-שבת שהתפלל אתם בביתו. כששאלוהו היתכן? השיב: "האם חושבים אתם, כי בימים הנוראים אתפלל תחת קורת גג אחת עם כמה אלפים כופרים ואפיקורסים?!..."

התפילות והעשרה
הנוראות בשבת

*

סמינר — לערב רב

פעם, שאל חסיד אחד את משה בלוך (נכדו של בעל "שמן רוקח", שהתחמץ), שהיה יו"ר צוות המרצים בסמינר לרבנים בבודאפעשט: "איך יתכן שאתה נותן "סמיכה" לרבנות לסטודנטים בורים וריקים שאין להם מושג בש"ס ובפוסקים?" השיב לו משה בלוך: "בסמינאר מעניקים לבוגרים רק את התשתית בלימודי קודש. במקום כהונתם כרבנים הם צריכים להשלים את לימודיהם ואת ידיעתם בש"ס ופוסקים".

"ברור לי כבר" — ענה החסיד — "אתם מחנכים כל סטודנט רק בכדי שיגיע לדרגת "ערב רב"..."

*

ברכה קולעת ליובל התשעים

משה בלוך הנ"ל הגיע לגיל תשעים. ערכו לו תלמידיו מסיבת יובל חגיגית. נשאו לפניו נאומי ברכה וקשרו לו קשרים. אמר על כך חסיד אחד: "נתקיים בו, בחתן היובל, מקרא שכתוב "כל הגוים אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך"..."

*

ארון הספרים — כמחבוא

ה"רבנית" של ה"רב" הריפורמי מספרת לשכנתה: "בתחילה היו לי צרות עם בעלי, שהוא לקקן גדול ולא ידעתי איפה להסתיר את הממתקים כשיצאתי מהבית. כעת גיליתי מקום מצוין ואני בטוחה בכך שהרבי שלי לא ימצא אותם: אני שמה את הממתקים בתוך ארון ספרי הקודש, ולשם, אני בטוחה שהוא לא יגיע לעולם..."

*

שנתו של רבאי

שני יהודים חרדים נקלעו לביתו של "רבאי" ריפורמי ומצאו אותו ישן תרדמת צהרים בגילוי ראש. אמר יהודי אחד לשני: הוא צודק, מכיון שחז"ל אמרו "שינת רשעים הנאה להם והנאה לעולם" (סנהדרין ע"א), לכן הוא פטור מכיסוי ראש, הואיל והעוסק במצוה פטור מן המצוה..."

*

נאום "טעמפל" — בליל כל נדרי

אחר תפלת "כל נדרי" כשכל הצבור עזב את הטעמפל הריפורמי, אומר ה"פרעזידענט" אל ה"ראבאי": "חושבני, שכבודו עשה שגיאה כשלא ציטט בנאומו אלא מאמרי גבורים לאומיים וסופרים הונגארים נוצרים, אולי היה מתאים לצטט בליל יום כפור פסוק מן התנ"ך?!"

"שטויות" — השיב הראבאי — "הלא אלו לא היו סתם גוים, אלא גוים מחסידי אומות העולם"

השיב לו הפרעזידענט:

"אם היו 'חסידים' בודאי שהראבאי לא היה צריך להזכיר אותם..."

*

ד"ר ראבינער — כרופא

יהודי פשוט שמע שקבלו לראש הקהלה דוקטור-ראבינער. נכנס אל הרב הריפורמי ואמר: "באתי בכדי שכבוד הדוקטור יבדוק את המחלות הכרוניות שיש לי, כי אף פעם לא היה לי כסף ללכת לדוקטור פרטי ולמצוה גדולה יחשב לו."

"אני מצטער מאד" — השיב לו הראבאי — "אבל יש כאן אי — הבנה: אני לא דוקטור למחלות שלך, אני דוקטור לפילוסופיא."

תמה היהודי ושאל: "איזה מין מחלה היא זו?..."

מחלות הלב
מחלות הרוח

עונג שבת של חזן הטעמפל

סיפר לי איש נאמן, שהכיר חזן בטעמפל ריפורמי בעיר לוגוש, שלא עישן במשך השבוע, פרט ביום שבת אחרי צהרים. שאל אותו: "למה אתה נוהג כך ולמה שתי סיגריות ותו לא?" השיב לו החזן: "בסיגריא אחרי החמין יש בה עונג שבת מעין עולם הבא, ושתי סיגריות שאני מעשן אחת נגד "זכור" ואחת נגד "שמור"..."

*

הבטחתו של ריפורמי ביום כיפור

בטעמפל ריפורמי התעלף מתפלל אחד ביום כפור לעת תפלת מוסף. הראבינער רץ, הביא לו ספל מים לשתות והציל את נפשו. בתום התפלה, בא האיש אל הרבינער ואמר: "רוב תודות לכבודו שהציל את חיי ואני מתנצל שגרמתי אי נעימות וטירחה יתירה. אך אני מבטיח לכבודו, כי מהיום והלאה, אף פעם בחיי לא אוכל ביום הכפורים לארוחת הבקר דג מלוח, שגורם לצמאון נורא..."

*

שיח רבאיים ריפורמיים

יהודי כפרי נכנס לביתו של הרב הריפורמי מבודפשט ומצא שם רב אורח ריפורמי מהעיר סעגעד. שני הראבאים התווכחו ביניהם על פסוק חומש. כשסיימו אמר הכפרי "הנה מה טוב ומה נעים שאפילו ראבאים ריפורמים מתווכחים ביניהם בדברי תורה."

"מה החידוש בכך?" שאל הראבינער מבודאפעשט.

"החידוש בכך הוא" — השיב היהודי הכפרי — "כי לפני מספר ימים בקרתי בענינים עסקיים אצל הכומר הנוצרי של הכפר ומצאתי אצלו עוד כומר אורח ושני הכמרים שוחחו ביניהם על חזירים וכל אחד סיפר כמה חזירים הוא מפטם. לכן, כמה יפה שהמנהיגים הרוחניים של יהודים ריפורמים מדברים על 'דרי תורה'."

"אתה טועה" – ענה לו הראבינער מבודאפשט – "כשאין כאן אדם שלישי, גם אנחנו בינינו לבין עצמנו מספרים על "בעלי בתים" שלנו הקמצנים והחזירים..."

בעיר אחת בהונגריא שהיו בה שתי קהלות, נפגשו פעם הרב האורטודוקסי עם הרב הריפורמי. היה זה בעת טקס קבלת פנים שנערך מטעם העירייה לקראת ביקורו של ראש הממשלה בעיר. שני הרבנים עמדו בתוך מעגל של בעלי בתים משתי הקהלות. רצה הרבינר הריפורמי להפגין את בקיאותו בתורה ובדקדוק לשון הקודש ופנה אל הרב האורטודוקסי בשאלה: – "האם כבוד הרב יכול להגיד לי איפה במקרא יש מלה המנוקדת בשלושה קמצים זה אחר זה?" הרב האורטודוקסי לא ידע להשיב. אמר לו הרב הריפורמי: "בפרשת שמייני בעופות הטמאים כתוב "זאת הַכֶּחָסִי" והרבינר הוסיף "כבוד הרב ישים לב למלה זאת אולי יכול פעם להשתמש בכך". הרב האורטודוקסי נפגע קצת בעיני הבעלי בתים שלו, אך הגיב מיד בשאלה נגדית: "הדוקטור רבינר יגיד לי איפה במקרא יש מלה המנוקדת בארבעה פתחים זה אחר זה?" לא ידע הרב הריפורמי להשיב. אמר לו הרב האורטודוקסי: "בפרשת תבוא בתוכחה כתוב "וּבְקִדְחָת", והרב המשיך, אדוני הרבינר, ישים לב לזה, אולי יכול פעם להשתמש בכך..."

בוגרי הסמינר בבודאפשט הגיעו למשרות רבנים בערים שונות בהונגריא. בין רבנים אלו היו אנשים שהצטיינו בהשכלתם, היו נואמים מצויינים וסופרים יעילים בשפת המדינה, אבל בשטח הדתי נחלו כשלון גמור, והשפעתם על בני עדתם היתה אפסית. רובם של היהודים הריפורמים נטשו את היהדות. כל משימתם של רבנים אלו הצטמצמה בעריכת פולחן דתי בטעמפל בלבד, פולחן שדמה יותר להצגה, ריקה מכל תכלית ותוכן. הקהלה הריפורמית שימשה להמונים קרש קפיצה לנצרות ר"ל. בסופו של דבר, זעקו הרבנים הריפורמים בעצמם "געוואָלד", "הצילו" ! מעל דפי העתונות שלהם ודרשו לבלום את גל ההתנצרות. לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה עברו לנצרות בכל שנה בבודאפשט למעלה מכמה רבבות יהודים ריפורמים. אך, בריחה המונית זאת מהיהדות לא עזרה להם, כי החוקים הנאצים שההונגארים הוציאו לפועל לא הבדילו בין יהודי שהתנצר לבין יהודי שנשאר נאמן לאמונת הוריו וכולם הגיעו יחד לכבשני אושביץ.

הקהלה החרדית בבודאפשט

כאמור, הצטרפו רובם ככולם של יהודי אובין ופעשט לזרם הריפורמי בעת הפילוג הארצי בין הקהלות. אולם, כמה עשרות של יהודים חרדים, שומרי תורה ומצוות נפרדו וארגנו לעצמם "מנין" והקימו מקוה, בית שחיטה ואטליז כשר. במשך כמה עשרות שנים התפתח "מנין" זה ונעשה לאחת הקהלות הגדולות והמפוארות של הונגאריא. הדבר קרה הודות לפעולתם של אישים אחדים שנאבקו במסירות נפש ממש למען חיווק הדת ולמען הקמת קהלה ברוח התורה והמסורה.

בין העסקנים הראשונים, כדאי להזכיר את ר' צבי פרענקל ז"ל, שהיה מפורסם גם כבעל צדקה גדול, ואת ראש הקהלה ר' משה פריידיגער, בעל בית חרושת באובין הישן, בעמח"ס "משה ידבר". הרב הראשון של הקהלה האורתודוקסית בבודאפעשט היה הרב הגאון ר' חיים סופר ז"ל, בעמח"ס "מחנה חיים". לאחר פטירתו פרצה מריבה בין שני העסקנים שהזכרנו על רקע בחירת היורש: ר' משה פריידיגער רצה במועמדותו של הרב הגאון ר' משה כ"ץ מנאג' מאג'אר, ואילו ר' צבי פרענקל ותומכיו רצו ברב הגאון ר' יעקב קאפיל רייך ז"ל מעיר ווערבו.

בעקבות בחירתו של ר' קאפיל רייך, הגיש ר' משה פריידיגער את התפטרותו מראשות הקהלה, אבל יותר מאוחר הסכים, כי בנו ימלא את מקומו. על ידי בחירתו של ר' קאפיל רייך ז"ל נפתחה תקופה חדשה בחיי הקהלה האורתודוקסית בבודאפעשט. הוא הצליח להשכין שלום בין כל היריבים וכל המחנות ואף לארגן מחדש את הקהלה ולהקים מוסדות תורתיים ברוח ה"שלחן ערוך". עזרו לו בכך בנו של ר' משה פריידיגער הנ"ל ר' אברהם פריידיגער, שנבחר לראש הקהלה ור' אברהם פרענקל, בנו של ר' צבי פרענקל הנ"ל, שנבחר ליו"ר הלשכה המרכזית של הקהלות האורתודוקסיות בהונגאריא.

אוצרות התורה
אוצרות השנה

רבי אברהם פרנקל

בביתו של ר' אברהם פריידיגער שכנו תורה וגדולה במקום אחד. הוא למד במספר ישיבות בהונגאריא והיתה לו "סמיכות" לרבנות. יחד עם זה היה בעל מפעל ענקי ועשיר גדול. כמוהו היה גם ר' אברהם פרענקל שלמד בישיבת גרוס-ווארדיין ובישיבת פרעשבורג ונסמך להוראה. בנוסף לכך רכש השכלה כללית ושלט בשבע שפות. היה איש אמיד, תרם והתרים אחרים להחזקת הישיבות בהונגאריא ובתמיכת עניי ארצנו הקדושה והיה נשיא קופת ר' מאיר בעל הנס של כולל הונגאריא. בביתם של שני העסקנים הנ"ל היו הספריות הכי גדולות של ספרי-קודש בכל מדינת אוסטריא-הונגאריא.

החברים, משלמי המסים שבקהלה האורתודוקסית הגיעו עד לשבעת אלפים (כחמישים אלף נפש), שהתפללו בעשרים וחמשה בתי כנסת שכונתיים. בית הכנסת האורתודוקסי המרכזי המפואר, הוקם ברחוב קאזינצי. משנה לשנה התרכו חברי הקהלה האורתודוקסית על ידי היהודים החרדים שהעתיקו את דירתם מערי השדה לבודאפעשט. חברי האורתודוקסיא נבררו בקפידה ובוהירות. בטרם ניתן זכות ההצטרפות לקהלה, היו מבקרים מטעם הועד בבית המועמד, כדי לעמוד מקרוב על טיב נהלי הבית, ואם אמנם רוח השלחן ערוך שוררת בו. הושם עין, איך מכשירים את הבשר, איך שומרים על קדושת השבת ואיך מקפידים על טהרת המשפחה. בבודאפעשט לא היתה אף פעם ישיבה גבוהה ובית-מדרש לתלמוד, אבל הוקמה רשת של בתי-ספר דתיים יסודיים ותיכוניים, שהתלמידים (כשלושת אלפים) התחנכו בהם ברוח התורה והמסורה. בהשתדלותו של הרה"ג ר' קאפיל רייך ז"ל נוסד התלמוד תורה (ישיבה קטנה) בשם "תורת אמת". מכאן יצאו מאות בחורים לישיבות בהונגאריא. כן הוקם בית חולים אורתודוקסי שפעל ברוח ה"שלחן ערוך". נוסדה אגודת "ביקור חולים" במטרה לספק אוכל כשר לחולים שומרי מצוות המאושפזים בבתי חולים של נכרים. הקהלה הקימה "קופת גמ"ח" לעזרת החנוונים ובעלי המלאכה. יש להזכיר גם את אגודת "הזהרו" ששמה לה למטרה, לתמוך בבני עניים מבודאפעשט, שלמדו בישיבות כולל הארץ. בשטח החינוך, פעלו שתי תנועות נוער דתיות בשם "עץ חיים" ו"תפארת בחורים", והמבוגרים התארגנו באגודה ע"ש "מחזיקי הדת", שבראשה עמד גם כן הרב הראשי של הקהלה.

אולם, גולת הכותרת של המוסדות הדתיים בבודאפעשט היתה ה"ש"ס-חברה", שפעלה באופן עצמאי ולא קבלה כל תמיכה ממוסד אחר. היו בה למעלה מאלף חברים, ויותר ממאה אנשים השתתפו באופן קבוע מדי יום ביומו בשיעורי-תלמוד ברבים. פעם השתתפתי בשיעור כזה ונהניתי מהוויכוחים הקולניים שפרצו מדי פעם בין המשתתפים. ה"מגיד שיעורים" וכן כמה עשרות חברים זכו לתמיכה חודשית מקופת החברה. תלמיד חכם נדבן השאיר עזובן לחברה בית ענקי בן שלוש קומות במרכז העיר, ושכר הדירה שגבו מדיירי הבית שימש מקור עיקרי של הכנסות ה"חברה-ש"ס".

ראוי לציין, כי היוזמים, המארגנים והפעילים שניהלו את החברות והאגודות הנ"ל, ששימשו לדוגמא לכל הקהלות האורתודוקסיות במדינת אוסטריא-הונגאריא, היו תמיד שלושת האישים הדגולים שפעלו בהרמוניה ה"הרה"ג ר' קאפיל רייך, ר' אברהם פריידיגער ור' אברהם פרענקל ז"ל.

בבודאפעשט פעל גם בית דין רבני בראשות חתנו של הרב הראשי, ה"ה הרה"ג ר' אפרים מרדכי פישל סופר זוסמן, בעמח"ס "עטרת פז", הרה"ג ר' יונתן שטייף, שהיה רב גאון וחסיד מפורסם, בעמח"ס "לימודי השם" והדיין ר' יוסף גרוס ז"ל.

רבי קאפיל רייך

אך, הודה זיוה והדרה של הקהלה החרדית בבודאפעשט היה המרא דאתרא הרב הגאון ר' יעקב קאפיל רייך ז"ל. הוא היה בנו של הרה"ג ר' יחזקאל רייך, רבה של הכפר באנוביץ. הוא למד תורה מפי אביו, כן למד בישיבת פרעשבורג ונחשב לתלמידו המובהק של מרן ה"כתב סופר" זצ"ל, שסמכו להוראה. בן עשרים ושנים שנה היה ר' קאפיל רייך, כאשר נתמנה לרבה של קהלת סיבוטיטש בסלובקיא. כעבור שנים עשרה שנה, עבר משם לעיר אבותיו ווערבו (במחוז נייטרא), בה שימש כרב המקום זקנו הרב המפורסם הגאון ר' יעקב אלטענקונשטאט, הנודע בשם "ר' קאפל חריף", בעמח"ס "חידושי יעב"ץ" על מסכת חולין, שהיה תלמידו של בעל "נודע ביהודה". ר' קאפיל רייך כיהן בקהלת ווערבו במשך עשרים ושבע שנים. בשנת תרמ"ט נבחר לרבה של הקהלה החרדית בבודאפעשט.

הגאון רבי קאפל רייך

בימים ההם, היתה הקהלה החרדית בעיר הבירה בתהליך של גידול ופיתוח, ובכל זאת עמדה בשורה הראשונה של המלחמה בריפורמים, בכפרים ובערי השדה. כוחה של המסורת היה בדרך כלל חזק והאזרחים היהודים היו מטבעם שמרנים יותר. היפוכם של דברים היו בעיר הבירה: הווי החיים, המגע עם הגוים, הקירבה לזרמים ולדעות חדשות, כל אלה צפנו סכנה ליהדות הדתית. לכן, בחירתו של ר' קאפל רייך לרבה של העדה החרדית היתה דבר בעתו ובמקומו, מכיון שהוא היה מן השרידים האחרונים של רבני הונגאריא הדור הישן שעוד עמדו קרוב למעיינות רוחו של מרן "חתם סופר" והיו מאחדים באישיותם תורה וגדולה כאחת. ר' קאפל רייך עמד ליד עריסתה של היהדות האורתודוקסית שבהונגאריא וליווה אותה במשך 70 שנה. במטרופולין של המדינה, שחיו בה, בנוסף לבני קהלתו, רבע מיליון יהודים, חברי הקהלה של הריפורמים, הצליח הוא ז"ל לייצג את האורתודוקסיה בכבוד ולעמוד בגאון בפני מלך, שרים ורוזנים.

הוא היה גאון מופלא בתורה ובעל השכלה, מנהיג דגול רב פעלים, נואם בחסד עליון ומוכתר בכל התכונות הנעלות. בשל פעילותו הברוכה עיטר אותו המלך פראנץ יוסף הראשון בתואר "יועץ המלך". יחד עם זה היה נציגו של היהדות האורתודוקסית בהונגאריא בבית העליון. למרות הכל, היה ענוותן, אוהב שלום ורודף שלום והתייחס באדיבות לכל בן-אדם. כאן כדאי לציין, כי קודמו בכס הרבנות בבודאפעשט היה הרה"ג ר' חיים סופר, שהיה צדיק תמים קנאי ולא ויתר על קוצו של יו"ד. ר' קאפל רייך היה מתלמידיו של אהרן הכהן שהצליח להשכין שלום בין כל החוגים בקהלת בודאפעשט ובשל מדותיו הנעלות היה מכובד ומקובל על כל יהודי אוסטרי-הונגאריא, ללא יוצא מן הכלל.

הוצאת התורה
הוצאת השו"ת

*

את זו דרש רבי קאפל: "כתוב בתורה 'ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים' ומפרש רש"י בשם חז"ל 'צפרדע אחת היתה והיו מכים אותה והיא מתזת נחילים נחילים'. לוא השכילו המצרים לא לנגוע בצפרדע הראשונה ולא היו מכים אותה, לא היו יוצאים ממנה נחילים נחילים. הדבר בא ללמדנו, כי כך היא דרכה של מחלוקת: אחד מתחיל לקרקר ולהתחצף נגד הרב, אם הרב הוא חכם ובעל הגיון, נותן לו לקרקר ולא מגיב ולא מכה בו וה'צפרדע' נשאר יחידי ולבסוף הוא נלאה מלקרקר ונאלם. חבל שלא כן עושים הרבנים בימינו, רק מתחילה 'צפרדע' אחת לקרקר נגדם, חושבים הם שמצוה להכות בה, ומה התוצאה? יוצאים ממנה 'נחילים נחילים'. כמה קהלות נהרסו עקב 'צפרדע' אחת שהתחילה לקרקר והיכו בה..."

*

אמרו על רבי קאפל רייך שיש לו "בית חרושת לרבנים" ובנו — הרב מווערב, שהיה איש גבוה — הוא ה"ארובה" של בית החרושת... זאת, מכיון שזכה רבה של בודאפעשט לארבעה בנים ושלשה חתנים, כולם מורי הוראה בישראל, ואלו הם: א. הרה"ג ר' ישראל רייך ז"ל. רבה של באטורקעז, בעמח"ס "מנחת ישראל" על מסכת עירובין, ב. הרה"ג ר' חיים צבי רייך, רב בנובאק ז"ל (חתנו של הרה"ג ר' משה שמואל גלאזנער, אבדק"ק קלוזענבורג), ג. הרה"ג ר' שמואל רייך, דרשן מפואר, רב בעיר ווערב, ד. הרה"ג ר' משה רייך, רבה של העיר מידיעש בטראנסילבאניא, מופלג בתורה ונואם מחונן, ה. חתנו הרה"ג ר' אפרים מרדכי פישל זוסמוז סופר. רב גאון

מופלא ורב פעלים, אב"ד בבודאפעשט, בעמח"ס "עטרת פז", ו. חתנו הרה"ג ר' משה זאב ליכטענשטערן, רב באורמעני, ז. חתנו הגה"צ ר' ישראל הרוואה שויער, הבה של סאָבאַטיטש ז"ל.

*

מספרים עליו, כי למרות היותו נואם ומגיד בחדר עליון, נהג להתכונן לפני שהשמיע דרשה, או אפילו סתם דברי תורה. פעם לפני מסיבת מצוה, מצא אותו אחד מהנכדים שלו, שהוא מטייל בחדרו ומדבר לעצמו, כלומר, שהוא מתכונן לדרשה. שאלו: "סבא, הלא אמרת כבר מאות דרשות בחיך, האם אתה צריך להתכונן גם עכשיו על מה שאתה צריך להגיד?" על זה השיב ר' קאפל רייך ז"ל: "על מה שאני צריך להגיד, על זה כבר אני לא מתכונן, אני מתכונן על מה שאני לא צריך להגיד"...

*

כפי שאמרנו, העניק הקיסר פראנץ יוסף לר' קאפל רייך את התואר "יועץ המלך" לרגל מאורע זה קיבל אותו הקיסר לראיון בארמון המלוכה בעיר בודא. המלך שנא את ההונגארים בתכלית השנאה, בגלל שהם התמרדו נגדו (בשנות 49 – 948) וגרשו את חילותיו והכריזו על רפובליקה עצמאית. פראנץ יוסף הצליח בסופו של דבר לדכא את המרד בעזרת הצבא הרוסי שחש לעזרתו. אולם, בעקבות הנסיבות המדיניות, כעבור עשרים שנה, התפייס עם ההונגארים, נתן להם עצמאות מוגבלת בעניני חוץ וצבא והם קבלו את מרותו. אך, בכל זאת לא היה יכול המלך לשכוח את המרד. למרות שנאתו להונגארים, היה נאלץ לדבר בשפה ההונגארית בעת שקיבל לראיון אישים שונים בארמונו בבודפשט, בירת הונגאריא, וזאת, במשפטים קצרים שהוכנו לו מראש, היות ששליטתו בשפה ההונגארית היתה חלשה מאד (מושביו הקבוע של המלך היה בארמון "שונברון" שע"י ווינא וכאן דיבר גרמנית).

כשפראנץ יוסף פתח את השיחה בשפה ההונגארית, השיב רבי קאפל רייך בגרמנית צחה, וביקש את סליחתו של המלך באמרו שלצערו הרב אינו מבין בשפה ההונגארית. המלך שמח מאד כשהתברר לו, כי קיים רב ראשי בבירת הונגאריא, רב גדול ומכובד, שאינו מבין הונגארית. הוא קיבל את דברי הרב בחיוך רחב על פניו, טפח מספר פעמים על כתפו של הרב ואמר: "עס מאכט ניכט אויס, וויר אלטע לויטע ווערדען דיעזע שפראכע שאן ניכט ערלערנען" (אין דבר, אנו אדונים זקנים, כבר לא נלמד שפה זו). אי-ידיעת השפה ההונגארית, קשר בין המלך לבין הרב לכל ימי חייהם.

*

כשהשלטון בהונגאריא העניק נציגות לראשי עדות, נתמנה מטעם הקהלות הריפורמיות הרבינער לעוו עמנואל מעיר סעגעדין, והרה"ג ר' קאפל רייך ז"ל מטעם הקהלות האורתודוקסיות. בעוד שרבינער לעוו השתתף בדיוני הבית העליון, מכיון שהיה נואם מצוין ושלט בשפה ההונגארית יותר טוב מהמאדיארים, הרי ר' קאפל רייך לא השתתף בישיבות הבית העליון, כי לא שלט בלשון המדינה, אך נתברך בשופרא ובהדרת פנים וכולו אומר כבוד, ולרבינער לעוו התייחסו הגוים באיבה ובשנאה.

*

בתקופת מלחמת העולם הראשונה, בשנת תרע"ו (916) כשהתקיפו הרומנים באופן פתאומי את אוסטריא-הונגאריא באישון לילה, הפכו צבאות וואלאכיא את העיר פעטרושען (בה כיהנתי כרב המקום), שהיתה בקרבת הגבול, לשדה קרב. כל תושביה נמלטו על נפשם בלילה ההוא, עם מזוודות בידם. גבאי בית הכנסת דאגו — לפי הוראותי — להציל את ספרי התורה. כך הגיעו שלושה ספרים לבודפשט, לבית הכנסת האורתודוקסי ברחוב קאזינצי.

בתום המלחמה, סירבה הנהלת בית הכנסת להחזיר את ספרי התורה, כי בנתיים נפטר גבאי בית הכנסת, וההתחייבות — שנתן בכתב — אבדה. שלוש פעמים נסעתי בענין זה מפעטראשען לבודאפעשט (בדרכון רומני, כי בנתיים נספח מחוז טראנסילבאניא למדינת רומניא, אך לשוא). לצערי הרב, נאלצתי לחזור הביתה בידים ריקות. בושתי ונכלמתי מאנשי קהלתי שהיו זקוקים לספרי תורה אלו. בסופו של דבר, פניתי לרב הגאון ר' יעקב קאפל רייך ז"ל, ובעקבות התערבותו האישית קבלתי בחזרה את ספרי התורה. אנשי הקהלה ערכו חגיגה גדולה ומפוארת, כעין הכנסת ספר תורה, כשהספרים חזרו מבודאפעשט. נערכה תהלוכה בפעטראשען שצעדה מתחנת הרכבת ועד בית הכנסת, מוארת בלפידים, מלווה בתזמורת, ואנשים יצאו במחולות ברחובות העיר.

*

ר' קאפל רייך ז"ל היה מגיד מחונן. במיוחד היתה מפורסמת דרשתו שהשמיע כל שנה ביום ז' באדר בבית הכנסת המרכזי ברחוב קאזינצי, כשדבר על צדיקים ואנשי מעשה שנפטרו בשנה החולפת באוסטריא — הונגאריא ובעולם היהודי. הוא בכה בדמעות וכל הקהל בכה עמו. היה מקובל שאחרי כל דרשה קבל מטעם ה"חברה קדישא" שלושה מטבעות זהב. כשנתיים לפני פטירתו לא אמר דרשה בשל חולשתו, בכל זאת החליטו ראשי ה"חברה קדישא" לתת לרב את המטבעות. כשמסר הגבאי של הח"ק את המטבעות לרב אמר לו הרה"ג ר' קאפל רייך: "כפי שאני רואה נכון הוא הפתגם כי "שתיקה שוה זהב"... (עפ"י הגמרא "מלה בסלע משתוקא בתרין, מגילה, י"ח).

*

בדרשה אחת שנשאה בו' אדר אמר כי ישנם ב' אופנים שאפשר לבוא לעזרת העני, או בחייז לתת לו לחם לאכול ובגד ללבוש או אחרי מותו לקברו ולהספידו. ע"כ אומרת תורה"ק "כי ימוך אחיך עמך והחזקת בו" לא בעיני מוות בלבד, אלא "וחי עמך" כל זמן שהוא חי ג"כ תחזיק בו. ויש לרמזו במ"ש סוף"ק דסוטה "תורה תחלתה גמ"ח וסופה גמ"ח, תחילתה גמ"ח דכתיב "ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם" וסופה גמ"ח דכתיב "ויקבור אותו בגיא", פירוש הדבר, כל זמן שהעני חי צריך לגמול עמו חסד בלישה וכיו"ב ורק בסופו, בעת שמת, צריך ג"כ לגמול עמו חסד ולקברו. והתורה באה לרמוז, כי טובים השנים מן האחד. החברה קדישא צריכה לדאוג גם לעניים החיים (כי עני חשוב כמת) וגם לעניים המתים. ולכן נקראת חברה זו בשם "חברה קדישא", לרמז שלא לבד "אחרי מות קדושים אמור" אלא ג"כ בחיים "קדושים יאמר להם".

*

היכל בית הכנסת ברחוב קווינצי בודפשט

אוצרות התורה
אוצרות השנה

הרה"ג ר' קאפל רייך ז"ל זכה לאריכות ימים ושנים ונפטר בשיבה טובה בגיל תשעים ושלוש. לאחר פטירתו פרץ סכסוך בין חברי הקהלה האורתודוקסית מסביב לבעיית "היורש". למרות שכל בניו היו רבנים, לא מצאו אף אחד מהם מתאים למלא את כס הרבנות של אביהם, וגם רב אחר לא נתקבל. בתוך מלחמת העולם השנייה, לאחר חורבן בודאפעשט, היה מנהל את לשכת הרבנות, בעל נכדתו, הרה"ג ר' משה נתן שיק (אח גיסי ר' שלום שיק, חתנו של מורי חמי ז"ל מסערענטש).

סמוך לפטירתו ביקש כוס חלב וברך עליו בשם ומלכות "שהכל נהיה בדברו" ובזה החזיר את נשמתו לבוראו. זאת, בהתאם לספרי קבלה שאומרים, כי הברכה האחרונה "בורא נפשות רבות וכו'" משאירים לימות תחיית המתים, בהם יקומו ישיני עפר ויברכו "להחיות בהם נפש כל חי..."

נכדו היה מפורסם בכל מחוז טראנסילבניא, לא בתור רב, אלא בתור רופא מומחה יוצא מן הכלל למחלות לב. היה זה בנו בכורו של הרב ממעדיעש — ר' ישראל יחזקאל דוקטור רייך, המנהל הכללי של בית החולים היהודי בעיר סאטמער. הוא היה ידוע כתלמיד חכם מופלג וירא שמים מרבים ומדקדק במצוות ובמעשים טובים עד אין לשער. ביחוד שימש כרופא לכל הרבנים והאדמו"רים, חנים אין כסף. והיה הרופא האישי של הצדיק מסאטמער הרה"ג ר' יואל טייטלבוים [זצ"ל]. את חודשי הקיץ היה מבלה במקום הקייט "בוזיאש" (שע"י העיר טעמעשוואר), שנתברך במעונות רפואה למחלות לב וכלי הדם. אלפי חולים מכל רומניא היו מבקרים במקום זה, רובם יהודים. עשרות חולים עמדו בתור בחדרי-ההמתנה של דוקטור רייך, משעות הבקר עד שעות הערב. כשאך הבחין בין קהל הממתנים ברב, היה מכבדו ומכניסו כשבנוסף לבדיקות והוראות בקשר למחלתו, השתעשע אותו בדברי תורה זמן ממושך ולא היה איכפת לו על הרעש ועל הלחץ של החולים מעבר לדלת. אמרתי לו פעם: "קרוב לודאי שירשת בחכמת הרפואה ניצוץ מגאונותו של סבך — רבי קאפל חריף זצ"ל".

דוקטור רייך סיפר לי פעם, כי לרגל המסיבה החגיגית שערכו לסבו ר' קאפל רייך ז"ל בני קהלתו, כשמלאו לו שלושים שנה בכהונה בתור רב בבודאפעשט, קבל במתנה מאת הקהל קופסת כסף אומנותית ובו שלושים מטבעות זהב. הרב סירב לקבל ואמר להם "חז"ל קבעו במסכת ראש השנה (כ"ז) ציפה זהב במקום הנחת פיו, פסול" ומפרש השל"ה הקדוש, כי המוכיח והדרשן נמשל לשופר, כמ"ש הנביא ישעיה "כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם". משום כך אמרו חז"ל "אם ציפה זהב", כלומר, שכוונתו של המגיד לדרוש עבודת ה' והיינו שהוא "דורש דמים" ומתכוון לצורך עצמו בלבד ולא להוכיח את בני ישראל שילכו בדרכי ה' אז הרי זה פסול..."

אמרו פרנסי הקהלה לרבי קאפל רייך: "רבנו, המתנה הזאת היא "שכר בטלה" ותו לא. הסכים הרב הראשי לקבל את הדורון ואמר להם: "יש לי סימוכין על כך מכיון שדוד המלך אמר (תהלים, קי"ט) "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף", וי"ל לפי שגבי מלך כתוב בפרשת שופטים "וכסף וזהב לא ירבה לו מאד" ואומר רש"י "אלא כדי ליתן לאפסניא" ולא יותר, אבל לאזרח פשוט מותר לאסוף לו כסף וזהב כמה שהוא רוצה. לעומת זאת, לענין כתיבת ספר תורה הוא להיפך — אדם פשוט יוצא ידי מצוות כתיבת ספר תורה בס"ת אחד ולמלך צריך להיות שני ספרי תורה כמ"ש "וכתב לו את משנה התורה הזאת" ומפרש רש"י: "שתי ספרי תורות, אחת שהיא מונחת בבית גגזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו" וזה שאמר דוד המלך: "טוב לי תורת פיך" הנוסף לי מצד שאני מלך "מאלפי זהב וכסף" שאסור לי להרבות ולהכפיל.

*

הקהלה האורטודוקסית בבודאפעשט שמרה אמונים לרבה הראשי הנערץ, גם לאחר פטירתו ומדי שנה בשנה ערכה ה"חברה-ש"ס" סיום הש"ס וסעודת מצוה ביום הילולא של רבי קאפל רייך ז"ל. פעם השתתף במסיבה זו נכדו, דוקטור רייך הנ"ל ומסר על כך לאדמו"ר מסאטמער וסיפר לו, כי אלפי יהודים חרדים מהונגאריא יוצאים להשתתף על קברו של רבי קאפל רייך, כמו על קבר צדיק, והשיש הלבן של המצבה נעשה במשך הזמן שחור מהכתבים ובקשות שכתבו עליו.

על זה אמר הרה"צ ר' יואל טייטלבוים [זצ"ל] לרופא שלו דוקטור ר' ישראל יחזקאל רייך: הנה מה שמפרש בנידון סבו של סבי ה"שמוח משה" זצ"ל. כתוב "ויסע מלאך האלקים ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם וכו' ויעמוד מאחריהם", דהנה כל זמן שהצדיק חי הוא הולך לפניהם והדור הולך אחריו, כי הוא מורה לישראל את דרך התורה שילכו בה. ואחרי הסתלקותו הוא להיפך, שהיהודים הולכים לפניו והצדיק הולך מאחריהם, כי במתים חפשי כתוב, ודרשו חז"ל, כיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצוות. היהודים אשר לומדים תורה ומקיימים מצוות מזכים את הצדיק והוא תלוי בהם כמובן. וא"כ ז"ש "ויסע מלאך אלקים" הוא הצדיק שנפטר, שעובר מעולם הזה לעולם הבא "ההולך" אשר היה רגיל בחייו ללכת "לפני מחנה ישראל", עכשיו אחרי פטירתו "וילך... ויעמוד מאחוריהם", שהמה הולכים לפניו והוא הולך אחריהם..."

*

כאמור, ר' אברהם פרענקל היה משתף פעולה עם הרה"ג ר' קאפל רייך בפעולות למען חיזוק הדת. לעתים היה נחוץ להתגונן מפני ה"חיצים" שיירו הריפורמים נגד האורתודוקסים ב"אזני" השלטון. התומך הגדול ביותר של היראים היה הקיסר פראנץ יוסף עצמו. בהיותו נוצרי קאטולי אדוק, התייחס תמיד באהדה למאמינים ושומרי דת. פעם הופיע משלחת בפני הקיסר (בשנת תרע"א ולמספרם ב' 911), שהיתה מורכבת מהרב הגאון ר' קאפל רייך, ר' אברהם פרענקל והרב ר' חיים אלעזר הארטשטיין, סגן נשיא הלשכה האורתודוקסית בבודאפשט. הראיון — שהיה מתוכנן להימשך עשר דקות בלבד — התארך לחצי שעה. הקיסר קבל את הרבנים בפנים יפות ובאדיבות רבה, והבטיח להם שיתמוך בכל כוחו במחנה האורתודוקסי.

*

פעם נסעתי ללשכה המרכזית האורתודוקסית בבודאפשט, בלוויית ראש הקהל והגבאי של קהלתי, שהיו אנשים דתיים אבל פשוטים. יו"ר הלשכה ר' אברהם פראנקל קיבלני, כדרכו, בסבר פנים יפות, פנינו ללשכה בדבר קבלת האוטונומיה, כדי שנוכל לפעול באופן עצמאי, משום שהקהלה הריפורמית בפעטראשן הציקה לנו. שאלתו הראשונה של ר' אברהם פראנקל היתה: איזו סוגיא בתלמוד למדתי לשבת הגדול ואיך תרצתי את קושיית הרייף המפורסמת, ומיד התחלנו להתפלפל והתעסקנו בפלפול שארך כשעה. שני האנשים שליוו אותי לא יכלו להוציא הגה מרוב התפעלות ושאלו את עצמם, כיצד יתכן, כי אדם שאינו נראה כרב ולבוש בבגדים מודרניים יהיה תלמיד חכם כה גדול! בסופו של דבר, סידרנו את ענייננו במספר דקות.

*

בעיר אחת בהונגאריא היו שתי קהלות: אורתודוקסית וריפורמית. בשתיהן חיפשו רבנים. בקהלה האורתודוקסית פרצה מהומה: "בעלי הבתים" התפלגו למספר קבוצות וכל קבוצה דגלה ברב שהיה מועמדה וההתנגדות היתה גדולה. לא כן בקהלה הריפורמית. שם עבר הכל בשקט, חד וחלק. בסך הכל היה מועמד אחד שקבלו אותו פה אחד. על זה סיפר ר' אברהם פראנקל בשם הרה"ג ר' איזל חריף שאמר: "בוא וראה. סדר של פסח, שיש בו גם מצה וגם מרור, ושניהם חשובים לשם יציאת ידי חובה, בכל זאת רואים אנו שיש הבדל ביניהם. כמה טורחים בהכנת המצה,

משגיחים על החיטה משעת קצירתה, שומרים על הקמח מכל רטיבות, וגם באפיית מצות יש משגיחים על גבי משגיחים, לעומת זאת, המרור אין בו שום הכנה. לוקחים את המרור מן השוק ושמים אותו על השלחן. וכל זה למה? — משום שהמרור אין בו אלא מרירות ואינו אלא בבחינת גזירת המלך..."

*

פעם התווכחתי עם ר' אברהם פראנקל ז"ל בקשר לשוחט שלקה בעיניו וגם בעזרת משקפיו ראה בקושי את אותיות התורה. שאלתי את ר' אברהם, האם מותר לו להמשיך בשחיטה? על זה סיפר לי הוא בשם גדול אחד בתורה שחי בפולין. באו אליו יהודים כפריים והתלוננו על השוחט שלהם שהוא אמנם ירא שמים מרבים, אבל איננו מומחה גדול במלאכת השחיטה, והוא מטריף הרבה עופות. על זה השיב להם הגדול: "אני מעדיף שוחט שהוא תשעים ותשעה אחוז יהודי ירא שמים ואחוז אחד שוחט, מאשר שוחט שהוא תשעים ותשעה אחוז שוחט ואחוז אחד יהודי ירא שמים..."

אוצרות התורה
אוצרות השנה

*

פעם הלך ר' אברהם פראנקל ברחוב בלויית רב כפרי. פתאום הופיע "ז'אנדארם" (חייל-שוטר) הונגארי שבא לקראתם. לבו של הרב הכפרי הלם בחוזקה ופניו חורו, משום שהז'נדרמים התפרסמו כרשעים אכזריים. הם היו ניכרים מרחוק ע"י נוצות-התרנגולים שהתנוססו על כובעיהם. ר' אברהם פראנקל הרגיש בפחדו של הרב הכפרי, הרגיע אותו ואמר: "כל זמן שאנו היהודים אוכלים את התרנגולים והז'נדרמים מתקשטים בנוצותיהם, אין כל סיבה לפחד. אם יהיה פעם ח"ו להיפך, אז נצטרך לחשוש מהם..."

*

הוא היה אומר: "אותם "בעלי הבתים" המקשיבים לדרשתו של הרב דמתא, מעירים, בדרך כלל, הערות ומתווכחים ביניהם, האם הרב דרש יפה אם לאו, אך, לעולם לא יעלה על דעתם של "בעלי הבתים" שצריך לקיים את דברי המוסר של הרב. לכן נאמר אצל משה רבינו "ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם".

*

פעם בקרתי בלשכתו של ר' אברהם פראנקל ז"ל בחודש אלול ושוחחנו בדברי תורה על הימים הנוראים הבעל"ט. ואמרתי לו הטעם, ע"ד הרמז, למה אמרו חז"ל "ב' ימים של ראש השנה כיומא אריכתא דמיא" (ביצה, ה'), דהנה איתא במדרש פ' נשא דשבעים סנהדרין הם נגד שבעים הימים טובים שנתנם הקב"ה לישראל ואלו הם: ז' ימי פסח וח' ימי סוכות, ראש השנה, יום כפור וחג השבועות וחמישים ושתים שבתות השנה, הרי שבעים. עד כאן המדרש. והנה י"ל דהניחא לרבי יהודה דס"ל דסנהדרין היו שבעים, אבל לרבנן דס"ל דסנהדרין היו שבעים ואחד (עי' משנה ראשונה במס' סנהדרין) אכתי לא א"ש. משום כך, כדי לצאת ידי שניהם — דן שיטת רבי יהודה והן שיטת חכמים — אמרו, כי ב' ימים של ראש השנה "כיום אריכתא דמיא".

כן אמרתי לפרש בנושא ראש השנה את הגמרא: "כתוב אחד אומר שבתון זכרון תרועה וכתוב אחד אומר יום תרועה יהיה לכם, לא קשיא כאן ביו"ט שחל להיות בשבת וכאן ביו"ט שחל להיות בחול", ופירש"י "זכרון תרועה לא תרועה ממש אלא מקראות של תרועה יאמרו" (ראש השנה, כ"ט). ויל"ד א"כ למה כתוב בתוה"ק (בפרשת אמור) הקרא דזכרון תרועה קודם, הלא מהראוי היה שיכתוב קודם הקרא דיום תרועה, כי בדרך כלל ועפ"י רוב חל ר"ה בימות החול, ואילו שיחול ר"ה בשבת הוא דבר שאינו שכיח כל כך. ויל"ד דהנה בפ' רבי עקיבא איתא שישראל יצאו ממצרים ביום חמישי עיי"ש. נמצא לפי זה, כי באותה שנה חל ראש השנה בשבת (לפי החשבון של א"ת ב"ש ג"ר ד"ק) כלומר, ביום השלישי דפסח שהיה שבת, באותו יום — חל ראש השנה, ומעתה י"ל דשפיר כתבה תוה"ק הקרא דזכרון תרועה קודם (בפ' אמור), כי זה היה אקטואלי, ואילו יותר מאוחר (בפ' פנחס) כתוב יום תרועה — לשנים אחרות.

*

הרצל ורעיון שיבת ציון

לסיום, כדאי לציין בקשר לבודאפעשט, כי בעיר זו נולד הרצל, מייסד התנועה הציונית. הוריו היו יהודים מתבוללים, שהשתייכו לקהלה הריפורמית ובקרו לעתים רחוקות בטאבאק-טעמפל. אך, מכיון שבבית הוריו של הרצל שלטו הלשון והתרבות הגרמנית, לא היו לרוחם התפללות והנאומים של הרבנים בהונגאריה והאווירה הלאומנית ההונגאריה השאפתנית, ששררו בקהלה ריפורמית זו. מסיבה זו, הוציאו את הרצל מבית הספר היהודי והעבירו אותו לבית ספר גרמני, בו למד עד לבגרותו. יתכן, כי השנאה לתרבות ההונגאריה, הסבה את עקירת משפחתו של הרצל מבודאפעשט לוויה.

בימים ההם היה בהונגאריה רב גדול בתורה בשם ר' יוסף נאטונק ז"ל רבו של הישוב יאסבערען, בעמח"ס "שלושה קמצים". הוא למד בישיבת פרעשבורג והוסמך להוראה ע"י הרה"ג ר' נחום טריביטש, רבה של ניקלוסבורג. הרב נאטונק התפרסם במדינה כפעיל מסור ונאמן במלחמה נגד המשכילים. הוא נאבק, בכתב ובעל־פה, נגד האמנציפציה כפתרון ל"שאלת היהודים". כתגובה לטענת המשכילים, כי היהודים הם עדה דתית ששייכת לעם ההונגארי, טען הוא את ההיפך, כלומר, שהיהדות היא לאום ולא קבוץ דתי בלבד, וכלאום היא צריכה להגשים את עצמאותה בארץ הקודש, ארץ האבות ולא בארצות הגולה.

הרב ר' יוסף נאטונק ז"ל היה, כאמור, מן הראשונים בהונגאריה, שהעלה בפני היהודים את רעיון שיבת־ציון. הוא עזב את הרבנות והתמסר לרעיונו, נשא ונתן עם אישים ממקומות שונים על תוכניתו, אולם, לא התייחסו אליו ברצינות ולאחר מותו נשכח כל הענין.

יש אומרים, כי הרצל שנולד בבודאפעשט, הושפע מהרב נאטונק ההונגארי, בקשר לרעיון של שיבת־ציון. אולם, אין להערכה זו כל אחיזה במציאות הרב נאטונק פעל נגד המתבוללים כמו אנשי ביתו של הרצל, והוא התכוון לשיבת־ציון ברוח התורה והמסורה. לעומת זאת, היו הוריו של הרצל רחוקים לא רק מקהלות אורטודוקסיות אלא גם מקהלות ריפורמיות.

כידוע נחל הרצל את אכזבתו המרה בפאריס, בעת עריכת משפטו של הסרן היהודי דרייפוס (שהיה חף מפשע), כשהמוני העם צעקו לעברו "מוות ליהודים", העובדה כי למרות ההתבוללות והתרבות הגרמנית שספג, הוא נשאר יהודי בעיני הגוים, זעזעה את נפשו, ההלם שספג דחף אותו בחזרה ליהדות והוא החל בחיפוש דרכים לפתרון בעיית היהודים בגולה, בכדי להושיבם במדינה משלהם — או בארץ האבות או בארגנטינה... או באונגדה... — אך בשום פנים ואופן לא תורתו של הרב ר' יוסף נאטונק השפיעה עליו. הרב שחזר על דבריו בדרשותיו וציטט את הפסוק "וקראתם דרור בארץ", פירוש הדבר אפילו אם האומות העניקו לכם שוויון, זכויות ואמנציפציה, בכל זאת המעשה הבטוח ביותר הוא: "ושבתם איש אל אחוזתו", כלומר לארץ האבות, לארץ ישראל (עפ"י ילקוט מדרש).

הקהלות בחבל ניר מישקולץ

הקהלות באזור זה של הונגאריא היו ברובן חרדיות ובראשן רבנים מפורסמים וגדולים בתורה. הקהלה הגדולה ביותר בחבל, היתה מישקולץ, עיר תוססת עם המון יהודים שומרי תורה ומצוות. הקהלה היהודית מנתה למעלה מעשרת אלפים נפשות. הקהלה התפרדה בעת הפילוג הארצי, אולם לאחר זמן, שוב התאחדו היהודים לקהלה אחת גדולה ואורטודוקסית, אך חילוקי הדעות והמריבות בתוך הקהלה התמשכו. במישקולץ היו שני בתי כנסת גדולים, ואלה היו מוקדי הקטטות. בבית כנסת אחד, ברחוב קאזינצי, שרוב המתפללים שבו היו אנשים מודרניים ובעלי השכלה, אוהדי חזן ומקהלה, העדיפו את הנאום על פני הדרשה. בבית הכנסת השני היו מתפללים יהודים יותר מסורתיים ודתיים, שהיו זקוקים לרב גאון בתורה ולא ל"ראבינער". בין שני המחנות התנהלו מריבות תמידיות.

רבה הראשון של הקהלה האורטודוקסית היה הרב ר' מאיר רוננפעלד ז"ל, שעשה מאמצים רבים כדי לגשר בין שני חוגי יריבים אלו ולשמור על שלום בית. אולם, מתוך כך, סבל הוא הרבה משני הצדדים. פעם שאלוהו ידידי, מדוע אינו עוזב קהלה זאת שאנשיה מציקים לו ולמה אינו עובר לכהן כרב בעיר אחרת? על זה השיב הרב רוננפעלד: "בידוע שיש שבעה מדורים בגיהנום. לכאורה קשה וכי לא די במדור אחד, מדוע צריך שבעה? התירוץ, אפילו אם רע מצבו של אדם אחד, במשך הזמן הוא מתרגל למצב שבו הוא נמצא, ההרגל מקל עליו, לכן מעבירים את הרשעים בגיהנום ממדור למדור, שלא ייהנו מכח ההרגל. והנה, אני כבר התרגלתי לגיהנום של קהלת מישקולץ ולמה אחפש גיהנום אחר..."

לאחר פטירתו, שוב פרצו קטטות בקהלה ושני המחנות לא יכלו לבוא לידי הסכם בבחירת רב העיר. לכן, פתרו בעיה זאת לפי שיטת יהודי פולין ורוסיה, והיינו: קבלו שני רבנים. אחד היה הרב ר' שמואל אוסטערליץ ז"ל, שהיה ה"מרא דאתרא".

זוא היה יליד אוסטריא, שלא ידע אף לא מלה אחת בהונגאריה. הוא ניהל את זרבנות ברמה והקים גם ישיבה. בני הקהלה בחרו בו בכוונה, כדי שלא יהיה יריבו של מיתו, הרב השני, המודרני, שהיה הרב ר' שלמה שפירא, בוגר הסמינר של הרב זילדעסהיימער בברלין, שהיה גם בעל השכלה, שלט בשפה ההונגאריה והיה נואם יחסר עליון.

מספרים עליו, ששאלוהו איך יתכן, שבחורים אחרים למדו בבית ספר ובישיבות והוא למד בהם, ואף הגיעו לרבנות והם ערלי שפתיים, ואילו הוא הצליח להיות רשן כה מוכשר פה מפיק מרגליות? על זה השיב, כי המורים וראשי הישיבות דומים 'בעל מלאכה שעושה כינורות. כל הכנורות דומים זה לזה, אבל תלוי לידי של מי נגיע הכנור. בידי של סתם אדם, שבקושי יודע לנגן בכינור, או בידי של אומן מומחה, זמפיק מהכינור קולות נהדרים...

הוצאות התורה
הוצאות השו"ת

הוא היה אומר, כי לשומרי המצוות ולאנשי מעשה לא צריך להגיד דברי מוסר, ש"א"כ ליהודים מודרניים. משל למה הדבר דומה? לאיש ער שאינו ישן, די לו אם זוא מסתכל בשעון, הוא כבר יודע מה השעה ואיך לתכנן את עבודתו. לעומת זאת, דם שהוא ישן, לא די שמראים לו את השעון אלא צריך לעורר אותו. המגיד והדרשן 'עוררים בדברי המוסר שלהם את היהודים ש"נרדמו" והעמיקו בשינה.

*

כן היה אומר הרב ר' שלמה שפירא לפרש את הגמרא (ברכות, ב') "בשעה ובאים ישראל לבתי הכנסת ועונים אמן יהא שמיא רבה", כלומר, שיש להם יום זכרון אהרציט) לפטירת הוריהם, באים לבית הכנסת להגיד "קדיש" ומזכים את הרבים אמירת אמן יש"ר, אז "אומר ה' אוי לבנים שגלו מעל שלחן אביהם", פירוש הדבר, וי להם לבנים שאינם באים בכל יום להתפלל, כמו שאבותיהם התפללו.

*

כן היה אומר: "למה בני יהודים דתנים הם דתנים, ובני יהודים מסורתיים הם ילונים ולא מסורתיים כהוריהם? משום שיהודים דתיים שומרים את כל מצוות תורה, ביניהן גם את המצוות המשמחות את הלב. לעומת זאת, היהודים מסורתיים שומרים בדרך כלל: יאהרציט, יום כפור, הזכרת נשמות, קדיש על קברי בות וכיו"ב, לכן חושב הבן כי כל אמונת ישראל מורכבת רק מדברים עצובים שאין הם שמחה ע"כ נמאס עליו.

*

החסידים במישקולץ התארגנו בנפרד והקימו קהלה קטנה, ספרדית. כאן כיהן י"ב המקום הרה"ג ר' יוסף שלמה רייניץ ז"ל, שהיה רב גאון וחסיד מפורסם (אחיו של יוני הרה"ג ר' יהושע ברוך, שהיה אבדק"ק צ'צ'וביץ). יורשו בכסא הרבנות היה רה"ג ר' יוקל גוטליב ז"ל, שהיה לפני כן ראש ישיבה בווישעווע. הקהלה האורתודוקסית במישקולץ גרמה הרבה עגמת נפש לראשי הלשכה אורתודוקסית המרכזית בבודאפעשט, משום שהיו בה רבים מה"ערב רב" החילוני, נאבק תמיד עם החוגים הדתיים. הבעיות בקהלה זו לא פסקו לעולם וגרמו מספר נמים לחילול השם.

מעזא טשאט – פוטנאָק

כדאי להזכיר שתי קהלות קטנות אלו בסביבת מישקולץ בשל הרבנים שכינהו בהן, שניהם היו אחים וגדולים בתורה, ה"ה: הרה"ג והצדיק המפורסם ר' שרגא צבי טענענבוים ז"ל, בעמח"ס "נטע שורק", רבה של מעזא-טשאט. ועל ידו בישוב פוטנאָק כיהן כרב, אחיו, הרה"ג ר' יעקב טענענבוים ז"ל, בעמח"ס "נהרי אפרסמן".

לר' יעקב היו שני בנים, גם הם רבנים מפורסמים ה"ה: הרה"ג ר' מאיר טענענבוים, רב בכפר פילעק והשני הרה"ג ר' מנחם טענענבוים, רב בטארנע, חתנו של דודו הרה"ג ר' צבי שרגא ז"ל.

*

מספרים על ר' יעקב, ששאלוהו פעם: היתכן שהוא מגדל בנים ואינם מלמדם מקצוע, הלא אמרו חז"ל שאב חייב ללמד את בנו אומנות? השיב הרה"ג מפוטנאָק כך: "לכאורה קשה כי בסוף מסכת קידושין אומר ר' מאיר "לעולם ילמד אדם את בנו אומנות" ומקשים הלא ר' נהוראי אומר (שם) "מניח אני את כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה". ויש דעה (עירובין, י"ג), כי ר' נהוראי הוא ר' מאיר וא"כ הוי סתירה. אלא מאי, התירוץ הוא כך כי "לעולם" דהיינו בשביל העולם, כלומר הצבור הפשוט, חושב ר' מאיר שמוטלת החובה על האב ללמד את בנו אומנות, אבל מניח "אני" דייקא לעצמי כל אומנות של ה"עולם", מכיון ואני מאמין באמונה שלמה שהתורה אכן נותנת פרנסה, כי טוב סחרה מכל סחורה, משא"כ העולם הפשוט אינו מאמין בכך".

*

הרה"ג ר' שרגא צבי טענענבוים ז"ל היה מפורסם כצדיק גדול, בנוסף לגדולתו בתורה. והיו מספרים כל מיני סיפורים על גודל צדקתו. פעם, בעת סעודת פורים, כשישבו הרבה אורחים ליד שלחנו, באו אנשי ביתו ומסרו לו, כי אחד האורחים, יהודי שהיה מוכר כגנב, הגניב לכיסו גביע כסף, והם ביקשו שהרב יאשר בדיקת כיסים אצל כל האורחים, לפני שיעזבו את הבית. על זה אמר הצדיק ממעזא-טשאט: חס וחלילה! אני מתנגד בתוקף לדבר! וכך הסביר: "אם היה רק ספק שאיש זה גנב, הייתי מתיר את הבדיקות, אולם, מכיון שישנם עדים שראו איך שהכניס את הגביע לכיסו, אסור לחפש, כי לבייש אדם היא עבירה יותר גדולה מגניבה..."

*

הוא היה אומר: "בכל בית יש שני מיני מים, מים ממעיין לשתייה ומי גשמים לכביסה ולנקיון. פעם יצאה אשה לעשות קניות בשוק וצותה על בתה הקטנה, שהשאירה בבית, לא להשתמש במי הגשמים לשום דבר, ולא לשתות מהם, כי מים מזוהמים אלו עלולים לגרום למחלות. לאחר שהאשה יצאה לשוק, פרצה שרפה בבית והילדה אצה לשוק לחפש את אמה בשאלה: האם מותר לכבות את השרפה עם מי גשמים מלוכלכים? כן, בודאי שכן, צעקה האמא, אם יש שרפה אין בודקים את המים!

משל למה הדבר דומה? למגידיים של ימינו, המטיפים מוסר, והם בעצמם אינם קדושי עליון. בשנים קדמוניות לא היו בישראל "שרפות" כה גדולות, לכן, אז לא היה אומר דברי תוכחה ומוסר, רק הרב הדומה למלאך ה' צבאות והיה בעצמו "טלית שכולה תכלת", אבל היום שבכל בית יהודי יש "שרפה", מותר לכל אדם לומר מוסר..."

נִיר - מַאֲדָּע

כשהייתי ילד, והורי שלחו אותי לדודי, לכפר ניר-מאדע, כי כאן למדו ב"תלמוד תורה" גם בימות "בין הזמנים", כיהן בישוב זה כרב הגה"צ ר' יוסף ראָטענבערג ז"ל. הוא התנהג כאדמו"ר, כי היה בן גדולים ונכד לצדיק מזובטוב זצ"ל. היה פועל ישועות ונהרו אליו חסידים ממרחקים. דבר זה הרגיו מאד את ראש־הקהלה ר' משה קראוס, שהיה אשכנזי "מגולח" ואדם מודרני.

זכור אזכור, כי ההתנגשות בין הרב לבין ראש־הקהלה הגיעה לשיאה בערב יום הקדוש. ר' משה קרוס, שהיה עשיר וקרוב לשלטון המקומי, הציב חיילים (ז'אנדארמים) הונגארים על **הפתח לבית הכנסת**, בכדי שיתנו להכנס לרב בלבד, אולם לא לחסידים שיתלוו אליו, כדי לשמוע את הדרשה שלפני "כל נדרי". כאשר הגיע הרב וראה את חילול השם הזה, נכנס לבית הכנסת, עלה על הדוכן שלפני ארון הקודש, כשהוא לבוש בטלית ובקיטל והכריז, כי דבר מעין זה לא נעשה ולא נשמע בישראל, ולכן הוא גוזר שכל המתפללים יעזבו את בית הכנסת. והוא סיים את דבריו: "ומי שיתפלל כאן בלילה זה, לא יוציא שנתו ר"ל! אנשים, נשים וטף (וגם אני ביניהם), החלו מיד לעזוב את בית הכנסת, עד שלא נשאר "מנין" ל"כל נדרי". בנתיים התנפלו המתפללים על ראש הקהלה ורצו להרגו נפש. הוא ברח דרך החלון ונמלט על נפשו לכפר הסמוך שנקרא פוסטא-דובוש.

אולם, ר' משה קראוס לא נח ממחלוקתו והמריבה בכפר זה נמשכה במשך שנים, ונשלחו כתבי-פלטת לכל המדינה. היה גם דין תורה בניר-מאדע בין היריבים. בסופו של דבר עקר הגה"צ ר' יוסף ראָטענבערג מכפר זה ונתקבל כרב בישוב קאָסאַני סמוך לעיר בערעגסאָס. במקומו בא לניר-מאדע רב בשם ר' שמואל בראַך, בעמח"ס "דרך ימה". אבל המחלוקות בניר — מאדע לא שכחו. שוב הגיעו לכל המדינה "פאמפלעטים" שהשמיצו את הרב. ר' משה קראוס המשיך גם "לרדת לחייו" של הרב החדש. בסופו של דבר התרחש כאן חילול שם גדול שזעזע את כל קהלות הונגאריא, כאשר אחד ממתנגדיו של ר' משה קראוס, ירה בו באקדח במקוה ופגע ברגלו, שוב הושיבו בית דין על מדוכה זו אולם רק כעבור שנים רבות פסקה המחלוקת בניר — מאדע.

לאחר פטירתו של הרב ר' שמואל בראַך ז"ל, מילא את מקומו ברבנות הר"ה ג' ר' יעקב יוסף יונגרייז, בן הר"ה ג' ר' יצחק יונגרייז מקאָשו ז"ל.

**הגאון הצדיק רבי שמעון סומר
מערלוי**

קהלת ערלוי

הרבנים רבי יוסף צבי וייס ורבי שמעון סופר זצ"ל

כעשרים קילומטרים מהעיר מישקולץ שוכנת העיר ערלוי (עגער – בהונגאריה). בעקבות פילוג הקהלות באוסטריא – הונגאריא, נוצרו כאן שתי קהלות. האחת קהילת "סטאטוס-קווא", שהיתה מפורסמת, בשל בית הכנסת הגדול והמפואר שלה, והשניה – הקהלה האורתודוקסית, שזכתה לפרסום בשל רבניה. רבה הראשון היה הרה"ג ר' יוסף צבי וייס ז"ל, שהיה אויב מושבע למשכילים ולדורשי שינויים בדת. לעומת זאת, היה חסידו הנלהב של הגבור הלאומי ההונגארי – קשוט לאיוש, שעמד בראש ההתקוממות נגד המלך פראנץ יוסף, לאחר דיכוי המרד של אותו קשוט, רצו השלטונות להעמיד את ר' יוסף צבי לדין על שמרד במלכות. הוא הוכרח להסתתר מפני המשטרה האוסטרית, שרצתה לאוסרו. אמרו עליו, שההגמון הנוצרי הקאתולי של העיר ערלוי, שהיה ידידו, הסתיר אותו במנזר. אולם המשטרה ההבסבורגית גילתה אותו והוא הובא לווינא כשהוא כבול בשלשלאות לאחר חקירה ממושכת, קיבל חנינה ושוחרר.

רבה הראשון של הקהלה האורתודוקסית המאורגנת היה – הרב הגאון הצדיק רבי שמעון סופר זצ"ל, בנו של מרן ה"כתב סופר". כבר משחר טל ילדותו הצטיין בשקידתו הגדולה בתורה וביראת ה' המופלאה שחפפה עליו, ממעיני אביו הק' שתה, והכיר בו כי לגדולות נוצר, ופעמים רבות הביע את אמונתו זאת, באמרו "שמעון בני חסיד".

לפני היותו בגיל בר מצוה שנן ששים פעם את מסכת ביצה. בגלל בקיאותו במסכת זו קיבל תואר חכם מרמזאן הקדוש רבי יהודה אסאד זצ"ל בהיותו כבן תשע. ה' זה כשביקר אצלו הילד שמעון עם כמה בחורים משיבתו של אביו בסרדהעל, לאחר הנסיעה במשך הלילה הגיעו לפנות בוקר לסרדהעל ונכנסו להתפלל תפילת שחרית. כשנודע להמהרי"א שבנו הקטן של הרב מפרעשבורג נמצא כאן, הזמין את הנער אליו ולאחר שאכל פת שחרית צוה עליו ללכת לנוח והציע לו בעצמו את מיטתו שלו. ר' שמעון סופר עצמו סיפר על גודל צדקתו של הגאון המהרי"א שאף שהי' אז מזקני גאוני הדור, התהלך בחדר על בהונות רגליו, כדי שח"ו לא תופרע מנוחתו של הילד הישן.

אחר הצהריים בחן אותו המהרי"א במסכת ביצה, ובסיומה של הבחינה הוציא המהרי"א את קולמוסו וכתב לו תעודת "חבר" ענין נדיר בגיל צעיר כזה. כן אמר עליו "כל תנועותי הן על פי תורה".

מסופר כי בהיותו בגיל י"ב שנים ביקר בפעם הראשונה אצל הגה"ק מצאנז בעל "דברי חיים" זצ"ל. כאשר הי' במרחץ באדן השוכנת במרחק לא רב מפרעשבורג,

ונשאר אצלו לשבות בשבת, ה"דבריי-חיים" קרבו מאוד והושיבו לידו. לסעודה השלישית אחר מעט, אמר לו הרבי מצאנו "אונז האבן געווארט אויף אייך, אבער עס איז געווארן שפעט האבן אונז זאך געמוסט וואשען" ("אנחנו המתנו עליכם, אבל נעשה מאוחר ונאלצים היינו ליטול ידיים").

בפעם השני' כשביקר אצל הגה"ק מצאנו בהיותו בחור, הי' זה ביום ראש חודש ובעל ה"דבריי-חיים" ערך את שולחנו הטהור לחסידיו, וכיבד את הבחור שמעון סופר בברכת המזון, וזאת במעמד רבנים חשובים ואדמו"רים מפורסמים שעטרו את השולחן. כאשר שאלו את הגה"ק מצאנו לפשר הדבר, השיב "בחור צעיר זה יהי' האונגארישער בעש"ט" (הבעש"ט מאונגרי). כן אמר עליו "כמה יראת חטא ניכרת בפני הנער הזה".

חתונתו עם בתו של הגביר ר' איציקל פריד מקליינווארדיין התקיימה ברוב פאר בקליינווארדיין. בנסיעה היסטורית זו היתה הפגנה נהדרת של כבוד התורה, לכל אורך הדרך הארוכה כחמש מאות ק"מ, נאספו המוני שלומי עם ישראל שבאו להקביל את פניו של אביו ה"ה מרן הכתב סופר. מנהל תחנת הרכבת בעיר פ' — לאדאני, בראותו את קהל ההמונים הממתינים לבואו של הכתב סופר, צווה לפתוח עבורו את האולם המיוחד הנועד לקבלת פנים לשרי הממשלה כדי שהצדיק ינוח בו מעמל הדרך, ואף ביקש את ברכתו של מרן הכתב סופר לאחד מבניו שהי' חולה.

בין הבאים למסיבת חתונה זו, הי' גם הגה"ק מוה"ר צבי הירש מליסקא שנשאר לשבות בקליינווארדיין. הצדיק מליסקא הפליג באזני חסידיו בשבחו של החתן, באמרו שמעולם לא ראה חתן ירא שמים במדה כזאת.

הרה"ג רבי שמעון סופר-שרייבער זצ"ל כיהן ברבנות ערלוי במשך למעלה מששים שנה וניהל גם ישיבה ברוח ישיבת פרעשבורג. שמו יצא כצדיק נשגב. יראת ה' חפפה עליו כל ימיו, במדה גדושה. ומכאן גודל חומרותיו ודקדוקיו המרובים בקיום המצוות. תפלתו נאמרה בהתלהבות והשתפכות הנפש, המלים שיצאו מפיו בגילה וברעדה תוך שמירה על חוקי הדקדוק המחישו את משמעות הפסוק בתהילים: "כל עצמותי תאמרנה ה'". ביחוד התפרסמה אמירת פסוק "שמע ישראל" שלו שהיה משמיע בקול גדול כשהוא מזדעזע ופניו מחליפות גווניו. סיפרו עליו כי רוב שעות היום ישב מעוטר בטלית ובתפילין. בנוסף לתפילין של רש"י ושל רבנו תם, הניח גם תפילין דשימושא רבה ובהם ישב ועסק בתורה וניהל את צרכי הצבור. לעת זקנתו כהו עיניו — ואחד מבחורי ישיבתו הקריא לפניו את הגמרא והמפורשים, והיה אם שגה הבחור בקריאה או שדילג משהו תיקנו הרב והעמידו על טעותו.

לבחורי ישיבתו היה אומר בשם זקנו מרן ה"חתם סופר": "תלמיד זקוק לרבו, לא רק בכדי לקבל ממנו דרך לימוד בש"ס ופוסקים, כי אם גם ללמוד ממנו יראת-שמים"

הרב הצדיק
רבי משה סופר
מערלוי

חיבר ספר שו"ת התעוררות תשובה המכיל בירורי הלכות וחידושי סוגיות, שנתחבב על הלומדים מחמת מקוריותו. חלק מחידושיו באגדה צירף ל"תורת משה" של זקינו החתם סופר שהוא הוציא לאור. מאמריו חתומים "מספר שיר מעון" אולם הוא העלים את שם המחבר.

רבי משה סופר

בנו של הר"צ שמועון סופר, הגאון הקדוש ר' משה סופר בעל ה"יד סופר", שעוד בהיותו רך בשנים ראו בו כי לגדולות נולד, וכשהי' בישיבתו של הגאון הגדול מרן ר' עקיבא סופר בפרעשבורג, סיפרו חבריו בישיבה נפלאות מעוצם חריפותו ובקיאותו בכל מקצועות התורה שהי' לפלא, ועל כולם זכרוננו הנפלא שהי' ממש בור סיד שאינו מאבד טיפה, עד שהגה"ק הרב דפרשבורג אמר עליו "דער איזט אונזער ראש ישיבה" (הוא ראש הישיבה שלנו), וכן מדותיו הנפלאות ושקידתו העצומה היו לפלא בעיני כל, עם זאת הי' ענוותן ושפל ברך.

לאחר חתונתו ישב על התורה והעבודה בבית חמיו הגאון הצדיק ר' משה יוחנן שאנפעלד זצ"ל האב"ד ור"מ בק"ק מיהאליפאלווא ולא פסק פומי' מגירסא, לאחר ששב לעירו ערלוי, נתקבל לדומ"צ לצדו של אביו הגדול.

מדותיו האצילות העריצוהו וחיבבוהו על הכל. בביתו לא נמצאו ספרים קרועים או עלי-שמות. ספריו היו מכורכים בתכלית ההידור והיופי ופיזור מממונו לשם כך. כמו כן הקפיד מאוד כשראה אצל אחרים ספרים קרועים, באומרו שהחיוב הי' לכאורה לכרוך הסה"ק בזהב ובכסף, אבל מה נעשה אם אין ידינו משגת כ"כ, אבל עם כל זאת דיו לעבד להיות כרבו, אם הוא מקפיד שלא ללבוש מלבושים קרועים, יקפיד ג"כ ללבוש שמותיו של הקב"ה שבסידורים והסה"ק ולא יניח מלבושיו של תודה"ק מקורעים.

האב והבן השקיעו יחד מכוחם וממרצם בהוצאה לאור של ספרי הוריהם, ה"ה ה"חתם סופר" וה"כתב סופר" זצ"ל.

רבי שמועון סופר, בשנת התשעים וחמש לחייו, ובנו רבי משה נלקחו יחד עם בני קהלתם ע"י ההונגארים ימ"ש למחנה ההשמדה באושביץ, הי"ד ודם כל הצדיקים זיעוכ"י.

אוצרות התורה
אוצרות השו"ת

הצדיק רבי שלום אליעזר האלבערשטאם
מראצפערט

ראצפערט

כעשרה קילומטרים מהעיר נירעג־האָזאָ הי' כפר קטן ונידח בשם ראצפערט (אויפֿעהערטאָ). שנעשה מפורסם בכך, שרובם ככולם של בני הקהלה היו חסידים, חובשי שטריימל, בשמחת תורה ובפורים היו יוצאים בריקודים ובמחולות ברחובות הכפר. לכן קראו, באזור "ניר" לכפר ראצפערט — "ירושלים הקטנה". בתקופת מלחמת העולם הראשונה, הגיע למקום, כפליט מגאליצא, הרב הצדיק רבי שלום אליעזר האלבערשטאם, בנו של האדמו"ר בעל "דברי חיים" זצ"ל והשתקע במקום. כמו כן, התגורר בראצפערט במשך שנות המלחמה האדמו"ר רבי יששכר דב רוקח מבעלזא זצ"ל.

כשהייתי בחור צעיר, כיהן כרב בקהלה זו, גאון בתורה וצדיק גדול בשם ר' נפתלי הערצקא מראצפערט, ז"ל, שהי' מפורסם כחסיד בכל דרכיו וכבעל מופת. הוא הי' תלמידו של זקני, הגה"צ מטשענגער, שזכה לגדולה בתורה. בנעוריו הי' מלמד בבית זקני ולמד תורה עם בניו, לאחר נישואיו התגורר בכפר "יאנושי", עסק בתורה יומם ולילה ולא נתן שיקראו לו בשם — רב, וגם לא ישב בכותל המזרחי כי אם באמצע בית הכנסת. אך, שמו ביראת שמים וגדולתו בתורה הלכו לפניו. קהלת ראצפערט בחרה בו כרב, אבל הוא סירב לקבל את הרבנות. כשנודע לאנשי ראצפערט שהוא נסע לחתונה, באו לביתו באישון לילה ושמו את רהיטי ביתו ואת ספריו בלי ידיעתו על העגלות ולקחו עמם, וכך הוכרח ללכת לראצפערט.

אגודת התהלכו על צדקתו. **הוא הצטין** במיוחד באיסוף תרומות לקופת "רבי מאיר בעל הנס". הוא עסק רבות במצוה זו ועשה הכל כדי להרבות את ההכנסות של הקופה. מה עשה? קנה ממונות אלו סוסים ועגלות והשכירם לאנשים שיעבדו בהם ושישלמו ממיטב כספם לקופת רמבעה"ן. מספרים עליו שהי' רגיל לקום בלילה ונתן בכבודו ובעצמו מספוא ומים לסוסים. עד כדי כך חסך בהוצאות מכספי הצדקה. פעם הי' בעיר דעברעצין, ובשוק בפני קהל עם ועדה לקח צרור מספוא, נתן לסוסים והביא להם מים מן הבאר. אמר לו איש אחד: "רבי, עבודה זו אינה מתאימה לרבה של ראצפערט!". על זה השיב לו רבי נפתלי הערצקא: "דע לך שהמשכורת שאני מקבל בראצפערט היא שני זהובים לשבוע. עבור סכום פעוט זה אני רב. ובכן די והותר הוא מה שאני רב בראצפערט, אך אינני רב בדעברעצין..."

פעם, השכיר את סוסיו עם העגלה למנין אנשים שנסעו ליום זכרון פטירה לכפר דאָראָג, על קברו של הצדיק רבי שמואל קומודער זצ"ל. לפני שיצאו לדרך, גבה הרב ר' נפתלי הערצקא מכל אחד מהנוסעים חמישים פרוטות, בתור דמי נסיעה. כשראה ביניהם גם את בנו ר' משה, שלא הי' לו כסף לשלם, צעק עליו אביו — "רד מיד מהעגלה!". — "אך, הסוסים הם שלנו", התחנן ר' משה לאביו, "למה עלי לשלם?". — "חס וחלילה", ענה לו אביו, "הסוסים אינם שלנו, הם סוסים קדושים, השייכים לקופת "רבי מאיר בעל הנס"! מכיון שר' משה סירב לרדת נתן לו אביו מכות בצינור מקטרתו, עד שירד מהעגלה..."

הקהלות בהונגריא העלית (אובערלאנד)

מתן זכויות אזרח ליהודים בארצות אירופה ופתיחת שערי האוניברסיטאות בפני הנוער היהודי פגעו קשות באמונת ישראל בכלל ובשיטת החיים של האשכנזים המתנגדים בפרט. יהודים שהיו קשורים בלב ונפש לתורת ישראל הגיעו לידי המסקנה, כי רק החיים הדתיים הקיצוניים, ללא פשרות כלומר, החיים החסידיים, מהווים תריס בפני ההתבוללות. ואפילו אם ראינו יהודים מבוגרים וזקנים שמתנהגים ברוח התורה והמסורה, צאצאיהם כבר יצאו לתרבות רעה ר"ל והיפנו עורף להוריהם ולאמונת ישראל.

לכן, התחילו יהודי הקהלות בהונגאריא העלית, שהיו שכנים למדינת גאליצא, להתקרב, באופן הדרגתי, לתנועה החסידית. בקהלות, שקבלו אופי חסידי היו מכהנים רבנים יראים ושלמיים; אנשי מעשה וגדולים בתורה וביראת שמים, שהיו נוטים לחסידות. כך הי' בקהלות הונגאריא, סובראָנץ, סערעדנע ובישובים אחרים. רבה של קהלת קיראיהעלמעז, הרה"ג ר' יואל זאב גלאטשטיין, הי' מחסידי האדמו"ר ממונקאטש. בקהלת בארטפעלד כיהנו מספר רבנים צאצאי שושלת האלבערשטאם מצאנז. הם עמדו בראש ישיבה, שהתנהלה באוירה חסידית מובהקת.

יוצאת מן הכלל היתה קהלת האנאשוביץ, שלא הושפעה מהחסידים. את משרת הרבנות מילא כאן ש"ב הרה"ג ר' יואב אדלער ז"ל, שזכה לגדל מבניו ארבעה רבנים: בקהלות פופראד, סערעדנע, דיוסעג, ובן אחד ירש את מקום אביו ברבנות בהאנושוביץ. כאן היתה גם ישיבה, שלמדו בה כמאה בחורים. רבי יואב אדלער הנ"ל הי' חתנו של הרב הגאון האמתי ר' דוד יהודה לייב זעלצער ז"ל, בעמח"ס "מנחת בכורים", שהיה גם חותנו של בן דודי הרה"ג ר' אשר אנשיל יונגרייז ז"ל, רבה של טשענגער. החיים הדתיים החסידיים שיגשגו גם בכפרים קטנים ב"אובערלאנד" (הונגאריא העלית) כמו: טשאפ, קיוועשד, מילדא, עבעלין, טורנא, זשאנדאני, נאג"אידה ועוד.

קאשוי

קהלת קאשוי התפארה בתלמידי חכמים רבים, בחסידים ואנשי מעשה שבה. אולם, לא כך היה המצב לפני כמה עשרות בשנים. אדרבה, הקהלה הזאת היתה מפורסמת כקהלה ריפורמית, שרובם ככולם של חברי' היו חילונים וכופרים ר"ל.

רבי שמעלקא מסעלעש

מספרים על הגה"ק רבי שמעלקע מסעלעש זצ"ל, שבא פעם לקהלת צ'צ'וביץ להשתתף בחתונת תלמידו, הרה"ג ר' שלום קראוס, שהי' אחר כך רבו של הכפר לעגענע-מיהאי (הוא התחתן עם בתו של זקיני, הרה"ג אב"ד דשם). הצדיק מסלעש הגיע לעת ערב ובבקר לפני התפלה כבר שב לביתו. על שאלת זקיני ז"ל מדוע הוא ממחר כל כך לחזור הביתה? השיב הרבי ר' שמעלקע: "אינני יכול לסבול את האוויר הטמא שנושב לכאן מהעיר קאשוי הקרובה..."

ומדי דברי בו, זכור אזכור מה שאמר אז האי גאון לזקניו ז"ל, כי תלמיד חכם צריך שילמד תורה לשמה, שאם לא כן — אין כל ערך לכל תורתו. שאלו זקניו: מה פירוש הדבר "תורה לשמה"? השיב לו רבי שמעלקע מסעלעש זי"ע: אספר לך סיפור "הנה לפני הגאון רבי העשל (הוא רבו של הש"ך ז"ל) בא יהודי שקינא את אשתו. שאל רבי העשל את האשה, האם את מוכנה לשתות מים-מאררים, שאני אתן לך? האשה ידעה מה זאת מה"צאנה וראנה", אך היא לא האמינה בכוחו של הרב, ואמרה — כן רבי, אני מוכנה לשתות. לקח רבי העשל נייר וכתב עליו את השם ואמר למשמשו שיקח קצת עפר מתחת לכסא שלו ויתנהו למים בתוך הכוס. האשה שתתה וסופה היתה כמו שכתוב בתורה — לצבות בטן ולנפיל ירך... כאן סיים רבי שמעלקע סעלעשער את הסיפור שלו ואמר הנה זוהי תורה לשמה, דהיינו צריך ללמוד תורה לשם שמים עד כדי כך שהמקום שהאדם יושב שם, תהי' לו קדושת המקדש..."

היות שאמר **שלמה זכר בריק לברכה** ברצוני למסור עוד מה ששמעתי מתלמידו המובהק של האי גאון ז"ל, בהיותו בן י"ב שנים יצא כבר לדרך כדי ללמוד תורה באחת מיישובותי של הונגאריא העלית. בדרכו הגיע לפרשת דרכים, דרך אחת הובילה לפרעשבורג ודרך שניה לעיירה לאקענבאך (בורגענלאנד-אסטרייך). הילד שמעלקע לא ידע לתת עצה לנפשו — לאן ללכת. הפיל גורל, ונפל, ללכת ללאקענבאך. בימים ההם כיהן כרב המקום בעיירה זו הרב הגאון ר' שלום אולמן, הנקרא בפי כל "רבי שלום חריף" בעמח"ס "דברי ר"ש". הרב הי' כבר ישיש וחולה ולא הי' באפשרותו לנהל ישיבה ולתת הרצאות לתלמידים. — "מצטער מאד" — אמר הרב הקשיש לבחור המאוכזב "אני אינני יכול לקבל אותך כתלמיד, אבל אתה יכול ללמוד תורה אצל בני, הרב הצעיר". וכך הוה, הילד הרך למד אצל הרב הגאון ר' שלמה אולמן, בעמח"ס "יריעות שלמה". כעבור זמן קצר, מסר ר' שלמה לאביו הזקן, כי הבחור הקטן הזה שנכנס לישיבתו הוא חריף גדול כל כך, שמפריע את הלימודים בישיבה. הבחורים האחרים לא יכולים להתקדם בלימודים כמוהו והוא לפי הרמה שלו זקוק לישיבה אחרת ולרב אחר. אז אמר רבי שלום אולמן לבנו: "הכנס אותו אלי ואני אלמד עמו". כך למדו יחד יומם ולילה הרב הגאון הישיש מלאקענבאך והילד הצעיר מסעלעש. פעם אחת היו שניהם נעורים כל הלילה ועסקו בתורה ולמדו בעיון רב את ה"משנה-למלך". בבקר יצא הבחור הצעיר ברגל לכפר אחד הסמוך לעיירה לאקענבאך. בכפר זה הי' מקבל מכמה יהודים נדבנים תמיכה כספית פעם בחודש. החורף הי' בעיצומו והבחור הצעיר חזר ברגל בקור הגדול. וכיון שהכבישים היו מושלגים, טעה ונטה מן הדרך ונכנס לעבי היער. באותו יום נסע גם רבו הרב הגאון רבי שלום חריף הישיש לכפר אחד למצות סנדקאות. בתום מסיבת ברית המילה, בדרכו הביתה, עבר באותו יער, ותוך שהוא יושב במזחלת, ראה מרחוק ילד הולך בתוך היער, וכנופיה של זאבים מסביבו שרוצים להזיקו, אך לפניו נמצא איש זקן הדור פנים, ובמקל שבידו הוא מגרש אותם ואינו מניחם להתקרב אליו. כאשר התקרב רבי שלום חריף לילד, הכיר בו את תלמידו שמעלקע ושאלו: "למה נטית מן הדרך?", השיב הילד, שהי' מעין ב"משנה למלך" שלמדו בלילה ורצה לתרץ את קושיותיו. שאלו רבי שלום חריף: "ומי הי' האיש הזקן הזה שגרש את הזאבים?" השיב הבחור הצעיר: "אני לא ראיתי בכלל אדם זקן"... על זה אמר רבי שלום חריף: "בטוח אני כי הזקן הזה הי' בעל "משנה למלך" בעצמו, ומחמת שהילד הזה טרח ויגע ליישב את קושיותיו, בא הוא ז"ל ושמרו מן הזאבים..."

נחזור לעיר קאשוי שהיתה בה קהלה חילונית, אך במשך הזמן אכשר דרא. היוזמים להקמת הקהלה החרדית היו בסך הכל תשעה יהודים, שנאבקו במסירות נפש ממש ויסדו את הקהלה האורתודוקסית. הרב הראשון שכיהן בקהלה זו הי' ש"ב הרה"ג ר' משה יונגרייז ז"ל, שהי' העשירי ביניהם ו"השלים את המנין". מחמת גודל הרדיפות שסבלו מאנשי הקהלה הריפורמית, שהשתמשו בקשריהם הטובים עם אנשי השלטון נאלצו היהודים החרדיים לערוך את תפלותיהם בסוד גדול ובמרתף, כמו שהתפללו האנוסים בספרד. אולם, כעבור מספר שנים, הצטרפו יהודים יראים נוספים לחרדים. ובזמן קצר יחסית התפתחה בקאשוי אחת הקהלות החסידיות המפוארות ביותר בהונגאריא.

רבי שאול בראך

לאחר פטירתו של הרה"ג ר' משה יונגרייז ז"ל, מילא את מקומו ברבנות בנו הרב ר' יהודה צבי, אולם, הוא לא האריך ימים ר"ל על כסא הרבנות. אחריו, בחרו להם חברי הקהלה בקאשוי רב גדול, שהי' מפורסם כבר אוריין אדיר וירא שמים מרבים, ה"ה — הרב הגאון רבי שאול בראך זצ"ל, בעמח"ס "משמרת אלעזר" ועוד ספרים, שהנהיג את עדתו ברוח התורה והיראה, תפס ישיבה גדולה ומפורסמת והעמיד תלמידים רבים.

הגה"צ רבי שאול בראך ז"ל הופיע בימים ההם ככוכב עולה בשמי היהדות האורתודוקסית בהונגאריא. הוא לא הי' מנוצח רבנים וגם לא השאיר בנים רבנים ברמה שלו. אביו הי' סוחר בעיר נייטרא. הוא למד מספר חודשים בישיבתו של המהר"ם שיק בחוסט ומכאן עבר ללמוד תורה מפי בעל ה"חתן סופר" במאטערסדורף. שמונה עשרה שנים כיהן בכס הרבנות במוגענדורף, ארבע עשרה שנה מילא את משרת הרבנות בקהלת היראים בעיר קרולע (טראנסילבאניא) והקים בה ישיבה שלמדו בה כמאתיים בחורים. מכאן עבר לעיר קאשוי, שבה כיהן במשך שבע עשרה שנה עד לפטירתו. גם כאן תפס ישיבה גדולה, ששלטה בה הרוח החסידית, וזאת, למרות שהוא בעצמו הי' אשכנזי מתנגד, והתפלל בנוסח אשכנזי (ולא בנוסח האר"י הקדוש, כפי שמתפללים החסידים). בישיבה שלו הי' אסור בהחלט לבחור ישיבה ללמוד לימודים חיצוניים. וכשטענו נגדו: "אבל ראשי הקהלות דורשים מכל רב בהונגאריא שישלוט בשפת-המדינה!" הי' אומר: "הישיבה שלי אינה סעמינאר לרבנים, אני רוצה לחנך דור של בעלי בתים תלמידי חכמים!" הוא אסר על תלמידיו לקרוא עתונים ואסר עליהם לשחק בקלפים אפילו בימי החנוכה.

הרב הגאון ר' שאול בראך זצ"ל הי' גדול לא רק בתורה וביראת ה', אלא גם בפעולות למען הרמת קרן הדת והאורתודוקסיה במדינה. הי' בולט בשל השקפותיו הקיצוניות, בכל זאת התייחסו אליו בכבוד במחנה החרדי מכיון שהי' ברור לכל שהוא מתכוון לשם שמים. הוא הי' גם דרשן טוב והי' בין ראשי המדברים באסיפות הרבנים השונות שהתקיימו בהונגאריא. דבריו השפיעו תמיד על המתאספים, מפני שהיו הגיוניים וקצרים. הוא כתב והוציא לאור מספר נכבד של ספרים, כמו: "משמרת אלעזר" דרושים, "ליבא בעי" על סוגיות הש"ס, וספר "שאול שאל" ועוד. ספרו "אבות על בנים" מוקדש ברובו למאבקו נגד הציונות. הוא תקף בחריפות אפילו את התנועות הדתיות ובקושי יכל "לסלוח" להרה"ג הצדיק רבי יוסף חיים זונענפעלד זצ"ל רבה של עיה"ק ירושלים, על ששיתף פעולה עם ראשי "אגודת ישראל"...

שמעתי, שהיה מפרש את ה"מדרש רבה" על הפסוק "הקול קול יעקב בזמן שנשמע קולו של יעקב בבתי-מדרש ובבתי-כנסת סימן ש"ידידים ידי עשו". פירוש הדבר, במדינות שאומות העולם מעניקות חרות ליהודים, שם לא נשמע קול תורה. אבל כשמתגברת הגלות, יש שנאת ישראל ומרגישים את "ידי עשו", אז "הקול קול יעקב", מתחזק לימוד התורה.

ועפ"י רעיון זה מפרשים "חסורי מחסרי", אם יש חוסר פרנסה, חרות וכסף, אז "והכי קתני" — לומדים תורה. וז"ש חז"ל: "צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור", כלומר, מי שהוא צדיק רק כשרע לו — זה צדיק שאינו גמור, "צדיק וטוב לו צדיק גמור" כלומר מי שהוא צדיק גם כשטוב לו — זה נקרא צדיק גמור.

*

הוא היה אומר: "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא", לכאורה קשה, מדוע מגיע גם לפושעי-ישראל חלק בעוה"ב? וי"ל לעולם מגיע לכופרים גיהנום, אלא, מה שיהיה גן עדן לצדיקים יהיה גיהנום לחופשיים. יקחו חילוני אחד ויכבדו אותו לשבת בין צדיקים, איך ירגיש ביניהם? האם לא כמו בגיהנום?...

*

בעת שכיהן ברבנות בעיר קרולע, נודע לו שרוצים לערוך בקהלתו לכבוד מוצאי שבת חנוכה, נשף ריקודי-הוללות של ^{התורה והמורה} ~~בית המדרש~~ ואת ההכנסות לתרום לקניית בגדי חורף ונעליים לילדים עניים ב"תלמוד תורה". הרב קרא לגבאים והרעיש עולמות על הדבר. אמרו לו: "אבל הכנסות הריקודים הן קודש למצוות צדקה ותלמוד-תורה!". השיב הרב: "זהו שכתוב בתורתנו הקדושה "ותשחת הארץ לפני אלוקים", כלומר, שבני דור המבול ג"כ עברו עבירות כדי להשיג מטרה קדושה "לפני אלקים". כך התחיל הדבר, אבל לאחר מכן, עברו עבירות סתם — "ותמלא הארץ חמס".

*

ומעשה בבעל בית מקהלתו שפנה אליו והתאונן על אחד מבניו שמסרב לעבוד בעסקיו, כי עזב את החנות ו"ברח" לשיבה עם אחיו, והרי חייב אדם ללמד בנו אומנות, שאם לא כן במה יתפרנס כשיגדל? ענה לו הרב: "אמשול לך משל. קבצן אוסף נדבות, שהיה גם בעל מום, נולד לו בן בכל שנה. בדרך כלל נולדו בניו עם כל מיני מומים, והוא היה תמיד שמח. פעם נולד לו בן ללא מום והתחיל לבכות מרה. על שאלת השכנים הסביר: "כל הבנים שנולדו כמומים, הפרנסה שלהם כבר מובטחת, הם יעסקו באותו עסק כמו אביהם, אבל ילד זה שנולד ללא מום, אוי לו! היאך יפרנס את עצמו כשיהיה גדול? הוא עלול למות ברעב..."

באותו נושא היה אומר לפרש מ"ש "ויקח את המאכלת לשחוט את בנו", הטבע של הקוף, שמגודל אהבתו הוא מחבק את גוריו שלו ולפעמים חונק אותם למוות. כ"כ האדם, מגודל אהבתו לצאצאיו הוא שולח אותם לאוניברסיטה, בכדי שירכשו השכלה גבוהה ותהיה להם פרנסה טובה ביד, ועי"כ הוא ממית אותם, כי הם נעשים חילונים וכופרים ומתרחקים הן מאמונת ישראל והן מהוריהם. וז"ש הכתוב: "ויקח את המאכלת (מלשון אוכל, עיין פרש"י) ועי"ז "לשחוט את בנו"...

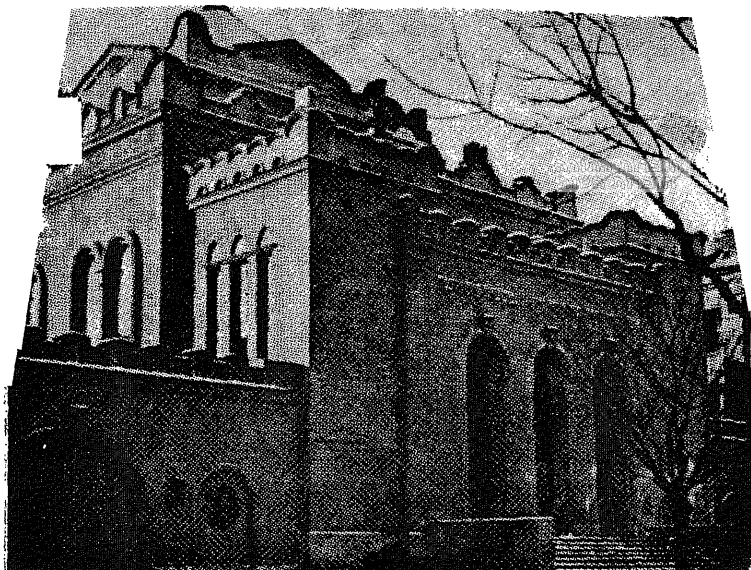
כשנתקבל הרה"ג ר' שאול בראך ז"ל בקרולע, הנהיג כל מיני תקנות לחזק הדת (לדוגמא: תקנה, כי כל חבר הקהלה האורתודוקסית שאשתו הולכת בפרהסיא בגילוי שערות ראשה, אין לו זכות לבחור ברב המקום). התקנות האלו הסעירו את הרוחות בקהלת קרולע. פנו פרנסי הקהלה אל הרב ושאלו למה התקנות האלו? מדוע בקהלת הסטאטוס-קבו לא מוסיפים על השלחן ערוך ולא עושים תקנות?

הרב ר' שאול בראך הסביר כך: "כלל הוא, כי לאדם שיש לו מאה מנה בביתו, עושה לו על פתחו – דלת חזקה עם מנעול גדול, לבל יגנבו ממנו את כספו, ולמי שיש לו אלף מנה, יעשה גם סורגי ברזל מסביב לדלתות ולחלונות ביתו, ואם יש לאדם כסף וזהב, יהלומים ואבנים טובות יקנה לעצמו כספת פלדה ויתקין גם מכשיר אזעקה, כדי לשמור בשמירה יעילה על רכושו, לעומת זאת, ביתו של אדם עני פתוח לרווחה, כי אין בו שום חפץ שיש לו ערך. פירוש הדבר – הגדרים והסייגים מעידים על רכושו של אדם. והנה הנמשל: בעיני היהודים האורתודוקסים – התורה היא רכוש רוחני יקר ביותר, לכן אנחנו עושים סייגים, גדרים ותקנות מסביבה, כדי לשמור עליה בשמירה יעילה, כפי שלימדו אותנו אנשי כנסת הגדולה (בפרקי אבות) "ועשו סייג לתורה". לא כן אנשי הסטאטוס-קבו וריפורמה, הם לא זקוקים לכך, כי בשבילם התורה לא מהווה ערך כל כך גדול...

הגאון הצדיק רבי שאול בראך
רבה של קהלת קאשו

על הנביא ישעיה נאמר "ואתנך לברית עם לאור גוים" (ישעי', מ"ב, ו') ערש"י כלומר, הנביא קיבל תפקיד להאיר עיני כל הגוים לפרסם את חוקי התורה ולהודיעם שה' הוא האלוקים. פעם עמד הר"ה ג'ר' שאול בראך על פסוק זה ואמר אנו לא נביאים ולא בני נביאים ואסור לנו בתקופתנו אנו להיות "אור לגוים". משל למה הדבר דומה לכפרי אחד שהיה יוצא בלילות עם פנס שבידו לקראת הנוסעים שהגיעו ברכבת, להאיר להם את הדרך, שלא יפלו לבוץ ולבורות. פעם הגיעה קבוצת אנשים, כדרכו קידמם הכפרי טוב הלב בלבביות תוך הצעת עזרה, אולם במקום תודה הם הרביצו לו מכות רצח. לאחר שהגיש תלונה במשטרה, נודע לו כי הנוסעים האלו הנם כנופית גנבים שאוהבים את החושך ולא את האור... אומות העולם שונאים את ישראל על שהפיצו אור על ידי התורה ועשרת הדברות. והם שונאים אותנו כי היהודים הם הנושאים דגל כל תנועה שמטרתה: חוק, משפט, חרות ושיחרור.

בית-הכנסת החרדי בקאשוי

פרעשוב

רבי משה חיים לאו

במרחק של כעשרים קילומטר מקאשוי נמצאת העיר פרעשוב (עפערעס). כאן נוסדה הקהלה האורטודוקסית בתקופת הפילוג הארצי וכיהן בה כרב במשך שנתיים, הרה"ג ר' ישעיה פירסט ז"ל, שהיה רבה של ה"שיף-שוהל" בעיר הבירה ווינא. אחריו כיהן כרבה של קהלת פרעשוב, הרה"ג ר' ברוך פישער ז"ל. לאחר פטירתו, לא היה רב בפרעשוב במשך עשר שנים, בגלל המחלוקות בין חוגי האשכנזים והחסידים. בסופו של דבר השתלטו החסידים על הנהלת הקהלה ובחרו ברב חסידי שהביאו מגאליציה. היה זה הרה"ג ר' משה חיים לאו ז"ל מלעמבערג, שהיה רב חסידי מובהק. בשבת חבש "שטריימל" לראשו ובימות החול "ספודיק". היה חתנו של הרה"צ רבי ישראל האגער זצ"ל, האדמו"ר מוויז'ניץ. תוך זמן קצר רכש את לבם של האשכנזים והמתנגדים מכיון שהיה מוכתר במדות יוצאות מן הכלל: גאון אדיר בתורה ודרשן בחסד עליון, אהוב למעלה ונחמד למטה במלוא מובן המלה. בנוסף לכך, ניהל בכשרון את הישיבה שלמדו בה כמאה וחמישים בחורים. אך דא עקא, כי השלטונות בצ'כיא הטרידו אותו, מכיון שהיה אזרח פולאני והוא נאלץ לעזוב את הרבנות בפרעשוב. הרב לאו חזר לפולניא וכיהן ברבנות פיעטרוקוב ובתקופת השואה נהרג על קידוש השם.

חתני, הרה"ג ר' שלום גולדשטיין הי"ד, שהיה רבה של עיירת סאבינוב, שנמצאת בקרבת העיר פרעשוב, מסר לי כמה "פנינים" מדרשותיו של הרה"ג ר' משה חיים לאו ז"ל.

הגאון רבי משה חיים לאו
רבה של קהלת פרעשוב

*

"ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור", ר"ל שאר אומות העולם סבלו ג"כ מרדיפות, אבל ידיהם ורגליהם לא היו קשורות והגיע העת שלקחו נקמה בשונאיהם. לא כן עם ישראל, אם רודפים ומכים אותו, עליו לשתוק ולסבול, מכיון שידי ורגליו קשורות, ולא ניתן לו להתגונן בגולה. זו"ש" ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור".

הרה"ג רבי יעקב שלום גולדשטיין, הי"ד
רבה של קהלת סאבינוב
(חתן המחבר)

*

"זה ספר תולדות אדם". חייו של אדם דומה לספר, כל יום בחייו מהווה דף בתוך "ספר החיים". מקובל, כי בסוף, הספר ישנם כמה דפים של לוח הטעויות והתיקונים. גם האדם, לעת זקנתו, בסוף ימיו הוא נעשה בעל תשובה ומתקן את עבירותיו. ואם מת ע"י יסורים, אז היסורים המה התיקון. כי יסורין ממרקין עוונותיו של אדם.

*

"קשה זיווגו של אדם כקריעת ים סוף" כך אמרו חז"ל. לכאורה קשה, הלא הזיווג מוכן לו מן השמים כפי שאמרו חז"ל "ארבעים יום קודם יצירת הולד מכריזין בת פלוני לפלוני" ? וי"ל: כשנולד הילד יש לו שם יהודי ויש לו פרצוף של יהודי. אבל כשהוא מגיע לגיל הנישואין יש לו שם של גוי ופרצוף של גוי והמלאך שבא בשליחות שמים לשדכו לא מוצא אותו. אותו דבר בפרנסה: כשיהודי מתפלל בימים הנוראים מעוטף בטלית וצועק ובוכה ב"אבינו מלכנו", יש לו פרצוף של יהודי, אבל לאחר מספר ימים, אין כבר כובע בראשו, מנבל את פיו ונשבע לשקר והוא מקלל כגוי, ומלאך של פרנסה לא מוצא אותו. לכן קבעו חז"ל ואמרו שני דברים ביחד: "קשה זיווגו של אדם וקשה פרנסתו של אדם כקריעת ים סוף".

*

בעל בית אחד בא אל הרב להתייעץ: היות ויש לו בת שהגיעה לפירקה השדכן מציע לו נכבדות, והיות ובתו עדיין צעירה, כיצד עליו לנהוג? האם עליו למהר להשיא אותה? או שמא רצוי להמתין? אמר לו הרב: "לכאורה קשה להבין, מדוע מקדשים את הלבנה בתחילת החודש, וכי לא היה יותר יפה לקדש אותה בסוף החודש, כשהיא מושלמת ומאירה יותר טוב על הארץ? והתירוץ, משגדלה הלבנה והיא משוטטת לילות שלמים בחוץ, אז כבר מאוחר לקדש אותה..."

*

פעם דיבר הרב לאו על פרנסי הקהל, שעוסקים בצורב באמונה, וציטט את דברי חז"ל שקבעו שלוחי מצוה אינן ניווקין (פסחים, ח'), פירוש הדבר – עסקני צבור שהם שלוחי מצוה, אין להם היזק ולא מפסידים אף פעם מהכיס הפרטי שלהם...

*

"בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה" (סוכה, מ"ט). ההסבר פשוט הוא: אם נותנים לקבצן נדבה הגונה, אז כשהוא יבוא בפעם השניה יקבל נדבה יותר קטנה ובפעם השלישית עוד יותר קטנה. לעומת זאת, בגמילות חסדים אם נותנים הלואה לאיש שלא מכירים אותו ולא יודעים אם הוא נאמן, כאשר שילם את חובו, נותנים לו בפעם השניה בתור גמילות חסדים, סכום עוד יותר גדול ובפעם השלישית שוב מגדילים סכום ההלואה. נמצא, כי צדקה פוחתת והולכת וגמ"ח מוסיפים ועולים. לכן אמרו חז"ל, כי "גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה".

*

"הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם ואשימם בראשיכם" (דברים, א', י"ג) ופרש"י "חסר יו"ד, למד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם". ואמר הרה"ג ר' משה חיים לאו הי"ד לפרש, דהנה אם אדם מבקר בעיר ונפגש עם מספר אנשים בני תורה ויראי שמים, עדיין אין בידו הוכחה, כי העיר הזאת היא יראת ושלומה, משום שיתכן כי רובם של חברי הקהלה הם חילונים וחטאים לה'.

אז מה עליו לעשות: שיעשה הכרות עם רב העיר, אם רב המקום הוא תלמיד חכם, ירא שמים ובעל צדקה, סימן כי רוב הקהלה שבחרו בו הם גם כן יהודים שמתנהגים ברוח התורה והמסורה. וז"ש רש"י "שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם" כלומר, אם הרב הוא קל שבקלים, גם רוח ורשע, סימן שרוב חברי קהלתו שבחרו בו הם כמותו.

ברעזוביץ

רבי נפתלי סופר

הכפר ברעזוביץ, מקום מולדתו של אבי ז"ל, זכה שיכהן בו כרב הרה"ג ר' שלמה גאנצפריד ז"ל, בעמח"ס "קצור שלחן ערוך", ספר, שזכה לעשרים ושש מהדורות בחייו של המחבר. לאחר שר' שלמה עבר להיות ראב"ד בעיר אוגוואר מצאו לנכון אנשי קהלת ברעזוביץ לספח את קהלתם לכפר הסמוך בשם פעטשעניידורף. כאן כיהן רב גדול בתורה, תלמידו של מרן ה"חתם סופר" בשם רבי משה פערע ז"ל, ששמו הלך לפניו. לאחר פטירתו של ר' משה, החליטו ראשי הקהלה בברעזוביץ להיות עצמאים וקבלו עליהם לרב את הרב המפורסם ר' נפתלי סופר ז"ל, יליד פרעשבורג ואף הוא תלמיד מרן הח"ס וצ"ל.

רב זה הוציא ספרים לרוב וקרא להם בשם "מטה-נפתלי", "בית-נפתלי" ו"שער-נפתלי". בהקדמת ספרו, היה מתנצל ואומר, כי בשל הסיבה שלא זכה לזרע של קיימא, השתדל לחבר ספרים, שימלאו מקום בניו. פעם הוציא לאור ספר קטן ביותר, של כמה דפים. הדבר היה לפלא בעיני הבריות וכולם שאלו מה זה ועל מה זה? הלא דרכו של הרב נפתלי סופר להוציא ספרים גדולים "בעלי משקל". בימים ההם, למדתי בישיבת פרעשבורג, ורבי לייב גרוס — שהיה מוכר כליצן — מסר לבחורי הישיבה הסבר מבדח, באמרו: "קרוב לודאי שספר זה הוא במקום "נפל". כי אשתו של המחבר, גם הפילה "נפלים"..."

כשהגיע הרה"ג ר' נפתלי סופר לגיל שבעים בערך, מתה עליו אשתו ונשא בתולה, בחושבו אולי יזכה על ידה לזרע של קיימא. וכן היה, כי נולד לו בן זכר. אבל מכיון שחשש שמא לא יזכה לגדל את בנו, לקח את הילד בגיל שנתיים על ברכיו ולימדו לומר "יתגדל ויתקדש"...

לאחר פטירתו, עזבו הרבה יהודים את ברעזוביץ, מסיבות כלכליות, עד שהקהלה הזאת כמעט חוסלה. לעומת זאת, החל אחד מהכפרים, שהשתייכו לגליל ברעזוביץ, להתפתח כמרכז תעשייתי ומסחרי ובמרוצת הזמן השתקעו בו יהודים רבים. לכפר זה שנהפך לעיירה, קראו בשם סעבן-הקטנה (בצ'כית — סאבינוב), וקבלו לרב את חתן בן אחיו (של הרב ר' נפתלי ז"ל, הלא הוא הרה"ג ר' יהודה גולדשטיין ז"ל, בנו של הרה"ג ר' יעקב שלום מטפלטשויין וחתנו של הרב הגאון ר' משה סופר ז"ל,

הרב ר' יהודה גולדשטיין לא יכול היה להסתדר בעיר סאבינוב. הוא לא מצא שפה משותפת עם אנשי קהלתו, שהיו ברובם מגאליציה והוא היה יליד דונה-סערדוהעלי (שבהונגאריא). נכדו של הגאון האדיר רבי יהודה אסאד זצ"ל. הבעלי בתים הציקו לו ללא רחמים, וניהלו נגדו מחלוקת שבראשה עמד קרוב משפחתו של הרב — איש בשם ר' נפתלי קראוס. מחמת גודל הצער שסבל הרב, לא האריך ימים ר"ל. לאחר פטירתו חלה לפתע ר' נפתלי קראוס במחלה אנושה חשוכת מרפא כשהרופאים התיאשו ממנו, אמרו לו בני ביתו: "שמא כדאי לך ללכת לקברו של הרב המרא דאתרא לשעבר, ולבקש ממנו סליחה?" השיב ר' נפתלי: "חבל, כבר מאוחר..." וכן היה כי מת לאחר מספר ימים ביסורים גדולים והניח יתומים קטנים ר"ל.

ראו כל בני הקהלה בעיירה סאבינוב שזכות אבותיו הקדושים של הרב המנוח עמדה בעדו להעניש את קמיו, והתבוננו לדעת את כובד עון המחלוקת ועד כמה חמורות וקשות תוצאותיה ועונשיה, על כן הוחלט לפייס את הרב: בנו "אוהל" על קברו וקיבלו פה אחד את בנו הבכור של הרב המנוח לרבה של הקהלה. היה זה האברך הגדול בתורה וביראה ר' יעקב שלום גולדשטיין, שהיה תלמידו המובהק של הרב הגאון ר' שמואל דוד אונגאר זצ"ל. עמדה בראש ישיבת נייטרא. בישיבה המפורסמת הזאת הוא נסמך גם להוראה.

בחור מושלם זה בא בברית נישואין עם בתי היקרה והצנועה מרת מנוחה הי"ד, ועסק בתורה ובעבודה בקהלתו בסאבינוב עד תקופת השואה עת שהובלו יהודי סאבינוב ברכבות למחנות מוות בטרעבלינקא, ה' ינקום דמם הנשפך.

*

המחבר בשו"ע או"ח סימן תכ"ט כותב "שואלים בהלכות פסח קודם לפסח ל' יום" והטורי זהב בס"ק א' מביא את קושיית הר"ן מהגמרא דסוף מסכת מגילה "משה תיקן להם לישראל שיהיו דורשין הלכות פסח בפסח". זה צ"ב, מדוע השו"ע גורס "שואלים" והגמרא גורסת "דורשים". חתני הרה"ג ר' יעקב שלום גולדשטיין הי"ד הטעים דבר זה עפ"י סיפור שמספרים על הגה"ק רבי יחזקאל משינעווע זלה"ה שהיה מסתפק בימי נעוריו באיזה עבודה יבחר, האם ירבה בתעניתים ובסגופים או ירבה בלימוד תורה ובתפלה וכיו"ב. החליט בדעתו לנסוע לחמיו הגה"ק ה"אריה דבי עילאי" זצ"ל ולשאלו על כך. בשעה שנכנס אצלו, שמע כי חותנו נזף וגער באיש אחד על שיושב בתענית ומסגף את עצמו, כי עי"ז הוא מבטל מלימוד תורה. כאשר שמע זאת הצדיק רבי יחזקאל משינעווע כבר לא פנה בשאלה לחמיו, ואמר שבזה הוא מבין מ"ש בתוה"ק: (בפרשת שופטים) "כי יפלא ממך דבר וגו' והגידו לך וגו'" וקשה מ"ט לא כתוב שתציע השאלה לפני הכהנים אלא כתוב "והגידו לך" אע"כ משום שהכהנים היו בעלי רוח"ק ולא היה צריך לפנות אליהם בשאלה ומעצמם היו יודעים מה להגיד, כמו מו"ח הגה"ק זלה"ה. עד כאן הסיפור. ממילא י"ל כי בדורות הראשונים, בתקופת התלמוד, כשהמנהיגים הרוחניים היו בעלי רוח"ק, לא היה העם צריך להציג שאלות, לכן כתוב: "משה תיקן להם לישראל שיהיו דורשין" ללא שאלות. אבל בתקופה יותר מאוחרת, כשנפלו הדורות ממדרגתם והמנהיגים לא היו כבר בעלי רוח"ק, כותב המחבר "שואלים" בהלכות הפסח. ודפח"ח ושי"י.

נייטרא

לפני שנים רבות עמדה קהלת נייטרא תחת רבנותו המפוארת של הרה"ג ר' יחזקאל בענעט, שהיה מפורסם כגאון אדיר וצדיק מופלג. הוא עמד בקשרי שו"ת עם מרן ה"חתם סופר" וניהל ישיבה גדולה במקום כהונתו. כשלמדתי בפרעשבורג. היה רבה של נייטרא ר' משה כ"ץ ז"ל, הוא כיהן כאן למעלה משלושים שנה. לאחר פטירתו מילא את מקומו הרה"ג ר' אברהם אהרן כ"ץ כאב"ד ור"מ של נייטרא. בהנהלת הישיבה השתתף גם הדיין הרה"ג ר' משה פורחאנד ז"ל. ר' אברהם אהרן הנ"ל לא האריך ימים ר"ל. תחתיו נבחר לרב הקהלה

הגאון הרב רבי שמואל דוד אונגר
רבה של קהלת נייטרא

הרה"ג הצדיק ר' שמואל דוד אונגאר, בעמח"ס "נאות דשא", שהצטיין נוסף לגדלותו בתורה, גם בצדקתו וביראתו. את הישיבה יסד בעיירה טירנו הסמוכה, ומשם עבר לנייטרא, שהתפתחה במרוצת הזמן, לאחר מלחמת העולם הראשונה, ונעשתה לעיר ואם בישראל, שהתגוררו בה למעלה מארבעת אלפים יהודים.

רבי שמואל דוד אונגאר

הרה"ג ר' שמואל דוד אונגאר ז"ל היה בנו של הרה"ג ר' יוסף משה אונגאר ז"ל רב במקום הקייט, פישטיאן, הסמוך, בעמח"ס "שפתי יוסף", וחתנו של הגאון רבי ברוך פישער ז"ל, רבה של פרעשוב. בני קהלתו אהבו את הגאון ר' שמואל דוד בשל תכונותיו הנעלות, עד כדי כך שלא רצו "לוותר" עליו. כאשר עמד לעבור מטירנו לנייטרא פרצה מחלוקת עד לב השמים בין שתי הקהלות, עד שבית-דין של רבנים הכריע לטובת נייטרא.

נייטרא היתה קהלה אשכנזית מובהקת וגם הרב אונגאר התנהג לפי מנהגי המתנגדים של אופערלאנד (הונגאריה העלית). אך בין תלמידי ישיבתו היו קבוצות של בחורים שהיתה להם נטייה לחסידות. פעם הפתיעו חלק מהתלמידים את רבם וקנו לו "שטריימל" כ"משלוח מנות" לפורים. הרב החליט לחבוש את ה"שטריימל" בשבתות ובחגים רק בבית, אבל לא בפרהסיא... בעזרת חברי קהלתו, הצליח לבנות בית מדרש ענקי לישיבת ^{הישיבה החרדית} שהכילה כשלוש מאות בחורים. בקרב תלמידיו, שהעריצוהו, התהלכו סיפורים ואגדות על מעלותיו ומדותיו בתורה ובעבודת-השם.

*

סיפר לי תלמידו, חתני ר' יעקב שלום גולדשטיין הי"ד, כי רבו הגאון הצדיק, לימד את תלמידיו כי צריך להקדים את יראת-השם ללימוד התורה. לפני שנתן את השיעור בתלמוד לבחורי הישיבה, נתן הרצאה מספר מוסר ודיבר על אהבת-השם ויראת-שמים בהתלהבות כל כך גדולה, שבסוף דבריו, תמיד פרץ בבכי. הוא היה אומר כך: "התלמוד, המפורשים, ש"ס ופוסקים נקראים "חכמה" ולחכמה בפני עצמה אין כל ערך ואינה מתקיימת, כפי שאנו אומרים בכל יום בתפלת שחרית "...וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל וכו'... כי הכל הבל". ובכן החכמה דומה למספר "אפס". אבל אם אנחנו מעמידים מספר מסוים לפני האפס, שני המספרים יחד, מקבלים ערך. וז"ש בפרקי אבות "כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת".

הגאון ר' אלעזר פלעקעלעס ז"ל, שהיה דומ"ץ בקהלת פראג, אומר טעם אחר למנהג ראשי הישיבות שנוהגים ללמוד עם תלמידיהם דברי מוסר לפני השיעור בגמרא. כי בתלמוד, במפורשים ובפוסקים ישנן הרבה סוגיות, אשר אין התלמיד משיג כל כך את טעמם, אבל אם הוא בעל יראת-שמים, אז הוא מקבל את דברי רבו, אעפ"י שאינו מבינם ואינו משיגם והוא מתנחם, כי בודאי שיבין את הדברים כשיהיה יותר מבוגר. ולכן אמרו חז"ל "ראשית חכמה יראת השם", וכל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת".

משל למה הדבר דומה לפרופסור מפורסם שעבר נהר גדול בסירה. בדרך נטפל לבעל הסירה ושאלו: "האם אתה מכיר את חכמת המתמטיקה?" "איני יודע מה זה", השיב בעל הסירה, שהיה אדם פשוט. אמר לו הפרופסור: "דע לך שאיבדת רבע מחיך". שוב שאלו הפרופסור "ואת חכמת הפילוסופיה כן למדת?" "לא למדתי זאת מעולם", השיב בעל הסירה. "אז דע לך" — אמר הפרופסור — "שאיבדת עוד רבע מחיך". שוב שאלו הפרופסור: "ואת חכמת האסטרונומיה למדת?" ... בינתיים, נעשתה סערה גדולה על הנהר ואיימה להפוך את הסירה. עכשיו שאל בעל הסירה את הפרופסור: "האם למדת פעם לשחות?" ענה הפרופסור "לשחות במים לא למדתי אף פעם!" "אם כן" — אמר לו בעל הסירה — "איבדת את כל חיך" ... הנמשל: מי שיש בו יראת שמים, יכול לשחות כנגד כל הזרמים בים־החיים, וסערות של התקופות אינן מאיימות עליו, ואין כל חשש, כי חכמתו תלך לאיבוד ותרד לטמיון. וז"ש חז"ל: "וכל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת".

*

הגאון מנייטרא היה אומר: "ההתעוררות דלתתא דומה לאדם שהתעורר משנתו בעצמו ואז אין לו כאבים והוא במצב רוח טוב. לעומת זאת. ההתעוררות דלעילא הוא כמו שהעירו אותו משנתו, יש לו צער מזה ואינו מרגיש טוב. לכן, מוטלת החובה עלינו, להתעורר למצוות ולמעשים טובים ביוזמתנו אנו!".

*

כן היה אומר, שה' ברא באדם החלב לקרר אותו — כשמדובר בעבירה, ואת הדם ברא לחמם את האדם — כשמדובר במצוה. אך דא עקא, כי האדם מחליף את היוצרות, כלומר, משתמש בחלב — למצוה, ודם — לעבירה... כדי לכפר ע"ז מקטירים על המזבח חלב ודם. וזהו ההסבר של התענית, כי ע"י הצום אנחנו מאבדים חלב ודם לכפר ג"כ על עוונותינו.

*

על אהבת־השם היה אומר: כתוב "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך", ישנן ב' מיני אהבות. אם יש דבר באמת טוב, אז האב רוצה שגם בנו יאהב את הדבר; ואם יש דבר שרק לו זה טוב ולאחרים לא — כמו לעשן וכיו"ב — אז האב לא רוצה שהבן יתרגל לכך. וז"ש הכתוב: "ואהבת את ה' אלוקיך" באופן כזה שושננתם לבניך".

*

מספרים עליו, כי גם בתקופת השואה, לא הפסיק להרביץ תורה לבני ישיבתו. בסוף מלחמת העולם השנייה התערער מצב בריאותו של הגאון ר' שמואל דוד אוינגאָר והוא יצא עם כמה בחורים לכפר קייט, שנמצא בהרים, בקרבת העיר נייטרא. לאחר מספר ימים, נחסמה הדרך לחזור הביתה, בשל הכובשים הנאצים ימ"ש, שהחלו להוביל את יהודי נייטרא למחנות השמדה. אז התחיל הגאון לנדוד ביערות עם כמה ממלוויו עד שהגיעו לאזורים ששיחררו הפאָרטיזאַנים הצ'כים. כאן התגורר במערות וחי בתנאים בלתי אנושיים. צרות ישראל וחיי התלאה הכריעו את לבו. הוא נפטר מספר שבועות, לפני שהצבא האדום שיחרר את צ'כוסלובקיה. ותע"א.

אונסדורף

רבי שמואל רוזנבערג

למרגלות הרי הקארפאטים הצפוניים שכן כפר קטן בשם אונסדורף. כאן התגוררו בסך הכל כארבעים משפחות יהודיות. בכל זאת, היה ישוב זה מפורסם בכל חלקי מדינת הונגאריא. וזאת, בשל הישיבה הרמה שלו, שלמדו בה כמה מאות בחורים, שבאו מכל פנות הארץ. בראש הישיבה עמד הגאון הצדיק ר' שמואל רוזנבערג זצ"ל, בעמח"ס "באר שמואל", בנו של הרב ר' ישראל יונה צבי, שהיה אבדק"ק טיסאפירעד.

הרב ר' שמואל רוזנבערג היה בוגר ישיבת פרעשבורג ותלמידו המובהק של מרן ה"כתב סופר" זצ"ל. הוא ניהל את הישיבה במסירות נפש ממש, והתייחס לכל בחור באהבה ובכבוד. אף שהיה אדם חולני בכל זאת לא ביטל את שיעוריו, רק בתקופה של בין־הזמנים היה שוכב על ערש דוֹחַ וְהִיטָה עֵינָיו לְהַרְשׁוֹת לַעֲצָמֵי הַלְוִיָּהּ חֻלָּה... התלמידים העריצו אותו בשל טוב לבו, ענוותנותו ופשטותו, רהיטי ביתו ובגדיו היו תמיד ישינים ופשוטים ביותר ואת כל כספו תרם להחזקת הישיבה. לכן, הפך אורח־חיו של הגאון ר' שמואל רוזנבערג לאגדה, בעיני תלמידיו שהתגוררו בכל הארץ. הוא היה מתנהג בעבודת־השם ברוח האשכנזים המתנגדים, אבל, לעת זקנתו הפכוהו תלמידיו ומעריציו לכעין אדמו"ר ולבעל־מופת־ומושיע בעת צרה.

במדינת אוסטריא־הונגאריא היה כבוד גדול אם תיארנו מישהו כ"בוגר ישיבת הינסדורף", וזאת, למרות שהבחורים למדו כאן בתנאים הקשים ביותר. לא היתה לישיבה לא "מענזא" ולא פנימיה, והבחורים לא אכלו אפילו "ימים". כי הקהלה היתה קטנה. בחורים בני עשירים, אכלו אצל כמה בעלי־בתים ושילמו בכסף מלא. אך הבחורים העניים חיו על אוכל יבש וקר במשך כל השבוע. ולשבתות יצאו לכפרים שבסביבה ליהודים שהזמינו אותם, כדי לענג את השבת ולהחיות את נפשם באוכל חם. בהינסדורף לא היה אפילו מקום ללון, ורוב בחורי הישיבה התאכסנו בבתיהם של התושבים הנוצרים, שבהם שכרו לעצמם חדרים.

הגה"צ ר' שמואל רוזנבערג עמד בראש ישיבתו במשך שלושים שנה, ומכאן יצאו תלמידי חכמים לאלפים. בין גדולי תלמידיו נמנו: הרה"ג ר' שמואל דוד אונגאר, רבה של נייטרא והרה"ג ר' יהושע בוקסבום רבה ומיסדה של ישיבת גאלצאנטע. לאחר פטירתו של ר' שמואל זצ"ל, התקבל נכדו הרה"ג ר' יוסף צבי יונה הורוביץ לרב ולראש ישיבה באונסדורף. אולם, לאחר שכינה כאן עשר שנים, עזב את הכפר, מכיון שנבחר לרבה של הקהלה האורטודוקסית בפראנקפורט שבגרמניא.

*

אופינית לישיבתו בכפר נדח הוא פירושו על הגמרא "אם הרב דומה למלאך ד' צבאות יבקשו תורה מפיו" (מו"ק, י"ז) פירוש הדבר: כשם שהמלאך אינו יכול למלא

שתי שליחויות, גם רב אינו מסוגל למלא הרבה תפקידים – והיינו: לעסוק בצרכי צבור, לפקח על השירותים הדתיים, להתקדם בתורה, לנהל ישיבה ועוד – לכן, רצוי שתופס ישיבה יקים את ישיבתו בכפר נידח, קטן. שם יכול הוא להתמסר רק לניהול הישיבה ולהיות בבחינת "מלאך ד' צבאות", שאין לו אלא שליחות אחת בלבד. ואז "יבקשו תורה מפיו".

*

הוא היה אומר לפרש את הגמרא: "מפני מה תלמידי חכמים שבבבל מצויינים מפני שאינם בני תורה" (שבת, קמ"ה), ר"ל במקום שתושבי העיר ובעלי-הבתים אינם בני תורה, שם צריך התלמיד חכם להתלבש בבגדים יפים ונאים, כדי שיראו שהוא ת"ח ויכבדוהו, אבל במקום שאנשי העיר הם בני תורה, לא צריך הת"ח להתלבש יפה. די בכך שיבוא לבית המדרש והאנשים ישוחחו אתו ויראו כולם שהוא אכן תלמיד חכם.

*

בתגובה לטענה שהפנו אליו מדוע בחורי הישיבה שלו עוסקים רק בתורה ואינם לומדים מקצוע? הלא כתוב בפרקי אבות "טוב תורה עם דרך ארץ", השיב ראש ישיבת אונסדורף תשובה קולעת: "אני מעדיף שהבחורים ילמדו רק תורה ויעברו על משנה אחת בלבד, כי אם ילמדו מקצוע, יעברו על הרבה משניות ויבטלו לגמרי לימוד תורה..."

*

אשתו הרבנית התמרמרה כלפיו: "כל הכספים שאתה מקבל מקהלות תומכי-ישיבות ומהתלמידים החסידים שלך, אתה משקיע באחזקת הישיבה ואילו אנו וילדינו שרויים בעוני ובמחסור". השיב הרב בפשטות: "הרי שנינו במפורש בפרקי אבות "ויהיו עניים בני ביתך"..."

*

היה מנהג מקובל בישיבות ובבתי תלמוד תורה, כי בליל "ניטל" (ליל חג נוצרי שיש בו שליטה לסטרא אחרא) היו בטלים מן התורה והבחורים היו משחקים שח-מט או משחקי-בידור אחרים. פעם שאל בחור אחד את ראש הישיבה: "למה לא תקנו שני לילות "ניטל" מפני ספיקא דיומא, כדרך שתקנו בשאר חגי ישראל?" השיב לו ראש הישיבה "ממילא אתה מפסיד יומיים ע"י ביטול מן התורה מ"ניטל", שהרי אמרו חז"ל: "אם תעזבני יום, יומיים אעזבך"..."

אוצרות התורה
אוצרות חכמה

*

בפרקי אבות: "ועל הארץ תישן" וראיתי מקשים מהא דאיתא במסכת ברכות, דף ס"ב, תניא בן עזאי אומר "על כל משכב שכב חוץ מן הקרקע", הרי דאינו נכון לשכב על הארץ? וי"ל, דהנה הטעם של השינה על הארץ הוא משום אי-נוחיות, כדי שלא יישן הרבה ויקום מהר ללמוד תורה. והיינו דווקא לסתם בני אדם, משא"כ בן עזאי שנפשו חשקה מאד בתורה (כמ"ש יבמות, ס"ב) לא היה צריך לשכב על הארץ כי הוא היה קם בזריזות לעסוק בתורה גם כשהיה ישן במטה, לכן לשיטתו הוא אומר "על כל משכב שכב חוץ מן הקרקע".

קהלת גאלאנטע

במחוז פרעשבורג, על יד צומת של מסילות-ברזל, שכן ישוב קטן בשם גאלאנטע. כאן היתה קהלה עתיקה במשך מאות בשנים. כיהנו בה רבנים מפורסמים, ביניהם הרה"ג ר' אהרן אליעזר פאָשקעס ז"ל, בעמח"ס "עת ספור". כל חברי הקהלה היו שומרי תורה ומצוות מאז ומתמיד, בכל זאת התפלגו, כי לא יכלו לבוא לידי הסכמה בבחירת רב. לכן, פעלו כאן שתי קהלות אורתודוקסיות, ולכל קהלה היה רב משלה וישיבה משלה. בקהלה אחת, כיהן כרב הרה"ג ר' בנימין זיידל, שהיה גדול בתורה ודרשן מפורסם, בוגר ישיבת פרעשבורג. בראש הקהלה השנייה עמד הרב הגאון המפורסם ר' יוסף צבי דושינסקי, שהיה ג"כ תלמיד ישיבת פרעשבורג ונסמך להוראה מאת מרן ה"שבט סופר" זצ"ל.

רבי יהושע בוקסבוים

כשהרב דושינסקי נתקבל לכהן בתור רב בקהלת חוסט ועזב את גאלאנטע, נבחר במקומו הרב הגאון ר' יהושע בוקסבוים ז"ל, תלמידו המובהק של הרה"צ ר' שמואל רוזענבערג מאונסדורף הנ"ל. אביו של הרב בוקסבוים היה שו"ב בקהלת פופע שבהונגאריא התחתית. הרב בוקסבוים הצטיין בצעירותו כעילוי וכבקי בכל חדרי התורה. הוא כיהן קודם בכפר מוגענדורף, מכאן עבר לגאלאנטע והתמסר בלב ונפש לניהול הישיבה, שלמדו בה כמאתיים בחורים. במשך עשרים שנה עמד בראש הישיבה והרביץ תורה לאלפים. בוגרי ישיבת גאלאנטע התארגנו והקימו קרן סיוע לתלמידים הממשיכים ללמוד בישיבה זו.

גאלאנטע היתה קהלה אשכנזית מובהקת, אבל במשך הזמן התקרבו חברי הקהלה לחסידות, בהשפעתו של רבם, שהיה מחסידי מונקאטש. גם הישיבה היתה מוכרת בכל המדינה כישיבה חסידית. בתקופת השואה הגיע הרה"ג ר' יהושע בוקסבוים זצ"ל למחנה ההשמדה של הנאצים ימ"ש ונהרג על קידוש השם, הי"ד. הודפס ממנו ספר בשם "אור פני יהושע".

*

הוא היה אומר: "אם לומדים תורה, במיוחד תורה ברבים, צריך ללמוד לשמה ובהתלהבות ובכל רמ"ח איברים ושס"ה גידין, בכדי שהדברים הקדושים יהיו "פרחה לעילא". והיה מספר בשם הבעש"ט זצ"ל. שעצר פעם בפתח בית-מדרש ולא יכול היה להכנס לתוכו. והסביר כי הלומדים בו, לומדים תורה שלא לשמה וללא התלהבות והתורה אינה פורחת לעילא ונשארה כאן למטה. "ממילא — אמר הבעש"ט — מלא כל בית המדרש בתורה ואיני יכול להכנס בו..."

*

פעם שאלו תלמיד, מדוע מתחיל המחבר בשו"ע או"ח "יתגבר כארי לעמוד בבקר לעבודת בוראו", הלא כתוב בתורה "ויהי ערב ויהי בקר", א"כ מדוע לא מתחיל המחבר מבערב, כלומר איך ללכת לישון בערב ומה לעשות לפני כן. והשיב הרה"ג ר' יהושע בוקסבוים הי"ד: "הדבר מובן מאלי, כי אם יהודי הולך לישון כסוס, אינו יכול לקום כארי..."

הגאון הרב בני יהושע בוקסבוים
רבה של קהלת גאלאנטע

*

פעם תפס הרב בוקסבוים זצ"ל בחור ישיבה שהוא מעיין בספר "מורה נבוכים". אמר לו דע לך בני, כי בתקופת השמד בספרד, יהודים ששמרו את התורה על יסוד "מורשת אבות" מסרו את נפשם על קידוש השם, לעומת זאת, לא עמדו בנסיון היהודים שהאמינו בה' עפ"י "חקירה". זאת ועוד: הרבי ר' מנחם מנדל מקוצק אמר "הספר הזה הוא "מורה" למי שמילא את כרסו בש"ס ופוסקים ו"נבוכים" למי שהוא צעיר וטרם הספיק ללמוד". אמר לו הבחור, אבל רבי, למה הקדמונים כמו הרמב"ם החזיקו מעמד באמונת ה' ובקיום המצוות למרות שהיו חוקרים ופילוסופים? השיב לו הרב: אמשול לך משל, ישנם משקפיים בעלי זכוכית מגדלת, שצעירים לא רואים בהם והזקנים משתמשים בהם ורואים לקרוא באופן יוצא מן הכלל..."

*

בחור אחד מתלמידיו, שהתחנך ברוח חסידית מובהקת, לאחר שהתחתן, גילח את זקנו בהשפעת אשתו, ונעשה סוחר. לאחר מספר שנים, כשפשט רגל ונשאר ללא פרנסה, רצה להיות מלמד תינוקות, אבל הרב בוקסבוים התנגד לכך, והסביר "איתא במסכת כתובות (דף כ"ז, וב"מ דף ל"ט) על מ"ש "ויכר יוסף את אחיו" מלמד שיצא בלי חתימת זקן ובא בחתימת זקן, אבל אצלך, תלמידי הנכבד, היה הדבר להיפך, והיינו יצאת בחתימת זקן ובאת בלי חתימת זקן, לכן לצערי הרב אינך יכול להיות מלמד..."

*

שאלו פעם את הרב בוקסבוים זצ"ל: מדוע מסרב הוא לקבל משרת רבנות בעיר גדולה? הרב השיב כך: "הגמרא אומרת (חגיגה, ט"ו) "אם דומה הרב למלאך ה' צבאות תורה יבקשו מפיו" ופירש הפלא"ה ז"ל דההבדל בין אדם למלאך, שהאדם הוא בבחינת "הולך" מחיל אל חיל וממדרגה למדרגה. לעומת זאת, המלאך הוא בבחינת "עומד" ונשאר תמיד באותה המדרגה שבראו הקב"ה. נמצא, כי רב שמכהן בקהלה גדולה ומטפל בהרבה נושאים ורוצה לתקן ולשפר דברים הקשורים באמונת ישראל, רב כזה אינו עומד במקום אחד. לכן אמרו חז"ל "אם דומה הרב למלאך ה' צבאות, כלומר, שאינו רוצה לעסוק בהרבה נושאים, להתרומם וללכת מעלה מעלה, אלא מגמתו היא לעמוד במקום אחד כמו מלאך ולהתמסר רק לישיבה בלבד, אז "תורה יבקשו מפיו".

*

הוא היה אומר בשם הגאון רבי מאיר שפירא זצ"ל, מה ההבדל בין בחור חסידי מפולין לבין בחור מליטא? אם שני הבחורים האלו היו לומדים יחד, כשהיו מגיעים לגמרא דבבא בתרא (דף קל"ד) "אמרו עליו על ר' יונתן בן עוזיאל, בשעה שהיה יושב ועוסק בתורה, כל עוף שפורח עליו נשרף" מההבדל של תורה. הבחור מפולין היה מתפעל ביותר מקדושת תורתו של התנא והסיפור הזה היה עושה עליו רושם עצום, אבל הבחור מליטא היה נכנס לאסתפקתא האם ר' יונתן בן עוזיאל היה מחויב לשלם ההפסד לבעל העוף...

אוצרות התורה
אוצרות השלום

הרה"ג ר' יהושע בוקסבוים הי"ד עודד את תלמידיו לעלנת לא"י ולהתישב בה, ופעם ציטט את התורת כהנים "והיה הדם לכם לאות וגו'" לכם לאות ולא לאחרים לאות, "ר"ל הבל על הדם שנערי ישראל שפכו בגולה בשביל אינטרסים של עמים אחרים, הגיע הזמן שיהיה "הדם לכם לאות"... בהקשר לכך היה מביא את המדרש תנחומא בפרשת פנחס "ביום השמיני עצרת תהיה לכם" וז"ה "תחת אהבתי ישטנוני" (תהלים ק"ט ד'), אתה מוצא בחג הסוכות שישראל מקריבים ע' קרבנות על שבעים אומות ובסופו של דבר לא די שאינם אוהבים אותנו אלא שהם שונאים אותנו, לפיכך אומר הקב"ה שבעה ימים הייתם מקריבים לפני קרבנות על או"ה, אבל עכשיו הקריבו על עצמכם וז"ש הכתוב ביום השמיני עצרת תהיה לכם.

בדומה לזה אמר פעם צדיק אדמו"ר אחד: "בשמחת תורה כל יהודי חייב לעלות לתורה כדי לברך "אשר בחר בנו מכל העמים", כי ביום החג הזה אנחנו מגיעים לידי המסקנה, כי בסופו של דבר, אין שבעים עמים בעולם, אלא שני עמים בלבד — יהודים וגוים...

דונאסערדוהעל

רבי דוד דייטש

במרחק של כשישים קילומטר מפרעשבורג, קיימת קהלה עתיקה, על שפת הדנובה, בשם דונאסערדוהעלי. הקהלה הזאת היתה פעם מרכז תורני חשוב בכל האזור. כאן כיהנו רבנים גדולי תורה ותופסי ישיבה, שהיו מפורסמים בכל המדינה. הבולטים ביניהם היו: הרה"ג ר' דוד דייטש ז"ל, בעמח"ס "אוהל דוד" (ה' חלקים על מספר מסכתות בש"ס), שהיה גדול בתורה ועמד בקשרי שו"ת עם גדולי הפוסקים בני דורו, כמו ה"נודע ביהודה" "הח"ס", "שמן רוקח" ועוד. חתנו של ר' דוד דייטש היה הרה"ג ר' מאיר א"ע, רבה של העיר אונגוואר.

למרות שר' דוד דייטש היה גאון אדיר וצדיק כביר, היתה לו זיקה להומור, ומתהלכים בשמו הרבה שיחות חולין מבדחות.

פעם ביקר בפרעשבורג ונפגש עם בחורי ישיבה. שאל אותם "מה אתם אוכלים?" והשיבו: אנחנו אוכלים "ימים". התפעל ר' דוד דייטש ואמר: "אם אתם מסוגלים לאכול ימים, אבקשכם תאכלו את תשעת ימי האבלות (מר"ח אב ועד ט' באב), שלא ישאר מהם זכר והם יהפכו לימי ששון ושמחה..."

פעם פגש ביהודי מגולח נושא מטען כבד. שאלו "כמה אתה מקבל עבור הובלת משא זה?" השיב הסבל מה שהשיב. אמר לו ר' דוד דייטש: "אני מוכן לשלם לך מחיר כפול ובלבד "טראג מיר א באָרד"... (שתוביל זָקן).

*

"ולשמוח בתענוג אכול ושתו, כל עדת ישראל יעשו אותו" כך אנו אומרים בזמירות ליל שבת. פירוש הדבר: אם מדובר על מנוחת השבת כהלכתה, זאת לא מקיימים כל בני עם ישראל, אבל אם "לשמוח באכול ושתו" אז "כל עדת ישראל יעשו אותו"...

*

לא רק הגוים רוכבים על סוסים, אלא גם הסוחרים שלנו, כשאומרים את השמונה עשרה וחושבים על כל מיני עסקים ונסיעות לשוקים שבמדינה. ההבדל בינינו לביניהם הוא "המה כרעו ונפלו" שהם הגוים, אכן נופלים ארצה ומקבלים מכות, "ואנחנו קמנו" ואין כל חשש שנקבל מכות ופצעים.

*

חז"ל אמרו "בזמן שהחכם יושב ודורש והעם שומעין לו, הקב"ה מוחל עוונותיהן של ישראל", כלומר, אם הצבור רואה שהחכם עומד ודורש, אז יודעים מראש, כי זאת לא תהיה דרשה ארוכה, כי במוקדם או במאוחר יכאבו הרגלים גם לחכם ויסיים את דבריו. משא"כ בזמן שהחכם "יושב" ודורש, שאז אין כל סיכוי שיהיה פעם סוף לדרשה ובכל זאת "שומעין לו", אזי "הקב"ה מוחל עוונותיהן של ישראל"...

לפני שנתקבל הגאון ר' דוד דייטש כרב בדונאסערדוהעלי, כיהן כרב בישוב פראונקירכען, שהיו שם מספר יהודים חילונים אוכלי טריפות ומחוצפים שהציקו לו, על אלו אמר: "כלבים אוכלים טריפות, משום שלא חרצו בלשונם במצרים, אבל בעלי הבתים שלי חורצים בלשונם, כי הם עזי פנים, אם כן מדוע הם אוכלים טריפות...?"

רבי יהודה אסאד

קהלת דונאסערדוהעל התפרסמה בעולם היהודי באוסטריא-הונגריא בתקופת כהונתו של הרה"ג הצדיק רבי יהודה אָסאד זצ"ל, שהיה מגדולי התורה בזמנו. שמו הלך לפניו גם בשל העובדה שעמד בראש ישיבה גדולה והרביץ תורה לאלפים. רבי יהודה נולד בכפר "אָסאד" הסמוך לבודאָפּעשט לאביו, שהיה חייט במקצועו ואיש תמים שהתפרנס מיגיע כפיו. היה עילוי בלימודיו מנעוריו ולמד במספר ישיבות, אך רבו המובהק היה הרה"ג ר' מרדכי בענעט ז"ל מניקלוסבורג. בנוסף לגדולתו בתורה ובניהול-ישיבה רמה, התפרסם רבי יהודה גם כפעיל נועז במאבק עם המשכילים, שרצו לבצע שינויים באמונת ישראל. במשך כל חייו עמד על משמרת הדת ובהזדמנויות שונות התערב, כאשר ראה סכנה של פירצה בחומת מסורת ישראל. יש אומרים, כי הגאון ר' יהודה אָסאד היה חבר במשלחת הרבנים שביקרו בארמונו של הקיסר פראנץ יוסף וביקשו את עזרתו להעברת חוק בפארלאמענט ההונגארי למען פילוג העדות. מספרים, שלפי בקשת הקיסר בירך אותו ר' יהודה אָסאד שיזכה לאריכות ימים. הברכה התקיימה, כי הקיסר פראנץ יוסף ישב על כס הקיסרות למעלה מששים שנה.

והנה כמה "פניני" תורה מאת הרב מדונאסערדוהעל, המעידות על גאונותו: "רבי מאיר אומר אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו" (פרקי אבות), וי"ל כי אפשר שיתייאש האדם מן הרחמים ולא ישוב בתשובה שלימה כיון שכתוב "ונקה לא ינקה", משום כך אומר רבי מאיר "אל תסתכל בקנקן" כלומר באותיות "קן קן", "אלא במה שיש בו", דהיינו שם הוי' ב"ה שיש בו והוא שם הרחמים שמקבל תשובת רשעים, וז"ש ג"כ: "ומנותר קנקנים" דהיינו שם הוי' שנשאר מאותיות קנקן, עי"ז "נעשה נס לשושנים".

*

בפרשת וארא: "הוא אהרן ומשה וגו'" ופרש"י "יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן, לומר לך ששקולין כאחד". ומסביר רבי יהודה אָסאד, כשהיה צריך לומר לישראל הבשורה שיגאלו ממצרים היה אהרן נאמן יותר על ישראל, כי אמרו משה נתגדל בבית המלך ואינו מרגיש כ"כ בצערן של ישראל כמו אהרן שנתגדל ביניהם, מרגיש בצרתם ואוהבם יותר. לכן כתוב קודם אהרן, והיינו "הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים". אבל כשצריך להופיע לפני פרעה ולדבר אתו, היה משה קודם כי הוא נתגדל בבית המלוכה וידע איך לדבר עם מלך, כמ"ש: "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר, כי ידבר אליכם פרעה".

*

הגאון רבי יהודה אסאד
אב"ד דונאסערדוהעלי

בפרשת וישלח: "והיה המחנה הנשאר לפליטה" ופרש"י "על כרחו כי אלחם עמו". וקשה מנ"ל לרש"י זאת? וי"ל דאיתא במדרש, דבין עדר לעדר היה מרחק מהלך יום אחד, ורבקה אמרה "למה אשכל גם שניכם יום אחד" ואומר רש"י "ורוח הקודש נזרקה בה ונתנבאה שביום אחד ימותו כמו שמפורש בפרק המקנא (סוטה י"ב). אם כן ממנ"פ המחנה הנשאר יהיה לפליטה, כי אם ינצח אותו יעקב — מה טוב, ואם עשו יהרגו את יעקב, אז גם עשו צריך למות בו ביום ולפני מיתתו אי אפשר לו להשיג את המחנה הנשאר, כי היה רחוק מהלך יום אחד וצריך לו למות בו ביום. לכן כותב רש"י שפיר "והיה המחנה הנשאר לפליטה — על כרחו", ודפח"ח וש"י.

*

לרבי יהודה אָסאָד ז"ל היה זיקה להומור, כפי שרואים משיחות חולין שלו שנאמרו ברוח של חידוד ובדיחה:

בצעירותו, כשהיה רב בישוב סעמניץ, עשה דרכו בעגלה לכפר לא רחוק שם אמור היה להשתתף בשמחת חתונה. לפתע, נבהלו הסוסים מחמת כלב והחלו לדחור. ומתוך שהעגלון — יהודי כפרי מגושם — לא ידע לשלוט בסוסים, התהפכה המרכבה. הרב נפל לתעלה ונפצע בפניו וברגליו. פנה הכפרי אל הרב בנימת תוכחה: "קרוב לודאי, שכבוד הרב לא אמר תפלת הדרך בכוונה גדולה כדבעי למהוי ולכן קרה לנו מה שקרה". החזיר לו ר' יהודה אָסאָד: "ומה אתה חושב, שכל התפלות מתקבלות? הלא אתה מתפלל בכל יום תפלת "אתה חונן לאדם דעת" בכוונה גדולה כדבעי למהוי, ובכל זאת תפלתך אינה מתקבלת..."

*

בליל יום כפור, לאחר תפלת "כל נדרי", אמרו תהלים בצבור בבית הכנסת בדונאָסערדוהעל. כל המתפללים אמרו מתוך ספר והרה"ג ר' יהודה אָסאָד אמר תהלים בעל-פה. ניגש אליו בעל בית עם הארץ אחד ושאל: "איך יתכן שאני אומר תהלים בכל יום ואינני יודע בעל-פה, וכבוד הרב אומר פעם אחת בשנה ויודע בעל-פה?" השיב לו ר' יהודה אסאד: "ההסבר פשוט ביותר: אני אומר בכל פעם אותן המלים ואותם המשפטים בתהלים, לכן אני זוכר, אבל אתה עושה שגיאות בקריאה ובכל פעם אתה קורא משהו אחר והאיך אתה יכול לזכור?..."

*

בעל בית המרוח היהודי פנה אל הרב בעיצומו של חג הראשון דפסח, כשפניו מודאגות. שאלה הלכתית חמורה מטרידתו והוא מבקש עצת הרב, כדת מה לעשות. הוא מכר בשטר מכירת חמץ כמה חביות יי"ש לערל אחד, ולבסוף נודע לו מהשכנים, כי ערל זה שיכור גדול הוא והוא שותה וסובא מהיי"ש יומם ולילה ועד לאחר הפסח ישתה לו את הכל (כפי שאומרים "ומי כעמך ישראל", כמה ששותים כל עם ישראל — גוי אחד...), נתן לו הרב עצה כזו, שיבקר אצלו וכשיהיה שיכור יכניס לכיסו כף של כסף ומיד ילך למשטרה ויגיש תלונה נגד הערל שהוא גנב. כך עשה, ואכן עצרו את הערל עד לאחר הפסח...

כנגד אותו בור ועם הארץ שהשתרר על הציבור ונהיה לגבאי בכח הזרוע ובעד כצע כסף, ולא היה מרוצה לציבור, ובפרט לא מצא חן בעיניהם, כשניצב בשבתות על הבימה ליד הספר תורה, בגאווה ומצביע בידית הכסף לבעל הקורא יצא רבי יהודה אסאד בחריפות באחת מדרשותיו וכה אמר:

"הבמה שנמצא עליה השלחן לקריאת התורה, מסמלת לנו את הר סיני, ובכל פעם שקוראים בתורה צריך שיהיה בעינינו, כאילו אנחנו מקבלים אותה היום. אמנם, תורתנו הקדושה היא נחלת כל עם ישראל, אבל, כשמדובר בקבלת התורה כתוב "והגבלת את העם" כלומר, על המתפללים לעשות הגבלות ולא לתת לכל בור ועם הארץ לעלות על ההר, ובפרט כשהוא רוצה להצביע לבעל קורא, הלא כתוב בפירוש: "לא תגע בו יד"..."

*

לאחר פטירתו של רבי יהודה אַסאד ז"ל, מילא את מקומו ברבנות בדונאסערדוהעל בנו הרה"ג ר' אהרן שמואל אַסאד ז"ל. הוא הוציא לאור את כתבי אביו והדפיס את ספר שו"ת "מהר"י אַסאד" הנקרא גם בשם "יהודה יעלה". חתנו של ר' אהרן שמואל היה ש"ב הרה"ג ר' שמואל חיים יונגרייז ז"ל, רבה של הכפר וואמושמיקולה, בנו של הרה"ג משה נתן יונגרייז ז"ל, בעמח"ס "מנוחת משה", בנו של הגה"צ מטשענגער זי"ע. חתנו השני של ר' אהרן שמואל אַסאד היה ר' ישעיה גולדשטיין מדונאסערדוהעל, אביו של מחותני הרה"ג ר' יהודה גולדשטיין ז"ל, רבה של העיירה סאבינוב, שהוציא לאור במהדורה שניה את ספר חדושי מהרי"א, ובו מסופר על תולדותיו של זקינו הרה"ג ר' יהודה אַסאד ועל פרשת גדולתו. גם ר' שמואל אהרן עמד בראש הישיבה בדונאסערדוהעל. כראי לציון, שאחד הרמ"ם בשיבה היה הדיין, הרה"ג ר' אליעזר דוד גרינוואלד ז"ל, שנבחר, יותר מאוחר, לרבה של העיר סאַטמער.

לאחר פטירתו של הרה"ג ר' אהרן שמואל אַסאד, נבחר לרבה של דונאסערדוהעל הרה"ג ר' שמואל לוי וויינבערגער ז"ל, חתנו של הגה"צ ר' הלל ליכטענשטיין מקולומייא. הוא למד תורה בישיבת המהרי"א צ"ב במארגערעטן ובישיבת המהר"ם שיק בחוסט. לאחר פטירתו, מילא את מקומו בנו הרה"ג ר' הלל וויינבערגער, שהיה יהודי אשכנזי, שחבש "קולפּעק" (כובע דרבנן), בכ"ז נטה לחסידות ולפעמים נסע להסתופף בחצרו של האדמו"ר ממנוקאַטש זצ"ל.

בד בבד עם ישיבתו של המרא דאתרא, התקיימה ישיבה נוספת בקהלת דונאסערדוהעל, בראשה עמד הרה"ג ר' אשר אנשיל כ"ץ (שהיה רב בית כנסת). חתנו של הגאון ר' שלמה זלמן. עהרנרייך הי"ד, רבה של קהלת שימלו (טרנסילבניא). שני רבני דונאסערדוהעל הנ"ל עלו על המוקד, יחד עם בני קהלתם, ה' ינקום דמם השפוך.

עולמו של אבא

הגאון ר' מאיר פריי
אבד"ק שוראן

הגאון ר' מאיר פריי
בלויית הגאון הרי"צ דושינסקי
ורבי יהושע בוקסבוים

שוראן

במרחק של כעשרים קילומטר מדונאסערדוהעל היתה קהלה עתיקה וקטנה בשם שוראן. רק כמאה משפחות של יהודים התגוררו בכפר זה, אבל שוראן היתה מוכרת בכל המדינה משתי סיבות: כאן היה מפעל גדול לסוכר ומכאן סיפקו סוכר כשר לפסח לכל מדינת אוסטריא – הונגאריא, בהשגחת הרב המקומי. הסיבה השניה היתה: הישיבה, שלמדו בה כמה מאות בחורים.

מבין רבני שוראן, יש להזכיר את הרה"ג הצדיק ר' חזקי' פייבל פלאוט ז"ל (גיסו של הרה"ג ר' בנימין זיידל, רבה של גאלצנטע), שהיה תלמידו המובהק של מרן ה"חתם סופר" ז"ל. בספרו "לקוטי חבר בן חיים" עה"ת, שמכיל דרשות והספדים על גאוני הדור, הוא מתאר בהרחבה את תולדות חייו של ה"חתם סופר" ואת דרך לימודו. הוא יושב על כסא הרבנות בשוראן וניהל את הישיבה בנאמנות ובמסירות במשך חמישים שנה. נפטר עירי ללא בנים ר"ל.

לאחר הסתלקותו, התקבל כרב בקהלת שוראן הרה"ג ר' יהודה גרינוואלד, שעבר מכאן לעיר סאטמער. אחריו, כיהן בכסא הרבנות הרב ר' ישעיה עהרנפעלד ז"ל, בעמח"ס "שפט סופר", שלא זכה לאריכות ימים, ר"ל. ממלא מקומו, היה חתנו הרה"ג ר' מאיר לייב פריי, יליד דונאסערדוהעל, בנו של סוחר ועסקן צבורי. הוא למד בברעזעווע אצל הגאון בעל "לבושי-מרדכי" ובישיבת פרעשבורג אצל רבי ומורי בעל ה"שבט סופר" זצ"ל. הוא פיתח את הישיבה בשוראן באיכות ובכמות ומאות בחורים נהרו לישיבה זו מכל מדינות מרכז אירופה. בישיבת שוראן למדו בחורים מאובערלאנד (הונגאריא העלית), שהיו מגולחים ומלובשים בלבוש אשכנזי כמנהג מולדתם, ומצד שני למדו בישיבה בחורים גם מאונטערלאנד (הונגאריא התחתית), שהגיעו לשוראן בלבוש חסידי ומגודלי פאות וזקן. הרה"ג ר' מאיר לייב פריי ז"ל דרש מכל בחור ובחור שלא ישנה מאורח החיים שלו, שהיה רגיל בו בבית הוריו. הוא חשש שהמפנה הקיצוני הפתאומי באורח חייו של הבחור עלול לפגוע יותר מאשר להועיל.

*

זמירות ותורה
אברהם אבינו

מספרים על הרב פריי ז"ל, כי פעם בתחלת הזמן, בדברי פתיחתו קרא לתלמידיו "בני היקרים", וחשב בחור פתי אחד, שאם ראש הישיבה קרא לו "בן", אז ראש הישיבה הוא אביו והלך לאכול אצלו בארוחת הצהרים. לאחר הארוחה אמר לו הרב פריי: "אמת שאני אבך, אבל הרבנית אינה אמך..."

*

פעם נשא הרה"ג ר' מאיר לייב פריי דרשה בסיום הזמן ועמד בדבריו על המאמר בפרקי אבות "כך היא דרכה של תורה וכו'" משל למה הדבר דומה? לאב שמתכוון לנסוע למרחקים ובנו הקטן מתחנן שיקח גם אותו. האב אומר לו, דע לך, כי בסביבה ההיא תנאי החיים קשים ביותר, אין מה לאכול, אין מה לשנות ואין מקום ללינה וכו"ב. בכל זאת מתעקש הילד ללכת. מה עושה האב: לוקח עמו בסתר דברי אוכל ומשקאות וגם שמיכה טובה וכשמגיעים למקום ההוא, הוא נותן לבנו מכל הדברים הטובים. כמו כן חז"ל אומרים "פת במלח תאכל וכו'" אבל ה' מרחם עלינו כרחם אב על בנו ונותן לנו מכל הדברים הטובים, וכמו שמסיים המאמר... "ובתורה אתה עמל, אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה וטוב לך בעולם הבא.

הוא היה אומר על לימוד גפ"ת בעיון: "אם יתפאר בחור ישיבה ויגיד שהוא מסוגל ללמוד חמשה דפי גמרא ביום אחד, לא אמר כלום. אבל אם בחור יגיד שהוא מסוגל ללמוד דף אחד בחמשה ימים, זה דבר חשוב ביותר..."

במסיבת סיום מסכת שבת אמר פעם הרה"ג ר' מאיר לייב פריי "הדרן עלך פרק מי שהחשיך וסליקא לה מסכת שבת". יש במלים אלו רמז מוסרי, והיינו, עננים שחורים מכסים את פני השמים ותקופות שחורות שוב חוזרות ומופיעות בדברי ימי ישראל, וזאת מפני "וסליקא לה מסכת שבת", שבני אדם מזלזלים, מתרחקים ועושים סוף למסכת שבת..."

הקהלות בחבל קארפאטורוס

בשם זה נקרא האזור בהרי הקארפאטים, שהיה בצד המזרחי-צפוני של הממלכה האוסטרו-הונגארית. היהודים הראשונים שהתיישבו בשטח זה, לפני מאות בשנים, היו ספרדים, שהגיעו להונגאריא בעקבות צבאות תורקיא, שכבשו בימים ההם את ארצות חצי-האי הבלקאני. יותר מאוחר, הגיעו קבוצות יהודים אשכנזים, פליטי גזרות שנות ת"ח, שנמלטו על נפשם מפולין ומגליציא להונגאריא, והשתקעו בישובים בהרי הקארפאטים. בתקופה מאוחרת, התחילו להגיע פליטים בהמוניהם, עקב המלחמות בפולין עם הטאטארים והקוזאקים.

זאת ועוד: על חוף נהר הוואלגא ברוסיא, לא רחוק מעיר אסטראכאן, השוכנת לחופו של הים הכספי, התגוררו הכוזרים, שהתגייירו ונעשו יהודים (לפני כשלוש מאות שנה). יהודים כוזארים הצטרפו לצבאו של המלך ארפאד הראשון, מלך ההונגארים, שבא מדרום רוסיא וכבש את ארץ הונגאריא. יש אומרים, כי כוזארים אלה התיישבו במחוז טרנסילבאניא ובמיוחד בחבל קארפאטורוס. היהודים הנ"ל יסדו קהלות בעשרות ישובים במחוז זה.

יש לציין, כי אדמת הקארפאטים — אדמת טרשים היא ואינה מגדלת אלא תירס, ^{התערות התורה} כרוב, ושכולת שועל. זאת גם בשל מזג האוויר ההררי הקריר, כמעט בכל ימות השנה. העוני במחוזות אלה היה משותף לכל התושבים, כיהודים כנכרים, הלחם היה אפוי מקמח תירס והתבשיל היה: דייסת תירס (מאמאליגע). לחם עלה רק על שלחן העשירים ורק בשבתות ובחגים. כפות לאוכל עשו מעץ, וכצלחות שימשו שקעים בתוך השלחן.

מחוסר קשר עם מרכזים יהודיים (ישובים באזורים הרריים, שהגישה אליהם קשה, פיגרו תמיד בתרבות ובהתקדמות, מישובי השדה) ובשל חוסר במנהיגים רוחניים ובגלל העוני הגדול, היתה כאן הדרדרות ברמת החיים הן מבחינה גשמית והן מבחינה רוחנית. היהודים התחילו להתלבש כמו הגוים, לחשוב כמו הגוים ולהתנהג כמו הגוים. אמנם, עד לבערות מוחלטת של שכניהם לא הגיעו. היהודים ידעו לפחות לקרוא בסידור תפלה, משפטים שלא הבינו. מסופר על יהודי קארפאטורוס מהתקופה ההיא שהיו מוכרים בשר בשבת והבחורים והבחורות מכמה כפרים התאספו בשבתות לרקוד בצוותא. אף היו מקרים שיהודים החליפו את נשותיהם ביניהם וילדו בנגם עם אשת חברהם ר"ל. ואלה שהתאספו להתפלל

בשבתות ובימים טובים, הופיעו בבתי הכנסת בבגדים קרועים ומלוכלכים, כמו הגוים הפרועים והשפלים הרומנים והרוטנים. ריח סרחון נדף מהם למרחק באשר לא רחצו את גופם במשך חדשים. גברים היו רגילים להתפשט ולהתישב בשלוליות שברחוב אחר הגשם, ולהתבוסס בבוץ...

כשהתחיל יעקב פראנק, תלמידו של שבתי צבי ימ"ש להפיץ את דעותיו, מצא ביהודים במחוז זה חומר נוח לקליטת רעיונותיו. כמה יהודים מהעיר סיגט חתמו על בקשה לבישוף אחד מפולין, לקבלם לדת הקאטולית ר"ל וע"י כך להקל בנטל המסים שהיו צריכים לשלם (לפני מספר שנים מצאו בסיגט אוצר מכתבים מקוריים מיעקב פראנק וכת דיליה לחסידים שלו. את המכתבים הביאו לרב דמתא הרה"ג הצדיק ר' אלעזר ניסן טייטלבוים ז"ל. הוא סירב אפילו להסתכל בהם וצוה לשרפם).

את הגאולה הרוחנית ליהודי קארפאטורוס הביאה התנועה החסידית, מיסודו של הבעש"ט, שחי בעבר השני של אותם הרי הקארפאטים. כמוהו, נהגו גם תלמידיו, שנדדו משוב לשוב בהרי הקארפטים ועודדו את היהודים לחזור בתשובה ולצאת מ"בוץ" הבערות ששקעו בה. בין הרבנים הראשונים שהגיעו לקארפאטורוס היה הרב ר' מדכי הלוי הורוביץ, ז"ל, אחיהם של תרי גברי רברבי, ה"ה: הגה"צ ר' פנחס בעל "הפלא"ה" והגה"צ ר' שמואל שמעלקא הורוביץ מניקלוסבורג, שהיו תלמידיו של "המגיד" רבי ר' בער ממעזריטש זצ"ל. הוא התיישב בכפר סעליש והתמסר לפעולת חינוך וחיזוק הדת בין היהודים הכפריים שבמחוז. לפי הזמנתו, הגיע לאזור גם האדמו"ר רבי ברוך מקוסוב, תלמידו של האדמו"ר רבי מנחם מנדל מוויטעבסק, שעסק בהפצת תורת החסידות.

מאוחר יותר, השתקע בשכנותו של חבל קארפאטורוס, מהעבר השני של הקארפאטים, בעיירה קוסוב שבגליציה, הרב הצדיק רבי מנחם מנדל האגער זצ"ל, מייסד שושלת וויז'ניץ, שעשה רבות למען חיזוק הדת ביישובים ההרריים. את מקומו באדמו"רות, ירש בנו, הרה"צ רבי חיים מקוסוב, שעסק במסירות נפש למען הרמת קרן התורה בכל הסביבה. שליחיו הלכו מכפר לכפר, בנו בתי כנסת, מקוואות, ואיטליזים כשרים, הביאו שוחטים ומלמדים ועשו תיקונים למען חיזוק הדת. בין תיקונים אלה היה גם איסור השימוש בשקעים הקעורים שבשלחן כצלחות אוכל, מכיון ששימשו גם למאכלי בשר וגם למאכלי חלב.

בין תלמידי החכמים הראשונים שהתיישבו בקארפאטורוס היה הרב רבי ברוך, אביו של האדמו"ר רבי שניאור זלמן מלאדי, בעל ה"תניא", מייסד תורת חב"ד, שהיה מלמד תינוקות בעיר מונקאטש. מכאן עבר לשוב סעליש הקרוב והמשיך בעבודת הקודש עד פטירתו. מבין הרבנים הראשונים, יש להזכיר את הרה"ג ר' יהודה כהנא, בעמח"ס "קונטרס הספקות" שבא מגאליציה ושימש בתור דיין במונקאטש, מכאן עבר לסעליש ובסוף ימיו היה לרבה של מרמורי-סיגט.

עם בואם של אחדים מתלמידי ה"חתם סופר" לכהן כרבנים באזור, חל מפנה חשוב וחיובי ביותר בהתפתחות החיים הדתיים בקארפאטורוס. מבין הרבנים הללו יש לציין את הרב הגאון ר' מאיר א"ש (אייזנשטעטער), שבא לכהן כרבה של קהלת אונגוואר. לאחר פטירתו, הושבו תלמידי הח"ס על כס הרבנות כמעט בכל הערים הגדולות: המהר"ם שיק התקבל לכהן כרב בעיר חוסט, הגאון ר' אברהם לייב שווארץ

ז"ל, בעל "קול אריה" התקבל לרב בעיר בערעגטאט, הגאון ר' חיים סופר, בעל "מחנה חיים", התקבל כרב ואב"ד במונקאטש והגאון ר' חיים הירש מאנהיימער, תפס את כס הרבנות בקהלת אונגוואר. השפעתם של גדולי תורה אלה על החיים הרוחניים באזור זה היתה עצומה, כי הם העלו את יהדות קארפאטורוס על דרך – המלך. הם יסדו ישיבות, הרביצו תורה לאלפים והעניקו ליהדות התורתית המקומית מידה גדולה של עצמאות בהלכה.

לעומת זאת נשארה היהדות החסידית תלויה באדמו"רים שחצרותיהם בגליציה, כלומר בקוסוב, בצאנז (מן ה"דברי חיים" וצ"ל ביקר מספר פעמים בקארפאטורוס ורכש לו המון חסידים), בוויז'ניץ ובסדיגורא (מחוז בוקובינה). כעבור מספר שנים היה סוף סוף לחבל זה אדמו"ר משלה, כשנתקבל הרה"ג הצדיק ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב לכהן כרב ואב"ד של העיר מונקאטש. הוא היה תלמידם של ה"חווה" מלובלין, המגיד מקוז'ניץ ורבי מענדלי מרימינוב זיע"א.

לאחר פטירתו של בעל "קונטרס הספקות" בעיר סיגעט, רצו שלושת בניו, שהיו תלמידי חכמים מופלגים ועשירים גדולים, להקים שושלת חסידים במחוז מארמוריש (האזור המזרחי של קארפאטורוס). ביוזמתם, נתקבל כרבה של העיר הרה"ג ר' אליעזר ניסן טייטלבוים, בנו של הרה"ג הצדיק בעל "ישמח משה" מאוהעל. אולם, חסידי קוסוב-וויז'ניץ לא היו מרוצים מכך, כי הם ראו בזאת הסגת גבול וכניסה לתחומם, לכן, הציקו לרב, האדמו"ר החדש, עד שנאלץ לעזוב את העיר ולקבל משרה בדוהוביטש שבגליציה. עם כל זאת נבחר לאחר מספר שנים, לרבה של סיגעט, בנו של רבי אליעזר ניסן, ה"ה הרה"ג ר' יקותיאל יהודה טייטלבוים זצ"ל, בעמח"ס "ייטב לב", ובכך הצליחה השושלת הטייטלבויםית להבקיע את מבצר הוויז'ניצאים ולתפוס ערים וישובים רבים בקארפאטורוס.

יותר מאוחר, נוסדה חצר קטנה של אדמו"ר נוסף, שבא מגאליציה, בכפר בישטענע. היה זה הרה"צ רבי מאיר רוזענבאום, בן הצדיק רבי מרדכי מנאדבורנה, נינו של הצדיק רבי מאיר מפרעמישלאן זצ"ל.

סוף סוף צצה גם חצר אדמו"רית בכפר ספינקא, שע"י העיר סיגעט. חצר זו הוקמה ע"י רבי יליד קארפאטורוס, ה"ה הרה"צ ר' יוסף מאיר ווייס זצ"ל, בנו של רבי שמואל צבי ווייס, ראב"ד במונקאטש.

עשרות הישיבות שהיו במחוז זה הוציאו בכל שנה יהודים בני-תורה יראים ושלמים, שהשתקעו בכל פנות המחוז והרימו את קרן התורה בכל ישוב וישוב. כך הוכשר הדור, במרוצת הזמן.

כשהגיעה תקופת הפילוג בין הקהלות באוסטריא-הונגאריא, היתה ארץ קארפאטורוס למבצר חזק של האורטודוקסיה, שהמשכילים לא יכלו לכובשו, פרט לקהלה קטנה רפורמית באונגוואר, שלא האריכה ימים, לא נוסדה אף קהלה "ניולוגית" בכל מחוז קארפאטורוס.

בתום מלחמת העולם הראשונה, סופח חלקו המזרחי של מחוז קארפאטורוס למדינת רומניה, מכיון שהיה מיושב ברומנים, זהו מחוז מארמוריש ובירתו העיר סיגעט.

קהלת מונקאטש

קהלה זו עלתה במידת האדיקות והחסידות שלה על כל הקהלות האורתודוקסיות במדינת הונגאריא ושימשה דוגמא לעדה חרדית מאורגנת. אם מישהו רצה להפליג בדתיותה של קהלה מסוימת, היה אומר: "קהלה חסודה ונאה – כמו מונקאטש". בהונגאריא העלית היתה נקראת העיר דונאסערדוהעל בשם "מונקאטש של אוברלאַנד", ובמחוז טראנסילבניה היתה נקראת העיר דעש בשם "זיבענבערגער מונקאטש", כי גם אלו היו קהלות חרדיות וחסידיות.

התנועה החסידית כבשה עיר זאת, ורוב חברי הקהלה, שמנתה למעלה מאלפיים משפחות, היו יהודים חסידיים, לבושים קפוטות וכובעים שחורים עגולים בימות החול, בשבתות ובחגים חבשו "שטריימל". גם הנשים היו צנועות ביותר, לא זו בלבד שאחרי הנישואין גילחו את שערות ראשן, אלא הרבה מהן לא חבשו פאה נכרית עשויה שערות, אלא פאות עשויות מחוטי משי שחורים (שפיצעלעך). ללא ספק הגיעה מונקאטש עדי פריחתה הרוחנית המפוארת הודות לעובדה, כי רבני קהלת מונקאטש, מאז הוסדה, לפני מאתיים שנה, היו כולם צדיקים וגדולי תורה.

הרב הרשמי הראשון הי' מוה"ר ר' ארי' לייביש. לאחר כהונת הרבנים ר' אברהם גוטסמאן ור' אביגדור אשכנזי, תפס את כסא הרבנות במונקאטש למספר שנים בלבד הרה"ג הצדיק רבי צבי אלימלך שפירא, בעל "בני יששכר" מדינוב. לאחר ששימשו ברבנות ר' עזריאל גרין ור' אפרים פישל הורוביץ, מילא את מקום הרבנות הרה"ג ר' חיים סופר שבא מכפר סט' פטר, הוא הי' יליד פרשבורג, בנו של הרב הצדיק ר' פישל סופר, ותלמידו של מרן הח"ס זצ"ל.

רבי חיים סופר

על הרב ר' חיים סופר שהיה מתנגד, מסופר כי כאשר בא למונקאטש, לנסיך, כבר בשבת הראשונה, מצאו **החסידים הגדולים** עילה להתנגדות כאשר ראווהו בסעודת ליל שבת בוצע על החלה הקלועה ולא על החלה הפשוטה, כמנהג החסידים... לא היה בזה כל חידוש, כי באוברלאנד עושות עקרות הבית את שתי החלות קלועות. בכל זאת הוא נתקבל לרב, בשל משקלם של האשכנזים־מתנגדים. החסידים המשיכו להקניטו ולעשות לו צרות. מספרים, כי היריבות הגיעה עד כדי כך, שחסידים לקחו את ספרו שהוציא לאור על ספר תהלים וקרעו ממנו דפים בפניו, כשעבר ברחוב.

זה קרה בפורים... כחצות הלילה. קבוצת חסידים עליזה עשתה דרכה לכיוון בית הרב. עם הגיעם לסביבות הבית הם פתחו בשירה אדירה לקול תזמורת ואף יצאו בריקוד נלהב מתחת הדירה. כאשר פתח הרב את החלון כדי לדעת מה זה, ועל מה זה? הזמינו אותו שירד לרחוב לרקוד אתם. מכיון שסירב, באומרו שהולך לישון, כדי לקום בבקר ללמוד את שיעורי התורה שלו, צעקו החסידים במקהלה: "עת לעשות לה' הפרו תורתך"...

הקטטות בין החסידים לבין הרב לא פסקו, כך שנאלץ לעזוב את קהלת מונקאטש, ועבר לבודאפעשט הבירה שם נתקבל לרב דקהל יראים. כעבור מספר שנים, ביקר אצלו מכירו, אחד מחסידי מונקאטש ושאלו איך הוא מרגיש בבודאפעשט? השיב רבי חיים סופר, כי גם בעיר הבירה ישנם אנשים שעושים לו צרות ומציקים לו. על זה השיב החסיד: "בכל זאת יש הבדל: כאן בבודאפעשט, אתה מצטער כשאתה רואה שיהודי פותח את חנותו בשבת, ושם, במונקאטש, הצטערת כשראית שיהודי הולך למקוה בשבת..."

כדאי לציין, כי הרה"ג ר' חיים סופר ז"ל היה אחד מגאוני דורו והיה מפורסם כצדיק גדול.

חסיד קהלת מונקאטש הצטערו על כך, כי הם הציקו גם לבעל "בני יששכר", שהיו לו בנים חסידים. כדי לפייסו, קבלו לרב את נכדו, ה"ה הרה"ג רבי שלמה שפירא ז"ל, שהיה כבר מפורסם כאדמו"ר ואלפן חסידים מכל פנות המדינה נהרו אליו, לשמוע אל הרינה ואל התפלה, כי היה בעל תפלה בחדר עליון וכבש את לב שומעיו בתפלותיו שהיו בכוונה גדולה, תוך בכיות רבות.

סיפר לי מו"ח ז"ל, כי חמיו ר' לוי יצחק אסטרייכער, תושב מונקאטש, היה שייך לקבוצת המתנגדים לקבלו כרב. אבל כאשר האשכנזים הפרושים הפסידו במאבקם, היה רבי לוי יצחק בין הראשונים שבאו לחלוק כבוד למרא דאתרא ולבקר בביתו ואמר לו בזה"ל: "מורי ורבי, כשהגעת לעירנו, לא יצאתי נגדך (לקראתך), אני מבטיח לך כי גם מהיום והלאה לא אצא נגדך..." ואמנם, הוא נעשה לו אוהב נאמן ומסור.

הרה"ג ר' שלמה שפירא ז"ל לא האריך ימים על כסא הרבנות בקהלת מונקאטש. לאחר פטירתו, רצו חסידיו לקבל את בנו, הגאון ר' צבי הירש, שימלא את מקום אביו, אבל קמו אנשים שהתנגדו לכך, בטענה, כי לפי חוקי המדינה, לא יכול להיות רב רשמי של הקהלה רק מי שגמר לכל הפחות 4 כתות בבית ספר תיכון ובקי בשפת המדינה ובחוקותיה. מה עשו חסידיו מונקאטש? קיבלו את בנו רבי חיים אלעזר, שהיה עילוי בהיותו נער, כרב הרשמי של העיר, מכיון שהוא עמד בבחינות בית הספר, ואת אביו, הרה"ג ר' צבי הירש קבלו בתור אב בית-דין. מובן מאליו שהכל היה למראית עין, כי הרב בפועל היה האב, שנהג את הרבנות ביד חזקה, הוציא כל מיני הוראות ותיקן תקנות לחיזוק הדת, בפקודת בנו — שהיה הרב הרשמי.

הרה"ג ר' צבי הירש שפירא נתפרסם בעולם ההלכה ע"י ספרו הגדול בשם "דרכי תשובה" על שלחן ערוך יורה דעה. בספר מנומנטאלי זה אפשר לראות את גדלותו ואת בקיאותו בתורה. ודכירנא, כי בעיר צ'צ'וביץ ובישובים אחרים בהונגאריא העלית, הלכו השו"בים לבית המטבחים ולקחו עמם לא את סכיניהם בלבד, אלא גם את הספר "דרכי תשובה".

לאחר פטירתו של הרה"ג ר' צבי הירש, מילא את מקומו ברבנות בנו הרב הגאון הצדיק ר' חיים אלעזר שפירא, שהיה גאון אדיר, מופלא ומובהק בנגלה ובנסתר. היו לו אלפי חסידים בכל חלקי הונגאריא. תורה למד רק מפי אביו, אבל בחסידות ובמנהגים, היה רבו המובהק הגה"צ רבי יחזקאל שרגא משינעווע, בנו של בעל "דברי חיים" זצ"ל. הוציא לאור מספר ספרים חשובים באגדה ובהלכה, ביניהם את הספר "מנחת אלעזר" בד' חלקים וכן השלים את הדרכי תשובה לאביו, בהלכות נדה מקואות.

עוד בהיותו ילד קטן עורר את תשומת לבם של גדולי התורה בחריפותו. בגיל עשר התחיל כבר לרשום את חידושי תורתו בפנקס מיוחד. הוא נתברך בילדותו ממרן הגה"ק בעל "דברי חיים" מצאנו שהחזיקו על ברכיו ואמר עליו שיהיה "אונגארישער גאון". הוא היה גדול בתורה, למרות שלא למד מעולם בישיבה וכל תורתו באה לו מאביו ומלימוד עצמי בלבד. יתכן, כי בשל חריפותו ובשל העובדה שלא למד אצל רבנים אחרים, את דרכי הנועם של ניהול הרבנות, היה קנאי קיצוני, שנלחם בעוז על קוצה של יו"ד ועקב זאת, הגיע לעימות עם כמה מגאוני וצדיקי הדור.

הרה"ג הרב שפירא ממונקאטש, היה כאמור, אישיות יוצאת מן הכלל שלא היתה דוגמתה בין כל הרבנים במדינה. היה דומה לכוכב ענקי שיש לו דרך מיוחדת משלו בשמי היהדות ואינו הולך בתלם של הרבנים. בסכסוכים עם יריביו לא ידע פשרות, הוא התייחס בשנאה לכל המפלגות הציוניות, כולל הדתיות, ותקף אותן בחריפות כמעט בכל דרשותיו יצא הרב שפירא בהתקפות חסרות רסן נגד "אגודת ישראל", היטב חרה לו כי רבנים וגדולי תורה נמצאים בשורותיה.

פעם אמר בדרשתו: בשל קמצ"א – ראשי תיבות קומוניסטען, מזרחיסטען, ציוניסטען, אגודיסטען – נחרב בית מקדשנו.

פעם שאלו את הרב ממונקאטש: מה יכול להיות יותר יפה מזה, שיהודים בכל העולם קובעים שיעור קבוע ללמוד בצוותא בצבור דף גמרא בכל יום, אם כן מדוע הוא מתנגד ל"דף היומי"? הסביר הרב שפירא: "משל למה הדבר דומה, לבנין גדול מלא נורות חשמל ובכל חדר אורה ושמחה. אבל אם במרכזית החשמל קורה "קצר" אזי, ברגע זה, נעשה חושך בכל הבנין. לעומת זאת, אם בכל חדר יש נורת נפט, אפילו אם קורה תקלה במרכזיה או בנורה אחת, הנורות האחרות ממשיכות להאיר. אם ה"דף היומי" מאורגן בכל העולם, והלימוד בתורה שייך לתוכנית מפלגתית, מי יודע אם לא יפרוץ פעם איזה סכסוך במפלגה, ואז כולם יפסיקו ללמוד גמרא. עדיף הוא שכל אחד ילמד לבדו..."

וכשטענו כלפיו מדוע הוא מתיר לילדי חסידיו ללמוד את השפה הצ'כית, לעומת זאת אוסר הוא בהחלט הקמת בית ספר יהודי ולימוד השפה העברית? האם לא עדיף שילדי ישראל ידעו לדבר בלשון הקודש? השיב הרב: "השפות הזרות הן כמו מיץ פירות ולשון הקודש דומה ליין, מלך המשקאות, שמשתמשין בו לקידוש ולהבדלה ולדברים אחרים שבקדושה, ואם ערל או פושעי ישראל נוגע ביין הוא אסור..."

הגאון ממונקאטש עבר פעם ברחוב במונקאטש ביום שבת־קודש ופגש ביהודי חילוני שהיה מעשן סיגריא, אמר לו: "שמא שכחת ששבת היום?" — "לא שכחתי", השיב היהודי החופשי. — "שמא אינך יודע שכתוב בתורתנו הקדושה שאסור להצית אש בשבת?" — השיב האיש: "יודע אני שאסור". השיב לו הרב: "כפי שאני רואה, איש אמת אתה, אם כן מה אתה עושה בעלמא דשקרא, מקומך הוא בעולם האמת, בעלמא דקשוט..."

אוצרות התורה
אוצרות השו"ת

הגאון רבי חיים אלעזר שפירא
האדמו"ר ממונקאטש

*

בתקופת מלחמת העולם הראשונה, כשפרצו בגאליציא הקרבות בין צבאות רוס' ואוסטר-הונגארי', היתה קארפאטורוס למקלט להמוני יהודים שברחו מפחד המלחמה, כדי להציל את נפשם. בין הפליטים היו גם כמה אדמו"רים שהתיישבו בערים מונקאטש, אונגוואר וחוסט. הצדיק רבי יששכר דב רוקח האדמו"ר מבלעזא זצ"ל התיישב, בתחילת המלחמה בכפר ההונגארי ראצפערט, אבל בימי המהפכה של הקומוניסטים ההונגארים, ברח לקארפאטורוס והשתקע בעיר מונקאטש, הדבר עורר תגובות חריפות מצד רבה של מונקאטש וגם למחלוקת שהיו לה הדים בכל המדינה. האדמו"ר מבעלזא היה דמות נערצת. בעל שיעור קומה משכמו ומעלה מאדמו"רים אחרים בני דורו. דיבורו היה בנחת, שקול ומדוד, וכל הוויתו היתה מעוררת כבוד והערצה. הוא היה אוהב שלום ורודף שלום ותיכף לבואו למונקאטש ביקש לבקר אצל המרא דאתרא, אך הרב שפירא סירב לקבלו ודרש ממנו לעזוב את מונקאטש.

רובה של האוכלוסיא היהודית, חסידים ומתנגדים עמדו לצדו של הרבי מבעלזא והתחננו לפניו שישאר במונקאטש בכל מחיר, וכך התלקח הפולמוס: בעלזא — מונקאטש. הרב המקומי לא נזהר בלשונו והטיח דברים חריפים ומעליבים לא רק כלפי חסידי בעלזא אלא גם כנגד רבם. בית הדין של מונקאטש, שבראשו עמד הרה"ג ר' חיים אלעזר, הטיל חרם על חצר בעלזא והשווה את חסידיה לריפורמים ר"ל... גם חסידי בעלזא לא טמנו ידם בצלחת והשיבו לרב המקומי מנה אחת אפיים. כך נעשה מזה חילול-שם גדול. **הרב מבעלזא** שגם עתוני הגוים החלו לכתוב על קטטה זאת הקיימת בין יהודים חרדים.

ידיד אחד היה לי במונקאטש, שהיה שייך למחנה של האשכנזים הפרושים, ודוקא בימים ההם נעשה חסיד בעלזא. וכך עשו המון יהודים יראים ושלימים במונקאטש, בראותם את צדקתו של האדמו"ר רבי ישכר דב זצ"ל, שלא הגיב בכלל וחוץ מדברי התורה ליד ה"שלחן" לא דיבר ברבים, כאילו לא קרה כלום. הוא נשא בגאון את גלותו ואת סבלו כמלך שהודח מכסאו...

לחצרו של האדמו"ר מבעלזא השתייכו כמאה וחמישים "יושבים" והם היו הפמליא של הצדיק, שסעדו על שלחנו, ישבו יומם ולילה בבית מדרשו ועסקו בתורה. ביניהם היו תלמידי חכמים מופלגים, מגידי שיעורים שהיו משמיעים פניני תורה בשם סבו של האדמו"ר ה"ה הרב הצדיק רבי שלום רוקח זי"ע, מייסד שושלת בעלזא: הגמרא אומרת: "יאה עניותא ליהודאי כי ברזא סומקא לסוסיא חיורא" (חגיגה ט') ואומר האדמו"ר מבעלזא, הרי כתוב "ויצא מבית ציון כל הדרה", כלומר ההדר של עשירות כבר יצא, כעת צריך שיצא גם הדר העניות דהיינו "יאה עניותא ליהודאי", וז"ש דוד המלך ע"ה בתהלים "לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו" ר"ל ההדר לחסידיו (הוא העניות) יעשה בהם — בעכ"ם.

*

הוא היה אומר: "חסיד הנוסע לצדיק, דומה כאילו הלך הוא למקוה טהרה בכוונה להטהר. לעומת זאת, כשהצדיק בא אל החסיד, דומה כאילו נפל עליו גל של מים שג"כ טהור הוא..." (עי' חולין, ל"א).

*

הצדיק רבי ישכר דב רוקח
האדמו"ר מבעלזא

"אמר רבי עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים" (יומא, פ"ה) ופירש הצדיק רבי שלום מבעלזא ז"ל, כי מלת "מי" בגמטריא חמישים וז"ש רבי עקיבא "לפני מי" כלומר, אם אתם עומדים עדיין לפני מספר "מי" ואתם שקועים במ"ט שערי תומאה, אז "אתם מטהרים", ר"ל אז אתם יכולים בעצמכם לטהר אתכם ולחזור בתשובה, אבל "ומי", אם כבר הגעתם למספר חמישים, אז "מטהר אתכם רק אביכם שבשמים" ודפח"ח וש"י.

בפרשת משפטים: "ונקרב בעל הבית אל האלוקים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו" ואומר הצדיק ר' יששכר דב רוקח מבעלזא ז"ל לפרש, כי אם רב או דיין נפטר מן העולם ומגיע לבית דין של מעלה שואלין אותו, האם עסק בתורה, אבל אם "ונקרב בעל הבית אל האלוקים" אותו שואלים שם "אם לא שלח ידו במלאכת רעהו" כלומר, האם נשא ונתן באמונה. ודפח"ח.

*

"הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני" (תהלים, נ"א, ד'), ומפרש "מצודת דוד": הרב — הרבה ומאוד, כבסני.. ואומר הצדיק רבי שלום מבעלזא זצ"ל, לכאורה קשה להבין, למה קבעו חז"ל כי צריך עשרת ימי תשובה, מדוע לא די לחזור בתשובה ביום כפור בלבד? וי"ל דהנה הבגד שיש בו כתם, הגם שמכבסים אותו בכ"ז אין הכתם יוצא לגמרי, אלא נשאר עדיין רושם ורק אם מכבסים אותו הרבה פעמים יוצא לגמרי. וז"ש דוד המלך ע"ה: "הרב כבסני", כלומר, שהכיבוס יהיה הרבה פעמים ורק אח"כ "ומחטאתי טהרני" לגמרי. ודפח"ח וש"י.

*

בקשר להמלטם של האדמ"ר רבי יששכר דב רוקח מבעלזא ואנשי חצירו מגאליציא לקארפטרס, נאמר בשם הרבי: מדוע נוהגים בעת קריאת המגילה להכות גם ברגלים כששומעים את השם "המן"? כי אנו יודעים כי בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו וישנם שונאי ישראל כמו המן ימ"ש שמסמל את כל צוררי יהודים, שרוצים להשמידנו. לכן אנו רוצים להראות להם שיש לנו עצה טובה נגד גזרותיהם, והיינו הרגליים, כי כל זמן שיש לנו רגליים ומסוגלים אנו לברוח למדינה אחרת, איננו מפחדים מהם...

*

עוד נמסר בשם הצדיק מבעלזא כי הטעם שבחר להתגורר במונקאטש ולא בשוב הררי קטן אחר, משום שאנחנו מוצאים בתורה שאברהם אבינו אמר ללוט "הפרד נא מעלי", כלומר, לך לאן שאתה רוצה. לכאורה קשה, מדוע לא אמר לו הישאר כאן ואני אלך למקום אחר? התירוץ הוא: יהודי צדיק כמו אברהם אבינו אינו יכול להתגורר בכל מקום, כי הוא זקוק לבית כנסת, למנין, למקוה, לשוחט, לתלמוד תורה וכיו"ב, אבל הרשע והאדם החילוני יכול להתגורר אפילו בקצה העולם, ללא כל בעיות.

*

המריבה בין מונקאטש לבעלזא היתה בימים ההם נושא לוויכוח בכל המדינה, והכתה גלים בקרב היהדות החרדית. בעלי הבתים דנו לחובה בדרך כלל את הרב ממונקאטש, אבל הרבנים המקומיים הבינו למרת נפשו והשתתפו בכאבו. והנה ההסבר: בעת מלחמת העולם הראשונה ברחו לנפשם יהודים רבים ממחוז גאליציה, שהפך לשדה קרב, והתיישבו בערים שנמצאו במרכז הארץ, בין הפליטים היו הרבה "נכדים" של אדמו"רים וצדיקים, שלא הסתדרו בפרנסה בגאליציה, וראו כי כאן בהונגאריה, בקארפאטורוס ובטראנסילבניה יש מקום פרנסה ליהודים והאנשים מכבדים אותם ואוהבים לעשות צדקה. לכן החליטו להישאר כאן. בתחילה התיישבו באופן זמני ולאחר מכן השתקעו במקום לאורך ימים. בסוף מלחמת העולם הראשונה היו כבר כל הקהלות מבורכות בצדיקים. כמעט בכל עיר היו מספר אדמו"רים קטנים ובכל עיירה — אדמו"ר אחד. כאמור, רבנים אלו לא הוזמנו ע"י מכרז, לא נבחרו ע"י חברי הקהלה ולא נבחנו אף פעם בידיעתם בתורה. הם התיישבו בישוב מסוים ביזמתם הם, רכשו דירה בעזרת כמה נדבנים שצצו תמיד בכל קהלה, חדר אחד של הדירה הפכו לבית כנסת והתחילו לנהל את הרבנות.

אמנם, אדמו"רים אלה, הכניסו אווירה של יהדות ("יודישקייט") וחסידות לערי הונגאריה, אבל — מצד שני — הם היו מטריד תמידי למרא דאתרא. רק מעטים מהם לא התערבו בענינים מקומיים, מרביתם לקחו חלק פעיל בכל מיני סכסוכים שעלו על הפרק בחיי הקהלה. מה שהרב המקומי אסר — האדמו"ר התיר, ומה שהרב המקומי התיר, האדמו"ר — אסר.

זאת ועוד: בזמן שהרב המקומי הסתפק במועט, חי אדמו"ר ברמה גבוהה, למרות שלא הסתדר בפרנסה, באין ברירה, יצא פעמיים בשנה לאורכה ולרוחבה של המדינה לאסוף כסף, דבר שלא הוסיף כבוד לא לתורה ולא לרבנים. גם כשישב בביתו היה עיקר עיסוקו: כתיבת מכתבים לכל פנות הארץ לכל מיני גבאי צדקה, לנדבנים ולסתם יהודים, בכדי לדרוש מהם כסף. המכתבים נכתבו על ניירות שהיה מודפס עליהם: "הרב פלוני וזכור לברכה של חצי תריסר צדיקים ואדמו"רים" רב חונה פה ק"ק... בסוף המכתב שוב חותמת גדולה עם אותו תוכן, וזאת כדי להטעות את הבריות, שאינם יודעים הבדל בין רב לרב.

ודכירנא, שהיה מעשה אצל הרב מקליינווארדיין, שביקר אצלו יהודי ווינאי והתפלא עליו שנשתנה צורתו, כי לפני מספר שבועות ביקר בווינה הרב מקליינווארדיין והיתה לו צורה אחרת לגמרי. בדקו ומצאו, כי האדמו"ר מקליינווארדיין אסף תרומות בווינה ואמר שהוא הרב מקליינווארדיין. יצאה מהדבר שערוריה שלמה וחילול השם גדול.

כדאי לציין, כי בספר שו"ת "בית יצחק" (חלק חו"מ, סימן ס"ה) כותב הגאון רבי יצחק יהודה שמעלקיס מלעמבערג, שמי שאינו רב, אסור לו לחתום "חונה פה", מכיון שזה תוארו של רב, מרא דאתרא ואב"ד, כמ"ש בשו"ת "חתם סופר" (חלק ששי סימן נ"ט) עיי"ש ואם כן הוי גניבת דעת הבריות וגם יש בזה משום גיאנות, ומה"ט אסור לקרות לתורה בשם "מורה — מורנו" את מי שאינו מרא דאתרא ואב"ד.

בתקופת המלחמה התיישבו במונקאטש כמה אדמו"רים כמו: רבי פנחס מדולינא, רבי יששכר דב אייכענשטיין מזידיטשוב ורבי יצחק אייזיק ווייס מספינקא, זי"ע. הצדיקים הללו לא הפריעו כלל לרב המקומי, כי הם לא הגיעו לרמתו הרוחנית. לא כן האדמו"ר רבי יששכר דב רוקח מבעלזא זצ"ל, שהיה דמות קדושה, בעל שיעור קומה, שהתבלט מכל האדמו"רים של בני דורו, דבר זה הפריע לרבה של מונקאטש. ואפילו אם הצדיק מבעלזא לא אסר ולא התיר ולא התערב בשום דבר, אבל נוכחותו והופעתו, שעשו תמיד רושם עצום, פגעו מאוד בסמכותו הבלעדית ובכבודו המיוחד של המרא דאתרא, כי אין שני מלכים יכולים להשתמש בכתר אחד.

*

סיפר לי יהודי אחד ממונקאטש, שהשתתף בימים ההם של מחלוקת בחתונה של איש אחד מחסידי בעלזא, שהמחותנים כיבדו את האדמו"ר מבעלזא בסידור חופה וקידושין. כשהצדיק התחיל את הברכה על הכוס, דחף יהודי מזוקן אחד את כל המחותנים שעמדו מתחת לחופה הצידה ואמר: "אני שליחו של המרא דאתרא ועלי לסדר את הקידושין!" הוציא כוס והתחיל לברך... כל המחותנים והאורחים התנפלו עליו וכיבדו אותו במהלומות, אך הוא לא וויתר והמשיך בברכות, אזי, הפילו אותו לארץ. כשהאיש היה מונח על האדמה, ללא כובע בראשו, כיסה ראשו בידו האחת ובידו השניה אחז את הכוס שהיתה ריקה למחצה מין – המשיך בשלו ובירך ברכת אירוסין עד הסוף.. כך ידעו חסידי מונקאטש למלא משימה בלתי אפשרית...

*

לאחר שלוש שנים חזר האדמו"ר מבעלזא לגאליציה, אבל עם יציאתו ממונקאטש לא שקטה המחלוקת והפולמוס בעל פה נהפך לכתבי פלסטר בכתב, חוברות השמצה הופיעו מטעם שני המחנות. חסידי בעלזא פרשו מן הקהלה והקימו לעצמם קהלה נפרדת עם רב ושוחט משלהם.

*

קיצוניותו של הרב הגאון ר' חיים אלעזר שפירא באה לידי ביטוי גם בכך, שסירב לקבל את מרותה של הלשכה המרכזית האורטודוקסית בפרעשבורג. לשכה זו הקימו הקהלות החרדיות שנשארו במדינת צ'כוסלובקיה, בתום מלחמת העולם הראשונה. הרב ממונקאטש הקים לעצמו לשכה מרכזית והצטרפו אליו מספר קהלות מאזור קארפאטורוס.

*

אולם, הרב הגאון ר' חיים אלעזר שפירא היה גבור קנאי ששאג כארי רק כלפי יריביו שרצו לפגוע בשלימות התורה ובאמונת ישראל, בבחינת ויגבה לבו בדרכי ה', אבל בפני חסידי בני ביתו ובעיני עצמו היה לבו נשבר לאלף שברים והתחנן בכל עת שיעזור לו ה' שישוב בתשובה שלימה.

ואם שאלוהו, האם מתכוון לזה ברצינות, סיפר על הצדיק רבי ר' אלימלך זי"ע שהיה מכניס ידו לאש ושורף את אצבעותיו משום שכשהיה תינוק קטן, הכה בידו על הדדים של אמו ועבר על מצוות כיבוד אם... ואם זו עבירה – בעיני רבי ר' אלימלך – ממילא אנו מלאי עוון בשל עבירות כהנה וכהנה...

באחת מדרשותיו אמר על עצמו: משל למה אני דומה, לגענעראל שעמד בראש צבאו ונפל בתוך הקרב. החיילים שראו כי נשארו ללא מפקד, אחזתם אימתה ופחד מגודל הסכנה האורבת לגורל המלחמה ולקיום מדינתם. אולם באותה שעה קפץ מן השורה חייל פשוט ואזר חלציו ופשט את בגדיו הפשוטים ולבש את מדי הגענעראל ולקח בידו את השרביט ואת ניהול הקרבות, כדי לנצח במלחמה. והנה הנמשל, סיים את דבריו הרב שפירא, "אנכי החייל הפשוט שהתלבשתי בבגדי שרד של שרי צבאות ה', ה"ה הצדיקים והקדושים שעמדו בראש העם ושהלכו לעולמם, כדי ללכת בעקבותיהם ולהמשיך במלחמת הקודש ולהצליח במאבקנו למען הצלת אמונת ישראל".

*

כאמור, הגם שהרב שפירא זצ"ל היה גאון אדיר בתורה ועמד בראש ושיבה גדולה והיה גם אדמו"ר מפורסם וכל כוונותיו היו לשם שמים, בכל זאת, נהג את עדתו ביד חזקה ורדף ללא רחם כל יהודי שהתנגד להשקפת עולמו. אולם, לא כדורות הראשונים — דורות האחרונים. בעוד שלפנים היתה יד הרב תקיפה בקהלתו ומרותו מוטלת על הכל, הרי עתה עם **החילונים** המשמעת, כמו נגד הרב הנוקשה יריבים רבים וחזקים בקרב חברי הקהלה, שהצליחו להקים במונקאטש בית ספר תיכון חילוני בשפה העברית, על אפו וחמתו של הרב המקומי. רובם של המורים בבית ספר זה לא היו דתיים, והמוסד הזה פגע בלבם של הגאון שפירא זצ"ל. חינוך מודרני זה של הנוער גרם לפירוד לבבות ולחורבן רוחני בקהלת מונקאטש. הצלחתם של החוגים החילוניים במונקאטש עודדה גם את החוגים החופשיים בערים הסמוכות, להתקומם נגד הרב דמתא ולהקים בתי ספר חילוניים, במקום בתי תלמוד תורה.

הרב הגאון רבי חיים אלעזר זצ"ל נפטר עוד לפני פרוץ מלחמת העולם השניה במחלה קשה (גדול ממאיר במוח) ר"ל, מתוך יסורים גדולים. פעם אמר על עצמו, כי כל חייו היו שרשרת ארוכה של סבל וכאבים. את נוסח מצבתו חיבר הוא בעצמו, ובו הוא כותב בין השאר... "למד תורה מתוך יסורים..."

חתנו, הרה"ג ר' ברוך רבינוביץ שליט"א, אשר מילא את מקומו בכסא הרבנות, היה נאלץ לעזוב את מונקאטש ולעלות לארץ ישראל, מכיון שהיה יליד פולין והממשלה הצ'כית הרחיקה אותו משם. דבר זה היה לטובתו, כי עי"ז ניצל ממות — לחיים, כי רובם ככולם של יהודי מונקאטש ניספו בשואה ונהרגו על קדושת השם במחנות ההשמדה של הנאצים הגרמנים ימ"ש. ה' ינקום את דמם הנשפך.

קהלת אונגוואר

רבי מאיר א"ש

כשלושים קילומטר מהעיר מונקאטש, שכנה עיר ואם בישראל, שמנתה כחמשת אלפים נפשות, בשם אונגוואר. קהלה זו היתה שונה ממונקאטש, באשר בה נמצאו קבוצות גדולות של אשכנזים מובהקים וגם משכילים ומתבוללים, במספר לא מבוטל. למרות זאת, היה לקהלה זו תמיד צביון חרדי וחסיד, מכיון שהנהלת הקהלה היתה. תמיד בידי אנשים יראים ושלמיים ומוקירי רבנים, שהשתדלו בכל פעם להושיב על כסא הרבנות בעירם גאוני תורה ידועי שם. הודות לרבנים גדולים אלה, התנהגה הקהלה ברוח ישראל סבא וברוח התורה והמסורה.

מבין רבניה המפורסמים, יש להזכיר את הרב הגאון הגדול רבי מאיר אייזנשטעטער (א"ש) ז"ל, בעמח"ס "אמרי בינה" ו"אמרי א"ש", שהיה מפורסם בשל גדולת תורתו וצדקתו. עליו כתב רבו ה"חתם סופר", "תלמיד המחכים את רבותיו". בחיי רבו, סירב להשיב הלכה לשואלים ורק לאחר פטירת רבו הח"ס זצ"ל, החל להשיב לשואלים בהלכות. בימים ההם, נחשב רבי מאיר א"ש, לאישיות התורתית הבולטת ביותר במדינת הונגאריא. הוא נחשב גם לאחד ממנהיגי החשובים של המחנה האורתודוקסי במדינה זו. הוא עמד בקביעות על משמרת הקודש וכמו רבו הח"ס יצא אף הוא בתוקף נגד ה"מתקדמים", שרצו להנהיג "תיקונים" בבתי הכנסת. כן נאבק במסירות נפש נגד הקמת בתי ספר עבריים חילוניים, במקום בתי תלמוד תורה. באחת מתשובותיו הוא מציע שילדי ישראל ילמדו את המקצועות החילוניים מפי מורים נוצרים, שמתחילים ביתר כבוד לאמונת ישראל מאשר המורים היהודים החופשיים. למרות שהיה גבור במלחמה למען חיזוק הדת ונשמע קולו למען. הרמת קרן התורה בכל המדינה, בכל זאת, בביתו באונגוואר עבד את ה' תוך צניעות והיה ענוותן יוצא מן הכלל.

רבי מאיר א"ש היה חתנו של הגאון ר' דוד דייטש ז"ל, בעמח"ס "אוהל דוד", שהיה אבדק"י נובימיסטו (מחוז נייטרא). עוד בבית חותנו התחיל מרביץ תורה לבחורים בישיבה שניהל.

רבי דוד דייטש

אפיזודה מבדחת אודות רבי דוד דייטש סופרה לי על ידי איש נאמן: בערב פסח בהשכמה, כשחזר מבית הכנסת ורצה ליטול את ידי לארוחת הבוקר, טעה ושאב מים בכלי חמץ מתוך דלי, שאשתו הרבנית הגעילה כבר לצורך פסח. יצאה הרבנית בצעקה גדולה ומרה, כי עכשיו היא צריכה שוב להגעיל את הדלי, שנעשה חמץ. על זה אמר בעלה רבי דוד דייטש: "הענין לא כל כך חמור, כי הוא צונן בצונן". השיבה לו הרבנית: "בור ועם הארץ שכמוך! האם אתה יודע לברר הלכה?! אם הייתי סומכת על פסקי הלכה שלך, הייתי כבר אוכלת חזיר וחמץ בפסח..." על זה אמר לה: "בודאי את יודעת לברר הלכה יותר טוב ממני. לך יש עשר תשובות בספר מורי ורבי ה"נודע ביהודה"... (בנוסף לכך נזכר ר' דוד דייטש בצל"ח במסכת ביצה דף ד', בשם "תלמיד חביב" עיי"ש, בשו"ת חתם סופר, בשו"ת ר' יהודה אָסאָד, בשמן רוקח ובשו"ת שיבת ציון).

*

הגאון ר' דוד דייטש אהב להתברך לפעמים. מספרים על רבי מאיר א"ש, כי פעם התארח ביום שבת קודש בבית חותנו ר' דוד דייטש. בערב שבת, כשהלכו שניהם למקוה, התלונן ר' מאיר א"ש באזני חותנו, כי ביקש מאשתו גרביים נקיים לכבוד שבת. היא טוענת שנתנה לו והוא לא קיבל אותם. הרגיע אותו ר' דוד דייטש ואמר: "אל דאגה, בביתנו לא הולך לאיבוד שום דבר". למחרת, ביום שבת קודש בארוחת הצהריים, כשהביאו את החמין (טשולענט), שהוציאו מהתנור ושמו את הסיר לפני בעל הבית, בכדי שיחלק את המנות לבני ביתו, תחב ר' דוד דייטש את המזלג לתוך הסיר והוציא גרב אחת... פנה אל חתנו ר' מאיר א"ש ואמר לו: אתה רואה, אמרתי לך אתמול כי בבית שלנו לא הולך לאיבוד שום דבר..."

*

לפעמים היה מחליף בערב שבת חולצתו הנאה בחולצה בלויה של יהודי עני, פעם נעלמה חולצתו, כך שנאלץ לחזור מהמקוה ללא חולצה. שאלה הרבנית: היכן החולצה? השיב הרב: "החלפתי בטעות את חולצתי עם חולצת יהודי אחד". אם כך, היכן החולצה השנייה? תממה הרבנית. — אותו יהודי שכח להשאיר את חולצתו... החזיר לה הרב. אין חידוש, איפוא, שר' מאיר א"ש, רבה של אונגוואר, היה גדול לא רק בתורה אלא גם במעשים טובים, צדקה וחסד, כי היה לו ממי ללמוד מדות טובות.

*

על רבי מאיר א"ש שמעתי ממו"ח ז"ל את הסיפור הבא:
בכפר גינזיריסקא, הסמוך לעיירה טאנטוב, התגורר יהודי תלמיד חכם גדול ועשיר מופלג ושמו ר' יעקב פרענקל, שהיתה לו בת יחידה. כשהגיעה לפרקה, נסע ר' יעקב למרן ה"חתם סופר" בבקשה שיציע לו בחור כהלכה לחתן. נתן לו הח"ס שני בחורים מתלמידיו, האחד היה ר' מאיר א"ש והשני — ר' יצחק פרענקל. ה"חתם סופר" אמר לו שיקח אותם לאכסניא שלו וידבר אתם משום ששניהם מוכשרים ביותר, ואחר השיחה יבחר אחד מהם. למחרת, שב ר' יעקב למרן ה"חתם סופר" ואמר לו, כי אין ביכולתו לתת עצה לנפשו, כי שני הבחורים מצאו חן בעיניו. על זה אמר הח"ס ז"ל שיביא את בתו לפרעשבורג והיא תבחר אחד מהם. וכן היה. אבל גם הבת לא יכלה להכריע בדבר. על זה פסק ה"חתם סופר" שיפילו גורל. כשעשו זאת, נפל הגורל על ר' יצחק פרענקל. אותו ר' יצחק נעשה אח"כ הרב הגאון אבדק"ק קרולע והיה נקרא בפי כל "ר' איציקל קרולער". הוא חיבר את הספר "זבד טוב" על סימן י"ז שבשלחן ערוך אה"ע. אולם, לא האריך ימים על כסא הרבנות, בנתיים, התאלמן גם ר' מאיר א"ש מאשתו ונשא לאשה את אלמנתו של ר' איציקל קרולער, בתו של ר' יעקב פרענקל הנ"ל.

מו"ח ז"ל היה מפטיר: "ראה, כמה גדול כוחו של מרן ה"חתם סופר" ז"ל, שהציע את שניהם לאשה זו ונתקיימו דבריו הקדושים. וכאשר יקרא האדם בעיון רב את ההסכמה אשר נתן ר' מאיר א"ש ז"ל על הספר "זבד טוב" ימצא ראייה לדבר, שהוא אכן אמת..."

הרב הגאון ר' מאיר א"ש עמד גם בראש ישיבה גדולה והרביץ תורה למאות תלמידים, במשך שבע עשרה שנה. הוא נהג כרבו, ה"חתם סופר", שלא ביטל אף יום אחד מלימוד תורה ונתן שיעור ברבים אפילו בחנוכה ובפורים. הוא זכה להעמיד תלמידים שהיו גדולים בתורה וביניהם רבנים חשובים ומפורסמים. נציין רק אחדים מהם: זקני, הגה"צ ר' אשר אנשיל יונגרייז, רבה של טשענגער, בעל "מנוחת אשר", הרה"ג ר' דוד לייב זילבערשטיין, רבה של וויטצען, בעל "שבילי דוד", הרה"ג ר' חיים סופר, רבה של מונקאטש ואחר כך בבודאפעשט, הרה"ג ר' יואל צבי ראטה, רבה של חוסט, בעל "בית היוצר", הרה"ג ר' יהושע העשל הכהן פריד, רבה של קאלפוש, בעל "זכרון יהושע", הרב הצדיק ר' יוסף מאיר ווייס, האדמו"ר מספינקא, בעל "אמרי יוסף", הרה"ג ר' מרדכי ברודי, רבה של מיאואו, בעל "חידושי מהר"ם, הרה"ג ר' שמואל פרענקל, רבה של דורוג, בעל "אמרי שפר" ועוד.

*

ר' מנחם א"ש

גם בנו של ר' מאיר א"ש, הרה"ג ר' מנחם אייזענשטעטער ז"ל, שמילא את מקום אביו בכסא הרבנות, הלך בעקבות אביו הקדוש והיה גדול בתורה ובמעשים טובים. פעילותו למען חיוזק הדת והיהדות במדינה חרגה ממסגרת רבנותו באונגוואר. היה מראשי המדברים באסיפות הרבנים האורתודוקסים והשתתף במשלחת הרבנים לקיסר פראנץ יוסף. הוא, הוא, געה בבכיה כשהתחיל לדבר בפני המלך, ועל ידי הדמעות הללו הביא את הישועה ליהודים יראי ה' במדינות אוסטריא – הונגאריא. רבי מנחם א"ש השקיע הרבה מאמץ בהדפסת ספרי אביו ז"ל והתמסר בלב ונפש לניהול הישיבה. העמיד מאות תלמידים, ביניהם רבנים חשובים. זאת ועוד: רבי מנחם א"ש יסד יחד עם בעל ה"כתב סופר" את כולל "שומרי החומות בית הסופר והמאיר בארץ הקדושה" על שמות מן ה"חתם סופר" והגאון ר' מאיר א"ש. מאז, עומדים בראש כולל זה שלושה נשיאים – הרבנים מפרעשבורג, אונגוואר ובודאפעשט.

*

פעם אמר הגאון ר' מנחם א"ש לתלמידיו: "דעו לכם, כי פוסק שכותב בדברי התשובה שלו "עיי"ש", כלומר, הוא מצטט מכל מיני ספרים ("מזכיר נשמות") ואינו מחדש מפי עצמו שום דבר, פוסק כזה דומה לדוור, שמביא מכתבים, שנכתבו ע"י אחרים..."

*

לפעמים, הי' מטיל מרה בתלמידים והטיף להם מוסר, אך בסיום דבריו הי' מפיסם במלים חמות. וכך אמר: "דעו לכם, כי בדרך כלל זורקים אבנים על עץ שיש עליו פירות, על אילן סרק לא זורקים אבנים... מוסר אומרים לאדם שיש בו תורה, מצוות ומעשים טובים".

שאלו את רבי מנחם א"ש: למה הרבנים האורטודוקסים אומרים תמיד מוסר ליהודים שהם ממילא שומרי תורה ומצוות, ולעומתם, הרבנים הריפורמים לעולם אינם אומרים מוסר? הוא השיב כך: "משל למה הדבר דומה, לבעל חנות, שדורש תמיד מחיר גבוה עבור סחורתו, אבל הקונים יודעים שאפשר להתמקח אתו ובסופו של דבר הוא מוריד מן המחיר. ויש עוד סוג של חנות, שם מוכרים את הסחורות במחירים נמוכים, מינימאליים, וכאן אי אפשר להתמקח ובעל החנות לא יוריד מהמחיר אפילו פרוטה אחת. והנה הנמשל: הרב הריפורמי הרס מכל מה שהיה קדוש באמונת ישראל הוא לא יכול להוריד מהמחיר שהוא דורש. לא כן הרב האורטודוקסי, הוא דורש הרבה, אבל אפשר להתמקח אתו. ולכן הוא דורש הרבה, כדי שיהיה ממנה להוריד..."

*

הריפורמים אמרו על עצמם שהם רודפי שלום והאורטודוקסים הם שמציתים תמיד את אש המחלוקות. על זה הגיב רבי מנחם א"ש ואמר: "ההיפוך הוא, הנכון. המשכילים שרוצים "לצעוד עם הזמן" ולבצע תיקונים חדשים בבתי הכנסת, הם הם שגורמים לקטטות, כמו שכתוב "עושה חדשות בעל מלחמות"..."

*

הגאון רב¹ / מה גנצמריד
בעמח"ס קצור שלחן ערוך

רבי שלמה גאנצפריד

בבית דינו של הרה"ג ר' מנחם א"ש כיהן כראש בית דין הרה"ג ר' שלמה גאנצפריד ז"ל, שתופס מקום מכובד בגלריא של מחוללי ההלכה בעם ישראל. הוא נתפרסם בעולם היהודי בשל ספרו "קצור שלחן ערוך", שזכה עד היום לעשרות מהדורות ופירושים ותורגם להרבה שפות. מי היה ר' שלמה גאנצפריד בקהלת אונגוואר? הוא נולד בעיר זו לאביו ר' יוסף, שהיה סוחר, עוד בילדותו נתייתם מאביו, והרב המקומי, הגאון ר' צבי הירש העללער ז"ל, נעשה לאפוטרופוס שלו ולרבו היחידי. ר' שלמה שלח ידו במסחר לאחר שהתחתן, אך ללא הצלחה, כי הפסיד פעמיים את רכושו ונשאר בעירום ובחוסר כל. בעקבות מצבו הקשה הסכים על כרחו לקבל עול רבנות בכפר ברעזוביץ לאחר שכיהן כאן בתור רב קרוב לעשרים שנה, נתקבל כדיין בעיר מולדתו — אונגוואר.

בהתחלה הוא הוציא לאור ספר "קסת סופר" על הלכות סופרים, שמצא חן בעיני ה"חתם סופר". כן הדפיס את הספר "לחם ושמלה" על הלכות נדה ומקואות ו"תורת שבח" על הלכות שחיטה ובדיקה וספר "אהל שם" על הלכות גיטין ושמות נשים ועוד. אולם, אף אחד מספריו לא זכה להצלחה כה גדולה כספרו ה"קצור שלחן ערוך", שנחטף ממש מיד עם הופעתו ונדפס מחדש כמעט בכל שנה. ספר זה החלו להדפיס בכל מדינות העולם, בהן התגוררו יהודים, ללא ידיעת המחבר ובכל פעם באלפי עותקים. כמו כן, עשו מחברים למיניהם פירושים ותוספות, הערות והגהות. ר' שלמה גאנצפריד הסכים עמהם, אך דרש שידפיסו זאת בספר נפרד, כדי לא לעשות מ"קיצור שלחן ערוך" — "שלחן ערוך גדול".

הרב גאנצפריד ז"ל, אף שהיה אדם רודף שלום, בורח מהכבוד ונוח לבריות, לא נמלט ממחלוקות. בספרו "אהלי שם" כתב בכמה ענינים שאין ההלכה כבעל "דברי חיים" שהוציא ג"כ ספר על שמות נשים. הדבר עורר את רוגז חסידי צאנו, שתקפו את הרב גאנצפריד והשמיצו אותו. הוציאו נגדו גם שני קונטרסים, אחד בשם "מלחמת חובה" ואחד בשם "לקוטי צבי". ר' שלמה גאנצפריד ענה גם הוא בקונטרס בשם "מכסה לאוהל".

מתנגדיו ובראשם הרב ר' שלמה האלבערשטאם מוויזניץ, נכדו של ה"דברי חיים", טענו נגדו שלא חידש כלום בספרו אלא קיצר את הספר "חיי אדם" שחיבר הרה"ג ר' אברהם דאנציג מווילנא, לפני כמה עשרות שנים. מתנגדיו של הרב גאנצפריד לא צדקו, כי הרב דאנציג, שהתפרנס מיגיע כפיו, קיצר אמנם את ה"שלחן ערוך", אבל ה"חיי אדם" היה מיועד לתלמידי חכמים וללומדים הגדולים של ליטא ופולין, אך היה קשה מדי ליהודים פשוטים, שלא זכו ללמוד תורה בישיבות. לא כן ה"קצור שלחן ערוך" שנכתב בעברית קלה ופשוטה השוה לכל נפש. המחבר לא מביא בכלל ענינים מסובכים בהלכה, אלא מפנה בהם את הלומד למורה הוראה. זאת ועוד: אין לך פוסק עליון מהאומה עצמה, שבחרה וקידשה את ה"קצור שלחן ערוך" והפיצה אותו בכל קצווי תבל, סימן שיש משהו מיוחד בספר זה שמזכה אותו להיות הספר הנפוץ ביותר בין שומרי מצוות התורה בעולם היהודי.

כשהופיע הספר "חיי אדם" בוויילנא, לפני כמאה וחמישים שנה, נתקבל באהדה רבה בקרב לומדי התורה וזכה לעשרות מהדורות. בכמה קהלות בפולין אף קמו חברות מיוחדות לשם לימוד "חיי אדם" בצוותא. אבל לאחר הופעת ה"קצור שלחן ערוך" לפני כמאה שנה, נדון ה"חיי אדם" להשאר במדפי הספריות. זאת גם בשל העובדה, כי רבי אברהם דאנציג ז"ל, הלך בפסקי הדינים אחרי הפוסקים האחרונים ולפעמים נטה גם מדרכם. לכן, בנוגע ל"הלכה למעשה" לא נתקבלו ספריו אצל הרבנים, אשר עיקר הוראתם היא מה"שלחן ערוך" של מרן ה"בית יוסף" עם הגהות מרן הרמ"א זצ"ל.

*

רבי אברהם דאנציג קרא לספרו בשם "חיי אדם", כי ראשי התיבות "אדם" הם אברהם דאנציג. הוא נולד בעיר זו ומשם שמו. אך ליצני הדור התבדחו: מדוע קרא ר' אברהם דאנציג לספרו בשם זה? לפי שחשש, אולי יבוא פעם מחבר אחד וירצה לקצר גם את ספרו, בכדי שהדבר לא יתרחש לעולם הוא קרא לספרו בשם זה, כי לא יתכן לקרוא לספר בשם "קצור שלחן ערוך" אדם... מענין, כי כל הספרים שהוציא לאור הוא קרא בשם "אדם", כמו "נשמת אדם", "חכמת אדם", "בינת אדם". ומספרים שהיה לו בן שלא נהג כשורה, והבריות קראו לו בשם "פרא אדם"...

*

כשבאו ואמרו לאחד הגאונים בפולניא, כי ה"חיי אדם" אוסר אכילת תפוחי אדמה בפסח משום "גזרת קטניות", התפלא הגאון: האמנם? הרי תפוח אדמה בפסח הוא חיי אדם...

*

לרבי שלמה גאנצפריד היו בנות בלבד. שני חתניו שימשו ג"כ כדיינים בבית הדין באונגוואר. הוא זכה לאריכות ימים ונפטר בגיל 82. מספרים, כי פעם שתה ר' שלמה קפה חם לפני תפלת שחרית. שאל אותו נכדו: סבא, הלא כתבת בפירוש בספרך, כי אסור לשתות לפני תפלת הבקר, שנאמר: "לא תאכלו על הדם", השיב לו ר' שלמה גאנצפריד: "כשכתבתי את "קצור שלחן ערוך" הייתי צעיר והייתי "מתנגד", היום אני זקן ו"חסיד" ומותר לי כבר לשתות לפני התפלה..."

*

לאחר מות ר' מנחם א"ש, מילא את מקומו בנו הרב ר' דוד א"ש, אך הוא לא האריך ימים ר"ל. לאחר פטירתו, תבע את רבנות אונגוואר בתורת חזקה הרה"ג ר' צבי הירש ווייס, חתנו של רבי מאיר א"ש, רבה של סערעדנע. מכיון שראשי הקהלה סירבו לקבל אותו, פנה למרן ה"כתב סופר" ולבעל ה"דברי חיים" בבקשה שיבואו לעזרתו. אך הם דחו את פנייתו, כי הוא היה אמנם גדול בתורה, אבל במילי דעלמא היה בטלן ושלומיאל וקהלת אונגוואר היתה זקוקה למרא דאתרא שיהיה אישיות מכובדת, בעל יד חזקה. לכן, העדיפו ראשי הקהלה לבחור ברב אחר, והיינו — ברב הגאון ר' חיים צבי מאנהיימער ז"ל בעמח"ס "עין הבדלח", שהיה מפורסם בכל המדינה בשל גדולתו בתורה ובחכמה. בנוסף לניהול הרבנות, עמד גם בראש הישיבה הרמה באונגוואר. דרך לימודו היתה בהתעמקות נפלאה ובחריפות יוצאת מן הכלל. רבים מתלמידיו שימשו רבנים ומורי הוראה ידועי שם בישראל. כדאי להזכיר רק אחד מתלמידיו, ה"ה הרב הגאון הצדיק רבי יוסף חיים זוננפעלד, זצ"ל, רבה של עיה"ק ירושלים. תובב"א.

רבי אלעזר לאו

אחריו ישב על כסא הרבנות באונגוואר הרה"ג ר' אלעזר לאו, בנו של הגאון המפורסם ר' ירמיה לאו, נכד לבעל "שערי תורה" ונין להגאון רבי אלעזר רוקח, בעל "שמן רוקח", רבה של קהלת סאנטוב, באותו זמן שקהלת אונגוואר בחרה בו, הזמינה אותו גם קהלת עיר הבירה בודאפעשט, לשמש בה כאב בית דין. אולם רבי אלעזר לאו העדיף את העיר אונגוואר, כי רצה להרביץ תורה ברבים ולנהל ישיבה. ובעיר גדולה כמו בודאפעשט לא היתה אפשרות לכך. שנה תמימה המתינה קהלת היראים בבודאפעשט, אולי יימלך הרב לאו בדעתו ויסכים להעתיק אהלו לעיר הבירה, אך לשוא. הוא היה איש רב פעלים והשתתף בחיים הפוליטיים הדתיים של המדינה. מספר שנים שימש כחבר הנשיאות של הלשכה האורטודוקסית המרכזית בבודאפעשט. כן קבע הרבה תיקונים חשובים בקהלתו.

אולם, למרות הצלחתו התנגדו לו בתוקף חסידים מבני קהלתו הם לא יכלו להשלים עם אורח חייו האשכנזי, והיינו: סירב לחבוש "שטריימל" ולהיות כמו כל רבני קארפאטורס, בשבת לא הלך למקוה ולא "ניהל שלחן" בשבתות ובחגים. מצד שני התנגדו לו גם החוגים המודרניים, באמרם, שהוא קנאי קיצוני בעניני דת, והציקו לו מאד.

רבי אלעזר לאו היה מלגלג ברודפיו באומרו: כי כלל הוא, שעמי הארץ שונאים הם לתלמידי החכמים בתכלית השנאה ויש להם הנאה אם ביכולתם לצער אותם. לכן, היה פעם מקובל, כי כל עשיר עם הארץ השיא את בתו לבחור ישיבה והיה לו בבית תלמיד חכם משלו והיה ביכולתו לדרת לחייו כל ימיו. בתקופתנו אנו נתחכמו עמי הארצות והגיעו לידי המסקנה, שלא צריך לפזר כל כך הרבה כסף בשל תחביב זה. אלא, בוחרים רב, תלמיד חכם, לרבה של הקהלה. החזקת תלמיד חכם אחד לכל העיר יותר זולה, עושים לו צרות, וכך כל עמי הארץ יוצאים ידי חובתם...

*

כשנפשו מרה עליו מסבל המחלוקת, היה טוען: "אמנם, אנחנו בזמן הזה לא נחשבים כתלמידי חכמים, אבל לדבר אחד אנו כן נחשבים כתלמידי חכמים — הגמרא אומרת בסוף מסכת ברכות "תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא..."

*

הוא היה אומר: "בתקופה שלנו לימוד התורה פוחת והולך בעוה"ר, ובכל זאת צצים בכל פנה — גאונים..."

*

בדרשתו לפני בחורי ישיבה אודות מעלת התורה אמר: "המדרש אומר 'ברוך אתה בבואך' בפרקמטיא שלך, ו'ברוך אתה בצאתך' בפרקמטיא שלך. לכאורה, קשה להבין את המדרש, האם ברכת תורתנו הקדושה תהיה חלה רק על עסקים גשמיים? והנה ההסבר: אם סוחר קמעוני נוסע לקנות סחורה לסיטונאי, יש בידו כסף ואין בידו סחורה וכשהוא חוזר הביתה, יש בידו סחורה ואין בידו כסף, ואותו דבר לגבי הסיטונאי. אבל מי שעוסק בתורה אינו כך, אלא הוא מוכר את הסחורה, מקבל שכר

והתורה נשארת בידו ובמקום אחר הוא יכול למכור אותה שנית ושוב לקבל שכר. זוהי כוונת המדרש "ברוך אתה בבוואך – בפרקמטיא שלך, וברוך אתה בצאתך – בפרקמטיא שלך" לכן אנו אומרים על תורתנו הקדושה "כי טוב סחרה מכל סחורה".

*

מספרים על בעל "שמן רוקח", זקינו של הרב לאו, כי פעם נסע עם עגלון לכפר לדבר מצוה, וכאשר הגיעו לעליה בהר, ירד הרב מהעגלה והמשיך את דרכו ברגל, כי אמר שיש בזה משום צער בעלי חיים והסוסים יקראו אותי לדין תורה לבית דין של מעלה. אמר לו בעל העגלה: "יומה בכך! כבוד הרב חכם דיו שידע מה להשיב להם בדין תורה!" השיב לו בעל "שמן רוקח": "אתה צודק בהחלט, אבל אינני רוצה לעמוד לדין תורה עם סוסים..."

*

לעת זקנתו, כשכל היריבים, בכל המחנות, הכירו בגדולתו בתורה ובעבודת השם ונעשו לו ידידים ואוהבים, אמר הגאון רבי אלעזר לאו: "משל, למה הדבר דומה, לחתן שאומר לכלתו 'הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל' לכאורה קשה, למה לא אומרים 'כדת תורה' או 'לפי ההלכה', מה פירוש 'משה וישראל'? ההסבר הוא: משה היה רועה נאמן ואהב את עם ישראל. גם היהודים אהבו את משה רבינו וביכו את פטירתו במשך שלושים יום, ובכל זאת, היו ביניהם קטטות במשך ארבעים שנה במדבר בשל אוכל, מים, בשר ועוד. למרות זאת, הם לא התגרשו ונשארו יחד עד הסוף. כך אומר גם החתן לכלתו בשעה שהוא מקדש אותה: 'דעי לך, שאי אפשר למנוע קטטות ומריבות אבל עלינו להתנהג 'כדת משה וישראל', שרבו זה עם זה, אבל לא עזבו אחד את השני ולא נפרדו זה מזה..."

*

רבי אלעזר לאו נפטר בשיבה טובה, לאחר שהוציא לאור את ספר אביו בשם "דברי ירמיהו" על הרמב"ם. לאחר הסתלקותו, נבחר לרבה של אונוואר הרה"ג ר' יוסף גרינוואלד, בעמח"ס "אבני שהם", שהיה לפני זה רב במאקעווע ובעיר חוסט. הוא גם הוציא לאור את הספר "ערוגת הבושם" של אביו, הרה"ג ר' משה גרינוואלד, רבה של חוסט. רבי אברהם יוסף היה איש חולני ולא האריך ימים ר"ל. לאחר פטירתו, פרצה מחלוקת בקהלה: אלמנת הרב המנוח וכחמ"ל בנותיו דרשו את כסא הרב, בתוקף חזקה, לבנו היתום הרב ר' יהושע. רוב חברי הקהלה התנגדו לדרישה זו, בטענה כי בכתב הרבנות שנמסר לכל רב ורב באונוואר יש סעיף מפורש האומר, שאין טענת חזקה לבני הרב. וגם הרב המנוח ר' אברהם יוסף גרינוואלד נתקבל לרב כנגד החזקה לבנו של רבי אלעזר לאו.

בסופו של דבר, נערכה בחירת רב העיר, בניגוד לרצונה של האלמנה, ותומכיה, וכרבה של אונוואר נבחר הרב הגאון ר' יוסף אלימלך כהנא ז"ל, רבה של צעהלים בבורגענלאנד (אוסטריא). בעמח"ס "פני יוסף", נכד הרב הצדיק ר' יצחק אייזיק ביליצער מנאג"אידה (סבו של מו"ח ז"ל) וחתנו של בן דודי הרה"ג רבי משה יונגרייז ז"ל, רבה של העיר קאשוו. אלמנת הרב המנוח לא השלימה עם העובדות, והרוחות באונוואר לא נרגעו. כדי לסיים את המריבה נערך דין תורה בבית הדין הרבני של קהלת מונקאטש. לפי פסק הדין, הוכרה בחירת הרב יוסף אלימלך כהנא כשרירה

וקיימת, והרב ר' יהושע גרינוואלד נבחר כראש בית דין. כעבור שנתיים נבחר ר' יהושע לרבה של העיר חוסט, למלא את מקום אביו וסבו בעל "ערוגת הבושם", ועזב את אונגוואר.

במרוצת הזמן, התרבו המשכילים והחילוניים באונגוואר. ובעקבות חבריהם בעיר הסמוכה מונקאטש, הקימו אף הם בית ספר עברי, חילוני למחצה, דבר שגרם הרס החיים הדתיים והחסידיים שהיו קיימים בעיר זו מדורי דורות. גימנאסיה עברית זאת השביעה את הרב מרורים וגרמה לו צער גדול, כי חללים רבים הפילה והיו רבים בני שוממה מבני בעולה ר"ל.

בכל זאת, עמד הרב הגאון ר' יוסף אלימלך כהנא בפרץ ועשה מאמצים, כדי להתחזק עטרה ליושנה. הוא היה אחד מגדולי הרבנים בדורו ורבים פנו אליו בשאלות. בקרתי אצלו מספר פעמים וגם זכיתי לקבל ממנו הסכמה בכתב על הוצאת ספרי "שמן אשר" על שמעתתא והלכות (ההסכמה מודפסת בספר "פרורי לחם"). לעת זקנתו, נתקדרו שמי היהדות באירופה בעננים כבדים והגורל המר והאכזרי שבא על יהודי הונגאריא, לא פסח גם על יהודי ארץ קארפאטורוס ועל יהודי אונגוואר היקרים, הי"ד.

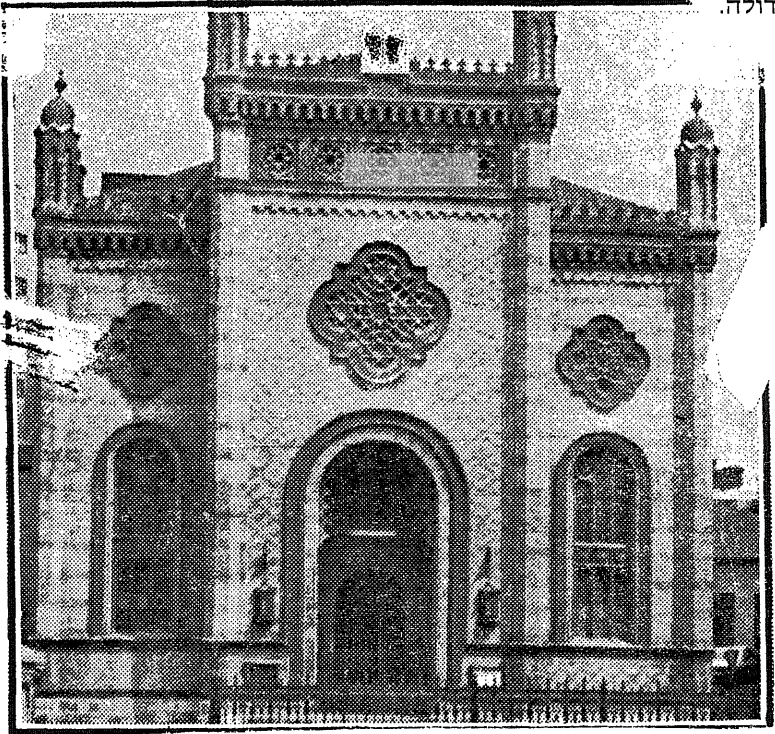

הרב הגאון רבי יוסף אלימלך כהנא
רבה של קהלת אונגוואר

קהלת בוקאַרעשט

בוקאַרעשט היתה, עד מלחמת העולם הראשונה, בירת מדינה קטנה בשם וואַלאַכיא, שלא זכתה לעצמאות אלא בסוף שנות המאה התשע עשרה, לאחר ששתי נסיכויות וואלאכיא ומולדאביא התאחדו. נסיכויות אלה היו, במשך מאות בשנים, תחת כיבוש התורקים ותקופות קצרות תחת כיבוש הרוסים.

הקהלה היהודית הראשונה נוסדה בבוקאַרעשט ע"י יהודים ספרדים לפני למעלה ממאתיים שנה. הם בנו, לפני כמאה שנה, את בית הכנסת הראשון והמפואר, שעמד על תלו עד ימי הפוגרום של שנת תש"א. יותר מאוחר, השתקעו בבוקאַרעשט גם יהודים אשכנזים שבאו ממולדאביא, מרוסיה, ומגאליציה. הרומאנים היו מאז ומתמיד אנטישמיים ובפרט הנוצרים, תושבי העיר בוקאַרעשט. במשך ההיסטוריה, הציקו ליהודים על ידי עלילות דם, פוגרומים, שריפות בתי כנסת, הריסות בתים של יהודים, ביזת חנויותיהם וכדומה. גם בתקופת האמנציפאציה סירבה הממשלה הרומנית ללכת בעקבות ממשלות אחרות באירופה ולהעניק ליהודים זכויות אזרחיות. בתום מלחמת העולם הראשונה, כשנספחו לוואלאכיא המחוזות טראנסילבניה, באַנאַט, בוקובינה ומאַרמאַרוש, התחייבו הרומנים, בחוזה השלום שנחתם בארמון ווערסייל (ע"י פאריס), להעניק שוויון זכויות לכל אזרחיה של רומניה הגדולה.

בית הכנסת המרכזי בבוקרשט

בשנת תר"פ, כשהקרבות שכבו, נסעתי בפעם הראשונה לבוקארעשט, כדי לבקר במשרד הדתות ולהסדיר מספר ענינים שהיו קשורים לחיזוק הדת בקהלותי. נסעתי ברכבת עשרים וארבע שעות. לכל אורך הדרך היה לי הרושם כאילו אני נוסע בחזרה לימי הביניים. במקום הערים הנקיות והיפות והשדות המסודרים שבטראנסילבניה, ראיתי בעד חלון הקרון כפרים עניים, מלאים צריפים ואוהלים שחורים ומלוכלכים ושדות מוזנחים, שהחקלאים עיבדו אותם בכלים פרימיטיביים ובידיים ובבהמות רזות ומטונפות.

בעיקר התאכזבתי מהעיר בוקארעשט, שדמתה לכפר גדול, כולו בוץ ולכלוך. חשמלית עוד לא היתה קיימת, רק מסילות ברזל עם קרונות שמשכו אותם סוסים, וכל רחובות בוקארעשט היו מלאים גללי סוסים ובהמות, רוב תושבי העיר היו יחפים עם כובעי פרווה לראשם... את העיר חצה נחל קטן עם מים שחורים ומזהמים, שלא זרמו, אלא שהו במקום אחד ופיזרו סרחון לכל עברי העיר, החום היה מחניק וכל הסמטאות היו מלאות גוים שכורים שריח יי"ש נדף מהם. אכזבתי היתה גדולה, מכיון שתיארתי לעצמי כי העיר בוקארעשט דומה לבודאפעשט, בירת הונגאריא, המפוארת, שנבנתה ברוב פאר על שתי גדות הנהר דאנובה.

אולם, אכזבה גדולה מזו ציפתה לי. כשהגעתי לרובע היהודי (רודעשט — וועקערעשט) ועשיתי הכרות עם רבנים, שוחטים, חזנים, שמשים ועוד "בלי קודש", גבאי בתי כנסת וסתם "עמך". נוכחתי לדעת, לצערי הרב, שרובם ככולם של מתפללי בתי הכנסת הם מחללי שבת בפרהסיא ורובם אוכלים טריפות ונבלות ועוברים כמעט על כל איסורי התורה ר"ל, הן על המצוות החמורות והן על המצוות הקלות. ולא זו בלבד שבעלי הבתים הם חילוניים, אלא גם הרבנים שלהם הם קלים שבקלים. בעיני ראיתי שרב אחד שהחזיקו אותו שם לחרדי שבין הרבנים, ביום ש"ק בבקר, שנכנס לביתו ערל רומני עם קנקנים של חלב, כמו שנכנס לכל בתי היהודים שבחצרו. התעניינתי אצל היהודים הללו, היתכן? והם לא ראו בזה כל פסול. כן אמרו על הרב הראשי הרשמי של יהדות רומניא ד"ר יעקב נימירובער שהטבחית של ביתו, שהיתה ערלית, אינה מקפידה תמיד לקנות בשר באטליו כשר...

במדינת וואלאכיא לא התפלגו החרדים מן החילוניים כמו בקהלות אוסטריא — הונגאריא, משום שלא היה הבדל גדול בין שני המחנות הללו. אם בכל זאת היה הבדל הוא בא לידי ביטוי רק בנוסח התפלה בבית הכנסת בלבד. היו אנשים שהעדיפו להתפלל בנוסח מסורת האבות, עם בעל תפלה. והיו יהודים "מודרניים" שרצו להתפלל עם חזן ומקהלה. לכן, בכל ערי וואלאכיא ומולדאביא היו רובם של בתי הכנסת מסורתיים, וה"טעמפל" עם החזן היה דומה לריפורמי. גם בבוקארעשט, עיר הבירה, היה בית כנסת מודרני בשם "קוראל טעמפל" וכאן התפלל באופן קבוע בכל שבת הרב הראשי למדינת רומניא ואת נאומיו השמיע בשפת המדינה. למרות שהאיסור על כניסה לבית כנסת ריפורמי לא חל על מדינת וואלאכיא, בכל זאת, יהודי שומר תורה לא נכנס ל"קוראל טעמפל", שבו היה החזן מחלל שבת בפרהסיא, הבמה לקריאת התורה היתה לפני ארון הקודש (כמו אצל הריפורמים) ובמקהלה המעורבת, ששרה בלוויית העוגב, היו גם ערלים וערליות, ר"ל.

רבי מאיר לייבוש – המלבי"ם

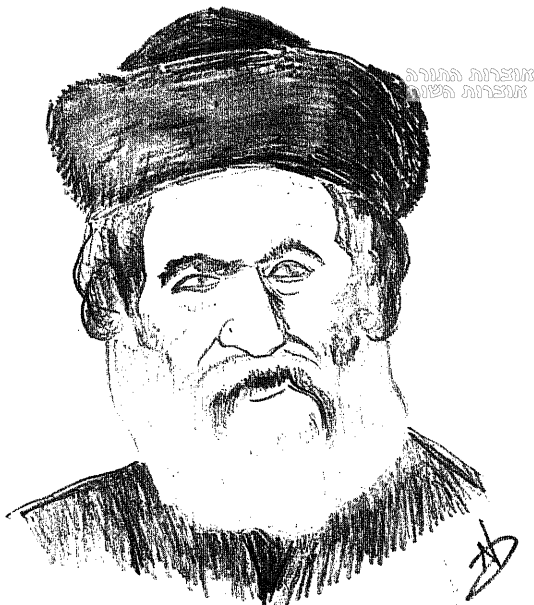
אולם, היו גם מספר בתי כנסת ו"שטיבלעך" בבוקארעשט בימים ההם, שהתפללו בהם ברמה אורטודוקסית, כמקובל אצלנו. המפורסם מביניהם היה "בית הכנסת ע"ש מלבי"ם", רבה של בוקארעשט לשעבר, הרב הגאון ר' מאיר לייבוש בן יחיאל מיכל היה יליד פולין, אבל התחיל לכהן כרב בפרוסיא הגרמנית. מכאן נתקבל כרב ודרשן בקהלת העיר בוקארעשט לפני כשמונים שנה (תר"כ). גאון אדיר וחריף זה, שלא יכול היה לסבול יהודי חילוני, לא היה מתאים מהרגע הראשון לקהלה זאת בסך הכל כיהן המלבי"ם, כרב בבירת רומניא חמש שנים שכולן היו סבל, חלישות הדעת ויסורים. בשל דרשותיו החריפות נגד מחללי שבת ואוכלי טריפות, נרדף על ידי המשכילים והמתבוללים. אף על פי שפיטרו אותו והפסיקו לשלם לו משכורת, המשיך לתקוף בדרשותיו את החוגים הללו ועשה אותם ללעג ולקלס. בסופו של דבר, הלשינו עליו בפני השלטון שהוא מרגל כביכול (מכיון שהיה אזרח גרמני) וביום השבת, באמצע דרשתו, הורידוהו אנשי צבא מהבמה, אסרוהו בכבלים והביאוהו לבית הכלא. שיחרורו מבית הסוהר הושג בהתערבותו של השר משה מונטיפיורי מלונדון, באופן זה, שיגרשוהו מן הארץ. הסוהרים שמו אותו על עגלה של זבל ותחת שמירה מעולה של שוטרים וחיילים הביאו אותו, בדרך של ארבעים קילומטר, עד נהר הדנובה, שהוא הגבול בין רומניא לבין בולגאריא, ומכאן הגיע המלבי"ם לקונסטנטינופול, בירת תורקיא. רבי מאיר לייבוש ז"ל כיהן עוד במספר קהלות, אך בשל אופיו החריף לא מצא מנוח לכף רגלו והיה נאלץ לנדוד מקהלה לקהלה. הוא נפטר בגיל 70 ליד קייב, בירת אוקריינא.

*

המלבי"ם היה גאון בכל חדרי התורה, בנגלה ובנסתר והוציא לאור הרבה ספרים, אך נתפרסם במיוחד ע"י פירושו על התנ"ך. פירושו מקורי ביותר ומבוסס על ההנחה כי אין בלשון הקודש במקרא "מלים נרדפות", אלא בכל מקום יש לתת הבחנות ברורות. ^{המלבי"ם והתורה} ^{במחברותיו} הוא לפעמים גם נועז, למשל – בסוף פירושו לספר דניאל האריך בחישוב הקץ של הגאולה שלמה. לפי חשבונו היתה הגאולה צריכה לחול בין השנים תרע"ג – תרפ"ח ש"אז כבר יהיה המקדש על מכונו". בנוסף לפירושו על תנ"ך הוציא ספרים, חידושים וביאורים על "שלחן ערוך", ש"ס ורמב"ם. כאמור, נתקבל פירושו של המלבי"ם על התנ"ך באהדה רבה במחנות החרדיים שסרבו להשתמש בביאור התנ"ך של האפיקורס מדעסאו. כששאלו אותו איך הרהיב בנפשו לקבוע את זמן הגאולה, הלא חז"ל אמרו "תיפח עצמן של מחשבי קיצין" (סנהדרין, צ"ז), השיב להם: "אמשול לכם משל. פעם, נסע סוחר אחד מפולין ליריד של העיר לייפציג בגרמניא ולקח את בנו הקטן עמו בעגלה. כאשר נסעו יום אחד, שאל בנו האם עוד רחוקה היא העיר לייפציג? גער בו אביו איך יתכן לשאול שאלה כזו! ביום השני, שוב שאל הבן האם עוד רחוקה העיר לייפציג? שוב צעק עליו אביו על שאלה טפשית זו. החליט הבן שישתוק ושיסבול ואף פעם לא ישאל על לייפציג. לאחר שנסעו כעשרה ימים, שמע הבן שאביו שואל את בעל העגלה "כמה זמן עוד עלינו לנסוע עד שנגיע ללייפציג?" שאל הבן בתמיהה את אביו: כשאני שאלתי אותה

שאלה כעסת עלי, וכעת אתה שואל כמה עד לייפציג. השיב לו אביו: "שוטה שכמותך, אתה שאלת כשעוד לא נסענו אלא יום או יומיים, אבל אני שאלתי לאחר שאנו בדרך זה שבועיים!" והנה הנמשל: היו אנשים שרצו לעשות חשבון על הקץ מיד לאחר החורבן, על אלו אמרו חז"ל "תיפח עצמן של מחשבי קיצין", אבל לאחר שאנו כבר "נסענו" בגולה כאלפיים שנה לערך, מותר כבר לעשות חשבונות שתהיה הגאולה במהרה בימינו"

בעקבות הניגוד הגדול בין המלבי"ם לבין בעלי הבתים שלו בבוקרשט, ובשל חוש ההומור שלו, נוצרו פנינים של בדיחות וחידודים מפיו של המלבי"ם, שנכנסו לפולקלור היהודי והן מוכרות לכל.

הגאון המלבי"ם

רב אחד, ידידו של המלבי"ם ביקר אצלו בבוקארעשט, ומצא בביתו יהודי אחד. אמר המלבי"ם: "אני מאושר שיש לי הכבוד להציג לפניך את ראש קהלתנו, פב"פ שהוא יהודי שמקיים את ה"שלחן ערוך"... והמלבי"ם המשיך בקול דממה דקה: "...אבל רק בליל סדר פסח..."

*

אורח שנקלע לבוקארעשט שאל את הרב "הכיצד מרשה כת"ר שבקיר המזרח של בית הכנסת ישב בעל עגלה?" השיב המלבי"ם: "ומדוע לא? ממילא יושבים שם הרבה סוטים וחמורים, למה שלא ישב ביניהם גם בעל עגלה?"

התורה
אוצרת חכמות

בדרשה שאמר המלבי"ם בחגיגת הכתרתו עמד על הפסוק בפרשת שופטים "וזה משפט הכהנים מאת העם ונתן לכהן הזרוע", כלומר, צריך לתת למנהיג הרוחני לרב את הכוח, בכדי שיוכל לפעול למען הרמת קרן התורה, "והלחיים", שלא יפחד לפתוח את פיו ולהטיף דברי מוסר, אבל יחד עם זה צריך לדאוג "והקיבה" שיהיה לרב מה לאכול..."

*

סיפרו לו למלבי"ם על "דוקטור רבינר" פלוני, שהוא מתיר כל מיני איסורים בתורה, וכי בבית התפלה שלו מתפללים רק אבלים וחייבי "יאהרצייט". נענה המלבי"ם ואמר: "יש כל מיני דוקטורים בעולם, יש דוקטור לרפואה שהוא "רופא חולים" ויש דוקטור רבינר שהוא "מתיר אסורים" שבתורה ואשר הוא גם "מקיים אמונתו לישיני עפר", שכל אמונתו מצטמצמת בישיני עפר..."

*

כשהגיעו לקריאת התורה, נתרקן בית הכנסת בבוקארעשט, רובם של המתפללים יצאו לפרוודור, לשוחח שיחות של בטלה ולהתלוצץ. הדבר כאב מאד למלבי"ם עד כדי שקרא להם "אויבי השם". פעם אמר באחת מדרשותיו: "לא בכדי הם קמים ויוצאים מבית הכנסת, שהרי אנו אומרים בעת פתיחת ארון הקודש — ב"ויהי בנסוע" — "ויפוצו אויבך וינוסו משנאיך מפניך..."

*

כשבע עשרה שנה כיהן המלבי"ם כרב בעיר קעמפען (פרוסיא). פעם, כשהלך לבחון את הילדים בתלמוד תורה, ראה בחומשים של התלמידים כי כמה שורות ברש"י היו מחוקות בדיו. הסביר המלמד, שהיה בור ועם הארץ, שהוא מצא ברש"י כמה משפטים מיותרים ובלתי מובנים ולכן מצא לנכון למחוק אותם. על זה חרה אפו של המלבי"ם והוא אמר למלמד: "אמשול לך משל. שני קבצנים הגיעו לאכסניא אחת ונתנו להם לישון במטה אחת קבצן אחד היה מלא במכה השלישית של מצרים והיה מגרד עצמו כל הלילה. הוא עשה זאת גם מתוך שינה, עד כדי כך, שהתחיל לגרד גם את שכנו למטה והעיר אותו משנתו. צעק הקבצן השני: טפש ורשע שכמוך, אם אותך נושכים הכנים, למה אתה מגרד אותי?. "כמו כן, אני אומר לך" — אמר המלבי"ם למלמד — "אם אותך נושכים, מדוע אתה מגרד את רש"י?...?"

*